

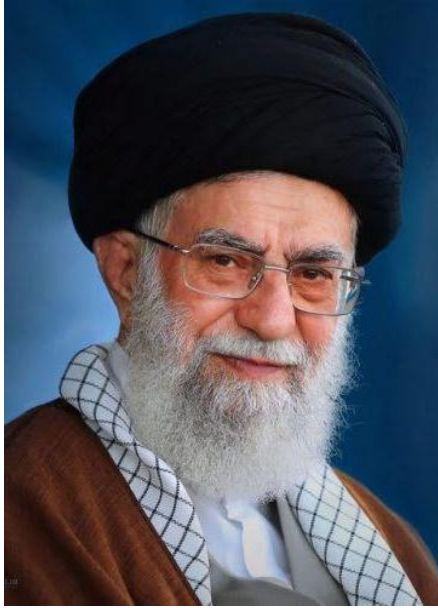
پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس

— مجموعه مقالات برگزیده —

اولین همایش ملی «علوم و معارف دفاع مقدس در آموزش و پرورش»

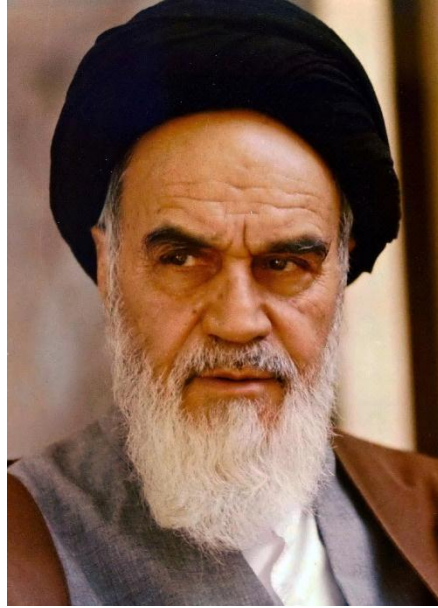
«پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس»

اسفند ۱۳۹۶

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی):

دانش‌آموزان کشور باید خود را
برای مقابله با دشمنان انقلاب در
درازمدت آماده کنند (۹۶/۰۸/۱۳).

امام خمینی^(ره):

ما با توجه به ماهیت انقلاب‌مان
در هر زمان و هر ساعت احتمال
تجاوز مجدد از سوی ابرقدرت‌ها
و نوکرانشان را باید جدی بگیریم
(صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۱۲۸).

- مجموعه مقالات برگزیده -

اولین همایش ملی «علوم و معارف دفاع مقدس در آموزش و پرورش»

زمان برگزاری: ۶ اسفندماه ۱۳۹۶

مکان برگزاری: مرکز همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما، جمهوری اسلامی

برگزارکنندگان: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی؛ وزارت آموزش و پرورش؛ سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی؛ پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس؛ پژوهشکده علوم نظامی و مهندسی؛ گروه پژوهشی مطالعات آموزش و پرورش در دفاع مقدس

نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از خروجی بزرگراه هنگام، ضلع شمالی بزرگراه

تلفن: ۲۶۷۵۴۴۲۶، نمابر: ۲۶۷۵۴۳۶۸، نشانی وبسایت: www.dsrmc.ir

■ شورای سیاست‌گذاری و راهبری همایش

• سر‌تیپ پاسدار دکتر احمد وحیدی

(رئیس دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی و رئیس همایش)

• سر‌تیپ پاسدار محمد نبی‌رودکی

(رئیس پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس و دبیر همایش)

• سر‌تیپ دوم پاسدار دکتر محمدعلی بارانی

(رئیس پژوهشگاه علوم نظامی و مهندسی و دبیر کمیته علمی همایش)

• حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محی‌الدین محمدیان

(معاون وزیر و رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی)

• سر‌تیپ پاسدار دکتر مجید بکایی

(دبیر کل مرکز تحقیقات راهبردی)

• سر‌تیپ بسیجی دکتر بهمن کارگر

(رئیس بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس)

• سر‌تیپ پاسدار علی فضلی

(جانشین محترم سازمان بسیج)

• سر‌تیپ دوم پاسدار دکتر محمد مهدی نژاد نوری

(معاون پژوهش و تولید علم دانشگاه)

• سر‌تیپ دوم پاسدار دکتر ابوالحسن کبیری

(رئیس پژوهشگاه مدیریت و سیاست دفاعی)

• سر‌تیپ دوم پاسدار میکائیل راسخی

(معاون اداری پشتیبانی و دبیر کمیته اجرایی همایش)

• دکتر علی میرهاشمی

(رئیس پژوهشگاه تاریخ، ادبیات، فرهنگ و هنر دفاع مقدس)

• دکتر هادی نهادی

(مدیر پژوهش پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس)

• دکتر شهاب قهرمانی

(مدیر گروه پژوهشی مطالعات آموزش و پرورش)

■ کمیته علمی و داوران همایش

- دکتر محمدعلی بارانی (دبیر کمیته علمی)
- دکتر شهاب قهرمانی
- دکتر حسین ظریف‌منش
- دکتر سید امیر رون
- دکتر سیداحمد زرهانی
- دکتر محمدهادی حاذقی
- دکتر محمود معافی
- دکتر ابوالحسن کبیری
- دکتر هادی نهادی
- دکتر سیدمهدی باقریان
- آقای بهنام حکمتی
- آقای محمدرضا مقدادی
- دکتر حسین احمدی
- دکتر مرضیه علی‌نژاد

■ کمیته اجرایی همایش

- سرتیپ دوم پاسدار میکائیل راسخی (دبیر کمیته اجرایی)
- جناب سرهنگ غفوری
- جناب سرهنگ قاسمی
- جناب سرهنگ الماس اسلامی
- آقای مهندس عادلی
- آقای میرنادر مهدی‌زاده
- سرتیپ دوم پاسدار
- جناب سرهنگ شهریار
- آقای احمد رسولی امین
- آقای نورالله سالاروند
- آقای مهدی اعظم‌نوی

■ دبیرخانه و مسئول سایت همایش

- مدیر دبیرخانه: دکتر هادی نهادی
- مهندس حمید نقره
- مهندس فریبرز فرهاد

مقدمه

«لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ» (سوره حدید، آیه ۲۵)

«ما پیامبرانمان را با دلیل‌های روشن فرستادیم و با آن‌ها کتاب و ترازو، را نیز نازل کردیم تا مردم به عدالت عمل کنند و آهن را که در آن نیرویی سخت و منفعی برای مردم است فرو فرستادیم، تا خدا بداند چه کسی به نادیده، او و پیامبرانش را یاری می‌کند، زیرا خدا توانا و پیروزمند است».

«جوانان عزیزم که چشم امید من به شماست، با یک دست قرآن و با یک دست دیگر سلاح را در بر گیرید و چنان از از حیثیت و شرافت خود دفاع کنید که قدرت تفکر توطئه علیه خود را از آنان سلب نمایید. چنان با دوستان‌تان رحیم باشید که از ایثار هر چه دارید نسبت به آن‌ها کوتاهی ننمایید».

امام خمینی^(ره) (صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۲۰۳)

ما این همه جوان خوب داریم، اینها را یکی یکی در بیاورند، بگذارند جلوی نسل حاضر، غیرت او را، همت او را، صداقت او را، سلامت او را، فداکاری‌های او را، فداکاری‌های او را، بیش والای او را، رفتار نیک او را با مردم، با هم‌نوعان، با پدر و مادر، با خانواده، با دوستان، بگذارند. جلوی چشم جوان نسل امروز، خود این آموزنده است.

مقام معظم مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، (۹۱/۲/۱۳)

پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی^(ره) در بهمن‌ماه ۱۳۵۷ و فروپاشی دوران ۲۵۰۰ ساله حکومت‌های ستم‌شاهی شگفتی قرن نامیده شد. نظام سلطه و استکبار جهانی که منافع خود را در این منطقه استراتژیک و حساس از جهان در خطر می‌دیدند، به صورت مستقیم با مداخله‌های نظامی کودتا، ترور و شورش و تحریک مردم و به‌طور غیرمستقیم با جاسوسی و توطئه‌های گوناگون، جنگ نرم و جنگ روانی به مقابله با نظام جمهوری اسلامی برخاستند. بزرگ‌ترین توطئه و عملیات دشمنان اسلام، تحمیل جنگ ۸ ساله به نظام نوپایی بود که در حال بازسازی خرابی‌ها و خرابکاری‌های حکومت فاسد پهلوی و سروسامان دادن به قوای لشکری و کشوری بود.

مدیریت پیامبرگونه امام خمینی^(ره) و مواجهه هوشمندانه ایشان با متجاوزان بعثی و اعلام بسیج همگانی و حماسه‌های مقاومت در برابر حکومت جنایتکاری که بیش از ۳۶ کشور جهان به‌طور آشکار و علنی حمایت و پشتیبانی‌اش می‌کردند منجر به خلق دفاع مقدس شد. دفاع مقدس تحقق وعده الهی به امت تحت ستم و سرانجام ظلم و تجاوز دشمنان اسلام را در تاریخ به ثبت رساند.

نبردها و پیروزی‌های پی‌درپی رزمندگان اسلام و دفع تجاوز و فتنه از میهن اسلامی، نه تنها افتخار ابدی برای ملت و امام امت، بلکه آموزه‌هایی ارزشمند برای نسل آینده به یادگار گذاشت. مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) همواره بر بهره‌گیری از گنجینه دفاع مقدس و الگوسازی از شهدا و ایثارگران دفاع مقدس تأکید دارند و معتقدند دفاع همچنان باقی است. پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، با درک اهمیت فرهنگ‌سازی دفاع مقدس، به منظور تربیت نسل‌های انقلاب اسلامی و با تشکیل گروه پژوهشی مطالعات آموزش و پرورش با حمایت دانشگاه عالی دفاع ملی و مدیریت کلان ستاد کل نیروهای مسلح با هدف بهره‌گیری از علوم و معارف دفاع مقدس به منظور تربیت فرزندان این مرز و بوم که در آینده، مجاهدان و رزمندگان دفاع مقدس با وجود جان‌فشانی‌های فراوان و نثار خون پاک‌شان حاضر نشدند یک وجب از خاک وطن را به بیگانگان بفروشد، اقدام به برگزاری این همایش کرد. با فراخوان علمی، مقالات صاحب‌نظران و علاقمندان به حوزه تحقیق و پژوهش دفاع مقدس در محورهای ذیل به دبیرخانه همایش واصل شد:

* مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس در برنامه‌های درسی و محتوای آموزشی

* سبک زندگی الگوهای دفاع مقدس در آموزش و پرورش

* خلاقیت‌ها و نوآوری‌های دفاع مقدس در متون و برنامه‌های درسی

* جایگاه علوم و معارف دفاع مقدس در سند تحول بنیادین

پیش از برگزاری همایش، شورای سیاست‌گذاری تشکیل و ضمن انجام ملاقات‌هایی با رئیس ستاد کل نیروهای مسلح کشور، وزیر آموزش و پرورش و رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی با استقبال این عزیزان از همایش مواجه و کمیته‌های علمی و اجرایی آغاز به کار کردند. آنچه در این کتاب ملاحظه می‌کنید «مجموعه مقالات برگزیده همایش ملی علوم و معارف دفاع مقدس در آموزش و پرورش» است. ضمن تقدیر و تشکر از محققان و پژوهشگران ارجمند، امیدواریم تلاش‌ها و زحمات طاقت‌فرسای مسئولین این همایش، مورد قبول درگاه حق تعالی و وجود مبارک امام عصر حضرت حجت‌ابن‌الحسن‌المهدی^(عج) قرار گرفته و در تربیت و تعالی دانش‌آموزان عزیز مؤثر افتد.

با گرامیداشت نام و یاد امام راحل^(ره)، شهدای انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و مدافعان حرم و درود فراوان به روح پاک سردار شهید سرلشگر پاسدار احمد سوداگر مؤسس پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

«دبیرخانه همایش ملی

علوم و معارف دفاع مقدس در آموزش و پرورش»

«فهرست مقالات»

- روش‌های تولید و سازماندهی محتوای آموزه‌های دفاع مقدس در برنامه‌های درسی / دکتر محمود معافی، دکتر شهاب قهرمانی، محمدرضا مقدادی ۱۱
- مدیریت جهادی و تفکر بسیجی در آموزش و پرورش / دکتر سیداحمد زرهانی ۴۱
- سبک زندگی رزمندگان و شهدای دفاع مقدس / دکتر غلام‌عباس رحمانی ۵۵
- چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت / دکتر محمد شعبانی فرد، حسین عباسی ۸۹
- نقش آموزش و تربیت معلمان در عرصه علوم و معارف دفاع مقدس / پرویز شهیدی شهیدانی ۱۲۹
- دفاع مقدس و تقویت هویت ملی دانش‌آموزان / مریم هوشیار طالعی ۱۴۷
- مشارکت از دیدگاه اسلام مبتنی بر آموزه‌های دفاع مقدس و تأثیر آن بر تربیت نسلی ارزش‌مدار در آموزش و پرورش / حسین عباسی، دکتر محمد شعبانی فرد ۱۶۹
- بررسی معنایی جایگاه فرهنگ ایثار و شهادت در برنامه درسی مدارس (مورد مطالعه: کتب آمادگی دفاعی اول و دوم متوسطه) / جواد آقامحمدی ۲۱۳
- مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه) / دکتر سید رکن‌الدین رشیدی آل‌هاشم، یاسر فیض‌اللهی ۲۲۹
- شیوه‌های برنامه‌ریزی برای جانمایی علوم و معارف دفاع مقدس در شاخه فنی‌حرفه‌ای و کار و دانش آموزش و پرورش / دکتر محمدهادی حاذقی ۲۵۹

روش‌های تولید و سازماندهی
محتوای آموزه‌های دفاع مقدس در برنامه‌های درسی
دکتر محمود معافی، دکتر شهاب قهرمانی، محمدرضا مقدادی

چکیده

در مقاله حاضر ابتدا برخی از اصطلاحات رایج در دانش برنامه‌ریزی درسی مانند تعریف برنامه درسی، فرایند برنامه‌ریزی درسی، عناصر برنامه درسی و برنامه درسی آموزش آمادگی دفاعی تشریح می‌شود، سپس ضمن مقایسه وضعیت موجود و مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس، طرحی برای آموزش آمادگی دفاعی برای دوره‌های تحصیلی در ذیل سه ایده کلیدی پیشنهاد و در پایان روش‌های تولید و ارائه محتوا و نحوه سازماندهی محتوای برنامه درسی دفاع مقدس در قالب دروس مجزا و سایر دروس به شیوه تلفیقی مورد بحث قرار می‌گیرد و پیشنهاداتی برای اصلاح برنامه درسی دفاع مقدس ارائه شده است.

واژگان اصلی: برنامه درسی، برنامه‌ریزی درسی، مؤلفه‌های برنامه‌ریزی درسی، عناصر برنامه درسی، برنامه درسی دفاع مقدس، محتوای برنامه درسی دفاع مقدس، تعریف محتوا – سازماندهی محتوای برنامه درسی دفاع مقدس، روش‌های تولید محتوای برنامه درسی دفاع مقدس.

مقدمه

برنامه درسی چیست؟

قبل از ورود به بحث لازم است که چند اصطلاح تعریف شود. از جمله برنامه درسی، برنامه‌ریزی درسی و فرایندهای آن، تعریف برنامه درسی دفاع مقدس، عناصر برنامه درسی دفاع مقدس، تعریف محتوا، مفهوم سازماندهی محتوا و شیوه‌های آن و روش‌های ارائه محتوا.

برنامه درسی از منظر مبانی نظری سند تحول: مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی شده (از سطح ملی، منطقه‌ای و محلی تا مدرسه و کلاس درس با طیف مخاطبان بسیارگسترده و فراگیر تا بسیار محدود) و نتایج مترتب بر آنهاست که متریان برای کسب شایستگی‌های لازم جهت درک و اصلاح موقعیت بر اساس نظام معیار (اسلامی) در معرض آنها قرار می‌گیرند تا با تکوین و تعالی پیوسته هویت خویش، مرتبه قابل قبولی از آمادگی برای تحقق حیات طیبه در همه ابعاد را به دست آورند. برنامه درسی محصول برنامه‌ریزی درسی است (مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت، ص ۲۷۳، ۱۳۹۰).

تعریف برنامه درسی با توجه به سند برنامه درسی ملی

«مجموعه شایستگی‌های عقلانی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی در یک حوزه یادگیری و تربیتی برای آموزش به مخاطبانی خاص، از طریق فعالیت‌های کلاسی و فوق برنامه که تحت رهبری و هدایت مدرسه بر اساس اصولی مصوب به اجرا گذاشته می‌شود و مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد» (سند برنامه درسی ملی اسفند ۱۳۹۱).

برنامه درسی دفاع مقدس: مجموعه‌ای از صلاحیت‌های فکری و عقلانی، باورها و اعتقادات، دانش‌ها، مهارت‌های عملی و فضیلت‌های اخلاقی مرتبط با ارزش‌ها و معارف دفاع مقدس ایران در جنگ تحمیلی هشت ساله است که در پاسخ به نیازها و علایق فردی، محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی در حوزه آمادگی دفاعی و پدافندی در برابر تهدیدها و تهاجمات نظامی و غیرنظامی دشمن و مخاطرات انسانی و طبیعی در محیط زندگی دانش‌آموزان طراحی، تدوین و در مدارس به اجرا گذاشته می‌شود تا دانش‌آموزان از طریق درک موقعیت‌ها و انجام فعالیت‌های عملی در شرایط فرضی و یا واقعی بتوانند صلاحیت و مهارت‌های دفاعی و پدافندی خود را در حد انتظارات برنامه ارتقاء بخشند (معافی ۱۳۹۶، کتاب راهنمای معلم آمادگی دفاعی سال دوم دبیرستان ۱۳۹۶).

اهمیت آموزش برنامه درسی دفاع مقدس: برنامه درسی قلب و مرکز برنامه های مختلف هر موسسه آموزشی است که بدون آن وجود یک نهاد آموزشی توجیهی ندارد. با توجه به آموزه‌های دینی، تهدیدات نظامی و غیر نظامی دنیای استکبار و انواع مخاطرات طبیعی و انسانی موجود در کشور و بدلیل تحولات در علم و فناوری، تغییرات در جامعه و نیازهای فردی، تدوین اسناد بالا دستی جدید در آموزش و پرورش، پژوهش‌های و نیازسنجی های جدید برنامه‌ریزی درسی دفاع مقدس ناچار از بازنگری در محتوای خود است. محتوای هریک از موضوعات درسی چه سنتی و یا جدید لازم است که در هر هشت یا ده سال نیاز به بازنگری دارد (Feb 28, 2015 Curriculum Definition - The Glossary of Education Reform)

فرایند برنامه‌ریزی درسی

برنامه‌ریزی درسی یا به تعبیر الگوی نظری زیر نظام برنامه درسی در سند تحول بنیادین مبانی نظری شامل چهار فرایند اساسی از جمله طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی است. که با توجه به عوامل «مؤثر بر کیفیت» برنامه درسی، در یک بافت منسجم و یک پارچه، همسو و هماهنگ با غایت و اهداف نظام تربیت رسمی و عمومی سازمان دهی می‌شود (مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش آذرماه ۱۳۹۰، صص ۳۷۳-۳۷۲).

مؤلفه‌های برنامه‌ریزی درسی

طراحی برنامه درسی: در درجه نخست ناظر بر تعیین ویژگی‌های عام نقشه یادگیری است که طی خاستگاه ارزشی برنامه درسی و سایر مؤلفه‌های برنامه درسی با عنایت به تحلیل وضع موجود، و مطلوب (نیازسنجی)، منطبق برنامه، مقصد آموزشی، اهداف آموزشی، رویکرد برنامه درسی، انتظارات یادگیری، مخاطبان، محتوا، شیوه سازماندهی محتوا، رویکرد یادگیری و راهبردهای تدریس، شیوه ارزشیابی، ویژگی‌های بسته آموزشی، نحوه پشتیبانی از برنامه درسی و صلاحیت معلم برای اجرای برنامه درسی مشخص می‌شود.

طراحی برنامه درسی با استفاده از مدل‌های خطی (تکنیکی) و یا غیرخطی (غیرتکنیکی)، مدل‌های چرخشی و مدل‌های خطی - فرایندی صورت می‌گیرد. از جمله الگوهای خطی می‌توان به مدل تایلر، مدل هاکینز، مدل سیلور الکساندر، مدل تابا، مدل‌های غیرخطی به مدل‌های چارترز و وین اشتاین و فانتی‌نی و مدل‌های چرخشی به مدل کر و مدل‌های خطی - فرایندی مانند مدل برنامه‌ریزی سند برنامه درسی ملی (ص ۴۴) اشاره کرد.

وجه اشتراک مدل‌های خطی بترتیب توجه بر نیازسنجی از ذی‌نفعان، تدوین اهداف، انتخاب محتوا، سازماندهی محتوا، انتخاب تجربیات یادگیری، سازماندهی فعالیت‌های یادگیری، اجرای برنامه در مدارس و ارزشیابی از برنامه درسی است.

مدل‌های غیرخطی مانند مدل چارترز و مدل وین اشتاین برای برنامه‌ریزی شغلی و مدل فانتنی در برنامه‌ریزی درسی برای پاسخگویی به علایق دانش‌آموزان و برنامه‌ریزی دروس محلی کاربرد دارند. (ملکی ۱۳۷۸). تفاوت مدل چرخشی با مدل‌های خطی در این است که در مدل‌های خطی طی کردن کلیه گام‌ها برای برنامه‌ریزان الزامی است. اما در مدل چرخشی برنامه‌ریز درسی می‌تواند تنها وارد یکی از گام‌های برنامه‌ریزی شود، بدون آنکه وارد تغییر در سایر گام‌ها شود. برای مثال تنها وارد تغییر در محتوا، روش‌های تدریس و یا نظام ارزشیابی شود.

در مدل‌های خطی، فرایندی بازخوردهای دریافتی در هر گام موجب اصلاح گام‌های قبلی می‌شود. در این مدل برنامه‌ریزی شروع دارد، اما پایانی ندارد. به عبارت دیگر، برنامه با توجه به نیازهای روز مدام در حال اصلاح و تغییر است.

طراحی برنامه درسی ممکن است که در سطح مرکز، ایالات و در مواردی منطقه و یا مدرسه صورت گیرد و یا آنکه با توجه به امکانات و توانایی نیروی انسانی در بین این سطوح تقسیم شود. (معافی ۲۰۰۹) در طرح ریزی برنامه درسی یک حوزه یادگیری، توجه به اسناد بالادستی آموزش و پرورش، مصوبات قانونی، مراجعه به پژوهش‌ها، نیازسنجی، انتخاب مدل برنامه‌ریزی درسی، توجه به رویکرد کلان برنامه درسی (الگوی فطرت‌گرایی توحیدی) انتخاب یک و یا چند نظریه برنامه درسی (قابلیت محوری، علایق دانش‌آموز، نیازهای اجتماعی، رشدگرا، فرایند شناختی، رشته‌های علمی، انسان‌گرایانه و...)، تعیین عناصر برنامه درسی با مشارکت برنامه‌ریزان درسی، نماینده معلمان و سایر ذی‌نفعان و گروه‌های تصمیم‌گیر یک ضرورت اساسی است. در غیر این صورت، برنامه درسی از اعتبار قانونی برخوردار نیست (سند برنامه درسی ملی، اسفندماه ۱۳۹۱، میلر ۱۳۹۲).

تدوین برنامه درسی: ناظر بر انتخاب و سازماندهی محتوا براساس یک سری از اصول و معیارها به صورت مکتوب (ساده، عمومی و نیمه‌تخصصی، تخصصی و بسیار پیشرفته)، تصویر، عکس، طرح‌های گرافیکی و غیرمکتوب (ویدیو، سی‌دی، کتاب‌های الکترونیکی، وب‌سایت) بر مبنای راهنمای برنامه درسی حوزه یادگیری در قالب بسته آموزشی برای دانش‌آموز (کتاب درسی، کتاب کار، نرم‌افزارهای آموزشی، نرم‌افزار ارزشیابی، فهرست کتاب‌های کمک آموزشی و یا نرم‌افزارهای

آموزشی مکمل) بسته آموزشی برای معلم (کتاب راهنمای معلم، نرم‌افزار آموزشی برای معلم، ارزشیابی برای معلم، کتاب مرجع برای معلم) و در مواردی خانواده‌های دانش‌آموزان است.

با توجه به سطوح مختلفی که برای آموزش آمادگی دفاعی و پدافندی در نظر گرفته شده پنج سطح می‌توان برای آن در نظر گرفت: سطح پیش‌آمادگی (دوره ابتدایی)، سطح آمادگی دفاعی (دوره اول متوسطه)، سطح نیمه‌تخصصی (دوره دوم متوسطه)، سطح تخصصی (دانشگاه‌های نظامی و مراکز پدافندی و سطح بسیار پیشرفته (سطوح عالی نظامی و پدافندی).

تدوین و تولید محتوای برنامه درسی دفاع مقدس با توجه به ارزش‌ها و معیارهای مصوب توسط گروه نویسندگان موضوعی، تولیدکنندگان فیلم‌ها و نرم‌افزارهای آموزشی و الکترونیکی و تکنولوژیست‌های آموزشی صورت می‌گیرد. تولید محتوا چه برای دانش‌آموز و یا معلم، مستلزم تحقیق و جمع‌آوری اطلاعات، نوشتن، متناسب‌سازی، سازماندهی و ویرایش برای چاپ و یا انتشار در کتاب‌ها، و یا وب‌سایت‌های آموزشی است (https://en.wikipedia.org/wiki/Web_content_development).

اجرای برنامه درسی: ناظر بر رخدادهایی است که چگونگی عملیاتی ساختن برنامه درسی را در مدارس مشخص می‌کند و شامل ابعادی چون: آماده‌سازی معلمان برای تدریس، بیان انتظارات یادگیری از دانش‌آموزان نحوه تدریس برنامه و استفاده از وسایل کمک‌آموزشی و یا نرم‌افزارهای آموزشی تغییر در دانش، و نحوه پشتیبانی ذی‌نفعان از برنامه درسی است (لوی، ترجمه مشایخ ۱۳۹۱).

ارزشیابی از برنامه درسی: ناظر بر فرایند دریافت داده‌های معتبر از دانش‌آموزان و نحوه اجرای برنامه برای بازسازی و به‌سازی مداوم برنامه درسی است. ارزشیابی از فراگیران بر اساس ماهیت محتوا (نظری - عملی و یا عملی)، شیوه‌ها و ابزارهای معین و در فاصله‌های زمانی مختلف و اصول مصوب صورت می‌گیرد. ارزشیابی از برنامه درسی به کمک مدل‌های مختلف (تحقق اهداف، سیستمی، هدف آزاد و غیره صورت می‌گیرد).

عوامل مؤثر چهارگانه مؤثر بر کیفیت برنامه درسی عبارت‌اند از: توجه به بخش کلان نیمه تجویزی و غیرتجویزی در کنار بخش تجویزی شامل:

- انواع فعالیت‌های اختیاری، فوق‌برنامه و مکمل، اوقات فراغت؛
- استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌منظور تسهیل‌کننده جریان یادگیری؛

- مشاوره و راهنمایی به عنوان جریان معین و مکمل تعلیم و تربیت (انواع راهنمایی تحصیلی، تربیتی و شغلی، نیازهای و استعدادهای فردی، انعطاف در برنامه درسی با توجه به تفاوت‌های فردی، جنسیتی و محیطی)؛

- زمان تدریس (توجه به پیوستگی زمانی، تمرکز حداقلی زمان متناسب با هر مفهوم و مهارت، توزیع زمان بین مؤلفه‌های تجویزی، نیمه تجویزی و غیرتجویزی، توجه به زمان یادگیری درون مدرسه‌ای و برون‌مدرسه‌ای) و زبان تدریس (زبان ملی) است (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش، صص ۳۷۳-۳۷۲، ۱۳۹۰).

مؤلفه‌های برنامه درسی دفاع مقدس

مهم‌ترین عناصر برنامه درسی دفاع مقدس شامل: منطق وجودی، مقصد کلی، اهداف آموزشی برنامه درسی، رویکرد برنامه درسی، انتظارات یادگیری از فراگیران، محتوا، زمان، راهبردهای یاددهی-یادگیری، شیوه ارزشیابی، صلاحیت‌های معلمی و مواد آموزشی پشتیبان است (الکساندر و سیلور ۱۳۸۰). منطق و یا فلسفه وجودی یک برنامه درسی بر اساس خاستگاه ارزشی یک برنامه مشخص می‌شود. خاستگاه ممکن است که ناشی نیازهای فردی، محلی، اجتماعی، سیاسی، دینی و اخلاقی، اقتصادی، علمی و فناوری، زیستی و فرهنگی) و یا مصوبات قانونی باشد. فلسفه وجودی یک برنامه تعیین‌کننده مقصد یک برنامه درسی است.

اهداف برنامه و محتوا براساس نیازسنجی از ذی‌نفعان (برنامه‌ریزان درسی، نماینده معلمان، دانش‌آموزان، نهادهای دفاعی و پدافندی) مشخص می‌شود، محتوا به‌نوبه خود، زمان، راهبردهای یاددهی و یادگیری، فعالیت‌های فوق برنامه درسی و شیوه ارزشیابی از فراگیران را مشخص می‌کند. (راهنمای برنامه درسی حوزه تربیتی و یادگیری آداب و مهارت‌های زندگی ۱۳۹۶).

منطق وجودی برنامه درسی آموزش ارزش‌های دفاع مقدس در دوره‌های تحصیلی (خاستگاه برنامه درسی دفاع مقدس)

۱/۱- خاستگاه دینی

یکی از واجبات دین اسلام، جهاد در راه خداست، گاهی جهاد به صورت حمله به سرزمین‌های کفر است که مربوط به امام معصوم است و در زمان حضور امام معصوم (ع) تحقق می‌پذیرد. گاه جهاد با اهل بغی و تجاوز است که حتی ممکن است شعار مسلمانی نیز سردهند، مانند جهاد

حضرت علی (ع) با قاسطین و ناکثین و مارقین و گاه مبارزه با منافقان و گاه دفاع از کشور در برابر متجاوز اعم از مسلمان و یا غیرمسلمان است. نمونه آن جهاد، هشت سال دفاع مقدس است که بسیاری از جوانان و پیران در این جهاد شرکت کردند و به فیض شهادت رسیده یا جانباز شدند و یا با جان و مال خود از دفاع اسلامی پشتیبانی کردند. جهاد بر حسب شرایط گاه واجب عینی و گاه واجب کفایی است. به همین علت یادگیری فنون نظامی بر همه مسلمان واجب است.

اصطلاح «جهاد فی سبیل الله» به جای قتال و حرب و نزاع و مخاصمه، اصطلاح پرمعنایی برای مبارزات مسلمانان است، جهاد یعنی کوشش و تلاش در راه خدا و این معنا هم شامل جهاد با نفس است و هم جنگ در راه خداست و هم جهاد علمی، اقتصادی و یا سازندگی. هدف از جهاد کسب رضایت خداوند و نجات مردم مظلوم است. در حالی که جنگ‌های دیگران براساس اهداف مادی و یا غیرمادی مثل میهن پرستی استوار است. اسلام دین صلح، دین دوستی و دین تمدن‌ساز و دین حفظ حقوق انسان‌ها است، اما دین ظلم‌پذیری، زیربار ستم رفتن و دین تواضع در مقابل مستکبرین نیست. لذا از یک طرف ظلم به دیگران را نفی می‌کند، و قاتل یک نفر را قاتل همه انسان‌ها می‌داند و از طرف دیگر به مسلمانان اجازه داده بلکه بر آنان واجب نموده که از حق خود دفاع کنند و در مقابل متجاوزین بایستند. از جهاد به عنوان یک واجب دینی حداقل در هفده سوره قرآن کریم (از جمله بقره، آل عمران، نساء، مائده، انفال، توبه، نحل، حج، نمل، احزاب، شوری، محمد، فتح، حدید، حشر، متحنه، صف) و در قریب به ۴۰۰ آیه یاد شده است.

یکی از انگیزه‌های جهاد این است که خداوند سبحان در قرآن کریم اجازه نامه‌ای برای ستم‌دیدگان صادر کرده تا با ستم مبارزه کنند و با یاری خداوند سبحان بر ظالمان پیروز شوند. چنان‌که در آیات ۳۸ و ۳۹ سوره حج در این رابطه می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ (۳۸) أذنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ قطعاً خداوند از کسانی که ایمان آورده‌اند دفاع می‌کند زیرا خدا هیچ خیانتکار ناسپاسی را دوست ندارد، به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل شده رخصت [جهاد] داده شده است چرا که مورد ظلم قرار گرفته‌اند و البته خدا بر پیروزی آنان سخت تواناست (حج/ آیات ۳۸ و ۳۹).

خداوند متعال در آیه ۲۰ سوره توبه در این رابطه فرموده است: «الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ؛ کسانی که ایمان آورده و هجرت کرده و در راه خدا با مال و جان‌شان به جهاد پرداخته‌اند نزد خدا مقامی هر چه والاتر دارند و اینان همان رستگارانند». همچنین، در آیه ۲۹ سوره توبه آمده است: «قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُخَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ؛ با کسانی از اهل کتاب که به خدا و روز بازپسین ایمان نمی‌آورند و آنچه را خدا و فرستاده‌اش حرام گردانیده‌اند حرام نمی‌دارند و متدین به دین حق نمی‌گردند کارزار کنید تا با [کمال] خواری به دست خود جزیه دهند».

از جمله اهدافی که برای جهاد در قرآن نام برده شده، می‌توان از دفاع، دفع فتنه، تثبیت حاکمیت الله، دلیل کردن دشمنان اسلام، جلوگیری از فساد روی زمین، جلوگیری از نابودی عبادت‌گاه‌ها، استقرار حق و نابودی باطل، حمایت از مظلوم و جلوگیری از ظلم اشاره کرد. انسان‌سازی، حفظ عزت مسلمانان، پیشرفت نظامی، حفظ امنیت مسلمانان و غیرمسلمانانی که در کنار مسلمانان زندگی می‌کنند، تربیت مدافعان و سرداران بزرگ نیز یکی دیگر از اهداف جهاد است. از آنجا که جهاد جزء واجبات دینی است بنابراین یادگیری فنون رزم نیز جزء واجبات محسوب می‌شود.

۱/۲- خاستگاه سیاسی

پیروزی و قیام مردم ایران به رهبری حضرت امام خمینی (ره) در بهمن‌ماه سال ۱۳۵۷ و پایان بخشیدن به حکومت سفاک پهلوی، عدم وابستگی انقلاب اسلامی ایران به قدرت‌های جهانی، موجب شد تا قدرت‌های استکباری جهان به خصوص آمریکا و هم پیمانانش که منافع خود را در ایران و کشورهای منطقه در خطر می‌دیدند، تلاش خود را برای لطمه زدن به این انقلاب از طریق تحریک گروه‌های معاند، و ضد انقلاب داخلی، ایجاد اختلافات قومی و ادعای خود مختاری در استان‌های مختلف کشور آغاز نمایند. اشغال سفارت آمریکا کانون توطئه علیه انقلاب اسلامی ایران توسط دانشجویان پیرو خط امام موجب گشت که آمریکا و عوامل شکست خورده‌اش، گزینه نظامی و جنگ را در دستور کار خود قرار دهند. با حمله نظامی رژیم بعثی عراق در ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ جنگ هشت ساله‌ای بر خلاف قوانین و مقررات بین‌المللی به خصوص قرار داد ۱۹۷۵ الجزایر به کشور ما تحمیل شد. در این هشت سال ملت ایران در سخت‌ترین شرایط با دستان خالی و سلاح و مهمات محدود، از دین اسلام، کشور و مرزوبوم خود دفاع کردند. این جنگ ایجاب می‌کرد که جوانان این کشور برای دفاع از کشور وارد جنگ شوند. در این شرایط، مجلس، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و وزارت آموزش و پرورش با توجه به درک شرایط کشور، برنامه آموزش دفاعی را در برنامه درسی مدارس راهنمایی و دبیرستان قرار دهند. با توجه به اینکه

توطئه دشمنان بر علیه این انقلاب اسلامی و مردمی همچنان ادامه دارد و هرروز شکل آن تغییر می‌کند، ضرورت دارد که دانش آموزان این مرزو بوم آگاهی و مهارت خود را در زمینه آمادگی‌های دفاعی گسترش دهند. درس‌ها و عبرت‌های دفاع مقدس منبع با ارزشی برای دفاع و مبارزه با قدرت‌های سلطه گر و متجاوز، الهام بخش آیندگان برای دفاع از کشور است.

۱/۳- خاستگاه قانونی

اصل ۱۵۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی مقرر می‌دارد که به حکم آیه کریمه «واعدو الهم ما استطعتم من قوه ومن رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوکم و آخرین من دونهم لا تعلمونهم الله بعلمهم». دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزش نظامی را فراهم کند، به طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند.

همچنین به موجب اصل سوم قانون اساسی دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم همه امکانات خود را برای امور زیر به کاربرد: ... تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).

آموزش دفاعی در سال ۱۳۶۵ با رأی شماره ۳۷۶ مورخ ۱۳۶۵/۲/۲۵ شورای عالی آموزش و پرورش وارد برنامه درسی دوره راهنمایی شد. برای تأمین ساعت این درس یک ساعت از درس حرفه و فن پایه دوم راهنمایی کم شد و در عوض به آموزش دفاعی اختصاص یافت. همچنین براساس مصوبات جلسه ۴۲۰، مورخ ۱۳۶۶/۶/۱۵، جلسه ۴۶۰ مورخ ۱۳۶۷/۶/۲۸ و جلسه ۵۱۶ مورخ ۱۳۶۹/۷/۲۶ درس آمادگی دفاعی جایگاه خود را در نظام آموزشی کشور مستحکم کرد. همچنین به استناد مصوبه مورخ ۱۳۷۰/۷/۲۱ مجلس شورای اسلامی که بر اساس ماده ۶۴ قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است، آموزش و پرورش موظف به اجرای درس آمادگی دفاعی برای دوره راهنمایی با حداقل ۲ ساعت و دوره متوسطه نیز ۳ ساعت رسمی در برنامه آموزش هفتگی می‌شود (مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۲).

۱/۴- خاستگاه ژئوزیستی

ایران ششمین کشور بلاخیز جهان، چهارمین کشور از لحاظ بروز بلایای طبیعی در آسیا و دهمین کشور زلزله خیز جهان است که به علت تبعات گسترده آن، نیازمند مدیریت توانمند در سطح مسئولین و نهادهای اجرایی است که بخشی از آن با حوزه‌های آموزشی مرتبط است. کشور ایران در قسمت میانی کمربند کوهزایی آلپی قرار گرفته و این حرکات هنوز به اتمام نرسیده و تعادل نهایی برقرار نشده است لذا با توجه به موقعیت ایران و واقع شدن در بین دو قاره قدیمی و مقاوم یعنی اورآسیا در شمال و آفریقا و عربستان در جنوب و گسل‌های فعال فراوان و زلزله‌های متعدد، دلیل این مدعا است. کمربند زلزله ۹۰ درصد خاک کشور ایران را در بر گرفته و بسیاری از شهرها بر روی گسل‌ها و یا در مجاورت آنها ساخته شده‌اند و در معرض خطر زلزله قرار دارند (به نقل از دکتر حسین نگارش، عضو هیأت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان).

در چند دهه اخیر حدود ۹۵۰ زمین‌لرزه در ایران رخ داده است که به طور متوسط هر سال یک زلزله ۶ ریشتری و هر ۱۰ سال یک زلزله ۷ ریشتری اتفاق می‌افتد که باعث شده ایران از لحاظ تعداد کشته‌شدگان در رتبه چهارم دنیا قرار گیرد.

۱/۵- خاستگاه حوادث و سوانح انسانی

حوادث ترافیکی و تصادفات جاده‌ای نیز یکی دیگری از بزرگترین مشکلات جوامع انسانی در ایران به‌شمار می‌رود. با توجه به شرایط فوق مقاوم‌سازی ساختمان‌ها، تغییر مصالح ساختمانی و آمادگی در برابر زلزله و پیامدهای آن ایجاب می‌کند که دانش‌آموزان خود را برای مقابله با این بحران‌ها آمادگی لازم را داشته باشند.

در سال گذشته حدود ۱۶ هزار نفر از مردم بر اثر این حوادث جان خود را از دست دادند (به نقل از معاون وزارت بهداشت). در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در حدود ۲۱۹ هزار نفر کشته شد، در حالی که از سال ۱۳۷۷ تا سال ۱۳۸۴، ۲۵۳ هزار نفر در ایران در حوادث جاده‌ای کشته شده‌اند که از آمار جنگ بالاتر است. ایران از جمله کشورهایی است که از نظر اطلس جغرافیایی سلامت در شرایط سخت و نامناسبی قرار دارد و بین کشورهای با خطر بالا جا گرفته و نیازمند مداخلات پیشگیرانه در سوانح و حوادث به‌ویژه از نظر آموزش است، این کار می‌تواند هزینه‌های مالی و جانی را به میزان قابل توجهی کاهش دهد. در ایران هفت درصد از درآمد ناخالص ملی صرف حوادث و سوانح می‌شود. (به نقل از دکتر رامین رضایی معاون فنی مرکز بهداشت استان کرمانشاه ۱۳۹۶، www.kums.ac.ir).

نداشتن مهارت در استفاده درست از وسایل برقی و گازی، حوادث داخل و یا خارج از منزل و محیط‌های زندگی، کار و محیط‌های رزشی و کم‌توجهی به مقررات راهنمایی و رانندگی از دیگر دلایل یادگیری مهارت‌های ایمنی و برخورد عاقلانه با سوانح است.

۱/۶- خاستگاه اجتماعی - فرهنگی

یکی از توطئه‌های جدید دشمن بعد از جنگ تحمیلی جنگ نرم است. جنگ نرم حملات رسانه‌ای ظریف و پیچیده‌ای است که افکار، اعتقادات، اخلاق، فرهنگ و هویت جوانان را برای رسیدن به مقاصد سیاسی دشمنان از طریق رسانه‌های مورد حملات حساب شده قرار می‌دهد.

مقصد آموزشی برنامه درسی آمادگی دفاعی

با توجه به خاستگاه‌های مختلف فوق مقصد آموزش آمادگی دفاعی و پدافندی عبارت است از: اعتقاد و ایمان به دفاع از کشور و ارزش‌های دینی و اخلاقی و کسب دانش و مهارت‌های عملی و فضیلت‌های اخلاقی در زمینه آمادگی دفاعی و پدافندی در سطوح فردی، خانوادگی، محلی، شهری، استانی، ملی و منطقه‌ای.

۲- تعیین اهداف و محتوای برنامه درسی آمادگی دفاعی از طریق فرایند نیازسنجی

نیاز اشاره به فاصله بین وضع موجود و وضع مطلوب دارد (رضوی ۱۳۸۲). نیاز سنجی اساساً با این هدف صورت می‌گیرد تا مشخص شود که:

آیا موضوعات جدیدی وجود دارد که باید فراگیران یاد بگیرند؟

کدام آموزش‌ها بهتر است که طراحی شود؟

آیا نیاز به توسعه آموزش‌های جدید وجود دارد؟

آیا آموزش‌های فعلی کار آمد و مؤثر است؟

آیا موضوعاتی وجود دارد که نتایج ناامیدکننده‌ای دارد؟

آیا آموزش موضوعات فعلی مطلوب است و یا نیاز به تغییر دارد؟

برنامه فعلی تا چه اندازه نیاز به تغییر دارد؟

شاید بتوان گفت توجه به این مرحله، اشاره به این ضرب‌المثل دارد که «اگر چیزی همچنان قابل استفاده است، از آن استفاده کن» و یا «اگر چیزی نیاز به تعمیر دارد، تعمیرش کن» (پاتریشیا آل. اسمیت و تیل من جی راگان، صص ۱۴۳-۱۴۱، ۱۳۹۶).

مقایسه نیازهای موجود با نیازهای مطلوب در حوزه برنامه درسی دفاع مقدس

مبنای بررسی نیازهای موجود محتوای برنامه‌های درسی فعلی دفاع مقدس در کتاب‌های درسی و مبنای نیازهای مطلوب سند راهبردی انتقال مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی و نقشه راه آموزش پدافند غیرعامل در آموزش و پرورش کشور بوده است که براساس نیازسنجی از افراد و نهادهای ذی‌نفع در زمینه آموزش دفاعی و پدافند غیرعامل صورت گرفته است.

دوره تحصیلی	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس
دوره ابتدایی کتاب‌های مطالعات اجتماعی	سوم ابتدایی: ۱- جهت‌های اصلی، ۲- ایمنی در خانه (نشت گاز، استفاده از وسایل برقی، نگهداری مواد آتش‌زا، باز گذاشتن در خانه، ۳- وظایف مأمور آتش‌نشانی، ۴- ایمنی در کوچه و خیابان، قوانین راهنمایی و رانندگی چهارم ابتدایی: جهت‌های جغرافیایی (اصلی و فرعی)، ۵- نشانه‌های ملی ما (قانون اساسی، پرچم، سرود ملی، زبان فارسی، ۶- روزهای مهم در کشور ما (تاسوعا، عاشورا، عید نوروز، ۲۲ بهمن، ۷- امام خمینی (ره) بنیان‌گذار انقلاب اسلامی. پنجم ابتدایی: ۸- اقدامات هلال احمر، اشکال اعداد، ۹- جمعیت و رابطه آن با دفاع از کشور، جهت‌یابی، ۱۰- جنگ ایران و عراق و اشغال عراق توسط آمریکا. ششم ابتدایی: ۱۱- ایستادگی در برابر بیگانگان استعمار چیست (نفوذ استعمار در ایران ۱۲- مبارزه مردم ایران با استعمار (امیر کبیر، میرزا کوچک خان جنگلی، رئیس‌علی دلواری، دکتر محمد مصدق، آیت الله سید ابوالقاسم کاشانی، سید حسن مدرس امام خمینی). ۱۳- آزادی خرمشهر (حمله صدام به ایران، علت حمله نظامی عراق به ایران، اشغال خرمشهر، دفاع مردم ایران در برابر ارتش عراق، ۱۴- شهید محمد جهان‌آرا، آزادی خرمشهر، ۱۵- بسیج مردمی، ۱۶- عملیات بیت‌المقدس، ۱۷- ادای احترام به شهدای جنگ تحمیلی، شهید بهنام محمدی، هشت سال دفاع مقدس، ۱۷- مسئولیت در برابر کشور به هنگام حمله دشمن فارسی اول: تصاویری از وحدت ملی و رزمندگان در پشت سنگر، شعری در باره دوستی میهن، خاطرات انقلاب، جشن ۲۲ بهمن	۱- انقلاب اسلامی ایران و اهمیت حفظ استقلال و آزادی در کشور ۲- جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران ۳- رشادت مردم ایران در دفاع از اسلام و کشور ۴- دوست داشتن میهن و ضرورت دفاع از کشور و اسلام در هنگام خطر ۵- قصه‌هایی از رزمندگان اسلام ۶- صفات یک مسلمان خوب و ایرانی آزاده ۷- بزرگداشت سرداران و شهیدان جنگ تحمیلی و قدردانی از زحمات آنها (تعداد مفاهیم اصلی و پیشنهادی مرتبط با برنامه درسی دفاع مقدس هفت مورد) تعداد مفاهیم مرتبط با آمادگی دفاعی در برنامه مطالعات اجتماعی (سیزده مورد) تعداد مفاهیم مرتبط با پدافند غیر عامل هفت مورد (مجموعاً ۱۹ مورد)

دینی دوره ابتدایی	فارسی دوم: شعری در باره ایران، معرفی پرچم ایران، فارسی سوم: معرفی شهید فهمیده و سهام خيام، شعری در باره ایران عزیز، شعری در باره وطن، معرفی برخی از سرداران شهید فارسی چهارم: معرفی شهید حاج حسین خرازی فارسی پنجم: سرود ملی ایران، ضرورت دفاع از میهن، شعری در باره ایران، وطن دوستی، شعرایران ای سرای امید. فارسی ششم: شعری در مورد وطن، شهید دریا قلی سورانی، شعری در مورد ایران. دینی پنجم دبستان: شهید فهمیده، بخشی از وصیت یک شهید، تصاویری از شهدا (تعداد مفاهیم پیش نیاز ۳۸ مورد)	تعداد مفاهیم مرتبط با آمادگی دفاعی در برنامه فارسی (شانزده مورد) تعداد مفاهیم مرتبط با کتاب‌های دینی سه مورد نتیجه‌گیری: دربرنامه درسی دوره ابتدایی در مجموع سی و هشت مفهوم در ارتباط با برنامه درسی دفاع مقدس آورده شده است که بخوبی اهداف دفاعی و پدافندی را تحت پوشش قرار داده است.
دوره اول متوسطه پایه نهم (آمادگی دفاعی)	۱- امنیت و تهدید ۲- تهاجم و دفاع ۳- انقلاب اسلامی تداوم نهضت عاشورا، حفظ و تداوم انقلاب اسلامی. ۴- ولایت و رهبری ۵- بسیج مردمی ۶- استقلال ۷- جهاد ۸- وضعیت کشور در دوران دفاع مقدس ۹- مردان و زنان مبارز در صدر اسلام ۱۰- شهدای دوران معاصر و جنگ تحمیلی و شهدای انرژی هسته‌ای ۱۱- پدافند غیرعامل و اصول آن ۱۲- جنگ نرم دشمن و راههای مقابله با آن ۱۳- نظام جمع و جنگ‌افزارشناسی ۱۴- مخاطرات طبیعی (زلزله و آمادگی در برابر آن ۱۵- صلح و انتظار فرج ۱۶- اقدامات در زمان وقوع و بعد از زمین لرزه (تعداد مفاهیم اصلی اختصاصی شانزده مورد)	۱- اسلام پیام‌آور خداپرستی، صلح، عدالت و عزت و کرامت برای مردم دنیا ۲- معنای جهاد، انواع جهاد و اهمیت شهادت در راه خدا ۳- ویژگی‌های یک مسلمان و ایرانی (خداپرستی، پرهیز از ظلم به دیگران، رعایت حقوق انسان‌ها، احترام به انسان‌ها، خدمت به مردم، عفت و پاکدامنی، بخشش و گذشت، شجاعت و سلحشوری، خدمت به کشور و حساسیت در برابر سرنوشت خود و دیگر مسلمانان) ۴- ضرورت دوست داشتن ایران و اسلام ۵- وظایف ما در برابر ایران و اسلام ۶- انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن ۷- شناخت بنیان‌گذار انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی (سیره و سنت امام خمینی) ۸- معنای استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی ۹- علل حمله عراق به ایران و راز پیروزی ۱۰- مبارزات مردم ایران در طول ۸ سال جنگ تحمیلی ۱۱- بسیج مردمی و نقش پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش در دفاع از کشور ۱۲- آثار و نتایج جنگ تحمیلی ۱۳- مردان و زنان مبارز و جهادگر و آشنایی با برخی از شهدا

مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه (برنامه درسی موازی)	اول متوسطه: ۱-مقابله با حوادث همدلی در حوادث (ایمنی در زلزله و سیل) ۲-سازمان‌های امداد و نجات (هلال احمر ۳-وظایف هلال احمر کمیته بین الملل صلیب سرخ جهانی). دوم متوسطه: ۴-نقش رسانه‌ها در زندگی ما (بازی‌های رایانه‌ای فضای مجازی ۵-رسانه‌ها و تأثیر بر فرهنگ عمومی)، ۶-اهمیت ژئوپلیتیکی ایران در خاورمیانه، ۷-علل توجه قدرت‌های بزرگ به خاورمیانه. سوم متوسطه: ۸- سقوط حکومت شاهنشاهی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی، ۹- انقلاب اسلامی ایران، ۱۰- ایران در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ۱۱-فرهنگ و هویت ۱۲-مبارزه با استعمار. تعداد مفاهیم پدافندی در برنامه مطالعات اجتماعی چهار مورد. تعداد مفاهیم دفاعی هشت مورد	۱۴- امنیت و تهدید ۱۵- ریشه‌های جنگ و تهاجم ۱۶- نظام جمع و جنگ‌افزارشناسی ۱۷- جنگ نرم دشمن بر علیه مردم ایران ۱۸- پدافند غیرعامل و اصول آن ۱۹- امداد و نجات (آمدگی و ایمنی در برابر زلزله و اقدامات پیشگیرانه، برخی از کمک‌های اولیه) ۲۰- ایمنی و پیشگیری (ایمنی در خانه، مدرسه و محیط، برخی از کمک‌های اولیه) (تعداد مفاهیم اصلی پیشنهادی ۲۰ مورد) تعداد مفاهیم اختصاصی ۱۶ مورد تعداد مفاهیم تقویت‌کننده ۳۳ مورد
فارسی دوره اول متوسطه	فارسی پایه هفتم: زندگی نامه امام خمینی، شهید چمران و معرفی سبک زندگی یک بسیجی فارسی پایه هشتم: شعری در باره وطن، زندگی یک بسیجی (شهید با کری)، خاطره‌ای از یک آزاده فارسی پایه نهم: وحدت و همزیستی اقوام در ایران، دیدار رهبر انقلاب اسلامی ایران با یک خانواده شهید مسیحی، شعری در مورد حسین فهمیده، زندگی نامه شهید جهان‌آرا. تعداد مفاهیم دفاعی در برنامه درسی فارسی (ده مورد)	نتیجه‌گیری: برنامه درسی اختصاصی نیازمند اصلاح است. برنامه درسی مطالعات اجتماعی، وفارسی در دور اول متوسطه درحد مطلوب و برنامه درسی دینی درحد قابل قبول به تقویت مفاهیم و ارزش های دفاع مقدس توجه کرده است. ۱-انقلاب اسلامی و پیام اسلام (دوستی ایران و اسلام مهمترین شاخصه انقلاب اسلامی) ۲-جنگ تحمیلی و دلایل بروز آن ۳-دفاع مردم ایران در جنگ هشت ساله تحمیلی ۴-جهاد و دفاع در قرآن و آموزه‌های دینی ۵-فرهنگ عاشورایی و مبارزه با ظلم و بی عدالتی ۶-هویت مردم ایران و ویژگی های مثبت مردم ایران ۷-ویژگی‌های انسان مطلوب در تعلیم و تربیت اسلامی شجاعت، ایثار و خود گذشتگی، ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی، خدمت به کشور، آمادگی برای دفاع از کشور، حفظ استقلال و آزادگی، احساس مسئولیت در برابر سرنوشت خود، مردم و سایر مسلمانان، حفظ وحدت ملی و اسلامی، توانایی در تحلیل سیاسی امور کشور و دنیا) ۸- اعتقاد به انتظار فرج و وظایف یک مسلمان در عصر غیبت () ۹- شناخت جغرافیای سیاسی ایران و جهان ۱۰- امنیت و تهدید، دلایل بروز ناامنی، تهدید از سوی سایر کشورها، تهاجم دشمن و دفاع در برابر دشمن ۱۱- بسیج و فرهنگ بسیجی ۱۲- سبک زندگی رزمندگان اسلام ۱۳- یاد و خاطره شهدای دوران دفاع مقدس
دینی دوره اول متوسطه	دینی پایه هفتم: زندگی شهید صیاد شیرازی دینی پایه هشتم: داستانی از نماز اول وقت شهید صیاد شیرازی، وحدت شیعه و سنی، معرفی شهید سردار علی شوشتری و شهید مولوی مصطفی جنگ زهی دینی پایه نهم: معرفی امام خمینی به عنوان بیدار گر قرن، مقایسه شرایط ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی، معرفی برخی از شهدا، جهاد و انواع آن، بیان خاطراتی از شهدای غواص، ضرورت یادگیری آمادگی دفاعی تعداد مفاهیم آموزش دفاعی در برنامه درسی دینی یازده مورد) (تعداد مفاهیم تقویت کننده در برنامه درسی دوره اول متوسطه ۳۳ مورد) الف: آموزه‌های دفاعی	

دوره دوم متوسطه پایه دهم	۲- امنیت و تهدید ۳- انقلاب اسلامی و بسیج مردمی ۴- اقتدار دفاعی ۵- حماسه‌های ماندگار ۶- درس آزاد (تهیه گزارش در مورد وضعیت امنیت در محله روستا و یا شهر محل زندگی و نقاط قوت و ضعف دفاعی محله روستا و شهر) ب: مهارت‌های دفاع هوشمندانه ۷- مقابله با جنگ نرم ۸- پدافند غیر عامل ۹- فنون دفاع و رزم ۱۰- ایمنی و پیشگیری ۱۱- خدمت مقدس سربازی و اهمیت آن ۱۲ دفاع منطقه‌ای و ملی ۱۳- پدافند غیر عامل محلی، منطقه‌ای و کشوری ۱۴- امداد و نجات (تعداد مفاهیم موجود چهارده مورد)	۱۴- پیام شهدا و رزمندگان اسلام ۱۵- دستاوردهای جنگ تحمیلی هشت ساله توطئه‌های دشمنان و دلایل اسلام ستیزی دشمن ۱۶- استعمار نوین و جنگ نرم دشمن (نقش رسانه‌های دشمن در مقابله با اسلام و ارزش‌های مردم ایران، شیوه‌های تبلیغی دشمن) ۱۷- نفوذ دشمن و شیوه‌های نفوذ ۱۸- فنون دفاع و رزم ۱۹- دفاع محلی، منطقه‌ای و ملی ۲۰- خدمت سربازی و فرصت‌های شغلی در سپاه پاسداران و نیروهای مسلح ۲۱- مدیریت بحران و ۲۲- مهارت‌های پدافند غیر عامل ۲۳- پدافند غیر عامل (محلی، منطقه‌ای و کشوری ۲۴- ایمنی و پیشگیری در خانه، مدرسه و محیط زندگی ۲۵- امداد و نجات (آمادگی در برابر زلزله، کمک‌های اولیه (تعداد مفاهیم پیشنهادی ۲۵ مورد) تعداد مفاهیم هم‌پوش با برنامه موجود چهارده مورد نتیجه‌گیری: برنامه‌های درسی دوره دوم متوسطه از نظر ترویج آموزه‌های دفاع مقدس نیاز به بازنگری دارد
-----------------------------	--	---

با عنایت به نتایج نیازسنجی و مفاهیم و مهارت‌های پیشنهادی در زمینه دفاعی و پدافند غیرعامل اهداف کلی اختصاصی و ثانویه زیر از موضوعات فوق قابل استنباط است.

۳- اهداف اختصاصی آموزش برنامه درسی دفاع مقدس

با توجه به مقایسه برنامه درسی موجود و وضعیت مطلوب اهداف زیر پیشنهاد می‌شود.

الف: حیطه تفکر و تعقل

- بصیرت و تفکر در باره علل پیدایش انقلاب اسلامی، پیروزی مردم ایران و نقش ولایت و مردم در پیروزی این انقلاب
- بصیرت در مورد علل رخداد جنگ تحمیلی، نقش مردم و رزمندگان اسلام در این جنگ و توطئه‌های بیگانگان و عوامل داخلی بعد از جنگ
- بصیرت و تأمل در خصوص دستاوردهای انقلاب اسلامی، مخاطرات طبیعی و انسانی در محیط زندگی و شیوه‌های مقابله با آن

ب: حیطه اعتقادی و ایمان

- باور به یاری و نصرت خداوند به مومنان، هویت اسلامی و ایرانی و اعتقاد به حفظ ارزش‌های دینی و ملی
- باور به توانمندی مردم ایران در دفاع از کشور و مقابله با تهدیدهای بیگانگان
- علاقه‌مندی به ولایت و باور به نقش آن در حفظ و اعتلای کشور

ج: حیطه علم و آگاهی

- آگاهی از پیام اسلام و انقلاب اسلامی و امید به آینده روشن برای تاریخ بشر در پرتو ایمان به اصل انتظار
- درک اهمیت جهاد و یادگیری فنون نظامی برای دفاع از کشور
- درک موقعیت کشور و علل طمع‌ورزی بیگانگان به خاک ایران و ریشه‌های جنگ تحمیلی
- شناخت اهمیت دفاع از کشور، مبانی دفاع از کشور و نقش مردم، بسیج، سپاه و ارتش در حفظ استقلال کشور
- شناخت علل پیروزی رزمندگان اسلام، زندگی‌نامه رزمندگان و سبک زندگی آن‌ها در جبهه‌های جنگ تحمیلی
- آگاهی از خاطرات رزمندگان و روحیه پایداری و مقاومت آزادگان در زندان‌ها و اردوگاه‌های رژیم بعثی عراق
- آگاهی از مبانی پدافند غیرعامل، مخاطرات طبیعی و انسانی در کشور و نحوه برخورد با آن‌ها
- آگاهی از مسئولیت‌های یک ایرانی مسلمان در برابر کشور و حفظ ارزش‌های اسلامی و ایرانی
- آگاهی از انواع تهدیدها در دنیای امروز، ریشه‌های جنگ و تجاوز و توطئه‌های بیگانگان بعد از انقلاب اسلامی ایران
- شناخت سیره عملی پایه گذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی و رهبر معظم انقلاب اسلامی
- حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و نقش مؤثر رهبری در هدایت جامعه در مواقع مختلف
- شناخت سلاح‌های انفرادی و نحوه کار با آن و مخاطرات در مناطق مرزی

د: حیطه عمل

- پیروی از ولایت و آمادگی برای دفاع از کشور در صورت تجاوز دشمنان

- توانایی انجام نظام جمع و کار با اسلحه‌های انفرادی و به‌کارگیری اصول پدافند غیرعامل (در حد امکان) و نشان دادن مهارت در مقابله با مخاطرات طبیعی و انسانی در محیط زندگی
- فعالیت مؤثر در بسیج دانش‌آموزی و محل زندگی و مشارکت در اردوی راهیان نور
- توانایی در جهت‌یابی، نقشه‌خوانی و نشان دادن جهات جغرافیایی در نقشه

و: حیطه اخلاق

- الگو قرار دادن مردان و زنان مبارز از صدر اسلام تا حال حاضر
- قدردانی از تلاش رهبران انقلاب اسلامی، شهدا و رزمندگان در دفاع از کشور و ارزش‌های دینی
- تقویت روحیه سلحشوری، شجاعت و اعتماد به نفس و نفی هرگونه ستم‌گری و ستم‌کشی و سلطه‌پذیری
- احترام به هویت ایرانی اسلامی و ارزش‌گذاری برای آن
- نشان دادن روحیه صبر و مقاومت در برابر سختی‌ها و مشکلات

۴- اهداف ثانویه برنامه درسی دفاع مقدس در سایر برنامه‌های درسی

- شناخت ریشه‌های جنگ تحمیلی و پاسخ‌گویی به شبهات جنگ تحمیلی
- آشنایی با حماسه دفاع مقدس و نقش شهیدان، سرداران و رزمندگان در دفاع از استقلال کشور
- شناخت الگوهای دفاع مقدس و پرورش روحیه وطن‌دوستی و احساس مسئولیت در برابر مردم ایران و تلاش برای پیشرفت کشور
- آگاهی از سبک زندگی رزمندگان اسلام در طول جنگ تحمیلی

۵- محتوای برنامه درسی دفاع مقدس

تعریف محتوا

مجموعه دانش‌ها (مفاهیم، تعاریف، اصطلاحات، روش‌ها، حقایق، وقایع و اصول، فرایندها و ارزش‌ها)، مهارت‌ها (ذهنی و رفتارهای عملی)، نگرش‌ها (باورها و اعتقادات) و فضایل اخلاقی است که براساس اهداف برنامه درسی انتخاب می‌شود. محتوا برنامه درسی ممکن است که ساختاری رشته‌ای و یا درهم تنیده داشته باشد.

محتوای برنامه درسی دفاع مقدس با توجه به اهداف اختصاصی و ثانویه

ایده‌های کلیدی در برنامه درسی دفاع مقدس	رئوس محتوای برنامه درسی دفاع مقدس
مسئولیت ما در برابر ایران و اسلام	۱- موقعیت ایران در منطقه و علت طمع‌ورزی بیگانگان به خاک ایران ۲- هویت مردم ایران ۳- ویژگی‌های مثبت مردم ایران - اهمیت دوست داشتن وطن، مسئولیت ما در برابر ایران - صفات یک ایرانی خوب (خداپرستی، وطن دوستی (ایثار و از خود گذشتگی، تعهد در برابر مردم و تلاش برای پیشرفت آن). ۴- پیام اسلام (اسلام پیام آور صلح و دوستی، انتظارات اسلام از یک مسلمان، پای بندی به دستورات اسلام، ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی، خدمت به کشور، آمادگی برای دفاع از کشور، حفظ استقلال و آزادی، مسئولیت پذیری در برابر سرنوشت خود، مردم و سایر مسلمانان، حفظ وحدت ملی و اسلامی، تلاش برای پیشرفت ایران، مشارکت در امور سیاسی احساس مسئولیت در برابر امت اسلامی)
آمادگی در برابر دشمن	۵- انقلاب اسلامی و علل پیدایش آن ۶- شناخت سیره و سنت بنیان‌گذارانقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی و رهبر معظم انقلاب اسلامی ۷- شعارهای مردم ایران در طول انقلاب اسلامی (معنای استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی) ۸- علل حمله عراق به ایران و راز پیروزی مبارزات مردم ایران در طول هشت سال جنگ تحمیلی ۹- امنیت و تهدید (ریشه‌های جنگ و ناامنی در منطقه) ۱۰- علل دشمنی جهان‌خواران با انقلاب اسلامی ۱۱- دفاع مردم ایران در طول هشت سال جنگ تحمیلی جهاد و دفاع در قرآن و آموزه‌های دینی ۱۲- فرهنگ عاشورایی و مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی ۱۳- بسیج و فرهنگ بسیجی ۱۴- سبک زندگی رزمندگان اسلام یاد و خاطره شهدای در دوران دفاع مقدس

۱۵- مردان و زنان مبارز ۱۶- پیام شهدا و رزمندگان اسلام ۱۷- دستاوردهای جنگ تحمیلی هشت ساله ۱۸- فنون دفاع و رزم (جهت‌یابی و نقشه‌خوانی، نظام جمع و جنگ‌افزارشناسی) ۱۹- دفاع منطقه‌ای و ملی ۲۰- اهمیت خدمت سربازی و فرصت‌های شغلی در سپاه پاسداران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی	
۲۱- پدافند غیرعامل و اصول آن ۲۲- پدافند غیرعامل ۲۳- پدافند غیرعامل در سطوح مختلف (محلی، منطقه‌ای و کشوری) ۲۴- ضرورت حفظ اطلاعات کشور و همکاری مردم در حفظ امنیت کشور ۲۵- جنگ نرم (استعمار نوین و جنگ نرم دشمن - نقش رسانه‌های دشمن در مقابله با اسلام و ارزش‌های مردم ایران، شیوه‌های تبلیغی دشمن) ۲۶- نفوذ دشمن و شیوه‌های نفوذ ۲۷- ایمنی و پیشگیری درخانه، مدرسه و محیط زندگی ۲۸- مدیریت بحران ۲۹- آمادگی و ایمنی در برابر زلزله و اقدامات پیشگیرانه ۳۰- کمک‌های اولیه	آمادگی در برابر مخاطرات انسانی و محیطی

۶- سازماندهی محتوای برنامه درسی دفاع مقدس

سازماندهی محتوای برنامه درسی به شیوه‌ای گفته می‌شود که در آن برنامه درسی در یک نظم طولی (عمودی) و عرضی (افقی) به گونه‌ای تنظیم می‌شوند که یادگیری مفاهیم و مهارت‌ها طی آن تقویت شود. برای تحقق این مهم نیاز به تدوین جداول مفهومی در زمینه آموزش دفاعی برای کلیه دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی از طریق دروس اصلی و دروس تقویت‌کننده (پشتیبان) است. با توجه به اینکه آموزش درس آمادگی دفاعی از پایه نهم تحصیلی شروع می‌شود دروس مطالعات اجتماعی، فارسی و دینی در دوره ابتدایی و پایه‌های هفتم و هشتم می‌توانند نقش پیش‌نیاز را در آموزش برنامه درسی دفاع مقدس داشته باشند. محتوای آمادگی دفاعی و پدافندی در این دروس

لازم است که بر اساس یک نقشه یادگیری و متناسب با اهداف و محتوای هر درس به شیوه درهم تنیده ارائه می‌شود.

سازماندهی عمودی محتوای برنامه درسی با استفاده از شیوه‌هایی مانند توالی، مداومت و توسعه تدریجی مفاهیم، و متناسب با رشد سنی و عقلی دانش‌آموزان و با استفاده از راهبردهایی مانند اسپیرال (مارپیچ)، ارائه محتوا از ساده به مشکل، از عینی به ذهنی و همراه با توسعه مفهومی در درس اصلی و مکمل به شکل عمودی سازماندهی شود.

۱- سازماندهی به شیوه تداوم و توالی و توسعه تدریجی مفاهیم

در این شیوه مفاهیم و مهارت‌ها در پایه‌های تحصیلی در پایه‌های مختلف بتدریج و با عمق و وسعت بیشتری تکرار می‌شود. شرط استفاده از این شیوه تکرار ماده درسی در دو و یا چند پایه تحصیلی است. برای مثال در برنامه درسی مطالعات اجتماعی و فارسی دوره ابتدایی و اول متوسطه برخی از مفاهیم و در برنامه درسی آمادگی دفاعی مفاهیم و مهارت‌های اساسی و اختصاصی این درس را می‌توان در دو پایه نهم و دهم به شیوه متوالی، اما با عمق و وسعت بیشتر تکرار کرد.

رعایت سازماندهی محتوا به صورت مارپیچ در یک واحد درسی و در یک پایه تحصیلی امکان‌پذیر نیست، اما رعایت آن در یک برنامه درسی برای دوره‌های مختلف تحصیلی بدون شک رویکرد مناسبی است. توجه به توالی محتوا موجب می‌شود تا دانش‌آموزان به تدریج با عمق یک مفهوم و متناسب با رشد سنی و عقلی خود آشنا شوند. سازماندهی محتوا به شیوه از ساده به مشکل و در پایه‌های مختلف، سازماندهی با توجه به پیش‌نیازها، نظم تقویمی وقایع و یا سازماندهی از گذشته تا به حال نمونه‌هایی از شیوه توالی در محتواست.

در سازماندهی مارپیچ موضوعات انتخابی به شکل سیستماتیک و با افزایش پایه با جزئیات، تفصیل و پیچیدگی بیشتر وارد برنامه درسی دوره‌های مختلف و یا برنامه درسی پایه‌ها وارد می‌شود. برای مثال آموزش آمادگی دفاعی در دوره‌های تحصیلی مختلف، الزاماً ناچار از دنباله‌روی از این رویکرد است. دلایل استفاده از شیوه سازماندهی عمودی پیچیده بودن یادگیری دانش و مهارت است که باید به تدریج و متناسب با رشد جسمی و شناختی یاد داده شود.

۲- سازماندهی محتوای برنامه درسی متناسب با رشد سنی و عقلی

در این شیوه مفاهیم و مهارت‌ها متناسب با رشد جسمانی و عقلانی دانش‌آموز و در یک نظم سلسله‌مراتبی در برنامه‌های درسی ظاهر می‌شوند. از جمله راهبردهای این شیوه سازماندهی محتوا از نزدیک به دور، از عینی به ذهنی و از ساده به مشکل است. با توجه به اینکه درک یک سری از مفاهیم و یا انجام برخی از مهارت‌ها نیاز به رشد عقلی و جسمانی خاصی است، به همین دلیل از این شیوه در سازماندهی استفاده می‌شود.

۳- سازماندهی به شیوه سلسله‌مراتبی و توجه به پیش‌نیاز

زمانی که یادگیری محتوا ایجاب می‌کند یادگیرنده ابتدا باید دانش و مهارت‌های سطح پایین و پیش‌نیاز را یاد بگیرد تا به شناخت مفاهیم و مهارت‌های سطح بالاتر برسد. این شیوه یکی از بهترین انواع سازماندهی است. زیرا بیشتر مردم دانش و مهارت‌های خود را بر مبنای دانش و مهارت‌های پیش‌نیاز یاد می‌گیرند. برنامه‌ریزان باید تلاش کنند با توجه به درجه دشواری مفاهیم و مهارت‌ها آنها را در سرتاسر سال‌هایی که دانش‌آموزان در مدرسه هستند در برنامه‌های درسی توزیع کنند و استمرار بخشند. با توجه به اینکه آموزش دفاعی در پایه نهم و دهم اجرا می‌شود با استفاده از این شیوه می‌توان مفاهیم پیش‌نیاز را در دوره ابتدایی و در برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی، دینی و ادبیات فارسی وارد کرد و آنها را در پایه‌های مختلف تداوم داد.

سازماندهی افقی برنامه‌های درسی به استفاده برنامه‌ریزان درسی از شیوه‌های سازماندهی محتوا مانند رشته‌ای، موازی‌سازی رشته‌های علمی، سازماندهی به شیوه هم‌جوشی، بین‌رشته‌ای، فرارشته‌ای و تحقیق‌محور در یک پایه تحصیلی اشاره می‌کند.

سازماندهی رشته‌ای: در این شیوه، محتوای مواد درسی با توجه به دانش به‌دست آمده در یک رشته علمی و به صورت مجزا در یک کتاب و حول و حوش مفاهیم اساسی آن رشته علمی تنظیم می‌شود. از آنجا که دانش، درون رشته‌های علمی سازماندهی می‌شود، محتوای مواد درسی در قالب رشته‌های علمی سازماندهی می‌شود. در این شیوه مفروض این است که هر علمی دارای مرزهای مشخصی است.

سازماندهی موازی: در این شیوه اگر چه موضوعات علمی به صورت مجزا سازماندهی می‌شوند، اما یادگیری یک موضوع از طریق سایر دروس تقویت می‌شود. موازی‌سازی تلاشی برای ایجاد

ارتباط و هماهنگی بین دروس مختلف است. محتوای دروسی مانند مطالعات اجتماعی، دینی و یا فارسی در دوره اول متوسطه و تاریخ برای درس آمادگی دفاعی در پایه‌های نهم و دهم می‌توانند نقش موازی را بازی کنند.

سازماندهی همجوش: در این شیوه محتوای دو رشته علمی نزدیک به هم با یکدیگر تلفیق می‌شود. و یا اینکه یک موضوع و یا مهارت با برنامه درسی نزدیک تلفیق می‌شود. در صورت حجم بالای رئوس محتوای درس آمادگی دفاعی می‌توان برخی از مفاهیم را با سایر دروس نزدیک مانند مطالعات اجتماعی، دینی و یا فارسی تلفیق کرد. برای مثال درس جهت یابی و نقشه خوانی را می‌توان با درس جغرافیا تلفیق کرد و یا درس انقلاب اسلامی را با مطالعات اجتماعی و تاریخ، جهاد و انواع آن را با درس دینی و زندگی سرداران شهید و عملیات‌های نظامی در جنگ تحمیلی را با تاریخ و استان‌شناسی، سبک زندگی شهدا را با زبان و ادبیات فارسی و دینی معرفی سرداران شهید استانی را با استان‌شناسی و یا نمونه‌هایی از حماسه رزمندگان را با دروس تاریخ و ادبیات فارسی تلفیق کرد.

سازماندهی بین‌رشته‌ای: در این شیوه، محتوای بیش از دو رشته علمی نزدیک به هم در ذیل مفاهیم وسیع و در یک برنامه درسی سازماندهی و تلاش می‌شود یک موضوع از منظر رشته‌های مختلف مورد مطالعه قرار گیرد. برای مثال در یک برنامه درسی تحت عنوان «هشت سال دفاع مقدس مردم ما در برابر دشمن» و یا «مقابله با تهدیدها و مخاطرات انسانی و محیطی» می‌توان از طریق انتخاب موضوعات وسیع و بررسی آن‌ها از منظرهای مختلف به طراحی و تدوین یک برنامه بین‌رشته‌ای اقدام کرد.

دلایل استفاده از شیوه‌های مختلف در سازماندهی محتوا به شیوه افقی، ایجاد بینش عمیق، تسهیل و تقویت یادگیری، کاهش تعداد کتاب‌های درسی، استفاده بهتر از زمان، ایجاد رابطه بین علوم و پیدایش نیازهای جدید در جامعه است.

شیوه‌های سازماندهی محتوای کتاب درسی آمادگی دفاعی

در این شیوه ابتدا کتاب به چند بخش، هر بخش به چند فصل و هر فصل به چند درس تقسیم می‌شود، در چینش دروس از مجموع قواعد پیش رو پیروی می‌شود.

۱- سازماندهی محتوای کتاب به شیوه رشته‌ای

در این شیوه موضوعات درسی به شکل مجزا اما مرتبط با رشته درسی سازماندهی می‌شود.. راهبردهای این شیوه عبارت‌اند از:

۱/۱- سازماندهی از ساده به مشکل

محتوای دانش را می‌توان از ساده به مشکل سازماندهی کرد، حتی در زمانی که نیازی به ارائه یک دانش پیش‌نیاز برای درک یک دانش پیچیده نباشد. این راهبرد یک شروع ساده برای ورود به موضوعات یادگیری و اطمینان از شکل‌گیری دانش پایه در ذهن دانش‌آموز برای فهم یک موضوع پیچیده است. برای مثال آموزش جهات جغرافیایی روی زمین پیش‌نیاز جهت‌یابی با استفاده از نقشه و یا قطب‌نما است.

۱/۲- سازماندهی با توجه به پیش‌نیازها

در این شیوه با توجه به ارتباط منطقی موضوعات و اینکه برای درک برخی از مطالب نیاز به یادگیری مفاهیم اولیه و قبلی وجود دارد. لازم است که سازماندهی دروس با توجه به مفاهیم پیش‌نیاز صورت گیرد. برای مثال بحث در مورد انقلاب اسلامی مقدم بر جنگ تحمیلی است، و یا تهدید و ناامنی پیش‌نیاز دفاع در برابر دشمن و اهمیت آموزش دفاعی پیش‌نیاز آموزش تاکتیک‌های دفاعی و پدافندی است.

رویکرد کلان تدریس در دو شیوه فوق از نوع خطی است. یعنی تدریس دروس باید به دنبال هم باشد.

۲- سازماندهی محتوای کتاب به شیوه بین‌رشته‌ای

اشاره به مفاهیم برگرفته از رشته‌های مختلف و تلفیق آن‌ها با یکدیگر در ذیل تعدادی از مفاهیم وسیع دارد. در واحدهای درسی بین‌رشته‌ای دانش‌آموز ابعاد مختلف یک موضوع را از منظر چند رشته علمی مورد بررسی عمیق قرار می‌دهند (ملکی، ۱۳۷۶). برای مثال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران از منظر جغرافیایی، تاریخی، هویتی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی، مدیریت و رهبری، تبلیغی و فرهنگی، هنری، تکنولوژیکی، شیوه‌های دفاعی و پدافندی، مذهبی، تربیتی، مردم‌شناسی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

رویکرد کلان تدریس در شیوه بین‌رشته‌ای از نوع غیرخطی است. در این شیوه از سازماندهی دروس با توجه به اینکه مباحث هر فصل مستقل از یکدیگر هستند و این‌گونه

نیست که یادگیری یک درس پیش‌نیاز درس دیگر باشد. معلم می‌تواند از روش غیرخطی یا پیمانه‌ای استفاده کند. در ضمن معلم در انتخاب زمان تدریس این دروس آزاد است. برای مثال (مشایخ به نقل از لوی ۱۳۸۲).

شیوه‌هایی که در سازماندهی دروس مختلف کتاب آمادگی دفاعی کاربرد دارند.

۱- سازماندهی به روش از کل به جزء (روش قیاسی)

یک رویکرد عالی در سازماندهی محتوا این است که ابتدا تصویری بزرگ از موضوع ابتدا به دانش‌آموزان معرفی شود و بعد وارد جزئیات یک سیستم شویم. تدارک یک تصویر بزرگ موجب می‌شود تا درک اطلاعات برای فراگیران راحت‌تر شود. از طرفی این کار چارچوبی برای تثبیت اطلاعات در حافظه فراهم می‌کند. سازماندهی از کل به جزء شبیه به ساختار از عمومی به خاص است. برای مثال در آموزش پدافند غیرعامل بهتر است که ابتدا تصویری از پدافند غیرعامل و ابعاد و اهمیت آن در ذهن فراگیر ساخته شود و بعد وارد مصادیق مختلف پدافند غیرعامل مانند استتار، مهارت‌های مقابله با آتش‌سوزی، سیل و یا جنگ نرم شویم (مالا مد، ۲۰۱۷).

۲- سازماندهی به روش از جزء به کل (روش استقرایی)

این شیوه از سازماندهی در مقابل شیوه سازماندهی از کل به جزء قرار دارد. در این شیوه ابتدا مفاهیم جزئی یک مفهوم کلی را آموزش می‌دهیم تا از پیوند آن‌ها در ذهن فراگیر شناخت مفهوم کلی تحقق پیدا می‌کند. در هر یک از مفاهیم نیز ویژگی‌های بارز مفهوم مورد نظر یاد داده می‌شود تا خود مفهوم به طور معنی‌دار در ذهن فراگیر شکل بگیرد. برای مثال ممکن است که تعدادی از جنگ‌ها در تاریخ مورد نقد و بررسی قرار گیرد و در پایان به یک سری قاعده کلی در مورد علل بروز جنگ‌ها و یا علل پیروزی و شکست آن‌ها دست یابیم.

۳- سازماندهی به روش حل مسئله

در این شیوه، دانش‌آموزان با سوالاتی مواجه می‌شوند و از آن‌ها خواسته می‌شود که با مراجعه به منابع وزیر نظر معلم در مورد پاسخ سؤالات تحقیق کنند. برای مثال مهم‌ترین نیاز مردم بعد از یک زلزله چیست؟ چه عواملی موجب آزادی خرمشهر شد؟ در مورد اهمیت توسعه صنایع موشکی در تقویت قدرت دفاعی کشور تحقیق کنید؟ دانش‌آموزان می‌توانند به صورت گروهی در مورد این سؤالات تحقیق کنند.

۴- سازماندهی با توجه به علایق دانش‌آموزان

برخلاف برنامه‌های درسی موضوع‌محور که روی اطلاعات و مهارت‌هایی تأکید دارد که باید تدریس شوند، برنامه‌های درسی دانش‌آموز‌محور بر نیازها، علایق و فعالیت‌های دانش‌آموزان تأکید دارند، به طور کلی این الگوها بیشتر به دنبال پاسخگویی به نیازهای فردی و گروهی دانش‌آموزان تمرکز دارد.

از این شیوه برای طراحی دروس اختیاری و یا فعالیت‌های آزاد می‌توان استفاده کرد.

۵- تبعیت از ساختار طبیعی درونی موضوع

برخی از موضوعات محتوایی ساختار خاص خود را دارند که به لحاظ شناختی و شکل سازماندهی از ماهیت طبیعی خود پیروی می‌کنند. برای مثال اگر رخدادهای تاریخی بر اساس نظم زمانی ارائه شود آن‌گاه رعایت نظم کرونولوژیکی کاملاً طبیعی است. برای مثال در بیان رخدادهای مختلف جنگ تحمیلی هشت ساله عراق با ایران الزاماً باید از یک نظم زمانی که رخدادهای به‌ترتیب در آن اتفاق افتاده‌اند، پیروی کرد.

۶- بیان رابطه علت و معلولی

استفاده از این شیوه در صورتی که در جای خود و به شیوه درستی صورت گیرد، راهبرد بسیار موثری است. زمانی که محتوا به دنبال بیان یک مسئله و پیامدهای آن و یا یک مسئله و راه‌حل‌های آن باشد، استفاده از این شیوه بسیار مناسب خواهد بود. برای مثال بیان علل بروز انقلاب اسلامی و پیامدهای آن و یا علل پیدایش جنگ تحمیلی و آثار و نتایج آن و یا علل جنگ نرم دشمن، دلایل و راه‌های مقابله با آن و یا علل بروز زلزله و راهکارهای ایمنی و آمادگی در برابر زلزله می‌توان دروس را به شیوه علت و معلولی سازماندهی کرد.

۷- سازماندهی با توجه به اهمیت موضوع

در ساختارهای دانشی ساده که نیازی به رعایت نظم سلسله‌مراتبی نیست، یک رویکرد مؤثر در سازماندهی محتوا توجه به اهمیت موضوع است. زیرا یادگیرنده بیشترین توجه خود را به ابتدا و انتهای یک موضوع دارد. نویسنده محتوای یک درس سه انتخاب در پیش رو دارد. انتخاب اول «اهمیت و تأکید زیاد در ابتدای و پایان یک درس است» انتخاب دوم حرکت از کمترین اهمیت به بیشترین اهمیت است و انتخاب سوم حرکت از بیشترین اهمیت به کمترین اهمیت است. شاید این

رویکرد آخر بهترین باشد. البته تحلیل محتوای هر درس مشخص می‌کند که مؤلف باید کدام رویکرد را انتخاب کند. برای مثال در موضوع اطلاعات امنیتی یک کشور بیان اهمیت و حفظ اسرار یک کشور توسط همگان مهم‌تر از تأکید بر وظایف یک مأمور اطلاعاتی است. و یا در مورد اهمیت دفاع از کشور در ابتدا و انتهای درس می‌توان به صورت یکسان، اما به میزان زیاد تأکید کرد. در حالی که در خصوص تهدید جنگ نرم بهتر است که از روش کم‌اهمیت به پراهمیت تأکید شود. زیرا بدون تکوین مفهوم نمی‌توان وارد اهمیت زیاد موضوع شد. دلایل استفاده از هر شیوه به ماهیت هر موضوع بر می‌گردد.

شیوه‌های تولید و روش‌های ارائه محتوای برنامه درسی دفاع مقدس

شیوه تولید محتوای برنامه درسی دفاع مقدس متأثر از اهداف، سرفصل‌ها اصول و معیارهای عام و خاص در انتخاب و سازماندهی محتواست. معیارهای عام در اصول یازده‌گانه سند برنامه درسی (صص ۹-۱۱ اسفندماه ۱۳۹۱) ارائه شده است. اما هر ماده درسی بنا به اقتضائات و ماهیت خاص خود باید از معیارهای ویژه‌ای پیروی کند. برای مثال در درس آمادگی دفاعی به هنگام آموزش درباره سلاح‌های انفرادی و استفاده از نارنجک باید به موارد ایمنی و حفظ جان دانش‌آموزان توجه کرد. و یا آموزش به دانش‌آموزان در خصوص خطرات مین در مناطق مرزی از جمله معیارهای خاصی است که باید در انتخاب محتوا مورد توجه قرار گیرد. بعد از انتخاب محتوا موضوع سازماندهی آن مطرح می‌شود که باید با توجه به راهبردهای سازماندهی طولی و عرضی و سازماندهی فصول و درس‌ها با توجه به شیوه‌ها و اصول پیشنهادی اقدام کرد. بحث دیگر روش ارائه محتوا در کلاس درس و فعالیت‌های فوق برنامه درسی و مواد آموزشی انتخابی برای ارائه آن است.

روش‌های یاددهی و یادگیری (ارائه محتوا در کلاس درس)

راهبردهای یاددهی و یادگیری متأثر از رویکردهای یادگیری مختلف (انتقالی، تعاملی و ساختن‌گرایی) و رویکردهای تدریس (معلم‌محوری و دانش‌آموز‌محوری) است که با توجه به منافع و معایب هر یک توجه به حفظ توازن و تعادل در بهره‌گیری از این رویکردها و روش‌ها لازم است. به عبارت دیگر رعایت توازن بین روش‌های تدریس مختلف مانند توضیحی، بحث گروهی، حل مسئله، تحقیق، داستان‌گویی، بازدید از موزه‌های دفاع مقدس، مطالعه موردی، ایفای نقش،

مواد آموزشی که با هدف غنی‌سازی در آموزش‌های رسمی و غیررسمی توصیه می‌شود عبارت است از:

- بسته آموزشی برای معلم (کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم، کتاب مرجع برای معلم در زمینه جنگ تحمیلی عراق با ایران، کتاب مرجع در زمینه آموزش‌های دفاعی و پدافند غیرعامل برای معلمان، کتاب مرجع در زمینه امداد و نجات، جنگ نرم دشمن و شیوه‌های مقابله با آن، نرم‌افزارهای الکترونیکی، انیمیشن و سایت پشتیبان ویژه معلم)
- بسته آموزشی برای دانش‌آموز (کتاب درسی، نرم‌افزارهای الکترونیکی در زمینه جنگ تحمیلی، بیوگرافی برخی از سرداران و رزمندگان شهید و نماهنگ و سایت پشتیبان برای دانش‌آموزان)
- برنامه‌های پشتیبان (مجموعه کتاب‌های کمک‌آموزشی در زمینه بیوگرافی رزمندگان و سرداران شهید و خاطرات اسرای جنگ تحمیلی و بگاه دفاع مقدس برای عامه مردم، نرم‌افزارهای الکترونیک، انیمیشن، فیلم‌های دفاع مقدس)

نتیجه‌گیری

(۱) فلسفه وجودی آموزش ارزش‌ها و مفاهیم دفاع مقدس (ناشی از دلایل دینی، سیاسی (تهدیدهای دشمن)، قانونی، عوامل اجتماعی و فرهنگی، حوادث ژئوزیستی، و سوانح انسانی است.

(۲) با توجه به مقایسه برنامه درسی موجود دفاع مقدس با برنامه درسی مطلوب پیشنهادی که در دو سند انتقال مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس در کتاب‌های درسی و نقشه راه آموزش پدافند غیرعامل در آموزش و پرورش آمده است، برنامه درسی دوره ابتدایی در حد مطلوب، اما برنامه درسی دوره اول و دوم متوسطه در حد قابل قبول به آموزش مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس پرداخته‌اند. البته در آموزش این مفاهیم بغیر از کتاب‌های فارسی و آمادگی دفاعی به‌نظر می‌رسد که سایر برنامه‌ها از یک نقشه یادگیری منسجم پیروی نکرده است. بدین لحاظ برنامه درسی دوره اول متوسطه نیازمند اصلاحات جزئی، اما برنامه درسی دوره دوم متوسطه به اصلاحات عمیق‌تری نیاز دارد.

۳) نتایج نیازسنجی نشان می‌دهد که اهداف کلی برنامه درسی دفاع مقدس نیاز به بازنگری دارد و این اهداف باید در دو سطح اختصاصی و ثانویه تنظیم شود.

در بعد سازماندهی عمودی محتوا، مداومت و استمرار مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس بیشتر در برنامه درسی فارسی کلیه دوره‌ها و برنامه درسی آموزش دفاعی مشاهده می‌شود. استمرار و مداومت مفاهیم و ارزش‌ها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی و دینی از یک نقشه منسجم پیروی نمی‌کند.

در سازماندهی افقی محتوای برنامه درسی دفاع مقدس استفاده از شیوه موازی‌سازی در جهت تقویت برنامه درسی آمادگی دفاع مقدس در برنامه درسی دینی، فارسی و مطالعات اجتماعی پایه سوم استفاده شده است.

محتوای برنامه درسی آمادگی دفاعی تا حدی ساختار تلفیقی دارد و رویکرد یادگیری آن تلفیقی از سه رویکرد (انتقالی، تعاملی و سازنده‌گرایی) است تدریس آن از نوع خطی و به شیوه فعال است.

دروس مرتبط با ارزش‌ها و دفاع مقدس با توجه به شیوه‌های مختلف سازماندهی محتوای یک درس مانند (روش از کل به جزء، از جزء به کل، حل مسئله، علایق دانش‌آموز، انطباق با شرایط محلی (به‌ویژه مناطق درگیر در جنگ) بیان رابطه علت و معلولی و سه رویکرد در بیان اهمیت موضوع به‌ویژه برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی، دینی و آمادگی دفاعی نیازمند اصلاح و بازنگری است.

پیشنهادهای

۱) آموزش مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس به دلیل ماهیت گسترده و بین‌رشته‌ای آن شایسته است که از طریق طراحی یک برنامه جامع درسی برای کلیه دوره‌ها و برنامه‌های درسی مختلف (مطالعات اجتماعی، فارسی، دینی، آمادگی دفاعی، تاریخ، جغرافیا، جامعه‌شناسی، سواد رسانه‌ای، تفکر و سبک زندگی، هنر و اقتصاد) دنبال شود.

۲) برنامه درسی جامع مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس شایسته است که با توجه به نیازهای فردی، محلی، منطقه‌ای، ملی و فراملی به‌گونه‌ای طراحی شود که دانش‌آموزان را افرادی پیرو و دوستدار اسلام و ولایت، میهن‌دوست، شجاع، دنباله‌رو راه شهدا و رزمندگان و آماده ایثار و فداکاری برای کشور و ارزش‌های اسلامی تربیت کند.

۳) مناسب‌ترین مدل در طراحی برنامه درسی دفاع مقدس در سطح ملی مدل خطی - فرایندی است. اما در سطح محلی که هدف انطباق محتوای برنامه درسی با شرایط محلی است، استفاده از مدل فانتی نی و چرخشی توصیه می‌شود.

۴) اهداف برنامه درسی دفاع مقدس شایسته است که در دو سطح اختصاصی و ثانویه و با عنایت به پنج عنصر تربیتی (تفکر و تعقل، ایمان و باور، علم و عمل و اخلاق) تدوین شود.

۵) توجه به استمرار و مداومت مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس در برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی و دینی دوره ابتدایی و دوره اول متوسطه بر اساس یک نقشه یادگیری منسجم.

۶) بازنگری در محتوای برخی از دروس مرتبط با مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس بر اساس شیوه‌های مختلف سازماندهی محتوای یک درس مانند (روش از کل به جزء، از جزء به کل، حل مسئله، علایق دانش‌آموز، انطباق با شرایط محلی (به‌ویژه مناطق درگیر در جنگ) بیان رابطه علت و معلولی و سه رویکرد در بیان اهمیت موضوع) به‌ویژه برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی، دینی و آمادگی دفاعی نیازمند اصلاح و بازنگری است.

۷) ارائه یک درس انتخابی و درهم تنیده با نام «هشت سال دفاع مقدس مردم ما در برابر دشمن» در دوره دوم متوسطه و بررسی مسائل آن از منظر جغرافیایی، تاریخی، هویتی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی، مدیریت و رهبری، تبلیغی و فرهنگی، هنری، تکنولوژیکی، شیوه‌های دفاعی و پدافندی، مذهبی، تربیتی، مردم شناسی و جامعه شناختی.

فهرست منابع

- جی، گالن سیلورو دیگران (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر، ترجمه دکتر غلامرضا خوی‌نژاد، انتشارات آستان قدس.
- لوی، الف (۱۳۹۱)، برنامه‌ریزی درسی مدارس، ترجمه فریده مشایخ، انتشارات دفتر امور کمک آموزشی و کتابخانه‌ها.
- ملکی، حسن (۱۳۷۸). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)، انتشارات مدرسه.
- میلر، جی، پی، (۱۳۹۲). نظریه‌های برنامه درسی، ترجمه دکتر محمود مهر محمدی، سازمان مطالعه و تدوین علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- پاتریشیا آل. اسمیت و تیل من جی راگان (۱۳۹۶). طراحی آموزشی جلد یک ترجمه سونیا موسی رمضانی و دیگران انتشارات آوای نور تهران.

مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران (آذرماه ۱۳۹۰). شورای عالی آموزش و پرورش، شورای عالی انقلاب فرهنگی.

سند راهبردی انتقال مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی (۱۳۹۶). دانشگاه دفاع ملی.

نقشه راه آموزش پدافند غیرعامل در آموزش و پرورش (۱۳۹۶). سازمان پدافند غیرعامل کشور

رضوی، سیدیوسف (۱۳۸۲). نیازسنجی آموزشی با رویکرد پودمانی، سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی، ناشر پرتو واقعه.

کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه نهم، (۱۳۹۶). دوره اول متوسطه، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه دهم (۱۳۹۶). دوره دوم متوسطه، رشته‌های علوم تجربی، ریاضی فیزیک، ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

درویشی، فرهاد (۱۳۸۹). جنگ ایران و عراق پرسش‌ها و پاسخ‌ها، چاپ ششم، مرکز اسناد دفاع مقدس (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ).

کتاب راهنمای معلم آمادگی دفاعی (۱۳۹۶). سال سوم متوسطه، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.

کتاب راهنمای معلم آمادگی دفاعی (۱۳۹۶). سال چهارم متوسطه، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.

کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی و دوره اول متوسطه (۱۳۹۶). دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.

کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی و پیام‌های آسمان دوره اول متوسطه (۱۳۹۶). دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.

کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی و دوره اول متوسطه (۱۳۹۶). دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.

Moafi,mahmood (2009)Comparative study Of Curricula of Iran.India and Malaysia in General Education Stage,Delhi Univresity

ContentConnie,Malamed (2017) Writing For Instructional Desighn, 10 Ways To Organize Instruction

Theelearningcoach.com/elearning.../how-to-organize-content/

مدیریت جهادی و تفکر بسیجی در آموزش و پرورش

دکتر سیداحمد زرهانی^۱

چکیده

هدف اصلی از تحریر این مقاله بررسی ابعاد و مؤلفه‌های کلیدی مفهوم مدیریت جهادی و تفکر بسیجی و طراحی الگوی مفهومی توسعه آن در آموزش و پرورش با تعیین یک زنجیره از موازین و مقیاس‌های علمی و عملی است. مدیریت جهادی به لحاظ علمی مفهوم جدیدی است، اما سابقه دیرینه در فرهنگ ما دارد و باید به صورت دائمی به آن توجه شود. مدیریت جهادی به عنوان مدلی مبتنی بر ارزش‌های ایران - اسلامی است که دارای فصل مشترک با سایر الگوهای مدیریتی است. در این مقاله ضمن بهره‌گیری از رهنمودهای امام^(ع) و رهبری، الگو و شاخص‌های مدیریت جهادی به عنوان پارادایم جدید مدیریت بر مبنای اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی و کارآمدی آن در پرتو توسعه آموزش و پرورش بیان می‌شود. با توجه به نقش‌آفرینی و کارآمدی بسیج در عرصه مدیریت جهادی در آموزش و پرورش و خدمت به مردم، تفکر بسیجی قابلیت تبدیل شدن به یک الگوی کامل مدیریتی را دارد، زیرا مدیریت جهادی، مدیریتی مبتنی بر معنویت اسلامی و ارزش‌های انسانی است و ریشه اصلی آن در دو اصل توحید و ولایت و در جلوه اخلاص و ایثار است. در یک کلام مدیریت جهادی و تفکر بسیجی و اسلامی، خدمت بی منت و بدون ادعا و آمیخته با خلاقیت و نوآوری است. در این نوشتار، ضمن اشاره به تعلیم و تربیت اسلامی مبتنی بر قرآن و سنت و عترت حرکتی سازنده و راه‌گشا در جهت انتقال نسل نو به یک آرمان جدید است که با عنایت به تجارب نگارنده در جایگاه‌های مختلف علمی، پرورشی و آموزشی امید است که زمینه با تحولی تازه در امر آموزش و پرورش واقع شود.

واژگان اصلی: مدیریت جهادی، تفکر بسیجی، آموزش و پرورش، مدیر جهادی، تعلیم و تربیت، آموزش و پرورش، نظام‌تربیتی، توسعه منابع انسانی، انقلاب اسلامی، سبک زندگی اسلامی، هویت اسلامی - ایرانی.

۱. دکتری مدیریت بازرگانی - معاون راهبردی، دولت و مجلس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی و قائم مقام دانشکده اصول دین.

مقدمه

تعلیم و تربیت اسلامی مبتنی بر قرآن و سنت و عترت حرکتی سازنده و راه‌گشا در جهت انتقال نسل نو به وادی نور و رهانیدن آنان از کمند تاریکی‌هاست. این حرکت با تعامل و تعاون مربی و مربی تحقق پیدا می‌کند. وادی نور متصل به فطرت، وحی، انسان کامل، عقل، علم، بصیرت و تفکر در آیات خداوند است و گوهر آن ولایت عظمای الهی و اعتقاد به مبدأ و معاد و عمل به احکام الهی می‌باشد. وادی ظلمات متصل به طبیعت، نفس اماره و غضب و شهوت و وساوس شیطانی و اغواگری طواغیت است. همه فضائل اخلاقی در ذیل نور و تمام رذائل اخلاقی در بطن ظلمات تبلور و تجلی دارند. اگر امام راحل^(ره) می‌فرماید: معلمی کار انبیاء است و یا مقام معظم رهبری حضرت آیه الله العظمی خامنه‌ای^(مد ظله العالی) همچون امام خمینی^(رضوان الله تعالی علیه) آموزش و پرورش را در رأس امور می‌داند به خاطر اهتمام آگاهانه معلمان برای خروج متربیان از ظلمات به سوی نور است که همان کار مهم پیامبران الهی است. و از همین رهگذر تمایز و تفاوت تعلیم و تربیت اسلامی با نظام آموزشی در مکاتب دیگر روشن شود. خداوند می‌فرماید: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ»^۱ از آیات قرآن به خوبی آشکار می‌شود که خداوند حکیم و قرآن مجید و انبیا عظام راه را برای نجات بنی آدم از گرداب ظلمات و رساندن به ساحل نور هموار می‌کنند و نظام تعلیم و تربیت اسلامی در ذیل این حرکت الهی شکل می‌گیرد و هویت پیدا می‌کند. از این رو مدیریت جهادی و حرکت بسیجی در آموزش و پرورش حرکتی در جهت شناخت و پرورش استعدادهای دانش آموزان و اهتمام برای رشد متوازن شخصیت آنان در مسیر رهایی از ظلمات و رسیدن به نوراست. این حرکت در ستاد و صف و مدرسه ویژگی‌های خاص خود را پیدا می‌کند و بر وفق آیه شریفه «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»^۲ آمیخته با تلاوت آیات الهی و آموختن مفاهیم کتاب خدا و تعلیم حکمت است. در منطق قرآن خدا نور است «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ»^۳ و قرآن هم نور است. لذا دانش آموزان برای آموختن علوم و معارف وقتی متصل به کانون نور شوند از رشد علمی و رشد عقلی و رشد اجتماعی و رشد سیاسی و رشد عاطفی جامع‌تر و متوازن‌تری برخوردار می‌گردند و حقایق را به کمک نور الهی می‌بینند.

۱. رجوع شود به سوره ابراهیم آیه ۱ و ۶، سوره بقره آیه ۲۵۷، سوره مائده آیه ۱۶، سوره احزاب آیه ۴۳، سوره حدید آیه ۹، سوره طلاق آیه ۱۱.

۲. سوره جمعه آیه ۱.

۳. سوره نور آیه ۳۵.

نگاهی به آموزش و پرورش ایران

از زمانی که وزارت معارف و صنایع مستظرفه تأسیس گردید تا کنون بیش از یک قرن سپری شده است و از بطن آموزش و پرورش نهادهای متعددی برخاسته‌اند و در دوران انقلاب اسلامی با همت شهدای بزرگوار رجایی و باهنر نظام تعلیم و تربیت صبغه اسلامی گرفته است. تأسیس امور تربیتی و راه اندازی مراکز تربیت معلم با رویکرد انقلابی و تحول در محتوای برنامه آموزشی و کتب درسی و حرکت به سمت تدوین سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش و بکارگیری معلمان متعهد از جلوه‌های بارز نوسازی آموزش و پرورش در فضای دینی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به شمار می‌آیند. در عصر کنونی آموزش و پرورش برخوردار از حدود یک میلیون معلم و سیزده میلیون دانش آموز است.

و در همه جای ایران با مردم در ارتباط مستقیم است و به اکثر قریب به اتفاق افراد واجب‌التعلیم خدمات آموزشی و تربیتی می‌دهند با این وصف نشانه‌های آفات در سیمای آموزش و پرورش ملاحظه می‌شود که گاه و بیگاه در سخنان مدیران ارشد این نهاد ذکر می‌گردند. مدیریت جهادی و تفکر بسیجی در آموزش و پرورش باید معطوف به کالبد شکافی آفات نظام تعلیم و تربیت و چاره اندیشی و برنامه ریزی برای رفع کاستی‌ها و تحقق اهداف فرهنگی، علمی و تربیتی نظام جمهوری اسلامی ایران بر وفق آموزه‌های قرآن و عترت وفاق‌های قانون اساسی و اندیشه‌های امام راحل و مقام معظم رهبری و اجرای قوانین و عنیت بخشیدن به مفاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در مدارس باشد.

مهم‌ترین ویژگی‌های مدیریت جهادی و تفکر بسیجی در آموزش و پرورش

۱- مدیر جهادی آموزش و پرورش کسی است که در پرتو ایمان به خداوند و پای‌بندی به ارزش‌های سترگ انقلاب اسلامی مقام و سمت را ابزاری برای رسیدن به اهداف والا می‌داند و دلبستگی و سرسپردگی به مقام ندارد. خدا را ناظر بر کار خود می‌بیند و برای ماندن در جایگاه اداری و ارتقاء دست به هر کاری نمی‌زند، پای روی حق نمی‌گذارد امر به معروف و نهی از منکر می‌کند. نماز را در قلمرو کار خود اقامه می‌کند، رابطه انسانی و عقلی و عاطفی با زیردستان و همکاران خود برگزار می‌کند و به جای بالادستی و پایین دستی به همدلی و همداستانی می‌اندیشد و بذل اخوت و معرفت را در فضای کار می‌افشاند. جهانی می‌اندیشد و ملی عمل می‌کند. جایگاه اداری را طعمه نمی‌انگارد و از نمود قدرت کلاهی بر سر خویش و خویشاوندان نمی‌گذارد. امانت‌دار و حظ‌نگهدار و بیدار و پرکار است.

۲- مدیر جهادی در آموزش و پرورش راهبرد دارد یعنی به کمک همکاران خود فضای بیرون و درون نظام تعلیم و تربیت را واکاوی می‌کند و نقاط قوت و ضعف را می‌شناسد و با تحلیل محیط و متکی به اندیشه‌های آینده پژوهی و مطالعه فرصت‌ها و تهدیدهای منطقه‌ای و جهانی و تفکر در ابعاد پیچیده تهاجم فرهنگی و جنگ نرم استکبار جهانی اهداف بلندمدت و میان مدت را طراحی و تدوین می‌کند و با بهره‌گیری از امکانات دولت و مردم برای ایجاد تحول در نظام تعلیم و تربیت وارد میدان می‌شود. در تنظیم برنامه‌ها به اسناد بالادستی و قوانین موضوعه و آرمان‌های انقلاب اسلامی و چشم‌اندازهای قانون اساسی توجه دارد و برای اصلاح کاستی‌ها و ایجاد افق‌های نو کوشش می‌کند.

۳- مدیر جهادی در آموزش و پرورش همه نظام‌ها و سیستم‌ها را بازبینی می‌کند و فرآیندها را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد و سیستم‌ها را فعال می‌کند و همه را در نوسازی نظام تعلیم و تربیت متناسب با تمکن آنان به کار می‌گیرد. وقتی سیستم‌ها و فرآیندها اصلاح می‌شوند بازده کار بهبود می‌یابد و از اتلاف منابع انسانی و مادی جلوگیری می‌شود و هر حوزه‌ای با برخورداری از اختیار و تکالیف روشن وظایف خود را انجام می‌دهد.

۴- مدیر جهادی در آموزش و پرورش با مردم حرف می‌زند و به حرف مردم گوش می‌دهد، امروز فضای مجازی و وسائل ارتباط جمعی در شکل‌دهی افکار عمومی نقش بارز دارند. مدیر جهادی باید با حضور پرونق در این فضا و بهره‌وری مستمر و معقول از صدا و سیما در همه ابعاد با مردم سخن بگوید و ارتباط دو جانبه برقرار کند. خود انتقادی خوب است اما کفایت نمی‌کند. مردم از دولتمردان انتظار مخالف خوانی ندارند بلکه توقع دارند که آنان معایب را با روش علمی تجزیه و تحلیل کنند و راه کارهای را با کمک اهل فن بیان دارند و سهم خود و ملت را برای رفع کاستی‌ها و تحقق اهداف روشن سازند و در دیدارهای آینده گزارش کار دهند و گرنه از نالیدن و بالیدن به جایی نمی‌رسند.

۵- مدیر جهادی در آموزش و پرورش به مشارکت مردم اعتقاد دارد و به معلمان و دانش‌آموزان و پدران و مادران فرصت می‌دهد تا همه باهم در رهبری آموزشی نقش ایفاء کنند و برای این رسالت خطیر ساز و کار درست می‌کند و با نظارت و ارزیابی مستمر در برابر خودکامگی‌ها و تکرورهای می‌ایستند. مدرسه را تبدیل به اتاق فکر و کانون اندیشه می‌کند و با بهره‌وری از تمکن علمی و فکری و مادی و معنوی اولیاء و معلمان و دانش‌آموزان به بازخوانی و اصلاح روش‌های تعلیم و تربیت می‌پردازد و با نوآوری و خلاقیت راه رشد و تکامل آینده سازان را هموار می‌کند.

۶- مدیر جهادی در آموزش و پرورش دولت را به دنبال خود می‌کشد. تعلیم و تربیت اسلامی و هدایت رفتاری و اخلاقی و علمی نسل نو از شئون رهبری و از مهم‌ترین وظایف دولت اسلامی است. از این رو، مدیر جهادی در آموزش و پرورش باید از ستون‌های محکم دولت به شمار آید و رئیس‌جمهور و وزراء و استانداران و فرمانداران و شهرداران و ائمه جمعه و جماعات و حوزه‌های علمیه را پشتوانه‌ای برای تحقق اهداف تربیتی و آموزشی قرار دهد و برای آنان میادین کار تعریف و ترسیم کند. دولت‌ها در همه دنیا سرگرم رفاه و توسعه‌اند و تعلیم و تربیت را به نحو شایسته در اولویت قرار نمی‌دهند مدیر جهادی در مدرسه یا منطقه و یا استان و یا در سطح ملی باید همانطور که از ظرفیت و مشارکت مردم استفاده می‌کند، به طریق اولی از ظرفیت و مشارکت دولتمردان هم بهره گیرد و هوشمندانه آنان را درگیر مسائل نسل نو کند و گر نه همیشه فقر در آموزش و پرورش جولان می‌دهد تمکن این نهاد از تمکن دولت و ملت کمتر به نظر می‌آید.

۷- مدیر جهادی در آموزش و پرورش با روش علمی و تربیتی اجتهاد می‌کند و با خلاقیت و نوآوری از کمند موانع گذر می‌کند. مأمور و معذور نیست و وقتی رسالت را به عهده می‌گیرد با توکل به خدا و تفکر برای عبور از سد مشکلات گام بر می‌دارد. چشم و گوش بسته به اجرای قوانین و مقررات نمی‌پردازد، بلکه ضمن التزام به قوانین و ضوابط به ویژگی‌های زمان و مکان توجه دارد و برای رسیدن به اهداف، هنجارهای جدید می‌آفریند و با ابتکار و برنامه‌ریزی‌های نو و حکمت‌آمیز به سمت آینده‌ای بهتر حرکت می‌کند. مشکلات را ریشه‌یابی و دسته‌بندی می‌کند و با کمک متخصصان و متفکران راه کارهای خاص پیدا می‌کند و به آنها عمل می‌کند و فضا را متحول می‌سازد. در میدان تحول‌آفرینی یکه‌تازی نمی‌کند، بلکه با همه عوامل اثر گذار به داد و ستد فکری می‌پردازد و آنان را همراه و همدستان خود می‌سازد و با اتکاء برسخن جاودان امام^(ره) یعنی «ما می‌توانیم» با ابتکار و اجتهاد دستاوردهای جدید و افتخارآفرین به ارمغان می‌آورد.

۸- مدیر جهادی در آموزش و پرورش وحدت‌گرا و تفرقه‌ستیز است و می‌داند که «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّصِلُوا بِاللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا»^۱ از این رو منادی همگرایی است. او می‌داند که خداوند حکیم فرموده است: «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ»^۲ و همچنین «إِنَّمَا

۱. سوره آل عمران آیه ۱۰۳.

۲. سوره انفال آیه ۴۶.

الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ^۱. از این رو، بر مبنای قانون اساسی و اندیشه‌های روشن امام راحل و رهبری معظم انقلاب اسلامی در جهت اتحاد ملی و انسجام اسلامی می‌کوشد.

۹- مدیر جهادی در آموزش و پرورش به تعلیم فناوری‌های نو و آموزش مهارت‌ها و حرفه‌ها بها می‌دهد. دانش‌آموزان باید از نظر علمی و رفتاری و مهارتی رشد کنند و بینش و دانش و کنش آن‌ها متناسب با نیازهای فردی و اجتماعی متحول شود. آفت حفظ کردن و آزمون‌های نظری و بی‌مهارتی زبان‌زد عام و خاص است فرزندان ما در مدارس باید از جهان‌بینی اسلامی و دانش و بصیرت و دافعه و جاذبه و علوم و فناوری‌ها و مهارت‌های زندگی و فنی و حرفه‌ای و قوه خلاقیت و نوآوری برخوردار گردند. امروزه درحالی که مدارس دولتی گرفتار فقرند کارتل‌های آزمون‌های نظری و تست‌زنی ثروت‌های هنگفت می‌اندوزند و این چرخه معیوب همچنان استمرار دارد. باید با مدیریت جهادی این بی‌عدالتی و ناهنجاری بر طرف شود و مدارس دولتی و غیردولتی از گرداب استعدادسوزی و ثروت‌آفرینی برای دیگران رها گردند و در جهت تولید دانش و ارتقاء بینش و تعلیم مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و ایجاد رفتارهای سازنده فردی و اجتماعی همت گمارند.

۱۰- مدیر جهادی در آموزش و پرورش به صیانت از هویت اسلامی و ایرانی و تعلیم سبک زندگی اسلامی می‌اندیشد و ارزش‌های دینی و نقش مفاخر اسلامی و ملی و زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ مهین دوستی را به نسل نو با استفاده از فناوری‌های آموزشی و با کمک هنر تعلیم می‌دهد.

۱۱- مدیر جهادی در آموزش و پرورش به آموختن «تاریخ انقلاب اسلامی» و «تاریخ دفاع مقدس» اهتمام می‌ورزد. باینشی روشن تاریخ ایران را از دوران باستان تا بعثت رسول اکرم^(ص) تحلیل می‌کند و از طریق برنامه آموزشی و کتب درسی و فعالیت‌های فوق برنامه تحولات یکصد و پنجاه سال اخیر را با روش علمی به نسل نو تعلیم می‌دهد و به ترسیم مجاهدت‌های ملت بزرگ ایران و عالمان دین و جوانان رشید در تکنون پیروزی انقلاب اسلامی و دفاع از سرزمین اسلامی ایران و نفی تجاوز بیگانگان و رشادت‌های مدافعان حرم می‌پردازد و اسباب ابتهاج و اعتزاز نسل نو نسبت به دستاوردهای انقلاب اسلامی را فراهم می‌آورد و آینده سازان را با نقش راهگشای ولایت فقیه و ارزش‌های مردم‌سالاری دینی آشنایی می‌کند.

۱. سوره حجرات آیه ۱۰

۱۲- مدیر جهادی در آموزش و پرورش امور تربیتی را احیاء و فعال می‌کند و با سازماندهی کودکان و نوجوانان در شکل‌های دانش آموزی اسباب ارتقاء و رشد شخصیت آنان را فراهم می‌سازد. نگارنده این سطور به عنوان معاون پرورشی وزارت آموزش و پرورش در دوران دفاع مقدس نقش جهادی امور تربیتی را به خاطر دارد و می‌داند که آن نهاد پویا چه دستاوردهای بزرگی برای صیانت از دین و میهن و اعلاای کلمه حق به ارمغان آورده است.

۱۳- مدیر جهادی در آموزش و پرورش آگاهانه در برابر پروژه جهانی‌سازی می‌ایستد هر چند انقلاب اسلامی با واقع گرایی با جهان معاصر تعامل می‌کند و در تولید علم و فناوری نو پیش‌تاز است لیکن اجازه نمی‌دهد که «فرهنگ» و «سیاست» و «اقتصاد» غرب بر مقدرات ایران اسلامی سیطره یابد. اسلام دین مدافع عقل و حقوق انسان و مروج فرهنگ و ارزش‌هاست اما در میدان سیاست و اقتصاد و فرهنگ ویژگی‌های خود را دارد و هرگز انقلاب اسلامی در فرهنگ سکولار و مادی غرب، هضم نمی‌شود. از این رو مدیر جهادی خط‌نگهدار است. با جهان غرب با حفظ منافع تعامل دارد ولی تسلیم نمی‌شود و از خود باختگی منز و مبراست و کاروان تعلیم و تربیت را در مسیر ارزش‌های والای الهی سوق می‌دهد.

۱۴- مدیر جهادی در آموزش و پرورش به نقش تمدن‌سازی نهاد تعلیم و تربیت آگاهی دارد و با ایجاد عزت نفس و خودباوری در نسل نو آنان را به اختراع و اکتشاف و خلاقیت و نوآوری و پیشرفت ترغیب می‌کند و در عمل ساز و کارهای مناسب را برای تحول علمی در مدارس فراهم می‌آورد.

۱۵- مدیر جهادی در آموزش و پرورش از اهل فن مدد می‌گیرد. امروزه جامعه‌شناسان پرورشی، روان‌شناسان تربیتی، متفکران اسلامی، استادان راهنمایی و مشاوره و متخصصان علوم تربیتی و صاحبان صنایع و مدیران فنی و حرفه‌ای و صاحب‌نظران در اقتصاد آموزش و پرورش در ردیف بهترین یاوران دستگاه تعلیم و تربیت به شمار می‌آیند. هم در تألیف کتب درسی و تدوین برنامه آموزشی و هم در ترسیم چشم انداز آموزش و پرورش و هم در اصلاح روش‌ها و هم در اجرای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش می‌توانند کمک‌های شایانی انجام دهند. مدیر جهادی با هوشمندی و مهارت خود را از کمند گرفتاری‌های روزمره و فشارهای اجرایی و کمبودها و مسائل کمی برای مدتی می‌رهاند و در معرض آشناری از اندیشه‌های نو قرار می‌گیرد. و با طراوت بخشیدن به افکار خود راه‌های جدید را باز می‌کند و به صورت منظم از قدرت فکری دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه و مراکز جهانی تعلیم و تربیت و تجارب ملی و بین‌المللی در آموزش و پرورش استفاده می‌کند.

۱۶- مدیر جهادی در آموزش و پرورش به اصلاح روش‌های تربیتی می‌اندیشد و از بازتولید ناخود آگاهانه ردائل در فرآیند تعلیم و تربیت جلوگیری می‌کند. همان‌طور که جامعه ما سرشار از فضائل اخلاقی است از آفات سابقه‌داری هم رنج می‌کشد و برخی از ردائل اخلاقی ناخواسته توسط خانه و مدرسه و جامعه باز تولید می‌شوند و نادانسته به نسل نو منتقل می‌شود.

صفات مثل استبداد رأی، ریاکاری، ناشکری، تمسخر، تهدید، تطمیع، تنبیه بدنی، سستی و سهل‌انگاری، تکروی، خودستانی، ناسزاگویی، در ضمیر ناخودآگاه برخی از ما مخفی شده‌اند و در محیط خانه و مدرسه و اداره و جامعه بروز می‌کنند و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند و فضای اخلاقی جامعه را مکدر می‌سازند.

مدیر جهادی باید با ظرافت راه‌های انتقال این ناهنجاری‌های مزمن را مسدود کند و با کمک صاحب‌نظران، مدارس را به سمت انتقال ارزش‌ها و فضائل والای انسانی و اخلاقی به دانش‌آموزان سوق دهد البته این اقدام یکی از سخت‌ترین کارها در نظام تعلیم و تربیت است ولی اجتناب ناپذیر و ضروری می‌باشد و نه پرداختن به آن مساوی با استمرار و تغلیظ ناهنجاری‌ها و ضد ارزش‌هاست. اگر امروزه طیفی از جوانان ما مدافع حرم و پاسدار ارزش‌ها و پیشتازان علم و نگهبانان هویت دینی و ملی هستند غالباً ناشی از باز تولید فضائل اخلاقی در خانه، مدرسه و جامعه است و اگر آثاری از فساد و تبعیض و سرکشی و بزه‌کاری در نیم رخ جامعه نمایان است تا حدود زیادی ناشی از بازتولید ضد ارزش‌ها و انتقال آن‌ها از نسلی به نسل دیگر است.

فطرت انسان زیبا و خدا شناس و مستعد دریافت فضائل اخلاقی بالاخص در دوران کودکی و نوجوانی است. مدیر جهادی در آموزش و پرورش باید با کمک کارشناسان و صاحب‌نظران راه‌های تعلیم ارزش‌ها و فضائل به دانش‌آموزان را از سال اول تا دوازدهم روشن کند و به آینده‌سازان میدان بدهد تا ارتباط خود را با خدا، خویش، خانواده، جامعه، طبیعت و جهان آفرینش براساس ارزش‌های اسلامی تنظیم کنند و معروف و منکر را بشناسند و نسبت به آن‌ها جاذبه و دافعه نشان دهند و به تهذیب نفس و اصلاح دیگران و حاکمیت ارزش‌ها و رفع کاستی‌ها بها بدهند.

۱۷- مدیر جهادی در آموزش و پرورش برای تربیت نیروی انسانی و معلم دانا و توانا سرمایه‌گذاری می‌کند مدیر هر چه توانا و کارآمد باشد بدون معلم ورزیده و با ایمان و فاضل کاری پیش نمی‌برد معلم باسواد و با انگیزه و کاردان و راضی و موحد گوهری است که هم‌تا ندارد. حمایت از نظام تربیت معلم و جذب جوانان با استعداد و مؤمن و هوشمند برای کار معلمی و ایجاد

امکانات لازم برای آموزش‌های نظری و عملی به معلمان آینده از اهم وظایف مدیر جهادی در آموزش و پرورش است. توجه به نیازهای علمی، مادی و معنوی معلمان شاغل و زمینه‌سازی برای دانش‌افزایی آنان در صدر این وظایف خطیر است.

۱۸- مدیر جهادی در آموزش و پرورش ملتزم به تمرکز زدایی و تفویض اختیار است و از تمرکزگرایی و قدرت نمایی پرهیز می‌کند و متناسب با قانون اساسی و قوانین موضوعه و درک شرایط تاریخی و مصالح ملی از سیطره مرکز می‌کاهد و بدنه نظام تعلیم و تربیت را تقویت می‌کند. مهم‌ترین رکن در نظام تربیتی و آموزشی نه وزیر است و نه معاون وزیر و نه مدیرکل و نه رئیس اداره آموزش و پرورش، بلکه مدرسه است که چهار ستون استوار دارد یعنی مدیر مدرسه، معلم، دانش‌آموز و ولی دانش‌آموز که این ارکان سقف نظام تعلیم و تربیت را نگهداری می‌کنند و اگر خلل‌پذیر دست باشد خطر آفرین‌اند و اگر محکم باشند آینده ساز و افتخارآفرین‌اند پیوند معقول این ستون‌ها سرنوشت‌ساز است.

۱۹- مدیر جهادی در آموزش و پرورش با تفکر بسیجی پرچمدار عدالت آموزشی است. خداوند در قرآن مجید می‌فرماید: «اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»^۱ و هم چنین «بِالْعَدْلِ قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ» و در جای دیگری همگان را به اقامه عدل فرا می‌خواند و می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ»^۲ مسئله عدالت در آیات و روایات و احادیث و قاموس انقلاب اسلامی و اندیشه امام راحل (ره)^۳ و رهبر معظم انقلاب اسلامی جایگاه برجسته‌ای دارد. در شرایط کنونی یا متأثر از توزیع نادرست درآمدهای نفتی یا بر مبنای توسعه ناشی از اجرای سیاست‌های بانک جهانی و یا به هر دلیل دیگر جامعه با خطر شکاف طبقاتی مواجه است و از درآمدهای کمتر از یک میلیون تومان تا بیش از صد میلیون تومان در ماه رواج دارد و مدارس مناطق فقیر نشین در زیر خط فقر اداره می‌شوند و حق التدریس معلمان آنها با تأخیر پرداخت می‌شود و مدارس مجهز به امکانات و نیروی انسانی برجسته در دسترس فرزندان اغنیا قرار دارند و عده‌ای هم کودکان نوآموز خود را به خارج می‌فرستند و در مدارس اروپا درس می‌خوانند. از آنجا که گوهر انقلاب اسلامی مزین به علم و عدل است باید مدیر جهادی به عدالت آموزشی پای بندی نشان دهد و از تمکن خود برای پرورش فرزندان ولی نعمت‌های ما بهره گیرد و بخشی از تمکن جامعه را به سمت مدارس دولتی سوق دهد. ایجاد فرصت برابر آموزشی و تربیتی براساس حکام نظام

۱. سوره مائده آیه ۸

۲. سوره نحل آیه ۹۰

اجتماعی می‌افزاید از این رو مدیران ارشد و میانی آموزش و پرورش خادمان مدرسه قلمداد می‌شوند و هنر مدیریت آنان در این است که با مطالعه و مجاهدت برای استواری آن چهار ستون همت گمارند. فهم درست این حقیقت پشتوانه‌ای برای رستگاری و سعادت کشور است. جامعه‌ای که مدارس قوی، غنی و انسان‌ساز و ارزش‌آفرین و مهارت‌آموز و علم‌پرور و پژوهش‌محور دارد روی پای خود می‌ایستد و آینده را به نیکی می‌سازد. جامعه‌ای که مدارس محقر دارد دستخوش امواج التهاب و اعوجاج می‌گردد، ره به سوی روشنایی نمی‌سپرد. در نظام آموزش و پرورش ایران در یک صد سال اخیر متأثر از سلسله مراتب در نظام اداری رابطه ستادهای سه‌گانه یعنی مرکز و استان و شهرستان با مدرسه از جنس ارتباط آمر با مأمور است. هرچند در پرتو انقلاب اسلامی این ارتباط تلطیف شده است ولی پیکره آن به خوب خودباقی است. جنس این ارتباط باید به تعامل دوجانبه در مسیر پرورش انسان صالح و عالم تغییر کند. ستاد سه‌لایه کنونی باید نقش خادمی ایفاء کند نه فرمانروایی. البته تغییر این عادت تاریخی سخت است ولی غیر ممکن نیست. هرم قدرت در مدیریت آموزش و پرورش اگر برعکس شود و قاعده آن یعنی مدرسه در رأس نشیند و دیگران در خدمت مدرسه باشند، انقلاب آموزش درستی رخ می‌دهد و مغزهای متفکر راهی مدارس می‌شوند و مدارس با دانایی و توانایی بیشتری به پرورش نسل نو می‌پردازند و نظام تربیتی و آموزشی از استصغاف و بدهکاری رها می‌گردد.

۲۰- مدیر جهادی در آموزش و پرورش برای اجرای سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش تلاش می‌کند و با متحول کردن مدارس و برنامه آموزشی و کتب درسی و نظام تربیت نیروی انسانی بر اساس این سند آموزش و پرورش را احیاء می‌کند. این سند ماحصل سه دهه کوشش علمی برای اصلاح نظام تربیتی و آموزشی در دوران انقلاب اسلامی است و خوشبختانه مورد تأیید مقام معظم رهبری هم قرار گرفته است و ارزش مضاعف دارد. هرچند متولیان آموزش و پرورش در سنوات اخیر برای اجرای سند قدم‌هایی برداشته‌اند، ولی هنوز راه طی نشده زیادی در پیش است و تغییرات بطنی، و پراکنده صورت می‌پذیرد. شورای عالی انقلاب فرهنگی باید تحولات آموزشی و فرهنگی کشور را با چشم باز رصد کند و پیشرفت‌ها و کاستی‌ها را بسنجد و با تدوین ساز و کارهای مناسب راه تحول و تکامل را هموار کند. تدوین و تصویب سند لازم است ولی کافی نیست. مهم اجرای آن است و باید ساز و کارهای مفیدی برای ایجاد تحول بر اساس این سند طراحی گردد و گرنه اتفاق درخور توجهی رخ نمی‌دهد و در برروی همان پاشنه پیشین می‌چرخد و سرمایه ملی دستخوش اتلاف می‌گردد. حداقل کاری که باید انجام گیرد تعیین یک

کارگروه توانمند علمی و دینی و فرهنگی و تربیتی برای ریل‌گذاری و تنظیم یک برنامه ده ساله برای اجرای مفاد سند و نظارت بر تحولات ناشی از آن است. این کارگروه باید پیوست‌های سند تحول بنیادین را در آموزش و پرورش به کمک اهل فن بنویسد مثل پیوست امور تربیتی، پیوست تربیت معلم، پیوست برنامه آموزشی و کتب درسی، پیوست مدرسه داری، پیوست آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، پیوست هنر و تربیت‌بدنی، پیوست زبان‌آموزی اعم از زبان و ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، پیوست هویت دینی و ملی و سبک زندگی اسلامی و ایرانی، پیوست آموزش دین اعم از عقاید و احکام و اخلاق، پیوست آموزش ارزش‌های انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، پیوست خانواده و ازدواج و فرزند پروری، پیوست مردم‌سالاری دینی، پیوست ادیان و مذاهب، پیوست مشاهیر ایران و دنیای اسلام و جهان، پیوست ایران‌شناسی و وطن دوستی، پیوست اهل بیت عصمت و طهارت و ولایت فقیه، پیوست مهارت‌های زندگی و امثالهم و در ذیل هر پیوست راه کارهای عملی برای ایجاد تحول تنظیم و ارائه گردد به نحوی که هر حوزه کاری در صف و ستاد تکالیف و اختیارات و نقش‌های خود را بشناسد و بر وفق آنها عمل کند. مجموعه این پیوست‌ها و اسناد فرعی نقشه راه تحول را ترسیم می‌کنند و به کارگروه مذکور فرصت ارزشیابی عملکرد و بازنگری و اصلاح می‌دهند.

کارگروه ناظر و ریل‌گذار قطار تحول در آموزش و پرورش باید با مردم و معلمان و مدیران و مدارس و صاحب نظران داد و ستد فکری مستمر داشته باشد و از طریق رسانه‌ها ابعاد تحول را تشریح کند و گفتمان تحول بنیادین را نهادینه کند و مشارکت مردم و دولت و علما و نهادهای فرهنگی و صنعتی و هنری و اجتماعی را جلب کند و به جامعه انگیزه تعاون در این کار بزرگ بدهد به طوری که از رئیس جمهور تا بخشدار پیگیر تحول در آموزش و پرورش باشند و هزینه این حرکت ملی را بپردازند.

۲۱- مدیر جهادی در آموزش و پرورش با تفکر بسیجی به آموزش ارزش‌های انقلاب اسلامی و دفاع مقدس متعهد است هم در برنامه آموزشی و کتب درسی و هم در فعالیت‌های فوق برنامه و امور تربیتی، نسل نو را با دستاوردهای انقلاب اسلامی و نقش ولی فقیه، مردم، نظام امت و امامت در پیروزی‌های چشمگیر رزمندگان اسلام آشنا و مأنوس می‌کند. نظام تعلیم و تربیت سکولار به دنبال پرورش شهروندان رام و آرام براساس هنجارهای رایج در تمدن و فرهنگ غربی است و علاقه دارد نظام آموزشی کشورهای اسلامی را به همین سمت سوق دهد. اما نظام تعلیم

و تربیت اسلامی در پی پرورش انسان‌های رشید، موحد، عالم، مردمدار، مهربان، شجاع، متعهد، میهن‌دوست، ولایت‌مدار، ایثارگر، تحول‌آفرین و مجاهد فی سبیل الله است. امور تربیتی مولود انقلاب اسلامی در همین مسیر حرکت می‌کرد و نگارنده این سطور به خاطر دارد که وقتی از حضرت آیه‌الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی) در کسوت رئیس جمهور دعوت شد که در اردوگاه تربیتی میرزا کوچک‌خان رامسر در جمع دانش‌آموزان منتخب مسابقات نهج‌البلاغه شرکت کنند، با تواضع و بزرگ منشی دعوت امور تربیتی را پذیرفتند و علی‌رغم قرمز بودن وضعیت در تهران و پرواز جنگنده‌های دشمن بعثی، باتوکل به خداوند و برای حمایت از ترویج ارزش‌های نبوی و علوی به سمت شمال پرواز کردند و به دانش‌آموزان و مربیان امور تربیتی حکمت و معرفت آموختند. مدیر جهادی در آموزش و پرورش باور دارد که انقلاب اسلامی و دفاع مقدس دوحادثه گذرا نبوده‌اند که به تاریخ می‌پیوندند، بلکه دو حرکت آگاهانه در استمرار بعثت انبیاء بوده‌اند که تاریخ را می‌سازند و و هم اکنون چهره منطقه را تغییر داده‌اند و زمینه ساز تکون و تحقق تمدن نوین اسلامی در قرن جاری می‌شوند و معادلات جهانی را به سود مسلمین تغییر می‌دهند و نفوذ استعمار و استکبار و تاخت و تاز صهیونیست‌ها را از میان بر می‌دارند و فضا را برای حکومت جهانی واحد مستعد می‌سازند. بر مبنای این باور پاک، مدیر جهادی ترویج ارزش‌های انقلاب اسلامی و تبیین دستاوردهای دفاع مقدس و تعلیم سلوک رزمندگان اسلام و شهدا را وظیفه اول خود می‌داند و از هنر، تربیت بدنی، مسابقات دینی و علمی و فعالیت‌های اردویی و ظرفیت کتب درسی برای آموزش این ارزش‌ها با روش‌های علمی و عقلی بهره می‌گیرد و احساس مسئولیت دینی و انقلابی و تفکر جهادی را در نسل‌های آینده زنده نگه می‌دارد و فرهنگ بسیجی را منتشر می‌کند. آمریکا در قامت شیطان بزرگ مصمم است انقلاب اسلامی و ملت بزرگ ایران را استحاله کند و با اتخاذ روش براندازی نرم در کنار فشارهای اقتصادی و نظامی و تغلیظ تحریم‌ها عرصه را برما تنگ کند و نسل نو را از مدار اندیشه اسلامی خارج کند. تعلیم ارزش‌های دفاع مقدس و انقلاب اسلامی و ترویج فضائل اخلاقی پاتک ماهرانه و هوشمندانه‌ای در برابر این تک‌یاغی‌های استعمارگر است. لذا مدیر جهادی در آموزش و پرورش برای زیستن موحدانه پرچم ارزش‌ها را در اهتزاز نگه می‌دارد و سبک زندگی شهدا و رفتار مجاهدانه رزمندگان را به کودکان و نوجوانان تعلیم می‌دهد و این کار سند ماندگاری ماست.

۲۲- مدیر جهادی در آموزش و پرورش با قدرت و امکاناتی که دارد باید در هر اقلیم موزه مشاهیر انقلاب اسلامی و پیشتازان دفاع مقدس را به کمک سپاه پاسداران انقلاب اسلامی دایر کند و کودکان و نوجوانان را با صف‌شکنان همان منطقه آشنا کند و از ظرفیت فضای مجازی و امکانات هنری و ادبی و تصویری برای معرفی پیشگامان انقلاب اسلامی و جان‌برکفان دفاع مقدس بهره گیرد. مدیر جهادی در آموزش و پرورش می‌داند که اگر فرهنگ بسیجی کم‌رنگ شود و ارزش‌های دفاع مقدس بی‌رونق شود و عظمت انقلاب اسلامی تضعیف شود، قدرت مقاومت در برابر اجانب کاهش می‌یابد و استقلال و تمامیت اراضی ایران دستخوش خطر می‌شود و دشمن مستکبر به فکر سرکوب ملت و تجزیه این مهد فرهنگ و تمدن و ایثار می‌افتد و در آن صورت کاری از کسی ساخته نیست. اما در پرتوی لطف الهی و در سایه تدابیر و مجاهدت‌های حکیمانه ولی امر مسلمین و اتحاد ملت بزرگ ایران، آمریکا آرزوی سرکوب انقلاب اسلامی را به گور خواهد برد و به سرنوشت شوروی دچار خواهد شد که خدا فرموده است: «إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا». از این رو مدیر جهادی در آموزش و پرورش در رکاب رهبری و پشت سر فرمانده کل قوا در میدان فرهنگ حرکت می‌کند و به پرورش نسل نو با رویکرد دینی و انقلابی می‌پردازد و صیانت از ارزش‌های انقلاب اسلامی و دفاع مقدس را به منزله جلوه‌ای از حیات طیبه ارج می‌گذارد و در صدر وظایف خود می‌انگارد. آمریکای جنگ افروز که داعش سفاک را بر منطقه مسلط می‌کند، توقع دارد نام و نشان همت‌ها، باکری‌ها، حُججی‌ها، حاج قاسم سلیمانی‌ها را از کتب درسی پاک کند و تفکر جهاد فی سبیل الله را از رونق ساقط کند و با ریا کاری صلح طلبی کاذب را آموزش دهد. در حالی که ایران اسلامی صلح طلب ولی متجاوز ستیز است و اجازه نمی‌دهد راست قامتان تاریخ فراموش شوند. مدیر جهادی در آموزش و پرورش بر این باور است که برای عبور از گردنه بر پیچ و خم تاریخ معاصر ما به نفس عطرآگین و پاک شهدا احتیاج داریم و باید در این فضای ملکوتی تنفس کنیم تا امریکای متجاوز و اذنا ب او را متقاعد کنیم که کاری از دست آنان ساخته نیست و باید با دنیای جدید و برخاسته از انقلاب اسلامی و دفاع مقدس کنار بیایند و عقب نشینی کنند و به خانه خود بخرزند. «أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ»^۱.

۱سوره هود آیه ۸۱

پیشنهادهای

- ۱- کارگروهی متشکل از افراد متخصص زیر نظر وزارت آموزش و پرورش متولی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای اجرای سند تحول بنیادین شود.
- ۲- زیر نظر کارگروه مذکور نقشه راه و مراحل اجرای سند طراحی و اجرا شود.
- ۳- زیر نظر کارگروه سند تحول بنیادین با نگاه علمی پیوست‌های مرتبط با هر رسالت تألیف شود.
- ۴- نظام تربیت نیرو و نظام مدرسه دارای منطق با سند تحول تعریف شود.
- ۵- موضوع دفاع مقدس و انقلاب اسلامی در فعالیت‌های فوق برنامه و در برنامه آموزشی و کتب درسی گنجانده شود.
- ۶- موزه مشاهیر دفاع مقدس با کمک سپاه پاسداران در جوار مدارس تأسیس شود.
- ۷- متون مربوط به انقلاب اسلامی و دفاع مقدس در برنامه آموزشی و دانشگاه فرهنگیان و مراکز تربیت معلم گنجانده شود.
- ۸- از فناوری‌های نو برای آموزش مفاهیم و معارف انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و فلسفه مقاومت مردم در برابر متجاوزان استفاده گردد.
- ۹- با مدیریت جهادی دولت و دلمردان به میدان آموزش و پرورش کشانده شوند.
- ۱۰- مدل مشارکت مردم براساس سند تحول باز آفرینی شود.

نتیجه‌گیری

هرچند پس از پیروزی انقلاب اسلامی تحولاتی در آموزش و پرورش اتفاق افتاده است، لیکن تا رسیدن به وضع مطلوب راه درخور توجهی در پیش روی ماست. اجرای سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش که مورد عنایت مقام معظم رهبری است با مدیریت جهادی و تفکر بسیجی میسر می‌باشد. لازمه این کار تعیین کارگروهی از اهل فن و تدوین نقشه راه و تحریر پیوست‌های مرتبط با حوزه‌های مهم در آموزش و پرورش و تعمیق فرهنگ بسیجی و تعلیم مهارت‌های زندگی و توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و صیانت از استقلال فرهنگی و اعتقادی مردم این سرزمین اسلامی است. دو پدیده شگفت‌انگیز قرن یعنی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس هم در برنامه رسمی و هم فوق برنامه باید استقرار یابند و نسل نو با جهان بینی توحیدی و پای بندی به احکام و موازین اسلامی بر وفق قرآن و سنت و اندیشه‌های روشن امام^(ع) و مقام معظم رهبری با نگرش تمدن سازی تربیت شوند تا بتوانند با عقاید محکم و افکار باز در برابر تهاجم فرهنگی ایستادگی کنند.

سبک زندگی رزمندگان و شهدای دفاع مقدس

دکتر غلام‌عباس رحمانی^۱

چکیده

رزمندگان و شهدای والا مقام بالاترین خدمت را با ارائه سبک زندگی متاثر از مکتب حسینی (ع) به جامعه اسلامی ایفا کرده‌اند. آنان از عزیزترین و بالاترین موهبت الهی یعنی جان خود، دست شسته و آن را آگاهانه تقدیم به اسلام نمودند. در این مقاله تلاش بر آن بوده است تا با تکیه بر ابعاد تاریخی، کلامی و عمدتاً از رویکرد جامعه‌شناختی، و با استفاده از روش سند پژوهی، آثار، نوشته‌ها، خاطرات و وصایای رزمندگان و شهداء، مورد توجه و بررسی قرار گیرند. سپس، مهم‌ترین مصادیق سبک زندگی ایشان از جمله بصیرت بخشی، عدالت طلبی، دنیاگریزی و ساده زیستی، مسئولیت و ولایت پذیری، استقلال گرایی، شهادت طلبی، پاسداری از نظام و عامربه معروف و ناهی از منکر، استخراج و معرفی شود. اعتقاد بر این است که رزمندگان و شهداء عالی‌ترین مظهر ارائه کننده سبک زندگی الهی - اسلامی بوده‌اند؛ فلذا می‌توان سیره و سلوک ایشان را به عنوان برترین الگوهای سبک زندگی اسلامی در کتب درسی نظام‌های آموزشی به فراگیران معرفی نمود.

واژگان اصلی: رزمندگان، شهیدان، فرهنگ عاشورا، دفاع مقدس، سبک زندگی،

برنامه درسی.

۱. دکترای جامعه‌شناسی (گرایش بررسی مسائل اجتماعی ایران) و مدرس دانشگاه فرهنگیان، مدرس درس آشنایی با مبانی دفاع مقدس و دبیر آموزش و پرورش فراشبند فارس. ایمیل: rahmani855@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

نهضت مقدس حضرت آقا اباعبدالله الحسین (ع) نهضتی قوی و حرکتی بسیار نیرومند بود و بدون شک به آثار و اهداف بزرگ خود نائل آمد؛ زیرا که این نهضت در یک زمان محصور نگشت، بلکه در طول ازمنه و امکان فراوان مورد ستایش و تأثیرپذیری خیل عظیمی از جوانمردان و مبارزین انقلابی قرار گرفت. انقلاب اسلامی ایران که الهام‌پذیر این قیام و حماسه بی‌نظیر بود با الگو گرفتن از سید و سالار شهیدان و یاران وفادار کربلا توانست به پیروزی عظمی نائل آید. انقلاب اسلامی ایران به رهبری حضرت امام خمینی (ره) به تربیت یاران وفادار و معتقد به ارزش‌های والای حماسه حسینی نائل آمد تا بدان‌جا که با تاسی به اهداف سیدالشهدا به احیا این نهضت بزرگ در قرن معاصر متجرب شد. مقاومت تحسین برانگیز جوانان برومند این سرزمین در برابر استکبار جهانی، صحنه‌های بی‌بدیل و بی‌نظیری از شهادت و ایثار را خلق کرد که اگر به ضبط و ثبت و تفسیر و توزیع آن اهتمام نورزیم، به فرهنگ و تاریخ مردم این مرز و بوم، جفایی جبران‌ناپذیر روا داشته‌ایم. خلق این آثار اعجاب‌آور و حیرت‌انگیز که طبق فرمایش آن مقتدای سفر کرده، به جز دربر ه‌ای کوتاه از صدر اسلام همانند ندارد و حجت را بر همگان تمام کرد (لاریجانی ۱۳۸۸: ۳۳۵).

از طرف دیگر آموزش و پرورش که از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی می‌باشد و تا حدود زیادی بر حیات فردی و اجتماعی هر جامعه مؤثر است؛ نیازمند بررسی و تقویت مداوم مواد آموزشی غنی‌تر برای نیل به اهداف متعالی جامعه است. آموزش و پرورش با ارائه الگوهای نظری و رفتاری متعدد بر جامعه پذیری دانش‌آموزان، نقش بسزایی را دارد. در این راستا پرسش اصلی این تحقیق این است که آیا سبک زندگی رزمندگان و شهدا را می‌توان به عنوان الگویی برای نسل امروز و فردای جامعه اسلامی معرفی نمود؟ اعتقاد بر این است: اگر «سیدالشهداء اسلام را بیمه کردند» شهداء نیز راه او را ادامه و اسلام را زنده نگهداشته‌اند و بدین ترتیب می‌تواند بهترین الگوی زندگی انسان‌هایی باشند که با پذیرش جهان بینی توحیدی، در مسیر خواست‌های الهی، گام بر می‌دارند.

روش مطالعه (روش‌شناسی)

به طور کلی می‌توان ابعاد مختلف مطالعه دوران دفاع مقدس را به شرح ذیل بیان کرد:
بعد تاریخی: تاریخ می‌کوشد اصل ماجرا را آن‌طور که اتفاق افتاده روایت کند. در واقع این بعد، مهم‌ترین وجه در هر مطالعه دفاع مقدس است، چرا که اکنون، واقعه‌ای تاریخی محسوب می‌شود و هرگونه مطالعه درباره آن، کاملاً نیازمند اطلاعات تاریخی صحیح و کافی است.

بعد کلامی: کلام علمی است که به دفاع عقلانی از گزاره‌های دینی می‌پردازد.

بعد جامعه‌شناختی: جامعه‌شناسی در پی این است که تأثیر نیروی جامعه را که نیرویی مستقل از تک‌تک افراد و خارج از کنترل هر یک از آنهاست - بر کنش‌های افراد بسنجد و با اطمینان قابل قبولی بتواند وقایع اجتماعی آتی را پیش‌بینی کند. به عبارت دیگر، «جامعه‌شناسی به دنبال یافتن قاعده کلی رفتار انسان‌هاست تا با کمک آن، توانایی پیش‌بینی و کنترل وقایع اجتماعی را بیابد و با به‌کارگیری تجربه علمی به کشف روابط میان پدیده‌ها نائل شود» (سعیدی رضوانی به نقل از توسلی: ۱۳۸۲: ۵۲)

روش مطالعه این تحقیق بر اساس دید و روش جامعه‌شناسی بوده است. فلذا از آنجا که جامعه‌ای را که موضوع مطالعه است با استفاده از منابع گذشته بررسی می‌کنیم، روش کار «روش تاریخی و تحلیلی» بوده و مطالعه ما در حوزه مطالعات «جامعه‌شناسی تاریخی و معاصر» قرار می‌گیرد.

مبانی نظری

انبیاء با فداکاری و مبارزه شبانه‌روزی به تبلیغ دین الهی پرداختند و با مخالفین و قدرتمندان جامعه وقت خویش به نبرد پرداختند. قرآن کریم در سوره «سبا» می‌فرماید: «و ما به هیچ دهکده‌ای (شهری) بیم رسان و آگاه کننده‌ای نفرستادیم مگر اینکه بی نیازان و مسرفان آنجا گفتند: ما آئینی را که برای ابلاغ آن فرستاده شده‌اید منکریم و آنها گفتند ما اموال و اولاد بیشتر داریم و ما عذاب نخواهیم شد».

پیامبر اسلام نیز قاطعانه در مقابل دشمنان و حتی مسلمانانی که احکام اسلام را گردن نمی‌نهادند، برخورد نمودند و برای اصلاح و خدمت به جامعه از هیچ کوششی دریغ ننمودند. بعد از رحلت نبی اکرم (ص) نوبت به وارثان بر حق آنان یعنی ائمه اطهار (ع) و علماء و بزرگان رسید. امامان معصوم و پیروان راستین آن‌ها همواره مرگ سرخ را برگزیده و اصل مقدس شهادت در خاندان علی (ع) همچون میراثی گران‌بها و راهکاری قوی و موثرتر از هر راهکار دیگر! از پدر به فرزند به ارث رسیده تا آن که امروز نیز رهروان ولایت و عاشقان امامت آنرا به شکل عادت و رسمی حفظ نموده‌اند. امام سجاد (ع) فرمودند: «کشته شدن برای ما عادت است و شهادت در راه حق ارمغانی خدایی برای ماست». و اگر امام خمینی (ره) فرمودند: «شهادت هنرمردان خداست». منظور مصداق همان دینداران بزرگی است که در آزمون‌های سخت مشاهده می‌شوند.

فاذا معسوبا البلاء قل الدّيانون (تحف العقول / ۲۴۵) چون دوران آزمایش فرا رسد دینداران اندک شوند.

منطق شهید منطق سوختن و روشن کردن است. منطق حل شدن و جذب شدن در جامعه برای احیای جامعه است. منطق دمیدن روح به اندام مرده ارزش‌های انسانی است. منطق حماسه‌آفرینی است، منطق دورنگری بلکه بسیار دورنگری‌اش. هیچ وقت خون شهید هدر نمی‌رود. خون شهید به زمین نمی‌ریزد. خون شهید هر قطره‌اش تبدیل به صدها قطره و هزارها قطره بلکه به دریایی از خون می‌گردد و در پیکر اجتماع وارد می‌شود (شهید مطهری، ۱۳۶۱: ۱۰۱).

فرهنگ عاشورا

فرهنگ عاشورا مقابله با تحریف دین، مبارزه با ستم طاغوت‌ها و جور حکومت‌ها، عزت و شرافت انسان ترجیح مرگ سرخ بر زندگی ذلت بار، پیروزی خون بر شمشیر و شهادت بر فاجعه، شهادت‌طلبی و آمادگی برای مرگ؛ احیاء فریضه امر به معروف و نهی از منکر و سنت‌های اسلامی، فتوت و جوانمردی حتی در برخورد به خاطر رضای خدا، تکلیف برای چه به صورت فتح یا کشته شدن! نماز اول وقت، آمیختن عرفان با حماسه و جهاد با گریه، صبر و مقاومت در برابر دشمن تا مرز جان و ایثار و ... و بالاخره فرهنگ عاشورا «خط ولایت بر برائت» است! (محدثی، ۱۳۸۳: ۳۷۳).

دوران طلایی دفاع مقدس

جنگ صرفاً «تحمیل» وضعیتی بود که رژیم عراق بر جمهوری اسلامی ایران مستولی نمود. ایران انقلابی نه آمادگی لازم برای شروع و ورود در جنگ را داشت و نه این مسأله با هویت ملی ایران هم خوانی داشت. مبانی دینی نظام جمهوری اسلامی از یک سو بر قاعده جهاد تأکید دارد و از سوی دیگر آن را صرفاً بر مبنای دفاع می‌پذیرد و بحث «جهاد دفاعی» را مطرح می‌کند. عنوان دفاع مقدس برای جنگ تحمیلی دقیقاً بر همین مبنا مورد نظر بوده و هر گونه تهاجم برای نفس «تهاجم» محکوم می‌شود (صحیفه نور ج ۷).

سبک زندگی

الف- معنای «سبک زندگی» در لغت‌نامه‌ها:

۱. روش نوعی زندگی فرد، گروه یا فرهنگ (لغت‌نامه وبستر، ۲۰۰۴)، روش خاصی از زندگی یک شخص یا گروه (لغت‌نامه آکسفورد، ۱۹۹۰).

۲. شیوه زندگی یا سبک زیستن که منعکس‌کننده گرایش‌ها و ارزش‌های یک فرد یا گروه است، عادت، نگرش‌ها، سلیقه‌ها، معیارهای اخلاقی، سطح اقتصادی و... که باهم، طرز زندگی کردن فرد یا گروهی را می‌سازد. (لغت‌نامه رندم هائوس، ۱۹۸۷، به نقل از مهدوی کنی ۱۳۸۷: ۲۳۲).

ب- مفهوم سبک زندگی در علوم اجتماعی

تورستن ویبلن^۱ گرچه مستقیماً درباره سبک زندگی صحبت نکرده است. اما این ایده را مطرح کرده که داشتن سبکی خاص به معنای چیزی بیشتر از علایق خاص فراغت است. داشتن سبک زندگی خاص و خودنمایی برای نشان دادن تعلق به گروهی خاص در جامعه به برجسته کردن تمایزهای گروه‌های دیگر منجر شده است (گیبینز و ریمر، ۱۳۸۱: ۱۲۴). او مبنای تحلیل خود را مصرف طبقه متوسط آمریکا قرار داده بود. ویبلن در پی این مسئله بود که افراد چگونه منزلت اجتماعی کسب می‌کنند. به نظر وی، ثروت مهم‌ترین عامل کسب منزلت است که باید نمود خارجی داشته باشد و بهترین نمود آن مصرف تظاهری و نمایشی است. برای نمونه، افراد با نوع پوشش، آرایش و زیورآلات، خود و طبقه خود را از سایرین متمایز می‌کنند (ویبلن، به نقل از فرجی و حمیدی ۱۳۸۷: ۶۷).

زیمل^۲ پیرو فلسفه و مکتب جامعه‌شناسی، خود این تعابیر را بیشتر در قالب بحث در مورد صورت و سبک و تقابل آن با محتوا و زندگی ارائه می‌کند. او در جایی می‌گوید که سبک زندگی، تجسم تلاش انسان است برای یافتن ارزش‌های بنیادی یا به تعبیری فردیت برتر خود در فرهنگ عینی‌اش و شناساندن آن به دیگران؛ به عبارت دیگر، انسان برای معنای موردنظر خود (فردیت برتر)، شکل (صورت)‌های رفتاری‌ای را برمی‌گزیند. زیمل، توان چنین گزینشی را «سلیقه» و این اشکال به هم مرتبط را «سبک زندگی» می‌نامد (زیمل، ۱۹۰۸: ۳۱۴). او در جایی دیگر معتقد است سبک زندگی، عینیت بخشی به ذهنیات در قالب اشکال شناخته شده اجتماعی است؛ نوعی بیان فردیت برتر و یکتایی در قالبی است که دیگری (یا دیگران) این یکتایی را درک کنند (زیمل، ۱۹۹۰: ۴۶۳). در نتیجه، زیمل در عین پذیرش تمایز میان صورت‌ها (رفتارهای محتمل در چارچوب فرهنگی عینی) و معنا (فردیت برتر)، صورت‌های برگزیده و نحوه چینش آن‌ها را که همانا سبک باشد در ارتباط با معنا می‌بیند. اگر بخواهیم با برداشت از عبارت‌های متعدد زیمل، تعریفی را پیشنهاد کنیم

1. Veblen
2. Simmel

این تعریف عبارت است از: سبک زندگی، کلّ به هم پیوسته صورت‌هایی است که افراد یک جامعه مطابق انگیزه‌های درونی و سلايق خودشان و به واسطه تلاشی که برای ایجاد توازنی میان شخصیت ذهنی و زیست محیط عینی و انسانی‌شان به انجام می‌رسانند، برای زندگی خود برمی‌گزینند (مهدوی‌کنی، ۱۳۸۷: ۲۳۳).

وبر^۱ بیش از ویلن و زیمل به سبک زندگی پرداخته است. وبر، در بحث طبقه، ایده مارکس مبتنی بر تمایز طبقات اجتماعی بر مبنای تولید را می‌پذیرد، اما مفهوم مصرف را نیز به آن می‌افزاید. اگر بپذیریم که مارکس در قرن نوزدهم جامعه را بر مبنای تولید طبقه‌بندی کرد، باید گفت که وبر در قرن بیستم طبقه را بر مبنای مصرف بخش‌بندی کرد. در مفهوم گروه‌های منزلتی وبر در هر طبقه نیز می‌توان سبک‌های زندگی متفاوتی را مشاهده کرد. تعریف وبر از سبک زندگی چنین است: «...شیوه‌های رفتار، لباس پوشیدن، سخن گفتن، اندیشیدن و نگرش‌هایی که مشخص‌کننده گروه‌های منزلتی متفاوت است...» (سوبل، ۱۹۸۱؛ به نقل از فاضلی، ۱۳۸۲: ۲۸).

به بیان گیدنز، بازاندیشی یکی از مؤلفه‌های دنیای مدرن است. بدین معنا که دنیای مدرن یافته‌های حاصل از نظام‌های انتزاعی را مرتباً در سازماندهی مجدد خود به کار می‌برد. بازاندیشی عصر مدرن پویایی و تحرک بی سابقه‌ای به آن داده، به نحوی که در هیچ یک از فرهنگ‌های ماقبل مدرن وجود نداشته است. یکی از پیامدهای بازاندیشی در خویشتن، پیدایش سبک زندگی است. در فرهنگ‌های پیشامدرن هم شاهد وجود انتخاب‌هایی برای افراد هستیم؛ اما گزینه‌های گوناگون به هم شباهت دارند و دامنه و تعداد آن‌ها چنان محدود است که سبب می‌شود تنها سبک مشخصی برای زندگی در هر فرهنگی تعریف شده باشد و همه افراد متعلق به فرهنگ‌های یکسان به سبک تقریباً مشابهی زندگی کنند. در اینجا نکته مهم، تطابق همه افراد با ارزش‌های همسان منبعث از فرهنگ واحد است و نه امکان انتخاب‌هایی که گاهی پیدا می‌شوند (گیدنز، ۱۳۷۸).

اما دنیای مدرن سبک‌های بسیار متنوع و متفاوتی را پیش‌روی هرفرد می‌گذارد و او ناگزیر می‌شود تا از میان آن‌ها برای هر عمل خود به گزینش پردازد. حتی اگر کسی بخواهد مطابق با فرهنگ سنتی زندگی کند، ناخواسته دست به گزینشی خاص می‌زند. بنابراین، در عصر مدرن، هرفرد به ناچار دارای نوعی سبک زندگی است که سبک ویژه خود او به شمار می‌رود. بدیهی است، این گزینش‌ها تأثیر عمیقی بر هویت فرد خواهد داشت و هویت او را ویژه و منحصر به فرد خواهد

1. Weber

کرد. بنابراین، سبک زندگی هر فرد سهم بسزایی در ساختن روایت زندگی او خواهد داشت. اما نکته موردنظر این است که هر فرد برای انتخاب سبک زندگی خود کاملاً آزاد نیست و اسیر قید و بندهایی خواهد بود. همیشه انتخاب سبک زندگی صرفاً توسط فرد صورت نمی‌گیرد، بلکه گاهی این گروه‌های اجتماعی یا فشارهای اقتصادی‌اند که فرد را ناچار به گزینش می‌کنند. در انتخاب سبک زندگی هر فرد، دو عامل نقش درخور دارد: شانس‌ها و فرصت‌ها. این دو عامل هم خود تحت تأثیر عوامل اجتماعی دیگری هستند. حاصل انتخاب سبک زندگی توسط هر فرد - چه به صورت اختیاری و چه به صورت اجباری - آن است که فرد به یکی از اقشار و گروه‌های اجتماعی - یعنی جمع کسانی که دارای سبک‌های زندگی مشابه او هستند - تعلق می‌یابد. بنابراین، انتخاب سبک‌های زندگی مقدمه‌ای بر گروه‌بندی‌های اجتماعی متفاوت است (گیدنز، ترجمه موفقیان به نقل از فرجی و حمیدی، ۱۳۸۷: ۸۵).

اکنون باتوجه به تعاریف و تفاسیری که صاحب‌نظران غربی از سبک زندگی کرده‌اند، باید بررسی کرد سبک زندگی رزمندگان و شهدا بزرگوار جامعه اسلامی بر کدامین پایه‌ها استوار شده است؟

مصادیق سبک زندگی رزمندگان و شهدا به پیروی از فرهنگ عاشورا

آموزه‌های قیام امام حسین (ع) فراوان است: احیای سنت امر به معروف و نهی از منکر / خدامحوری و خداجویی / مبارزه در راه تحقق عدالت / آمیختن کار فرهنگی با ایثار و از خود گذشتگی / مبارزه با استبداد و خودرأیی / احیای حکومت اسلامی / افشای باطل / عزت و مبارزه با طاغوت / برنامه ریزی و عمل به تکلیف (محدثی، ۱۳۸۷: ۵). هرچند در این مقاله مجال توضیح همه آموزه‌ها و نیز بیان همه مصادیق پیروی از مکتب آزادی بخش امام حسین (ع) نیست، اما به اختصار و به منظور بحث مورد نظر عنوانین ذیل معرفی می‌شود:

۱- بصیرت بخشی با پیروی از مکتب عاشورا

حماسه حسینی (ع) برای همیشه در قلب و خاطره تاریخ باقی می‌ماند. این حماسه مقدس همیشه جوانان و آزاد مردانی مجاهد را برای مبارزه با یزیدان زمان تربیت کرده است. پیروی شهداء از حسین (ع) با ریخته شدن قطرات خون آن‌ها آشکار و مسلم شده است. شهادتی که به عشق شهادت، عملاً حسین (ع) را الگو قرار دادند، با شهادت و اهداء خون خود خط بطلان بر ستم و ظالمین کشیدند و برای تحقق آرمان‌های اسلام، عمل کرده‌اند. امام خمینی (ره) فرمودند: «شما که

برای اسلام به پا خواسته‌اید و مال نثار می‌کنید، درصفت شهدای کربلا هستید، چرا که پیرو مکتب آنانید» (صحیفه نور ج ۷).

مکتب حسین (ع) سر آغاز مبارزات تاریخی همه آزادی خواهان و جوانمردان شد و امروز مبارزه هر شهیدی را در جامعه اسلامی که مورد بررسی قرار دهید، حماسه حسین (ع) را منشاء جنبش و کارهای او مشاهده خواهید کرد.

«واسیلی توراجیف، کارشناس سیاسی نشریه آسیا و آفریقایی (رموز) در کتابی که حاوی مقالات جمعی از متفکران روسی پیرامون انقلاب اسلامی ایران است می‌نویسد: اعتقاد به دین الهی در کلیه برهه‌های انقلاب اسلامی ایران اصل برتری است که مانع ریشه دواندن خواسته‌های نفسانی در تغییرات اجتماعی جامعه اسلامی می‌گردد» (روزنامه جمهوری اسلامی ایران، ششم دی ماه، ۱۳۷۴).
زنده نگه داشتن یاد و نام و پیام‌های عاشورا حرکت ساز و رهایی‌بخش است. «اگر ما پیام امام حسین (ع) را زنده نگه داریم، اگر نام امام حسین علیه‌السلام را بزرگ می‌شماریم، اگر این نهضت را حادثه عظیم انسانی در طول تاریخ می‌دانیم و برای آن ارج می‌نهیم برای این است که یادآوری این حادثه به ما کمک خواهد کرد که حرکت کنیم و جلو برویم و انگشت اشاره امام حسین (ع) را تعقیب کنیم و به لطف خدا به آن هدف‌ها برسیم و ملت ایرانان شاء الله خواهد رسید» (مقام معظم رهبری، خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۷۹/۱/۲۶).

بنابراین ریشه فرهنگ انقلاب اسلامی مکتب عاشورای حسینی (ع) است و تاریخ این سرزمین بارها رنگ و بوی فراوان این مکتب را در ابعاد مختلف انقلاب اسلامی به‌خصوص قتل گاه‌های جنگ تحمیلی و شهادت‌طلبی‌های حسینی وار فرزندان مخلص این سرزمین سترگ مشاهده نموده است.

«سرورم! آمده‌ام تا در رکابت علیه کفر و ظلم و جهل بجنگم. با همه وجود آمده‌ام تا سوعاست. گروهی بزرگ از یزیدیان با تانک‌ها و توپ‌ها و زره پوش‌ها و ماشین‌های زیاد و سربازان فراوان در حرکتند. حق با باطل رو به رو شده است. دشمن سبیل آسا پیش می‌آید و من می‌خواهم مثل یکی از اصحاب تو در کربلا بجنگم» (یادنامه شهید چمران ص ۲۷).

۲- عدالت‌طلبی و احیای حقوق فقرا و محرومین

مکتب روشن‌بخش اسلام برای گسترش عدالت و رسیدگی به حقوق «درماندگان» سفارش فراوانی را به پیروان ارائه نموده است و در این میان، از اهداف جهاد با دشمن، یکی هم مبارزه با استکبار و

سرمایه‌داری معرفی شده است. امروزه مکتب اقتصادی موسوم و موصول به سرمایه‌داری، سود و بهره شخصی از ثروت و سرمایه‌اندوزی را در نظر دارد و به عبارتی اقتصاد مدرن تبلیغ می‌کند که به فکر فقرا نباشید، اما هرچه می‌توانید برای سرمایه و ثروت خود تلاش کنید. در حالی که دین اسلام ضمن اینکه تلاش و فعالیت اقتصادی را برای امرار معاش و تأمین نیازی مادی و در حد ضرورت و توصیه می‌کند اما همواره تأکید کرده است که فقرا، یتیمان و در راه ماندگان را فراموش نکنید. ستیز با ستم و ستمگران به ویژه حاکمان ستم و برپایی عدل یکی از درس‌های عاشورا در عرصه رفتار سیاسی است. عاشورا به ما می‌آموزد که انسان مسلمان نمی‌تواند در برابر ستم و ستمگران سکوت کند و بی تفاوت بماند؛ اگر سکوت کرد در حکم همان ستمکار است. امام حسین (ع) در یک سخنرانی که در منزل «بیضه» در برابر سپاهیان حرّ فرمودند: «ای مردم رسول خدا (ص) فرمود: اگر کسی حاکم ستمگری را ببیند که حلال خدا را حرام می‌کند، عهد و پیمان الهی را می‌شکند، و با سنت رسول خدا مخالف است، و با بندگان خدا به ستم و بیدادگری رفتار می‌کند، پس با گفتار و کردار در برابرش نایستد برخداست که این فرد را نیز با همین حاکم ستمکار محشور کند» (تاریخ الامم والملوک، طبری، ج ۴ ص ۳۰۴ به نقل از مزینانی).

روایات و احادیث بی‌شماری در این خصوص آمده است که برای جلوگیری از اطاله کلام از بیان آنها خود داری می‌شود. امام خمینی (ره) معمار بزرگ انقلاب اسلامی در این خصوص اشاره می‌کند: «ما برای احقاق حقوق فقرا در جوامع بشری تا آخرین قطره خون خود دفاع خواهیم کرد» (صحیفه نور، ج ۱۲: ۵۴: ۱۳۷۰).

۳- دنیا گریزی و ساده‌زیستی

یکی از مظاهر سبک زندگی چگونگی پوشش و مصرف کالاهای مادی است. از دید متفکرین غربی سبک زندگی مدرن را عمدتاً در این مبانی می‌بایست جست‌وجو کرد. بورديو در کتاب تمایز (۱۹۸۴) شیوه‌هایی را تحلیل کرد که گروه‌ها هم رده و هم طبقه خود را به وسیله آن، از الگوهای مصرفی گروه دیگر متمایز می‌کنند. بورديو نشان می‌دهد که چگونه گروه‌های خاص، به ویژه طبقات اجتماعی-اقتصادی، از میان انواع کالاهای مصرفی، روش‌های لباس پوشیدن، غذا خوردن، آرایش کردن، مبلمان و تزئین داخلی منزل و ... انتخاب‌هایی را انجام می‌دهند تا روش زندگی مجزای خود را مشخص و خود را از دیگران متمایز کنند. بورديو شیوه‌هایی را تحلیل کرد که گروه‌های مختلف خود را به وسیله آن از الگوهای مصرفی که شیوه زندگی یک گروه را مشخص می‌سازد، متمایز می‌کند (فاضلی، به نقل از فرجی و حمیدی، ۱۳۸۷: ۸۷).

اما در میان تعالیم دینی از «دنیا» با تعبیر مختلفی یاد می‌شود؛ گاهی مورد مذمت بسیار قرار می‌گیرد و گاهی مورد ستایش. لذا قبل از همه لازم است برای فهم ماهیت «دنیا»، از نصوص دینی پرسش کنیم و نظر دین و بزرگان آن را در این باره جویا شویم. در برخی از نصوص دینی «دنیا» مورد توجه قرار گرفته است؛ طوری که مولای متقیان علی علیه‌السلام می‌فرمایند:

وَأَمَّا يَنْظُرُ الْمُؤْمِنُ إِلَى الدُّنْيَا بِعَيْنِ الْإِعْتِبَارِ، وَيَقْتَاتُ مِنْهَا بِبَطْنِ الْاضْطِرَارِ (نهج البلاغه، فیض الاسلام، حکمت ۳۶۷).

بنابراین، دنیا عبرت‌کده است و بهره‌وری از آن در حد نیاز و ضرورت، مفید است. معبر آخرت ما دنیاست، پس باید از این معبر خوب استفاده کرد.

اما آیاتی هم در قرآن کریم وجود دارد که «دنیا» را نکوهش می‌کند، از جمله:

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ (آل عمران ۱۸۵)

دنیا جز متاع فریب و غرور چیزی نیست.

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (انعام ۳۲)

دنیا جز بازیچه کودکان و هوسرانی بی‌خردان نیست.

یاد آوری می‌شود دنیای مذموم، دنیایی است که به هنگام تعارض و تضاحم با آخرت، ترجیح داده می‌شود. کافران، مشرکان، منافقان و دنیاپرستان، کسانی هستند که آخرت را فدای دنیا می‌کنند.

در روایات دیگری این چنین آمده است: فی‌ها أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى أَعْلَمَانِ كُلِّ فِتْنَةٍ بَذَرَهَا حُبُّ الدُّنْيَا (میزان الحکمه، ج ۳: ۲۹۴) «در آنچه خداوند به حضرت موسی وحی کرده است؛ بدان! بذر تمامی فتنه‌ها دنیا دوستی است».

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ الْفِتَنِ وَ أَصْلُ الْمِحْنِ (میزان الحکمه، ج ۳: ۲۹۵) «دنیا دوستی سر منشأ فتنه‌ها و مایه رنج‌هاست».

برای مبارزه در راه خدا شرایطی وجود دارد که تحصیل آن لازم است و موانعی نیز هست که پرهیز از آن‌ها واجب می‌باشد. اما مهم‌ترین رکن و اصلی‌ترین شرط، همان تجارت دنیا و آخرت است؛ یعنی فروش دنیا و خرید آخرت؛ و منظور از دنیا که رأس هر خطیئه است، همان توجه به غیر خداست، زیرا همان طور که آخرت درجاتی دارد، دنیا نیز درکاتی دارد که بعضی از برخی دیگر فروتر و پست‌تر می‌باشد. شرط اصلی جهاد در راه خدا، همانا اجتهاد در تشخیص دنیا با همه درکات، و تمیز آخرت با همه درجات آن است و همچنین اقدام به داد و ستد و از دست دادن دنیا که در حقیقت رهایی از درکات آن است.

قرآن کریم در این باره می‌فرماید: قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (- توبه، ۲۴) «ای رسول! بگو ای مردم اگر شما پدران و پسران و برادران و زنان و خویشاوندان خود و اموالی را که جمع کرده و مال‌التجاره‌ای که از کسادی آن بیم دارید و منازلی که به آن دل خوش کرده‌اید، بیش از خدا و رسول و جهاد در راه او دوست می‌دارید، پس منتظر باشید تا قضای حتمی خدا جاری گردد که خداوند قوم فاسق بدکار را هدایت نخواهد کرد» (جمهوری اسلامی، ۶۱/۲/۲۶، به نقل از لاریجانی، ۱۳۸۸:۳۵۰). شهید چمران از مردان الهی بزرگ در مورد دنیا می‌فرماید: «اکنون حیات آن‌قدر در نظرم پست شده است که به خاطر جان خود یا هستی همه دنیا حاضر نیستیم حقی را زیر پا بگذارم یا دانه‌ای را به زور از موری بستانم و یا در ادای کلمه حق، از مرگ یا چیزی و یا کسی وحشت کنم، بلکه دست از جان شسته، خود به پیشواز حوادث آمده‌ام و همه هستی خود را خالصانه تقدیم کرده‌ام» (جمهوری اسلامی ۶۱/۲/۲۶ به نقل از لاریجانی ۱۳۸۸:۳۵۱).

سردار شهید همت از کسانی است که دنیا را خوب برای ما تعریف می‌کند. ایشان خطاب به والدین خود می‌گوید:

«پدر و مادر فرمند و مهربان! واضح است که من هم چونان مردان عادی زندگی را دوست دارم؛ دنیا چیزی نیست که انسان از آن روی‌گردان باشد. وقتی که پیامبر صلی الله علیه و آله دنیا را کشتزار سرای باقی می‌داند: «الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ» چگونه می‌شود من، از این مزرعه پر بار بیزار گردم. لکن دل به دنیا بستن را نمی‌پسندم، خویشتن را به دنیا نمی‌آلایم، خود را سرگرم این دنیای فانی و گذرا نمی‌سازم، از جهان ابدی و از نعمت‌های بی‌کران» جنات عدن «غفلت نمی‌ورزم و شخصیت حقیقی خود را که مقام خلیفه الله است، به ورطه فراموشی نمی‌سپارم. پدر و مادر من! من زندگی را دوست دارم، ولی نه آنقدر که آلوده‌اش شوم و خویشتن را گم کنم. علی وار زیستن و حسین وار شهید شدن را دوست دارم. الگوی یک مؤمن، از بند هوی و هوس رستن است و من این الگو را نیز دوست دارم» (ره یافتگان وصال، ص ۲۱).

سردار شهید حسین خرازی علاوه بر این که به مال دنیا بی‌اعتنا بود، هیچ‌وقت به مقام و منصب هم دلبستگی نداشت و می‌گفت: «مقام فایده‌ای ندارد، من علاقمندم که بی‌آلایش همیشه در میان بسیجی‌ها باشم و به درد دل آن‌ها برسم»، به همین لحاظ اغلب شب‌ها به سنگرها یا خوابگاه‌ها

سرکشی می‌کرد. اصولاً حاج حسین، رزمنده‌ای متقی و خدا ترس بود؛ هر چه می‌کرد برای رضای خدا بود؛ هر لحظه آماده شهادت بود. بعد از عملیات خیبر که دستش قطع شده بود، به دیدارش رفتم؛ به من گفت: «ما در این دنیا هیچ کار عمده‌ای نداریم، جز جهاد فی سبیل الله و سرانجام هم در این راه به دیگر دوستان و رفقای پیوست.

شهید خرازی در لباس پوشیدن چنان ساده بود که از هر لباس خود مدت زیادی استفاده می‌کرد، به حدی که کهنه می‌شد. وقتی به ایشان اصرار می‌کردند که لباس جدیدی بگیرد، می‌گفت: «درست است که من اختیار دارم به اندازه نیازم از بیت‌المال مسلمین بردارم، اما به خودم اجازه نمی‌دهم و تا حد امکان از همین لباس‌ها استفاده می‌کنم» (اقتباس از لاریجانی ۱۳۸۸: ۳۵۷).

۴- مسئولیت‌پذیری در راستای احیای ارزش‌های فرهنگ عاشورایی

اساسی‌ترین هدف قیام کربلا آن بوده است که با مجاهدت عاشوراییان، بدعت‌ها و جاهلیت‌ها را از بین برده و دین اسلام عزت اساسی خویش را باز یابد. «و انا ادعوکم الی کتاب الله و سنه نبیه صلی الله علیه و آله فان السنه قد امیتت و ان البدعه قد احییت، و ان تسمعوا قولی و تطیعوا امری اهدکم سبیل الرشاد» (تاریخ طبری ج ۴ ص ۲۶۶).

«من شما را به کتاب خدا و سنت پیامبر فرا می‌خوانم. همانا سنت، مرده و بدعت زنده شده است. اگر سخنم را بشنوید و فرمانم را پیروی کنید، شما را به راه رشاد، هدایت می‌کنم». همچنین امام در جای دیگر از انگیزه نامه نگاری و دعوت کوفیان، این گونه یاد می‌کند: «ان اهل الکوفه کتبوا الی یسألوننی ان اقدم علیهم، لما ارجو من احیاء معالم الحق و اماته البدع»؛ «کوفیان به من نامه نوشته و از من خواسته‌اند که نزد آنان روم، چرا که امیدوارم نشانه‌های حق زنده گردد و بدعت‌ها بمیرد» (الاخبار الطول دینوری ص ۲۴۶).

نه تنها حضرت امام حسین (ع) بلکه یکایک امامان شیعه، رسالت احیای دین را داشته‌اند و هر یک از مظاهر اسلام را که از یاد می‌رفته یا تحریف می‌شده است در چهره راستین و بی‌تحریفش می‌نمایانده‌اند. حتی درباره امام زمان (ع) نیز تعبیر «محبی شریعت» و از بین برنده «بدعت» به کار رفته است و در دعا از خداوند می‌خواهیم که به دست آن منجی موعود آنچه را که به دست ظالمان از معالم و نشانه‌های دین و دینداری از میان رفته و مرده است، زنده می‌سازد: «و احی به ما اماته الظالمون من معالم دینک» (صحیفه سجاده دعا ۴۷). در دعای دیگری، خواستار ظهور آن

حضرت و احیای سنت‌های پیامبران و تجدید ابعاد از میان رفته دین و احکام تغییر یافته می‌شویم (مفاتیح‌الجنان - دعا برای امام زمان (عج)).

امام خمینی (ره) می‌فرماید: سیدالشهدا چون دید این‌ها دارند مکتب اسلام را آلوده می‌کنند، با اسم خلافت اسلام، خلافت‌کاری می‌کنند و ظلم می‌کنند و این منعکس می‌شود در دنیا که خلیفه رسول‌الله است که دارد این کارها را می‌کند، حضرت سیدالشهداء (ع) تکلیف برای خودشان دانستند که بروند و کشته هم بشوند و محو کنند آثار معاویه و پسرش را (صحیفه نور ج ۸ ص ۱۲). همچنین می‌فرمایند: شهادت حضرت سیدالشهدا مکتب را زنده کرد. خودش شهید شد، اما مکتب اسلام زنده شد و رژیم طاغوتی معاویه و پسرش را دفن کرد (صحیفه نور، ج ۸ ص ۱۴) و در اینکه نهضت کربلا احیاگر ارزش‌های اساس دین مقدس اسلام بوده است، می‌فرمایند: سیدالشهدا به داد اسلام رسید، سیدالشهدا اسلام را نجات داد (صحیفه نور، ج ۸ ص ۱۵) بسیجان حزب‌اللهی و شهداء عظام ایران اسلامی نیز با «بی‌ریایی» و با هدف پیروزی حق بر باطل در هر برهه‌ای از زمان، به‌خصوص در دهه‌های معاصر، برای احیاء مجدد اسلام - اسلامی که به فراموشی سپرد شده و یا رنگ و لعاب‌هایی شخصی و سیاسی به معنای آنچه که سران طاغوت می‌خواستند، یعنی همان اسلام آمریکایی گرفته بود- به پا خاستند و مال و جان خود را به اسلام هدیه دادند. آنان بزرگ‌ترین مسئولیت را در این راه بر عهده گرفتند و به خوبی هرچه تمام‌تر نیز در اداء آن کوشیدند. مسئولیتی که شهداء به انجامش رسانیدند جهاد و نبرد خونین تا مرز شهادت با دشمنان اسلام بوده است. آری انقلاب ما انقلاب ارزش‌ها بوده است. ارزش‌های اسلامی «انقلاب اسلامی یعنی راهی که هدف آن اسلام و ارزش‌های اسلامی است و انقلاب و مبارزه صرفاً برای برقراری ارزش‌های اسلامی انجام می‌گیرد» (شهید مطهری، پیرامون انقلاب اسلامی). یکی از شهدا انقلاب اسلامی می‌گوید: «خدایا تو می‌دانی که هدف ما شهادت نیست بلکه پیروزی در راه توست. اگر توانستیم می‌کشیم و اگر نتوانستیم کشته می‌شویم و توای امام از ما راضی باش که برای احیای دین از میهن اسلامی تمامی اعضاء و دل و جانمان را هدیه می‌دهیم ...» (از وصیت‌نامه شهید نوروز علی قربانیان - تاریخ شهادت: ۶۳/۲/۱۸ - جزایر مجنون) و یا این کلام که: «بنجانب از انجا که فرد مسئول و دفاع از اسلام و میهن عزیز را یک وظیفه شرعی و اسلامی می‌دانم به جبهه‌های جنگ آمده‌ام تا دست غارتگران را از سرزمین امان کوتاه کنم ...» (از وصیت‌نامه شهید علی باقری - خوراسگان، اصفهان).

یکی دیگر از شهدا عزیز می‌گوید: «پدران و مادران شهداء، فرزندان شما به خاطر اسلام شهید شدند صبر و استقامت پیشه کنید از اسلام دفاع کنید. مزد شما پیش خداست که در روز قیامت سرافرازید» (از وصیت‌نامه شهید فرامرز علی حسینی - تاریخ شهادت: ۶۳/۲/۱۳ - جزایر مجنون).

۵- تقویت روحیه خودباوری و استقلال در برابر بیگانگان

از خدمات برجسته دیگری که شهدا انقلاب اسلامی و بسیجیان خونین کفن جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به ملت ایران ارائه کرده‌اند، ایجاد حس استقلال طلبی و تقویت روحیه باورداشت خود و توانایی‌های ذاتی کشور در برابر قدرت‌های شیطانی است. به قول شهید مطهری: «نهضت ما توانست به مردم بگوید که شما خود یک مکتب و یک فکر مستقل دارید؛ خود می‌توانید بر روی پایه خود بایستید و تنها به خود اکتفا داشته باشید».

ثمره خون شهدا استقلال و حریت از سلطه بیگانگان بر جامعه است. «طلوع سپید آزادی» در ورای «شب‌های اسارت و پایمردی» رخ داد. آزادی از شرق و غرب جهان و ایجاد مبارزه زمینه مناسب برای رشد و توسعه به آسانی بدست نیامد بلکه با جوانمردی و تقدیم خون‌های پاک و مطهر شهدا به وقوع پیوست. وقتی امام می‌فرمایند که: «رهبر ما آن طفل سیزده ساله ایست که با نارنجک، خود را زیر تانک دشمن انداخت و آن را منهدم نمود و خود نیز، شربت شهادت نوشید» یعنی شهداء خود را فدای آرمان‌هایشان کرده و از این همه مدیون آنها هستیم. شهید مصطفی چمران در مورد رهبری حضرت امام خمینی (ره) می‌گوید:

«این انقلاب بزرگ و تاریخی را ابرمردی رهبری می‌کند که در تاریخ بی نظیر است. ایمان به پاکی و تقوا و فداکاری و پایداری او را نظیری نیست. اگر همه راهبران انقلابی دنیا را سر هم بگذارند، از یک موی رهبر عالیقدر انقلاب ما کمتر هستند. این انقلاب صورت گرفته است تا ریشه‌های استثمار و استبداد و استعمار را بسوزاند؛ عدالت اجتماعی را تأمین کند؛ فقر و جهل و ظلم و فساد را از بین ببرد؛ ستم‌ها و محرومیت‌ها و ناراحتی‌ها و بی عدالتی‌ها را که قرن‌ها بر این کشور سیطره داشته است، نابود کند.» (شهید چمران: خاطرات کردستان ص ۱۵).

۶- تقویت روحیه شهادت‌طلبی و شجاعت‌گستری در بین بازماندگان

ابوحمزه ثمالی نقل کرده که گفت: از زین‌العابدین علیه‌السلام شنیدم که فرمود: پدرم در شب آن روزی که به شهادت رسید خاندان و یاران خود را گرد آورد و فرمود: «خاندان و شیعیان من! این

شب را مرکب راهوار خود قرار دهید و بروید که اینان جز آهنگ مرا ندارند و چنان که مرا بکشند به شما نیندیشند. خدا رحمت‌تان کند، خود را برهانید که شما از بیعت و پیمانی که با من بسته‌اید آزاد و در رخصتید».

برادران و خاندان و یاران امام علیه‌السلام همه به یک زبان عرض کردند: ای سرور ما اباعبدالله! به خدا سوگند ما تو را هرگز تنها نمی‌گذاریم. نه به خدا سوگند، آیا مردم بگویند: امام و بزرگ و سرور خود را تنها گذاردند تا کشته شد و میان ما و خدا عذری راه انداختند؟! ما دست از یاری تو برنداریم تا در رکاب تو کشته شویم. توصیف روحیه شهادت طلبی یاران وفادار امام حسین (ع) از حد و حصر این مقاله و بضاعت نگارنده به دور است، اما در این شکی نیست که از دیگر فضائل و برکات خون شهداء معزز اسلام، تقویت روحیه شهادت و شهامت در بین مردم است. اصلاً از توجهات حضرت حق یکی هم اینست که حاصل خون شهداء بی نتیجه نخواهد بود بلکه فداکاری و مهیا شدن برای نبرد بیشتر با دشمنان را بدنبال دارد. حضرت امام در جلسه ویژه شهادت مرحوم مطهری (ره) چنین گفته‌اند: «برنامه اسلام از عصر وحی تا کنون بر شهادت توأم با شهامت بوده، قتال در راه خدا راه مستضعفین در رأس برنامه‌های اسلام است. [به قول قرآن کریم] و ما کم لا تقاتلون فی سبیل الله... المستضعفین من الرجال و النساء و الوالدان، از هر خون شهیدی که بر زمین می‌ریزد، انسان‌های مصمم و مبارزی به وجود می‌آید. ما برای فداکاری حاضر و برای شهادت در راه خدا مهیا هستیم...».

مقام معظم رهبری، بیان نموده‌اند که: در شب هفتم یکی از برادران شهید در اهواز شرکت کردم. میان این جوان‌ها حتی مردان میان سال، وقتی نگاه بر چهره آن‌ها می‌کردم با همه دل احساس می‌کردم که دارم شهدای کربلا را زنده در مقابل خود می‌بینم این حماسه‌آفرینان جهان امروز این کسانی که حاضرند گرسنگی بکشند و مقاومت بکنند و اما آنچه را که به نظرشان خلاف رضای خداست انجام ندهند.... (سخنرانی ۱۳۵۹/۸/۲۷ در مشهد مقدس).

آری روحیه شهید پروری همراه با آموزش شهامت و تقویت شجاعت و بی‌باکی است که باعث شد شهدا شجاعانه بجنگند و بی‌پروا در مقابل دشمن ایستادگی کنند.

حمیدرضا همت به امام حسین (ع) ارادت خاصی داشت. بیشتر اوقات از امام حسین (ع) و رشادت‌های او در روز عاشورا می‌گفت. بارها از زبان خودش شنیدم که می‌گفت: «ای کاش با تو بودم یا حسین (ع)!».

فرمانده گردان به من و ایشان و برادر محمدرضا تورجی زاده دستور داد تا سنگر کمینی را نزدیک عراقی‌ها حفر کنیم و همان‌جا مستقر شویم. مدتی گذشت دشمن متوجه حضور ما شده بود و باید در همان مکان می‌ماندیم و با گشتی‌های دشمن درگیر شده و از نفوذ آنان به جبهه اسلام جلوگیری می‌کردیم تا اینکه یکی از گلوله‌های خمپاره دشمن نزدیک سنگر ما اصابت کرد و سر از بدن پاک برادر حمیدرضا همت جدا گشت. جسد او را با مشکلات فراوان به عقب آوردیم. شب بعد، برادر تورجی زاده در خواب، شهید همت را می‌بیند که می‌گفت: آرزو داشتم مانند امام حسین(ع) به شهادت برسم که به حمد خدا رسیدم اما سر امام مفقود نشد پس سر مرا با جنازه‌ام به عقب بفرستید!». فلذا شب بعد بچه‌ها دوباره جلو رفته و سر این شهید را پس از دو ساعت جستجو یافته و به عقب انتقال دادند! (مجموعه خاطرات، ص ۷۵ به نقل از مرتضی عبدالوهابی).

۷- برترین نمونه‌های ولایت‌پذیری

حضرت عباس بن علی(ع) که به حق می‌بایست ایشان را بزرگ‌ترین مظهر و الگوی کامل ولایت‌پذیری و اطاعت از رهبری دانست، هرگز سر از فرامین فرماندهی برناتافت و با ارائه سیمای زیبایی از اطاعت و شکوه ودلاوری سرمشق تمام جوانمردانی شد که از خود گذشتند تا به امام و رهبر زمانه اشان فریاد لبیک برآورند.

همچنین جلوه ولایت‌پذیری مسلم بن عقیل(ع) در حوادث مربوط به نهضت خونین حضرت سید الشهداء(ع) بسیار قابل تأمل است. وی به امر امام حسین(ع) همراه با تنی چند از سران کوفه از مکه برای ارزیابی اوضاع این شهر به آن منطقه اعزام شد. مسلم بن عقیل(ع) در بدو ورود به کوفه به دیدار بزرگان شیعه رفت. وی با توجه به استقبال آشکار مردم کوفه از نهضت امام حسین(ع) به آن حضرت نامه‌ای نوشت و عرضه داشت ای پسر رسول خدا! به سوی کوفه حرکت کن که اینان آماده پذیرش امامت و رهبری شما هستند. مردم بی وفای کوفه، بدن مطهر مسلم را در بازار به قناره‌های قصابی در بازار قصابان بستند و در شهر به طرز توهین آمیزی بر روی زمین می‌کشیدند. مسلم بن عقیل، اولین قربانی نهضت خونین کربلا شد. وی به همه عالم درس آزادمردی و ایستادگی در برابر ظالمان تاریخ را آموخت. او به خاطر رشادت و صداقت در راه ولایت پیروز همیشگی تاریخ است. مسلم بن عقیل(ع) الگویی برای مدعیان دفاع از ولایت است (سایت پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس در محرم ۱۴۳۴ ه.ق).

شهداء انقلاب اسلامی و دوران دفاع مقدس نیز به پیروی از فرامین حضرت امام خمینی (ره) - نایب بر حق امام عصر (عج) - به جبهه شتافتند و لحظه‌ای به وسوسه شیطانی و بوغ‌های تبلیغاتی دشمنان قسم خورده انقلاب، گوش نداده و یک دل و یک جان، به پیمان خود با خدای تعالی مبنی بر اطاعت از او و جانشینانش بر زمین، عمل کردند. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های رزمندگان ما در دوران دفاع مقدس، ولایت‌پذیری آن‌ها بود. آنان دریافته بودند که ولایت، حیات طیبه است؛ حیاتی که با درک و اطاعت ولایت نصیب انسان می‌شود و نسیم دل‌انگیز این حیات از آیات شریف قرآنی، روح و جان آن‌ها را نوازش می‌داد، زیرا قرآن می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ. «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، ندای دعوت خدا و رسولش را اجابت کنید، زیرا شما را زنده می‌کند».

بنابراین، ولایت، سلطه نیست، بلکه مربی است. ولایت چیزی از انسان نمی‌ستاند، بلکه همه چیز به انسان می‌دهد. ولایت، انسان را تعریف می‌کند و به او حریت و آزادگی و صلابت می‌بخشد. ولایت، در واقع حق‌مداری است و جویندگان حق را هدایت می‌کند. ولایت، پرتوی از حکومت خدا بر روی زمین است و در پرتو آن، خدا مداری و عدالت‌خواهی تحقق پیدا می‌کند. ولایت، روحیه ستیز با دشمنان را در انسان می‌دمد و عزت اجتماعی و سیاسی کشور را تضمین می‌کند. اینک درس اطاعت‌پذیری از قیام ولایت را از رزمندگان اسلام می‌آموزیم تا دریابیم که چگونه ولایت به صورت جوهر مقاومت و ایثار در حماسه رزمندگان ما درخشیده است. (لاریجانی، ۱۳۸۸: ۳۴۲).

سردار شهید حاج همت در مورد ولایت امام خمینی (ره) می‌گوید:

«مادر! چهل حاکم بر یک جامعه، انسان‌ها را به تباهی می‌کشد و حکومت‌های طاغوت مکمل این جهلند و شاید قرن‌ها طول بکشد که انسانی از سلاله پاکان زاییده شود و بتواند رهبری یک جامعه سر در گم و سر در لاک خود فرو برده را در دست گیرد و امام، تبلور سلاله ادامه‌دهندگان راه امامت و شهادت است. کلام او الهام‌بخش روح پرفتوح اسلام در سینه و وجود گندیده من بوده و هست» (حکایت سرخ، ۱۳۷۵: ۹۰).

اینک فرازهایی از وصیت‌نامه سردار شهید مهدی باکری را که صفا بخش جان است و از مظاهر ولایت‌پذیری کامل این شهید بزرگ است می‌آوریم:

«سلام بر روح خدا، نجات‌دهنده ما از عصر حاضر؛ عصر ظلم و ستم، عصر کفر و الحاد، عصر مظلومیت اسلام و پیروان واقعی‌اش. عزیزانم! اگر شبانه روز شکر گذار خدا باشیم که

نعمت اسلام و امام را به ما عنایت فرموده، باز کم است. آگاه باشیم که سرباز راستین و صادق این نعمت شویم. خطر وسوسه‌های درونی و دنیا فریبی را بشناسیم و برحذر باشیم که صدق نیت و خلوص عمل، تنها چاره ساز ما است.... بایستی محتوای فرامین امام را درک و عمل کنیم تا بلکه قدری از تکلیف خود را در شکر گذاری به جا آورده باشیم. وصیت من به مادر و خواهران و برادران و اهل فامیل: بدانید اسلام تنها راه نجات و سعادت ماست؛ همیشه به یاد خدا باشید و فرامین خدا را عمل کنید و از ته قلب پشتیبان و مقلد امام باشید» (حکایت سرخ ۱۳۷۵:۹۱). سردار شهید حاج حسین خرازی در مورد ولایت امام خمینی (ره) می‌گوید: «کاری به خط و خط بازی‌ها نداشته باشید؛ ببینید امام چه می‌گوید، مسیر امام کدام است، اگر قبول داریم که امام ولی فقیه هستند که مسلماً هستند، پس ما باید با او باشیم؛ هر چه گفت، همان را بپذیریم؛ هر که را انتخاب کرد، همان را قبول کنیم. اگر نماینده‌ای را برای منطقه‌ای برگزید، مطیع نماینده او باشیم. اگر کسی مسئولیتی دارد، از برکت خون شهدا دارد؛ از وجود نازنین امام دارد؛ ما درباره سیاست باید به او اقتدا کنیم» (لاریجانی، ۱۳۸۸: ۳۴۳).

۸- رشد و ترویج مکارم اخلاقی (ارزشی) و سجایای رفتاری

از برکات دیگر پیروی از فرهنگ عاشورا که خصوصاً در دوران دفاع مقدس خود را بیشتر نشان داد رشد فضایل اخلاقی و معنوی در افراد و تقویت ارزش‌های اجتماعی بود. ارزش‌ها یکی از عناصر برجسته و تأثیرگذار فرهنگ است و فرهنگ نیز به مثابه هوایی است که بدون آن تنفس اجتماعی ممکن نخواهد بود. در نگاه جامعه‌شناسان، فرهنگ، خشت‌های بنای اجتماعی است و ارزش‌ها، ملاط آن؛ زیرا اجزا و عناصر فرهنگ تحت تأثیر مستقیم ارزش‌ها قرار دارند. ارزش‌ها، باور داشت‌های ریشه داری‌اند که اعضای جامعه یا گروه، به هنگام برخورد با پرسش‌ها درباره خوبی‌ها و بدی‌ها و امور مطلوب، آن‌ها را در نظر می‌گیرند (بروس کوئن، ۱۳۷۰: ۴۸). البته دینی بودن ارزش‌ها منافاتی با اجتماعی شدن آن‌ها ندارد و آن هنگامی است که ارزش‌های دینی توسط غالب افراد جامعه پذیرفته شده و رفتار و اعمال آن‌ها بر پایه ارزش‌های دینی شکل گیرد. چنین ارزش‌هایی که رنگ دینی دارند، از ثبات و دوام برخوردارند. در غیر این صورت، هر ارزش اجتماعی‌ای نمی‌تواند به مثابه ارزش‌های دینی کارایی داشته و افراد اجتماع را آسوده خاطر سازد؛ چرا که در ارزش‌های اجتماعی میل و خواست اکثریت گروه ملاک است، اما در ارزش‌های دینی، ملاک انسانیت بوده و در فرهنگ دینی افراد از حقوق اجتماعی یکسانی برخوردارند.

به این ترتیب، ارزش‌های دینی برای جوامع انسانی امری حیاتی و ضروری است. بدیهی است که احیای این ارزش‌ها، موجب بالندگی جوامع و نشاط زندگی اجتماعی افراد خواهد بود. بی‌تردید یکی از پیامدهای مهم و برجسته قیام عاشورا، احیای ارزش‌های اسلامی و انسانی است. این حادثه عظیم توانست جامعه نبوی را از آن رخوتی که پس از عروج ملکوتی رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پدید آمده بود، بیرون آورده و به جامعه‌ای بالنده تبدیل کند. در ذیل به دو مورد از ارزش‌های اسلامی و انسانی اشاره می‌گردد:

الف. احیای روحیه شهادت طلبی؛ (که در این مورد توضیح کافی داده شد).

ب. معرفی گروه مرجع: بی‌تردید آن هنگام که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم علی‌رغم تب شدید خود، به کمک علی علیه‌السلام و سلمان فارسی عزم مسجد کرده و بر فراز منبر خطاب به مردم فرمود: «انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی اهل بیتی...».

تأکید فراوان پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بر گرایش و مودت مردم به عترت، از منظر جامعه شناختی بسیار مهم و اساسی است؛ زیرا در نگاه جامعه شناختی، مردم همواره در پی الگویی مناسب و راهگشا برای رفتار فردی و گروهی خود هستند. به تعبیر جامعه‌شناسان، انسان‌ها به دلایل مختلف عموماً خود را در زمینه‌هایی با عده‌ای مقایسه و ارزیابی می‌کنند. در این فرایند، انسان ارزش‌ها و الگوهای عمل افراد یا گروه‌های دیگر را به عنوان یک قالب مقایسه‌ای مرجع می‌گیرد (رفیع‌پور، ۱۳۷۸ ص ۱۳۳).

بدیهی است هر فردی در زندگی فردی و اجتماعی خود نقشی ایفا می‌کند و اسلام نیز به عنوان مکتبی سعادت بخش برای پیروان خود در زندگی فردی و اجتماعی‌شان نقش‌هایی را معین نموده است که مسلمانان باید به ارزیابی ایفای نقش خود بپردازند. این جاست که افراد به گروه مرجع نیاز دارند تا با مراجعه به آن ارزیابی نقش فردی و اجتماعی خود بپردازند؛ زیرا گروه مرجع «یکی از معیارها و الگوهایی است که هرکس هنگام ارزیابی نقش خود در یک موقعیت معین از آن استفاده می‌کند. فرد با این ارزیابی می‌تواند مشخص کند آیا نقش خود را به درستی ایفا کرده است یا نه؟» (بروس کوئن، ۱۳۷۰ ص ۴۸، به نقل از شمس‌اله مریجی، ص ۳۷).

۹- ایجاد تفکر بسیجی یا استراتژی نوین دفاعی

تفکر بسیجی که از ایدئولوژی‌های کارآمد فرهنگ عاشورا بوده است در مدرسه عشق رهبر بزرگ انقلاب اسلامی حضرت امام راحل (ره) عینیت یافت و تربیت‌یافتگان این مدرسه، زیباترین

حماسه‌ها را در تاریخ رقم زدند و امروز قداست و طهارت بسیج مرهون ایثار و شهادت‌طلبی‌های شهدا و بسیجیان مخلص دوران دفاع مقدس است. امروزه استراتژی‌های دفاعی و تهاجمی بر اساس مبانی کلاسیک و علوم نظامی تعریف می‌شوند؛ اما در دفاع مقدس، دنیا با شکلی از دفاع مواجه شد که نیروی انسانی و اراده درونی او نقش اول را در دفاع داشت. عنصر ایمان و عشق به خدای متعال، امروزه مقوله‌ای است که در محافل علمی و نظامی جهان به عنوان یک استراتژی نوین مورد مطالعه است (لاریجانی، ۱۳۸۸: ۳۲۵).

«مصطفی در دوران کودکی و بزرگسالی، پرده خوان عاشورا بود. در کودکی همسالان خویش را در مدرسه جمع می‌کرد و از عاشورا برای آنان می‌گفت و این تاریخ را یکبار دیگر در جبهه‌ها زنده کرد با حماسه‌ای خونین چونان عاشورا. او پرده خوان عاشورا بود که خود پرده از حجاب‌های دنیوی برداشت و به سراپرده حقیقت پیوست. از کربلاییان بود و به آنان ملحق شد». آموزه‌های او همه در مدرسه حقیقت و شهادت یعنی در مکتب آقا ابا عبدالله (ع) بود. استادی جز حسین (ع) نداشت و چه خوب شاگردی بود. «مصطفی کلهری» امیر خط شکن گردان سید الشهداء (ع) لشکر ۱۷ علی ابن ابیطالب (ع) - بود (امیر خط شکن، یادنامه فرمانده گردان سیدالشهداء، شهید مصطفی کلهری ص ۱۱۳).

بنابراین تفکر بسیجی که تبلور اطاعت صادقانه از مقام ولایت است، در دوران دفاع مقدس از زیباترین جلوه‌ها و نمادها برخوردار بود؛ به ویژه در شهرهای جنگی، که زن و مرد و کودک و جوان را به مقاومتی اعجاب‌انگیز در سایه ولایت فقیه واداشته بود، و آنچه که حقیقتاً دشمن را درمانده کرد، حیرت و سردرگمی در شناخت تفکر بسیجی بود (لاریجانی، ۱۳۸۸: ۳۴۶). از میان هزارها صحنه مقاومت حیرت‌انگیز، به خاطره‌ای از شهیدحاج مهدی زین‌الدین (فرمانده دلاور لشکر ۲۷ علی بن ابیطالب) بسنده می‌کنیم که گفت:

در شهر هویزه یک پیرمرد، دو پسر و دو پسر بچه ده ساله ساکن بودند. پرسیدم چرا نرفتید؟ گفت: جوان‌هامون با حسین علم‌الهدی رفتند، ما موندیم؛ هم دهن‌کجی به عراقی‌هاست و هم دلگرمی بیشتر بچه‌ها... صدای جیپی بلند شد؛ پیرمرد مرا در اتاق مشرف به خیابان مخفی کرد. سرگرد عراقی پیاده شد و به پیرمرد گفت: «رئیس شما از این پس صدام است؛ [امام] خمینی را فراموش کنید». یکی از دو پسر بچه جلو آمد و گفت: «بابام با حسین علم‌الهدی رفته با شما بجنگه، این عکس امام را هم او به من داده». سرگرد عکس را گرفت و پاره کرد و گفت: [امام] خمینی را فراموش کنید. بچه پاره‌های کاغذ را جمع کرد و بوسید و تفی به صورت او انداخت. سرگرد

گلوله‌ای به سر او شلیک کرد و شهید شد. پسر دومی جلو آمد. چون شهادت او هم حتمی بود، از پنجره با رگباری سرگرد و همراهش را هلاک کردم؛ بلافاصله دو پیرزن و پیرمرد و پسر بچه را سوار جیب عراقی کردم و از شهر دورشان نمودم (چهل خاطره، ۱۳۷۸: ۲۷).

۱۰- سد محکم و مرصوص در مقابل کفار

مقاومت و صبر در برابر مشکلات: امام حسین علیه‌السلام در شکیبایی نیز نمونه بودند و در همه مراحل به شکیبایی سفارش می‌کرد. او به هنگام آخرین وداع با خاندانش، آنان را توصیه به صبر کرد و ضمن اندرز حکیمانه آنان را از وارد آوردن خراش و صدمه بر چهره و پاره کردن گریبان و جنز و بی‌تابی نهی فرمود؛ ولی از گریه بازشان نداشت. آری! تنها از دخترش خواست تا پدر زنده است نگیرد و قلب او را شعله ور نسازد و فرمود:

لا تحرقی قلبی بدمعک حسره مادام منی الروح فی جسمانی

فاذا قتلت فانت اولی بالذی تاءتینه یاخیره النسوان

آری! شکیبایی حسین علیه‌السلام به گونه‌ای بود که فرشتگان آسمان را شگفت زده کرد. بر وضعیت او بیندیش و شرایط سخت او را در نظرت ترسیم کن. آنگاه که با زخم‌های بی‌شمار و فرق شکافته و پیشانی شکسته و سینه درهم کوبیده و سوراخ شده از تیر سه شعبه بر ریگ‌های تفتیده نینوا افتاده است و در همان حال تیرهای ستم در گلو و حلق و گردنش فرو نشسته، زبان از شدت عطش و بسیاری حرکت، مجروح و جگر شعله ور و لب‌ها خشک است، قلب مبارکش از سوئی با دیدن انبوه شهیدان بر خون طپیده‌اش سوخته و از دگر سو، با نظاره بر خاندان محاصره شده‌اش، سخت بریان و در تب و تاب است. دست مبارک با ضربت شقاوت پیشه‌ای قطع و نیزه‌های بر انتهای پایش نشسته و محاسن و سر و صورت به خون آغشته است در همان شرایط از یک طرف فریاد دادخواهی خاندانش را می‌شنود و از طرف دیگر صدای شادمانی و شماتت دشمنانش را، چون چهره از خاک بر می‌دارد و دیده به این سو و آن سو می‌گشاید؛ پیکرهای به خون آغشته‌ای را می‌نگرد که در کنار هم چیده شده‌اند؛ ولی با همه این پیشامدهای سهمگین و مصائب بزرگ و طاقت فرسا، چون کوهی ثابت و استوار بر موضع بر حق و قهرمانه‌اش ایستاده است، نه آهی می‌کشد نه دریغی می‌دارد و نه یک قطره اشک ضعیف، در برابر دشمن می‌ریزد و تنها زیر لب زمزمه دارد که:

صبرا علی قضائک، لا معبود سواک، یا غیاث المستغیثین! (عزیزی ص ۴۷).

بنابراین از دیگر مصادیق عینی پیروی از حضرت اباعبدالله الحسین (ع)، ایجاد بنیانی مرصوص و ستونی محکم در برابر هجوم و تجاوز دشمنان اسلام است. آن‌ها با جهاد و شهادت خود، راه بر نفوذ و هجوم غاصبانه مستکبرین و بیگانگان از خدا غافل، بر بستند. قرآن کریم در سوره صف می‌فرماید: «ان ... يحبُّ الذین یقاتلون فی سبیلہ صفاً کانهم بنیان مرصوص». شهدا با اهداء حیات خود، بنیان مرصوصی را پی افکندند که برای سالیان متمادی، مقاوم خواهد ماند. ستون مستحکمی بر پایه ایمان و ایثار و سدی که در پشتش خون‌های مقدس شهداء خوابیده، هیچگاه متزلزل نخواهد شد.

رفته بودیم برای عملیات، که با مانع سیم‌خاردار برخورد کردیم و نتوانستیم معبر را باز کنیم، با تمام این اوضاع و احوال، عملیات می‌بایست انجام می‌شد. مسؤول دسته، برادران را جمع کرد و نظرخواهی کرد و به این نتیجه رسید که یک یا دو نفر باید روی سیم‌خاردار بخوابند و دیگران از روی او رد شوند. همه برادران رزمنده برای خوابیدن بر روی سیم‌خاردار داوطلب شدند، و مسؤولشان ۲ نفر را انتخاب کرد. آن دو نفر به جای این که به پشت بر روی سیم‌خاردار بخوابند تا درد کمتری بکشند، با صورت بر روی سیم‌ها خوابیدند. وقتی از آن‌ها سؤال کردند که چرا به صورت، روی سیم‌خاردار خوابیده‌اند؟ گفتند: برای این که بچه‌ها نگاه‌شان به صورت‌مان نیفتد تا خجالت بکشند.

وقتی که همه رزمندگان رد شدند، تکه‌های گوشت آن برادران را از لای سیم‌خاردار در می‌آوردند. الله اکبر! (خاطره از شهید زین‌الدین، چهل خاطره ۲۸).

۱۱- شناسایی و شناساندن دقیق هدف

فرهنگ حسینی (ع) آشکارا هدف را برای دیگران مشخص کرده و پرده‌های ابهام و تردید را کنار زده و به عالمیان، انتخاب هدف خود را اعلان کرده است. برای همه کسانی که با شهداء و رهروان پاک امام حسین آشنایی داشته‌اند و یا از قبل از آنها را نمی‌شناخته‌اند، دیگر جای شکی باقی نمی‌ماند که شهیدان، آگاهانه و عاشقانه، به جستجوی هدف مقدس خود، تلاش کرده و با وجودی که خود، از قبل می‌دانسته‌اند که سرانجام شهادت یا اسارت و نقص عضو است، آگاهانه و مشتاقانه، به سوی شتافتند و شربت شهادت را سر کشیدند. بنابراین جان‌فشانی‌های رزمندگان اسلام خدمتی دیگر را برای پیروان اسلام متجلی ساخته و آن، شناخت صحیح هدف و چگونگی نیل به آن است. وجود شهید تعیین کننده مرز حق و ناحق است. آنان، مردم را از وضعیت‌های

موجود، آگاه ساختند و با جاری ساختن خون مقدس خود، به دیگران آموختند که بهترین سلاح برای شکوفایی استعداد و توانایی‌های مبارزه با جهل و ستمگران، شهادت است.

۱۲- سمبل جوانمردی، ایثار و آزادگی

از ویژگی‌های برجسته و انسانی حضرت امام حسین (ع)، آزادگی و ظلم‌ستیزی و ستم‌ناپذیری بی‌نظیر اوست.

پرهیز همیشگی از خواری و ذلت، به عبارتی دیگر زیر بار زور نرفتن را نه تنها در کلام امام که در سیره حیات آن بزرگوار می‌توان یافت.

– هیهات منّا الذّله (اللهوف ۹۷) «ذلت و خواری از ما به دور است».

– موت فی عزّ خیر من حیاء فی ذل (بحار الانوار ۱۹۱/۴۴) «مرگ با عزت از زندگی در ذلت برتر است».

او به راستی نه تنها قهرمان سازش‌ناپذیر در برابر ستم و قلدری و شقاوت و استبداد بود، بلکه بنیانگذار این شیوه آزادمنشانه و انسانی است که تمامی آزادی‌خواهان و ستم‌ستیزان و مبارزان راه عدالت، باید به آن قهرمان حریت و رهایی، تاسی جویند. برای نمونه: آن گرامی بود که در بحران تاخت و تاز افسار گسیخته استبداد سیاهکار اموی و به هنگامی که در سر دو راهی سازش با ظلم و جور، استبداد، استعمار و یا رویارویی و تاریخ‌ساز و شهادت پرافتخار قرار گرفت، قهرمانانه خروشید که: «نه! هرگز چنین نخواهد شد و حسین زیر بار ذلت نخواهد رفت ...».

و این منشور رهایی‌بخش و ستم‌سوز و جاودانه را برای همگان به یادگار نهاد که:

لا والله لا اعطیهم بیدی اعطاء الذلیل و لا افر منهم فرار العیید... (عزیزی، ص ۳۲).

«نه! به خدای هستی سوگند که، نه ذلیلانه دست بیعت بر دست تجاوزکاران خواهم نهاد و نه همانند بردگان از میدان جهاد، خواهم گریخت».

حسین (ع) سمبل جوانمردی و آزادگی است و جلوه‌های بارزی از این صفت ارزشمند در روز عاشورا از او پدیدار شد که شگفت‌انگیز است. از آن جمله: سیراب ساختن دشمن در آن شرایط سخت بیابان، رضایت ندادن به یاری رسانی لشکر جنیان. و دیگر اجازه ندادن به کشتن ناگهانی عناصر پلیدی چون شمر، که پیش از برخورد دو سپاه در تیررس یکی از یارانش قرار گرفته بود که امام علیه السلام فرمودند: «لا ترمه فانی لا ابداء بالقتال» یا همچنین: «ان لم یکن دین و کنتم لاتخافون المعاد فكونوا احرارا فی دیناکم». اگر دین ندارید و از روز جزا نمی‌هراسید در دنیای خود

آزاده باشید (بحارالانوار، ۵۱/۴۵ به نقل از عزیزی ص ۳۹). در عملیات کربلای ۵ امدادگر بودم. در همین عملیات دو مجروح را دیدم که بر زمین افتاده بودند. بالای سر یکی از آنها رفتم که هفت ترکش خورده بود. خواستم زخم‌هایش را ببندم که دیدم با چشمانش به برادر مجروح دیگری اشاره می‌کند و منظورش این است که برو به او برس. وقتی بالای سر برادر مجروح دیگر رفتم او نیز گفت: «اول جراحات برادرم را ببند و بعد زخم مرا». مانده بودم چه کنم... عاقبت به سوی برادر اول که جراحات بیشتری داشت رفتم و زخم‌هایش را بستم. وقتی کارم به پایان رسید، متوجه شدم که مجروح دیگر به شهادت رسیده است (خاطرات کوتاه از عملیات‌های بزرگ، ص ۱۳).

۱۳- عزم راسخ در امر به معروف و نهی از منکر

سیره حضرت رسول و اولیاءالله امر به معروف و نهی از منکر است. «اریدوان امر بالمعروف و انهی عن المنکر و اسیر به سیره و ابی علی بن ابی‌الطالب علیه‌السلام» (مناقب ابن شهر آشوب، ۸۹/۴). «می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر کرده و به سیره و روش جدم (رسول الله) و پدرم علی ابن ابی‌الطالب عمل کنم». «لا ینبغی لنفس مؤمنه تری من یعضی الله فلا تنکر» (مناقب ابن شهر آشوب ۸۹/۵).

«برای مؤمن شایسته نیست که ببیند کسی خدا را معصیت می‌کند و از آن نهی نکند». علل قیام و زمین‌های وقوع نهضت عاشورا روشنگر هدف امام از قیام است. به عبارتی بهتر وصیت نامه امام حسین (ع) به برادر خود - محمد بن حنفیه - منشور نهضت کربلاست. امام به صراحت آشکاری اصلاح امت و امر به معروف و نهی از منکر و زنده نگهداشتن و پاسداری از سیرت رسول الله (ص) را هدف اصلی نهضت خود می‌داند. مرحوم شهید استاد مرتضی مطهری (ره) در کتاب ارزشمند خود- «حماسه حسینی» - مهم‌ترین فلسفه قیام امام حسین (ع) را امر به معروف و نهی از منکر ذکر می‌کنند.

در اینجا به ذکر مواردی از معروف مؤکد اکتفا می‌شود:

الف - اقامه نماز زیباترین نوع عبادت و پرستش خدای متعال است. نماز خالصانه و از روی نیاز، در تحوّل حالات انسان بسیار مؤثر است، و از طرفی عمود خیمه ایمان محسوب می‌شود؛ چنان که مولای متقیان علی علیه السلام فرمودند:

اللّٰهُ اللّٰهُ فِی الصَّلَاةِ فَإِنَّمَا عَمُودُ دِیْنِكُمْ (نهج البلاغه: نامه ۹۷)

خدا را خدا را درباره نماز، که نماز عمود خیمه ایمان شماست.

به همین دلیل، خدای متعال بندگانش را به اقامه و برپا داشتن نماز فرمان داده است. البته صرف خواندن و قرائت کردن، با برپایی و استواری حقیقت نماز در جامعه متفاوت است؛ چنان که در قرآن کریم می‌فرماید:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ (بقره ۲۳۸)

مراقبت کنید بر انجام نماز، به ویژه نماز وسطی (ظهر و عصر)، و از بر پادارندگان نماز باشید. رزمندگان ما از مصادیق روشن برپا دارندگان فرهنگ نماز بودند و با اقامه نماز در سنگرها و یا بر روی خاک داغ جبهه‌ها، نه تنها نسیم عبودیت را بر کالبد کم رمق ما می‌دمیدند، بلکه بدین وسیله به خدا تقرب می‌جستند، و بهترین وسیله برای تقرب به خدا را نماز با حضور قلب و عاشقانه می‌دانستند؛ چنان که مولای متقیان علی علیه السلام فرمودند: الصَّلَاةُ قِرْبَانُ كُلِّ تَقَى (نهج البلاغه حکمت ۱۳۶) «نماز، تقرب تقوا پیشگان است».

در عملیات کربلای دو، محمود کاوه، فرمانده لشکر پنجاه و پنج ویژه شهدا، کار عجیبی کرد. نیروهای خط شکن را که جلو فرستاد، آمد و نمازی دو رکعتی را اقامه کرد. بعد از نماز گفت: «این نماز را فقط به دو دلیل خواندم، اول برای پیروزی بچه‌های خط شکن و بعد...» یکی از بچه‌ها پرسید: «بعد چه؟»

«دلم می‌خواهد اگر خدا لایقم بداند، این نماز آخرین نمازم باشد.» و خدا لایقش دانست.

شهید محمود کاوه در همان عملیات شهید شد. (شاه رضایی، ۱۳۸۷: ۹۶).

توی فاو بودیم؛ در عملیات والفجر هشت شب سختی را گذرانیدیم. دشمن آتش‌باران‌مان می‌کرد. من و دو نفر دیگر از بچه‌ها نماز نخوانده بودیم. دنبال جایی برای خواندن نماز می‌گشتیم. سنگری را گیر آوردیم پُر از نیرو. مجبور شدیم تک‌تک برویم آن‌جا، بایستیم به خواندن نماز. نمازمان را که خواندیم، از سنگر بیرون زدیم. در غرب رودخانه ارون‌رود به یک میجروح برخوردیم. خوابیده بود توی قایقی، می‌خواست برود آن طرف رود. توانایی‌اش را نداشت. نگاه به هم کردیم؛ تصمیم گرفتیم هر جا که می‌خواهد، ببریمش. سوار قایق شدیم؛ زدیم به آب. سکوت عجیبی بود. میان رودخانه بودیم که گفت: «من هنوز نماز نخوانده‌ام». گفتیم: «با این زخم‌ها و تن و بدن چطور می‌خواهی نماز بخوانی؟» می‌خواستیم مانع خونریزی‌اش شویم. گفت: «چیزیم نیست. چند تا زخم کوچولو است، زیاد عذابم نمی‌دهد» و بلند شد ایستاد و نمازش را ایستاده در قایق خواند (منبع قبل: ۹۵).

ب- الفت و انس با قرآن

روایت شده که امام حسین (ع) نسبت به قرآن عنایت بسیار زیادی داشتند. یکی از تمجیدهایشان درباره حبیب بن مظاهر این است که می‌فرمایند: «كنت تختُم القرآن في ليلة واحدة». در یک شب قرآن را ختم می‌کردی. این باعث عزت و افتخار است. انیس روز و شب رزمندگان در جبهه‌ها بعد از خدای متعال، قرآن کریم بوده است. رزمندگان با شوق تلاوت قرآن و تفکر در معانی آیات آن، حقیقت این آیه را عینیت بخشیدند که:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ. به راستی که قرآن، دستورالعمل سیر و سلوک رزمندگان بوده است. چه بسیار شهیدانی که خون پاکشان بر صفحات قرآن همراه آنان، نقش بست، و به راستی که مصداق این کلام نورانی مولای متقیان بودند که فرمود: تالین لأجزاء القرآن یرتلونها ترتیلاً یحزنون به انفسهم و یستثیرون به دواء دأئهم.

«قرآن را بخش بخش، همراه با تأنی و تفکر و با ترتیل قرائت می‌کنند و بر اثر تعمق در آیات آن، دل‌هایشان محزون می‌شود و از این طریق، دردهای باطنی خویش را درمان می‌کنند» (نهج البلاغه، حکمت ۷۲).

ج- برخورداری از ایمان و اخلاص در عبادت

امام حسین فرمودند: «انَّ شِيعَتَنَا مِنْ سَلَمَتِ قُلُوبِهِمْ مِنْ كُلِّ غَشٍّ وَ غُلٍّ وَ دَغَلٍ» (تهذیب ۷۲/۳) همانا شیعه ما کسی است که قلبش از هرگونه آلودگی و نا پاکی و خیانت پاک باشد.

یاران امام حسین (ع) یارانی پاک و خالص و با صفا بودند و در بعد ایمان، استوار و قوی بودند و جوهره اصلی ایمان‌شان در روز عاشورا هویدا گشت تا آنجا که با چه استواری و عشقی به پیش رفتند و تا آخرین نفس بر ایمان و اخلاص خود باقی ماندند. در مقام عبادت نیز همه از عابدان و بندگان خالص خدا بودند، همه اهل نماز شب، اهل تلاوت قرآن، اهل ذکر و مناجات و دعا و در پیشگاه خداوند متعال کاملاً خاضع و خاشع بودند تا بدان جا که در وسط جنگ در روز عاشورا در میان تیرها و نیزه‌ها در میدان کربلا به نماز جماعت ایستادند. ایشان هرچه داشتند از نیرو و اخلاص با تمام وجود جنگیدند و هدف‌شان جز رضای خدا و فداکاری در راه ولی خدا هیچ چیز دیگر نبود. رزمندگان و دلیر مردان صحنه‌های مبارزه ایران اسلامی از دوران انقلاب گرفته تا دوران طلایی دفاع مقدس - همه و همه با اخلاص در عمل و امید به نصرت از جانب پروردگار از دشمن و دشمنه نهراسیدند و لحظه ای از مبارزه دست نشستند. شهدای بزرگوار دوران طلایی دفاع مقدس با آثاری

که از خود بر جای گذاشته‌اند، از جمله وصیت‌نامه، نامه‌ها، نوشته‌ها و یا خاطراتی که توسط دوستان و آشنایان از آنان بیان می‌شود، فیلم‌ها و تصاویری که از آن‌ها ضبط شده است و هر چیزی که یادآور اخلاص، اعمال و گفتار آنها باشد، خود درس‌هایی بزرگ از اخلاق و مکارم رفتاری را به مخاطبین و نسل بعد از آنها (حال و آینده) انتقال می‌دهند. یکی از شهدا در وصیت‌نامه‌اش آورده است: «فقط شعار ندهید، شعارهایتان همراه با عمل و آن هم عمل مخلصانه و صادقانه به خاطر خدا باشد. همیشه دعا بخوانید، دعای کمیل را هر چه با شکوه‌تر بجا آورید و سنگر نماز جمعه را خالی نگذارید. تا می‌توانید نمازهایتان را به جماعت بخوانید، دوستان خوبم، اخلاق اسلامی را در همه جا رعایت کنید و همیشه به یاد خدا باشید و به خداوند توکل کنید» (لاریجانی، ۱۳۸۸: ۲۸).

۱۴- پاسداری از نظام مقدس اسلامی

هم چنان که عاشوراییان با اهدای بالاترین موهبت هستی خود به حراست از آیین پاک نبوی رسول‌اله اعظم پرداختند، رزمندگان و مبارزین عاشق و شورآفرین ایران اسلامی از بسیجیان ساده و صادق گرفته تا پاسداران حریم حرمت نظام و ارتشیان مقتدر و بی‌باکی که ره به سوی یارشتافتند در مسیر محافظت از دستاوردهای نظام جمهوری اسلامی از هیچ تلاشی دریغ نکردند. در واقع پاسدار حرمت خون شهدا با رعایت اصل عزت و اقتدار و درایت است. بر این اساس دو نوع زندگی خواهیم داشت: زندگی ذلیلانه و زندگی عزتمندانه. زندگی عزتمندانه در پرتو پذیرش ولایت خدا و اولیاء و زندگی ذلیلانه در پرتو پذیرش ولایت کفر و شرکت و دشمنان خداست. همراهی و دوستی با دشمنان خدا نیز ذلت و خواری است. بر همین اساس قرآن کریم می‌فرماید: «یا ایها الذین امنوا لا تتخذوا عدوی و عدوکم اولیاء» (ممتحنه: آیه ۱).

ای مؤمنان، دشمن من و دشمن خود را به ولایت بر نگیرید. آری امام حسین (ع) در دامن پدر و مادری تربیت شده است که مرگ با عزت را زندگی، و زندگی با ذلت را عین مرگ می‌دانست: «فالموت فی حیاتکم مقهورین و الحیاء فی موتکم قاهرین» (نهج‌البلاغه، ص ۵۱). آن بزرگوار در جای دیگری می‌فرماید: «والله لا اعطیکم بیدی اعطاء الذلیل و لافرّ فرار العیید» (بحارالانوار، ج ۴۴ ص ۱۹۱). به خدا سوگند همانند افراد فرومایه تسلیم شما نمی‌شوم و مانند بردگان نیز فرار نمی‌کنم. بنابراین علاوه بر تسلیم شدن در برابر خواسته‌های خداوندی باید به دفاع و پاسداری از نظام مقدس اسلامی ادامه داد تا آن موقع که جان در کالبد فوران می‌کند به قول امام (ره): «این جنگ و تحریم اقتصادی و اخراج کارشناسان خارجی، تحفه‌ای الهی بود که ما از آن غافل بودیم؛ و

این وصیت رهبر خودباور جامعه است که «انتظار نداشته باشید از خارج کسی به شما در رسیدن به هدف، که همان اسلام و پیاده کردن احکام اسلام است، کمک کند. خود باید به این امر حیاتی که آزادی و استقلال را تحقق می‌بخشد، قیام کنید. فلذا سیاستمدار الهی از قدرت‌های استکباری هرگز نمی‌هراسد. اما «سیاست مداران حرفه‌ای در مبارزه دو گروه با یکدیگر بر توازن قوا تأکید می‌کنند و از درگیری مبارزان با دشمنی که از جهت عدّه و غده برتر است. برحذر می‌دارند و آنان را به سکوت و گوشه‌گیری فرا می‌خوانند. روشن‌فکران آن زمان نیز امام حسین (ع) را از درگیری با یزید که تا بن دندان مسلح بود برحذر می‌داشتند، اما منطق آن بزرگوار چیز دیگری بود. او و دیگر عاشوراییان از ایستادگی در برابر یزید و حکومت اموی هرگز تردیدی به خود راه ندادند و با ایشار جان خود درخت اسلام را آبیاری کردند» (مجموعه مقالات کنگره سرداران شهید استان اصفهان، لشکر ۱۴ امام حسین (ع) سال ۱۳۵۷).

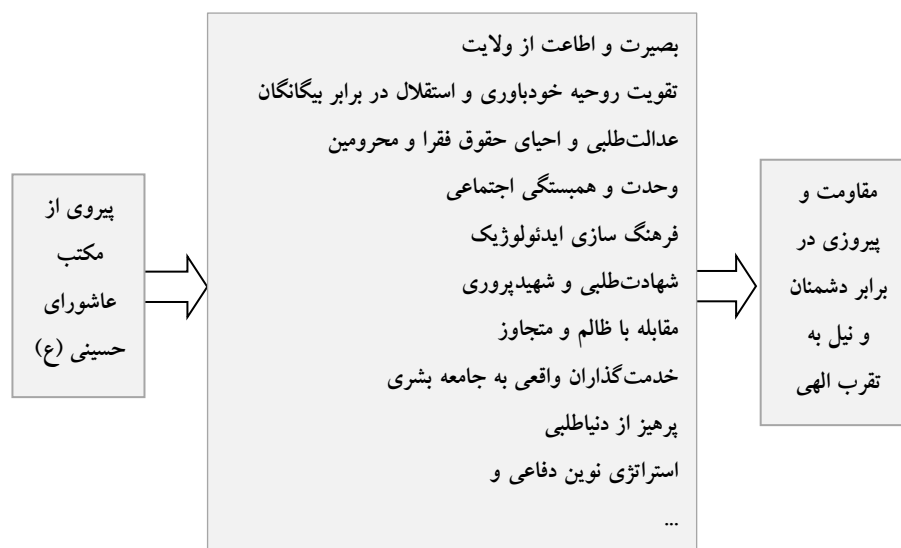
۱۵- خدمت‌گذاران واقعی به اسلام و جامعه بشری

امام خمینی (ره) در خصوص شهادت چنین گفته‌اند: «اسلام، شهادت را برای خودش زندگی می‌داند، کسی که شهادت را زندگی ابدی دانست برای خودش در مقابل غیر می‌ایستد و آخر، نفس را می‌کشد و شهادت و شهادت، طلب می‌کند ... ما شهادت را یک فوز عظیم می‌دانیم و ملت ما هم شهادت را به جان و دل قبول می‌کند و از جنگ نخواهیم هراسید و مرد جنگ هستیم ... نهضت برای اسلام است و شهادت هم برای اسلام و آنچه که برای اسلام است شرف و عزت است» (صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۹۴).

بنابراین کسی که برای خدا و اسلام می‌جنگد، اسلامی که خیر خواه بندگان خداست، خدمتی شریف و عزیز از خود بر جای گذاشته است و فقط خداوند است که می‌تواند پاداش این خدمت والا را عطا کند. قرآن، مؤمنین را به پایداری در مقابل دشمن فرا می‌خواند و پاداش این فداکاری را پیروزی می‌داند. پیروزی بر دشمن و پیروزی و افتخارهایی در روز جزا «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هرگاه با فوجی از دشمن، مقابل شدید پایداری کنید و خدا را پیوسته یاد آورید، باشد که فاتح و پیروزمند گردید» و آنان که برای رضای خدا می‌جنگند و برای استواری دین قیام می‌کنند بالاترین درجات قرب خدا را کسب می‌کنند و همیشه در جوار رحمت حق آرمیده‌اند.

مدل مفهومی

مظاهر سبک زندگی اسلامی رزمندگان و شهدا دفاع مقدس

بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این مطالعه با هدف بررسی و شناسایی مظاهر سبک زندگی اسلامی دفاع مقدس، جهت ارائه به فراگیران نظام‌های آموزشی انجام گرفته است. با تشریح مبانی نظری و تعاریف مفهومی و با استفاده از روش سند پژوهی، به بررسی آثار، نوشته‌ها و وصایای برجای مانده از رزمندگان و شهدا دوران دفاع مقدس، پرداخته شد و مدل مفهومی، ترسیم شد.

با توجه به مدل مذکور و بررسی موضوع؛ مصادیقی از مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی رزمندگان دوران جنگ تحمیلی مثل: پیروی از مکتب عاشورا؛ بصیرت و اطاعت از ولایت؛ شهادت طلبی در جهت پایداری آرمان‌ها؛ پرهیز از دنیاطلبی؛ فرهنگ‌سازی ایدئولوژیک؛ کسب عزت و استقلال برای جامعه اسلامی؛ استراتژی نوین دفاعی اسلامی؛ وحدت و همبستگی اجتماعی؛ و مقابله با ظالم و متجاوز- حمایت از مظلوم؛ و معرفی فرهنگ مهدویت به عنوان مهم‌ترین مظاهر سبک زندگی اسلامی ایشان، معرفی و توضیح داده شد.

اما موضوع مهمی که در این زمینه قابل طرح و بررسی است، چگونگی ورود مفاهیم مذکور در محتوای کتب درسی است. محتوای برنامه‌های درسی می‌بایست با عنایت به نظر کارشناسان و

صاحب نظران حوزه‌های مربوطه و بر اساس اهداف کلی و مقطعی و انتظارات سند تحول نوین آموزش، طراحی، تنظیم و اجرا گردد

مسئله‌ای که غیرقابل انکار است آن است که دفاع مقدس تنها محل ظهور و بروز یک سبک زندگی اسلامی نمونه در طول عمر ۳۹ ساله جمهوری اسلامی است و لذا این مقطع قابلیت و ابعاد فراوانی دارد که حتی می‌توان به هر کدام از ابعاد آن در یکی از کتابهای درسی پرداخت.

موضوعات کلانی که در حوزه دفاع مقدس باید به آن‌ها پرداخت عبارتند از:

- چستی موضوعات دفاع مقدس
- چگونگی شیوه‌های ورود به دفاع مقدس
- رویکردهای اصلی در ورود به حوزه دفاع مقدس شامل رویکرد علمی، فلسفی و معرفتی است. علاوه بر این، باید از نگاه تک بعدی به حقیقت عظیم جنگ پرهیز کرد و نباید تنها به مفاهیم ارزشی و دینی معمول و عرفی جنگ که ورودی‌های غالب و شنیده‌های همیشگی دانش‌آموزان هستند اکتفا کرد. بلکه باید با وسعت دید و نوآوری در انتقال مفاهیم به پدیده جنگ نگریست. در این صورت نتایج زیر حاصل خواهد شد:

دانش جدیدتری به دانش‌آموزان انتقال می‌یابد. تصور القای صرف مفاهیم اعتقادی از طریق مباحث جنگ اصلاح می‌شود. در دانش‌آموزان اعتماد بیشتری ایجاد می‌شود. تأثیر غیرمستقیم تربیتی اتفاق می‌افتد. به عنوان مثال، می‌توان یک فصل مستقل در درس شیمی دوره دبیرستان درباره سلاح‌های شیمیایی و کیفیت ساخت این سلاح‌ها در کشورهای توسعه یافته در نظر گرفت. در این فعالیت نیاز به ارزش‌گذاری نیست و هدف آن می‌تواند دستیابی غیرمستقیم دانش‌آموز به نقش علم در معادلات سیاسی جهان امروز باشد. به عنوان مثالی دیگر، می‌توان بخشی از معاهده ژنو درباره رفتار با اسراء و موارد نقض این معاهده در سال‌های جنگ را در درس زبان وارد نمود. علاوه بر این، دفاع مقدس باید به عنوان یک نمونه موفق در نظام اسلامی مدنظر قرار گیرد. نمونه‌ای که بسیاری از ویژگی‌ها و مشخصه‌های آن قابل الگوبرداری است. برخی از این ویژگی‌ها عبارتند از: کار تیمی و گروهی، احترام به نظرات همه افراد حتی نیروهای جزء، شایسته‌سالاری، تعاون و همکاری، مسئولیت‌پذیری و تقسیم کار، توکل در عین تلاش، برنامه‌ریزی بلندمدت، اطاعت‌پذیری از فرد باتجربه‌تر و عالم‌تر، حاکمیت علم و تجربه در روابط میان افراد، اعتمادبه‌نفس، مقاومت در مقابل سختی‌ها برای دستیابی به پیروزی، مهارت‌های زندگی، نشاط و شادابی، جمع‌پذیری، مدیریت

منابع انسانی، فداکاری و ایثار، ابداع در مدیریت، روش‌های رزم و نظایر آن، سربلندی و افتخار، استقلال و ایستادگی در برابر دشمن از بعد ملی، ایستادگی مقابل حرف فرمانده از بعد فردی، آمادگی، مقاومت، ظلم‌ستیزی، حذف سلسله‌مراتب اضافی، مهرورزی با طرف مقابل، رعایت عهدنامه ژنو، حماسه، وحدت و نظایر آن (قاضی، ۱۳۵: ۱۳۹۰).

بدین ترتیب به نظر می‌رسد که یکی از وظایف مهم سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، تهیه محتوای مبتنی بر آموزه‌های دفاع مقدس و انتقال آن در کتب درسی است. البته برای ایجاد انگیزش و تشویق دانش‌آموزان به خواندن مطالب و درگیر شدن با فعالیت‌های پیشنهادی همچون تحقیق و پژوهش در سیره شهدا و رزمندگان دفاع مقدس، از روش‌های هنری جذاب مثل ارائه مطالب در قالب داستان‌های کوتاه استفاده گردد. در همین راستا استفاده از کلیپ‌ها و فیلم‌های مستند از روایت فتح رزمندگان اسلام و بازگویی خاطرات و سیره رفتاری و سبک زندگی ایشان در جذب فراگیران نظام آموزشی و تأثیر بر نگرش‌ها و رفتارهای دانش‌آموزان، بسیار مؤثر است.

نگارنده با توجه به تجارب ۲۵ ساله تدریس در مقاطع دبیرستان مرحله اول، دوم و مراکز دانشگاهی، به وضوح تأثیرات پخش این گونه فیلم‌ها و بازگویی خاطرات دوران دفاع مقدس را به صورت عینی و ملموس، مشاهده کرده است.

طرح پرسش‌های برنامه‌ریزی شده و پی‌ریزی زیر بنای بحث و گفت‌وگوی کلاسی و یا در منزل جهت دانش‌آموزان و اولیا در نیل به اهداف آموزشی و پرورش مهارت‌های ذهنی و عملی، یکی دیگر از قالب‌هایی است که می‌توان به کمک آن دانش‌آموزان را نسبت به آگاهی و یادگیری سبک زندگی رزمندگان دفاع مقدس، تشویق کرد.

گفتنی است، فعالیت‌های پیشنهادی کتب درسی در خصوص تعمیق و تدریس مفاهیم برگرفته از سبک زندگی رزمندگان دفاع مقدس، می‌بایست با هدف ایجاد رفتارهای مطلوب و بر مبنای جهان‌بینی توحیدی، صورت پذیرد و بالطبع از حیطه‌های شناختی درک و فهم، کاربست، تجزیه و تحلیل و ارزیابی برخوردار باشد.

امید آن که سبک زندگی رزمندگان و سیره شهدای دوران طلایی دفاع مقدس توسط صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان محتوای کتب درسی بیش از پیش مورد توجه عینی قرار گرفته و نسل‌های آینده این مرزبوم از فرهنگ غنی و پویای اسلامی بیشتر آشنا شوند و جامعه به سوی پرورش مردمانی با جهت‌گیری‌های دینی - الهی نیل یابد.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- صحیفه سجاده
- مفاتیح الجنان
- امام خمینی (ره) (۱۳۷۸). صحیفه امام (نور) مجموعه آثار امام خمینی، موسسه تنظیم و نشر آثار امام بحار الانوار
- بروس، کوئن (۱۳۷۰). درآمدی بر جامعه‌شناسی ترجمه محسن ثلاثی، فرهنگ معاصر.
- تاریخ طبری (تاریخ الامم والملوک).
- تحف العقول.
- تهذیب شیخ صدوق.
- توسلی، غلام‌عباس (۱۳۹۲). نظریه‌های جامعه‌شناسی، انتشارات سمت، بهار.
- حتی، فیلیپ (۱۹۹۴). تاریخ العرب، بیروت انتشارات دارغندوز.
- حسن، ابراهیم حسن (۱۳۶۶). تاریخ سیاسی اسلام ترجمه ابوالقاسم پاینده انتشارات جاویدان.
- حرالعالمی، محمدبن الحسین: وسایل الشیعه، منشورات مکتبه الاسلامیه.
- خربوطلی (۱۳۵۷). انقلاب اسلامی، ترجمه عبدالصاحب یادگاری، کانون انتشاراتی چهره اسلام.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸). آناتومی جامعه، شرکت سهامی انتشار.
- روزنامه اطلاعات.
- روزنامه جمهوری اسلامی.
- سایت پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.
- سایت الغدیر.
- سعیدی رضوانی، سعید (۱۳۸۲). جامعه‌شناسی تاریخی قیام عاشورا، نشریه مشکوه، شماره ۷۹.
- عزیزی، عباس: فضایل و سیره امام حسین (ع) نمایه شده در سایت الغدیر.
- فرجی، مهدی؛ حمیدی، نفیسه (۱۳۸۷). فصلنامه تحقیقات فرهنگی، بهار، شماره ۱.
- فاضلی، م (۱۳۸۲). مصرف و سبک زندگی، قم: صبح صادق.
- قاضی، مرتضی (۱۳۹۰). آموزش و پرورش و دفاع مقدس، فصلنامه تخصصی نگین ایران، دوره ۱۰ شماره ۳۷.
- گیبیز، جان آر؛ و ریمز، ب (۱۳۸۱). سیاست پست‌مدرنیته، ترجمه منصور انصاری، تهران: انتشارات گام نو.

- گیدنز، آ (۱۳۷۸). تجدد و تشخص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشرنی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی.
- محدثی، جواد (۱۳۸۳). فرهنگ عاشورا، نشر معروف، قم، چاپ هفتم.
- میریجی، شمس‌اله (۱۳۸۹). پیامدهای اجتماعی نهضت حسینی، مجله معرفت (نماینه شده در سایت مرکز کامپیوتری علوم اسلامی).
- مقرم، سید عبدالرزاق (۱۳۶۸). چهره خونین حسین، ترجمه عزیزاله عطاردی، انتشارات جهان اسلام.
- منصوری لاریجانی، اسماعیل (۱۳۸۸). آشنایی با دفاع مقدس، نشر خادم ارضا (ع) به اهتمام پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، تهران، چاپ دوم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۲). پیرامون انقلاب اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۱). حماسه حسینی جلد ۱ و ۲.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۴). قیام و انقلاب مهدی (عج).
- ولی پور زروچی، سیدحسین (۱۳۸۴). هویت ملی و دفاع مقدس فصلنامه مطالعات ملی، ۲۳، سال ششم، شماره ۳.
- یادنامه شهید چمران (۱۳۷۱). دفتر انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

Simmel, G. (1990). The Philosophy of Money, Tom Bohomer & Pavid Frisby (Trans.), Second enlarged Ed., NewYork: Routledge.

چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت

دکتر محمد شعبانی فرد^۱، حسین عباسی^۲

چکیده

ایثار و شهادت از جمله مفاهیمی است که در تمام جوامع بشری برای کسانی که در راه ارزش‌ها فداکاری نموده و کشته می‌شوند، به دیده احترام نگریسته و آنان را مقدس می‌دانند. فرهنگ ایثار و شهادت یکی از بارزترین خصوصیات ادیان الهی به ویژه دین مبین اسلام است. این فرهنگ پس از پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی^(ره) و در مواجهه با تهدیدات همه‌جانبه دشمنان اسلام، با هدف دفاع از اصول و مبانی اعتقادی، تحول ویژه‌ای را در نظام زندگی و فرهنگی مردم ایجاد کرد. اندیشمندان و دلسوزان کشور و در صدر آنان مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ضمن اندیشیدن تمهیدات لازم، علاوه بر اتخاذ راه‌های متعدد از جمله تقویت دفاعی و تولید نیروی بازدارندگی، بهترین راه‌کار را ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دانستند. بر این اساس، در پژوهش حاضر، ضمن توضیح مفاهیمی چون، فرهنگ، ایثار و شهادت، تلاش شده جایگاه این مفاهیم در آموزه‌های دین مبین اسلام و راه‌های تحقق و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مورد بررسی قرار گیرد، موضوعی که می‌بایست امروزه به عنوان یک مسأله مهم و اساسی در دستور کار مسئولان و دست اندرکاران تعلیم و تربیت کشور بزرگ ایران اسلامی، که واجد قابلیت‌های ژئوپلیتیکی منحصر به فرد در منطقه ژئواستراتژیکی و ژئواکونومیکی آسیای جنوب غربی است، جهت مقابله و دفع تهدیدات، برای رسیدن به تمدن اسلامی قرار گیرد. در این مقاله، ابتدا مفاهیم کلیدی تشریح، سپس محورهای مربوط، احصاء می‌شود و به منظور غنای بیشتر ادبیات تحقیق، دیدگاه‌های امامین انقلاب، حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت تبیین می‌گردد، در بخش سوم نیز از روش تحقیق با رویکرد توصیفی – تحلیلی استفاده شده که گردآوری اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و اسنادی و براساس عنوان مقاله، تحقیق، توصیف و تحلیل شده است. در بخش چهارم، چارچوب نظری مبتنی بر دو مفهوم «ایثار و شهادت» و «تعلیم و تربیت» آورده شده و در ادامه یافته‌های تحقیق منطبق با اصول و مبانی قرآن و دفاع مقدس تشریح و پس از اشاره اجمالی به مبانی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت، در پایان به منظور تبیین صحیح و منطقی از منظر معرفت‌شناختی قرآن و چگونگی پرورش و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور، ضمن جمع‌بندی، پیشنهادها و راه‌حل‌های کاربردی منظور و ارائه شده است.

واژگان اصلی: اسلام، دفاع مقدس، فرهنگ ایثار و شهادت، تربیت، نظام تعلیم و تربیت.

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، مدیر گروه علوم و معارف دفاع مقدس، تهران، ایران- ایمیل msh.shabani110@gmail.com- نویسنده مسئول تلفن: ۰۹۱۲۶۴۸۸۰۶۸.

۲. مربی دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، دانشکده علوم انسانی و قدرت نرم، تهران، ایران.

۱- مقدمه

ایثار و فداکاری تا سرحد شهادت، از برترین ارزش‌های معنوی فرهنگ اسلامی است که در دفاع و تثبیت استقلال و تمامیت ارضی کشور، هویت دینی و ملی نقشی اساسی و بی‌بدیل دارد. ایثار و نثار جان در راه اعتلای دین و ارزش‌های دینی در اسلام از جایگاه والایی برخوردار و بسیار ستوده شده که آیات و روایات متعددی در این خصوص نازل شده است. «الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْثَرُ دَرَجَةٍ عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ» «آن‌ها که ایمان آوردند و هجرت کردند و با اموال و جان‌هایشان در راه خدا جهاد نمودند مقام‌شان نزد خدا برتر است و آن‌ها به موهبت عظیم رسیده‌اند» (توبه / ۲۰).

نگاهی به عملکرد مسلمانان از صدر اسلام تا کنون مؤید این واقعیت است که آنچه سبب پیروزی‌ها و فتوحات گسترده و چشمگیر گردیده، روحیه ایثار و از خود گذشتگی مسلمانان در میادین نبرد بوده که در تقابل دائمی حق و باطل که از ازل شروع و تا ابد ادامه خواهد داشت در ستیز با زورمداران و مستکبران همواره پیروزمیدان بوده‌اند، زیرا به فرموده حضرت امام خمینی (ره)، چه بکشیم و چه کشته شویم پیروزیم. فرهنگ ایثار و شهادت یکی از مهمترین و مؤثرترین عوامل در همآورد و رویارویی اسلام با کفار و دشمنان این دین الهی می‌باشد که در سخت‌ترین شرایط و با نیروی قلیل و با کمترین عده و عده توانستند بر کفار و مشرکین فائق آمده و دین اسلام را در کمترین زمان ممکن به اقصای نقاط جهان نشر و توسعه دهند. مسلمانان شهادت را توفیقی برای کسب رضایت الهی، اعتلای کلمه‌الله، فوز و اجر عظیم و نهایتاً تنعم در بهشت ابدی دانسته و به اعتبار همین نیروی لایزال و به شوق رسیدن به لقای الهی به مرحله نترسیدن از مرگ رسیده و بر اساس آموزه‌های اسلام باور داشتند که تعداد اندک مسلمانان بر تعداد کثیر کفار و دشمنان پیروز خواهند شد. پر واضح است که فرهنگ شهادت و ایثار چه نقش شگرفی در رشد و گسترش اسلام در زمان پیامبر اکرم (ص) و پس از آن ایفاء کرده است. مرور تاریخ اسلام، همواره تداعی کننده نام شهیدان و ایثارگران ثابت قدم بوده است. نام آورانی که اگر ایثارگری‌ها و شهادت طلبی‌های آن‌ها نبود، شاید اسلام در همان ابتدا با شکست مواجه و به گوش جهانیان نمی‌رسید. خوشبختانه این خصلت یعنی ایثارگری و شهادت طلبی، به قدری از پویایی لازم برخوردار بوده که به تدریج و همگام با رشد روز افزون اسلام، به عنوان مؤلفه‌ای فرهنگی رشد و نمو پیدا کرد. اسلام به عنوان دینی جامع و کامل از ذخائری بسیار ارزشمند و عمیق برخوردار است، به گونه‌ای که پس از انقلاب

اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) به سرعت توانست خیل عظیمی از مسلمانان را بیدار نماید. جوانان ایرانی همچون کوه با عزمی سترگ و مصمم به یاری رهبر نستوه برخاستند و حماسه‌هایی را خلق کردند که نه تنها توطئه‌های استکبار به سرکردگی آمریکا را خشتی ساخت بلکه خود الگویی برای همه رزمندگان راه خدا و حتی دیگر آزادگان جهان در مقابل ظلم و ظالمان گردید.

با پیروزی انقلاب اسلامی و به ویژه آغاز جنگ تحمیلی، پدیده عجیبی که با معیارهای مادی‌گرایانه قابل تبیین نبود در ایران شکل گرفت. افراد و گروه‌ها به صورت داوطلبانه عازم جبهه‌ها می‌شدند و آگاهانه و مشتاقانه خواهان آن بودند که شهید شوند. شهید شدن آنان نه تنها باعث ناراحتی بازماندگان نمی‌شد بلکه افتخار تلقی می‌شد و نه تنها دیگران را مأیوس نمی‌کرد بلکه آنان را به تداوم این مسیر علاقمند می‌کرد (احمدی، سیروس، ۱۳۷۶)، اصلی‌ترین هدف از ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، زنده نگه داشتن این قدرت بالنده و این نیروی فجرآفرین و انتقال این آموزه به نسل‌های بعدی برای مبارزه با ظلم و تعدی مستکبران زورگو و جنایتکار است تا ضمن دفع شر از سر مسلمین، موجبات مجد و عظمت اسلام و عزت مسلمانان را فراهم آورد. تأکید حضرت امام خمینی ^(ره) مبنی بر اینکه خانواده شهدا چشم و چراغ این ملتند یا فرمایش مقام معظم رهبری در خصوص اینکه اهمیت زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهدا کمتر از شهادت نیست ناظر به تعیین و تکریم جایگاه و منزلت شهید و شهادت است.

این عنصر هویتی در تاریخ معاصر نیز به کرات خود را نشان داده است و به غیر ایران و سال‌های دفاع مقدس، مقاومت مسلمانان افغانستان در برابر تهاجم و اشغالگری شوروی سابق، مقاومت‌های بی نظیر فلسطینیان در برابر تجاوز و گردن کشی رژیم اشغالگر قدس، پیروزی حزب الله لبنان در برابر متجاوزان صهیونیست و به ویژه آخرین نمونه‌های بارز آن یعنی، دفاع شگفت‌برانگیز ملت‌های سوریه، یمن و عراق در مقابله توطئه‌های آمریکایی - صهیونیستی و گروه‌های خود ساخته آنها بنام القاعده، طالبان، داعش و ...، همگی مصادیقی متقن و محکم از حضور همیشگی این عنصر هویتی در حیات مسلمانان است.

بنابراین انتقال فرهنگ ایثار و شهادت و دانش‌های اسلامی به طریقه نسلی، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است و نخستین راه در انتقال فرهنگ از یک نسل به نسل دیگر، تعلیم و تربیت برخوردار از دانش و معرفت، با استفاده از ریشه‌های ملی و بومی است (قهرمانی، ۱۳۸۸، ش ۳۴ و ۳۳، ص ۳۲). با توجه به اینکه تحولات پرشتاب کنونی در عرصه فرهنگ جهانی بسیاری از نگرش‌ها و روش‌های رایج تربیت دینی ما را تغییر داده است. اما درعین حال نقش نهادهای گوناگون اجتماعی

از قبیل تعلیم و تربیت، خانواده، رسانه‌های داخلی و شبکه‌های اجتماعی منسجم و ... درانتقال فرهنگ پایدار و صحیح، به خصوص فرهنگ ایثار و شهادت، مؤثر و پر اهمیت می‌باشد. بنابراین در جهت نهادینه کردن فرهنگ ایثار و شهادت باید تمام دست‌اندرکاران منسجم و با عنایت به جنبه‌های متفاوت آن توجه لازم معطوف گردد. تلاش این مقاله هر چند اندک برای تحقق چگونگی پرورش و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور می‌باشد. امید آنکه در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، توفیق همواره رفیق راهمان باشد.

۱-۱- اهمیت و ضرورت مسأله

فرهنگ ایثار و شهادت طلبی‌ها در طول تاریخ، حماسه‌ها آفریده و ثبات و پایداری ملت‌ها و کشورها را رقم زده است. مثال روشن و آشکار آن، رشادت طلبی‌های رزمندگان اسلام در طول ۸ سال دفاع مقدس است که نه تنها دشمن تا بن دندان مسلح را زبون، و از کرده خود پشیمان کرد، بلکه عامل رشد و توسعه ایران اسلامی شد. ادعایی که بر هیچ صاحب اندیشه صادقی پوشیده نیست. این که عده‌ای تا معراج، عروج می‌کنند و جز به لقای حضرت دوست، رضا نمی‌دهند به دلیل تأثیر ژرف و عمیقی است که فرهنگ ایثار و شهادت بر قلب‌های مخلص و پاک آنها می‌گذارد. شناخت این فرهنگ و حفظ آن و آموزش و انتقال آن به نسل‌های آتی، ضامن بقا، عزت، پیشرفت و توسعه ملی خواهد بود. اما اگر این فرهنگ به فراموشی سپرده شوند، همبستگی اجتماعی متزلزل گشته، آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی در داخل جامعه افزایش می‌یابد. با توجه به پیامدهای منفی عدم ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت، اهمیت موضوع را نمی‌توان نادیده انگاشت و نقش آگاهی عموم مردم در حفظ و دفاع از فرهنگ ایثار و شهادت، بیش از پیش حیاتی و ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۱-۱- اهمیت شهید و شهادت و جایگاه آن از منظر قرآن و روایات

در فرهنگ قرآنی، از شهادت با تعبیر «قتل فی سبیل الله» یاد شده است. این فداکاری و از جان گذشتگی در راه خدا و دین، نهایت رستگاری انسان مؤمن است و آنان که جان خویش را بر سر دین می‌نهند، هم به کامیابی ابدی در آخرت می‌رسند و هم شهادتشان سرچشمه الهام و الگوی فداکاری برای دیگران محسوب می‌شود. فیض شهادت چنان ارزشمند است که اولیای دین همواره از خداوند، آرزوی آن را داشته‌اند. در دعای ما نیز مکرر از خداوند، در خواست شهادت

شده است و در روایات بسیاری درباره شهادت و جایگاه شهید آمده است. شهید حق شفاعت دارد، شهداء اولین کسانی هستند که وارد بهشت می‌شوند و همه به مقام شهیدان غبطه می‌خورند. (بحار الانوار، ج ۹۷) شیخ مفید، شهادت را مقامی والا می‌داند: آنکه در راه خدا صبر و مقاومتی کند تا آن حد که خونس ریخته شود، روز قیامت از اُمنای والامرتبه الهی محسوب می‌شود (شیخ مفید، ص ۱۱۴).

۲-۱- اهداف تحقیق

۲-۱-۱- ارائه بستری مناسب و واقعی جهت معرفی چگونگی پرورش فرهنگ شهادت در

نظام تعلیم و تربیت

۲-۱-۲- بررسی فرهنگ ایثار و شهادت

۲-۱-۳- بررسی شهادت از منظر اسلام

۲-۱-۴- بررسی آثار فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت

۲-۱-۵- ارائه راهکارهای مناسب

۲- واژگان ادبیات موضوع

۲-۱- تعریف مفاهیم و مبانی نظری

۲-۱-۱- تعریف مفاهیم

۲-۱-۱-۱- مفهوم اسلام

واژه اسلام مصدر باب افعال از ماده «س-ل-م» (ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۳۴۵). به معنای صحت و عافیت و دوری از هرگونه عیب و نقص و فساد (ابن فارس، احمد، ۱۴۱۵ ق، ج ۳، صص ۹۰-۹۱) و در باب افعال به معنای زیر است: انقیاد (ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۳۴۵)، اطاعت کلی و بی قید و شرط و تسلیم محض بودن (توشی هیکو ایزوتسو^۱، ۱۳۷۴، ص ۲۵۶)، اذعان به حکم الهی، اخلاص در عبادت (فخرالدین طریحی، ج ۲، ص ۴۰۷) این واژه مانند بیشتر اصطلاحات کلیدی قرآن، پیشینه‌ای خاص در جاهلیت دارد. این اصطلاح در آن دوران به‌طور کلی به معنای ترک کردن و دست کشیدن بوده است و عرب‌ها

1. Toshi Hiko Isuzu

هنگامی فعل «اسلم» را به کار می‌بردند که شخص از چیزی که برای او بسیار عزیز و گرانبها بود دست می‌کشید و آن را به دیگری که خواستار آن بود وا می‌گذاشت و در صورتی که آن چیز خود شخص وی باشد که گرانبهاترین موجودی انسان است، در این حالت اسلام به معنای اطاعت کلی و بی‌قید و شرط و تسلیم محض بودن است (توشی هیکو ایزوتسو، ۱۳۹۵، ص ۲۵۶). برخی از اندیشمندان معتقدند ریشه «س لم» در زبان عربی که واژه اسلام از آن گرفته شده است دارای دو معنای صلح و تسلیم است. کسی که خویش را تسلیم خداوند می‌کند به صلح دست می‌یابد همچنین از دیدگاه اسلام انسان باید با استفاده از عقل - که میان مطلق و نسبی تشخیص می‌دهد - تسلیم اراده امر مطلق شود بنابراین اصطلاح مسلمان به معنای کسی است که با انتخاب خودپذیرفته است که اراده‌اش را مطیع اراده الهی سازد (نصر، حسین، ۱۳۹۲، ص ۳۱).

۲-۱-۱-۲- معنای اصطلاحی

اسلام در اصطلاح به چهار معنا به کار می‌رود (همان، صص ۴۱-۳۱).

۲-۱-۱-۲-۱ هر کسی که نوعی وحی الهی را می‌پذیرد، به عام‌ترین معنای کلمه مسلمان است، خواه یهودی، مسیحی و یا زرتشتی باشد. به عبارت دیگر مسلمان در معنای نخست، انسانی است که با استفاده از عقل و اختیار خویش یک شریعت و حیانی را بپذیرد.

۲-۱-۱-۲-۲ مسلمان به معنای همه مخلوقات هستی است که شریعت و قوانین الهی را می‌پذیرند، به این معنا که این مخلوقات تابع قوانینی تخلف‌ناپذیرند که در اصطلاح قوانین، طبیعت خوانده می‌شوند.

توضیح اینکه حضور حکمت و اراده الهی را که همه مخلوقات تابع آنند و در واقع جز انسان هیچ مخلوقی راهی جز تبعیت از آن ندارد، مثلاً سنگ هیچ اختیاری جز فروافتادن ندارد، بنابراین نیروی جاذبه یکی از جلوه‌های اراده الهی در مرتبه عالم مادی است که سنگ از آن تبعیت می‌کند، بنابراین سنگ به این معنا مسلمان است.

هر چیزی در عالم به این معنا مسلمان به معنای واقعی کلمه است به جز انسان که به دلیل اختیاری که به امانت به او داده شده است می‌تواند از تسلیم شدن به اراده خداوند سر باز بزند. گرگ همیشه گرگ، عقاب همواره عقاب و کرم همواره کرم است. تنها انسان است که می‌تواند بسان گرگ درنده‌خو، همانند عقاب با عظمت و یا بسان کرم خاکی پست و حقیر باشد.

۳-۲-۱-۱-۲- مسلمانی که معنا را ندارد که این معنا درباره اولیاء اطلاق می‌شود. همه موجودات به یک معنا به وجود خویش علم دارند و تنها انسان است که نسبت به علم خویش آگاه است و علم آگاهانه به وجود خویش دارد. ولی بسان طبیعت است از آن حیث که لحظه لحظه زندگی‌اش مطابق با اراده الهی، آگاهانه و فعالانه است در حالیکه مشارکت طبیعت در اراده الهی منفعلانه است. بر این اساس ولی همان همتای آگاهانه، فعالانه و عقلی مسلمان به معنای دوم، یعنی طبیعت است. او همانند طبیعت همه لحظات زندگی‌اش را بر طبق ناموس و قوانین الهی به سر می‌برد اما آگاهانه و به اختیار خویش چنین می‌کند، بنابراین او حافظ طبیعت و همتای معنوی آن است.

۴-۲-۱-۱-۲- به معنایی خاص‌تر اسلام آخرین شریعت الهی است که در حدود چهارده قرن پیش به وسیله پیامبر اکرم (ص)، به مردم ابلاغ شد. پس اسلام واقعیتی کلی است که انسان و عالم محیط بر او را شامل می‌شود و در حاق ذات موجودات نهفته است. علت نامگذاری شریعت خاتم به اسلام این است که در این دین بنده تسلیم اراده خدای سبحان است (طباطبائی، محمد حسین، ۱۴۱۷، ج ۱۶، ص ۱۹۳).

۲-۱-۱-۲- تعریف و مفهوم ارزش و دفاع مقدس

ارزش در لغت، به معنای قیمت، بهاء، ارج، شایستگی و زیندگی است. ارزش در هر یک از ساحت‌های اجتماع-اقتصاد، فرهنگ، دین، حقوق، اخلاق- دارای معنای خاص است. ارزش‌های اسلامی در مفهوم عام و گسترده عبارت است از آنچه از نظر دین مقدس اسلام مطلوب و سودمند است؛ ولی گاه از ارزش‌های اسلامی، معنای خاصی اراده می‌شود و در مفهوم خاص، یعنی آن ارزش‌هایی که اسلام، مطلوب و ارزشمند بودن آن‌ها را در عرصه اخلاق به رسمیت شناخته است. از این رو، منظور از ارزش‌های اسلامی به عنوان یکی از عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی است که رزمندگان اسلامی در دوران دفاع مقدس، به آنها آراسته بودند (نقی‌زاده علی‌اکبر، ۱۳۹۳، ص ۱۲).

ارزش‌هایی که در حماسه دفاع مقدس تبلور یافت و از عوامل مهم پیروزی بر دشمن بود، ریشه در فرهنگ ناب اسلامی و باورهای دینی رزمندگان اسلام داشت. آنان، براساس آموزه‌های قرآنی، ارتباط خود را با خداوند متعال نزدیک و استوار کرده بودند. این ارتباط که با یاد خدا، به وسیله نماز و انس با قرآن و دعا و راز و نیاز و نیز اخلاص‌ورزی و توکل پدید می‌آمد، آرامش بر گستره

جان‌شان چیره و از امداد و نصرت الهی برخوردار می‌ساخت. این محبت و عشق ژرف، خود ایشار و فداکاری را به دنبال داشت؛ ایثاری که از اندک اندوخته مالی تا گوهر نفیس جان را شامل می‌شد. نیز از قرآن کریم آموخته بودند که در برابر دشمن استوار و سرافراز باشند. آنان برای انجام این مهم، صبر و استقامت را در اوج زیبایی به تصویر کشیدند؛ شجاعت و دلاوری را بر قلعه بلند افتخار نشانند و عزت و کرامت را شکوهی سترگ بخشیدند. درخشش خیره کننده ارزش‌های اسلامی که در حماسه دفاع مقدس بازتاب یافته است، انعکاس آن همه زیبایی که در چهره تابناک این حادثه رخ نمود، مجالی به گسترده‌گی و فراخی سینه‌هایی که این زیبایی‌ها از آن‌ها سرچشمه گرفته و سرازیر شده‌اند، می‌طلبد (همان، ص ۱۷).

۳-۱-۱-۲- مفهوم ایثار و شهادت

۳-۱-۱-۳-۱- واژگان ایثار: ایثار آنچنان با افکار و اندیشه‌های رزمندگان ما آمیخته بودند که گویی عزت و شهرت آنها با نام و یاد شهیدان جاودانه شده است. واقعیت امر جز این نیست که اگر جوانان پرشور و علاقه‌مند به حضور در جبهه‌ها، انگیزه شهادت طلبی و نوازش وصال جانان نداشتند، هرگز حاضر نبودند آن همه فداکاری و ایثار کنند، و این عشق و ایثار را از مولای خود امیر المومنین علی (ع) به ارث بردند که فرمود: به خدا سوگند اگر عشق به مقام شهادت و لقای حق نبود، اصلاً به جنگ با دشمن نمی‌پرداختم و از شما جدا می‌شدم (نهج البلاغه، خطبه ۱۱). رزمندگان ما هم به مولایشان اقتدا کردند و بر اساس ایمان و عشق عمیق خود به خدا، همواره آرزوی شهادت و لقای او را داشتند. همچنان عشق و اشتیاق لقای حق، گاهی به جایی می‌رسید که دلدادگان توان کتمان کردن آن را از دست می‌دادند و بی صبرانه به میدان نبرد می‌شتافتند. (منصوری لاریجانی، اسماعیل، ۱۳۹۲) یک مدافع مسلمان می‌داند که هدف از جهاد، اعتلای کلمه حق در جهان است و پاداش این مجاهدت، جلب رضای خدا و بهشت جاویدان است. لذا اگر بر دشمن پیروز گردد، به سعادت و پاداش بزرگی دست یافته است و اگر شهید شود، به جوار رحمت حق نائل خواهد آمد؛ یعنی در هر دو صورت، پیروزی و سعادت نصیب او خواهد شد. روشن است که چنین منطقی، شکست‌ناپذیر است و پیروزی مجاهدان و شکست دشمنان را رقم می‌زند. (همان) در فرهنگ بزرگ سخن، حسن انوری، ایثار: به معنای بذل، گذشت کردن از حق خود برای دیگران، نفع دیگران را بر خود ترجیح دادن آمده است، کلمه ایثار باب افعال از ماده اثر - یوثر به معنای برگزیدن و اختیار کردن است (قریشی، ۱۳۹۰، صص ۲۳-۱). این کلمه،

معنای بذل و بخشش، ترجیح دادن بعضی بر بعضی دیگر، گذشت کردن از حق خود برای دیگران (رک دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۳۱۶۶).

۲-۱-۱-۳-۲- واژگان شهید: شهید از ماده شهود و شهادت است؛ شهود هم به معنی حضور است و هم به معنی علم و یقین و هم به معنی معاینه و شهادت مشاهده است شهید در لغت به معنی «گواه» است. و در اصطلاح به کسی گویند که در راه خدا کشته می‌شود.

در احادیث است که شهادت برترین مرگ است. قطره خون شهید، نزد خدا از بهترین قطرات است. شهادت موجب آمرزش گناهان می‌شود. شهید از سؤال قبر، مصون است و فشار قبر ندارد و در بهشت با حوریان هم نشین است.

شهید، حق شفاعت دارد. شهدا اولین کسانی‌اند که وارد بهشت می‌شوند و همه به مقام آنها غبطه می‌خورند. شهادت فنا شدن انسان برای نیل به سرچشمه نور و نزدیک شدن به هستی مطلق است. شهادت عشق به وصال محبوب و معشوق در زیباترین شکل است. شهادت، مرگی از راه کشته شدن است که شهید آگاهانه و به خاطر هدف مقدس انتخاب می‌کند «فی سبیل الله» به تعبیر قرآن مرگ سرخ، به مراتب از زندگی سیاه بهتر است.

۲-۱-۱-۴- فرهنگ ایثار و شهادت

علامه مهدی نراقی در جامع السعادات می‌فرماید: برترین درجات جود و سخا اِیثار است و آن عبارت است از جود و بخشش مال با وجود نیاز و احتیاج به آن. خدای سبحان در مدح اهل ایثار می‌فرماید: «و یُؤْتِرُونَ عَلٰی اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ» (حشر / ۹) و آنان را بر خود مرجح می‌دارند اگر چه خود نیازمند باشند و رسول خدا (ص) فرمود: «ایما امرء اشتهی شهوه فرد شهوته و اثر علی نفسه، غفرله» هر مردی که چیزی را بخواهد و خود را از آن خواهش نگاه دارد و دیگری را بر خود ترجیح دهد آمرزیده می‌شود (نراقی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۱۶۳). بنابر این ایثار گاهی با بذل مال یا کار و تلاش بیشتر انجام می‌گیرد، و در بعضی موارد ایثار با نثار جان در راه خدا صورت می‌گیرد که شهادت نام دارد. «وَمَنْ النَّاسِ مِنْ یُشْرِی نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ» (بقره / ۲۰۷) در میان مردم کسانی هستند که در جستجوی خشنودی خدا از جان خویش می‌گذرند. مفهوم فرهنگ شهادت به مجموعه باورها، آگاهی‌ها، آداب و اعتقادات و اعمالی که موجب وصول انسان به

عالیترین درجه کمال، یعنی مرگ آگاهانه در راه خدا می‌گردد اطلاق می‌گردد. «ولاتحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون» (آل عمران / ۱۸۹) (مشکینی، علی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۵) و با توجه به شرایط و ویژگی‌های جامعه ایران به هرگونه آثار باقیمانده از شهدا درباره شهادت، شهید، سیره و روش شهیدان، پیام شهیدان و سرانجام تربت پاک و مقدس آن‌ها می‌تواند بخشی از فرهنگ شهادت باشد. (محمد رضایی، بی‌تا، ص ۳).

۱-۴-۱-۲- فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه قرآن کریم و روایات معصومین (ع)

نزد همه انسان‌ها در سراسر جهان، کسانی که برای مردم قابل احترام بوده و برای ایشان اهمیت خاص دارند، کسانی هستند که برای آسایش دیگران و رهایی ایشان از ظلم و جور و ستم و جهل کشته شده‌اند. وقتی از ایشان یاد می‌شود، همواره هاله‌ای از احترام در اذهان نقش می‌بندد و همه ملت‌ها برای چنین کسانی یادبودها و آیین‌های خاص قائل هستند و در اکثر کشورها بنای «یادبود سرباز گمنام» حکایت از این احترام دارد. در همه فرهنگ‌ها، برای کشته شدن در راه آزادی که به تعبیر شهید مطهری به انگیزه «برقراری ارزش‌های واقعی بشری» گام برداشته‌اند، واژه مختص و ویژه‌ای وجود دارد. اما بارزترین جلوه‌های ایثار و شهادت در دین تجلی پیدا می‌کند و آن قدر حائز اهمیت است که دین اسلام ایثارگری و شهادت طلبی را در راه تعمیق آرمان‌های مذهبی تشویق نموده و بیشتر از هر چیز دیگری بدان پرداخته است. چرا که در اسلام کشته شدن آگاهانه در راه خدا که در راستای گسترش اهداف الهی و اسلامی است بارها مورد تأکید قرار گرفته است. بنابراین فرهنگ ایثار و شهادت در دین اسلام در بردارنده مجموعه‌ای از آگاهی‌ها، باورها، اعتقادات و اعمالی است که موجب تقرب انسان به عالی‌ترین درجه کمال یعنی انتخاب آگاهانه مرگ در راه خدا می‌گردد (حسین‌زاده، وحید، ۱۳۸۳، ص ۵۳).

از سوی کمیته فرهنگ شهادت بنیاد انقلاب اسلامی آورده شده، فرهنگ شهادت عبارتست از «مجموعه آگاهی‌ها، باورها، آداب و اعتقادات و اعمالی که موجب وصل انسان به عالی‌ترین و والاترین درجه کمال، یعنی مرگ آگاهانه در راه خدا می‌گردد». هرگونه آثار باقیمانده از شهدا درباره شهادت و شهید، سیره، روش و پیام شهیدان و بالاخره تربت پاک و مقدس آنان بخشی از این فرهنگ است» (معدنی، ۱۳۷۸، ص ۱۹).

۵-۱-۱-۲- مفهوم تربیت

۱-۵-۱-۲- تربیت در لغت

واژه «تربیت» از ریشه «ربو» و از باب تفعیل است؛ چرا که کلمه ناقص، هنگامی که به باب تفعیل برده می‌شود، مصدر آنها بر وزن تفعله می‌شود. مانند: تربیه، تزکیه، تحلیه و ... (طباطبایی، ۱۳۷۹، ص ۱۷۱).

۲-۱-۱-۵-۲- تربیت در اصطلاح

در تعریف تربیت، از نگاه اندیشمندان مسلمان هدف از تربیت در نگاه دین عبارت است از: رشد [الهی]، طهارت، حیات طیبه، عبادت، تقوی، قرب، رضوان، تزکیه و تهذیب، (باقری، خسرو، ۱۳۸۵، ص ۵۳) اصلاح رابطه انسان با خودش، طبیعت، جامعه، تاریخ و ... (دلشاد تهرانی، مصطفی، ۱۳۸۰، ص ۷۷) و همین مطالب را می‌توان در اندیشه دانشمندان مسلمان و یا معتقد به ادیان الهی دید.

۶-۱-۱-۲- مفهوم نظام تعلیم و تربیت

تعلیم و تربیت، عبارت است از فراهم آوردن زمینه‌ها و عوامل به فعلیت رساندن یاشکوف ساختن شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف‌های مطلوب و بر اساس برنامه‌ای سنجیده شده (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۵، ج ۱، صص ۳۴۱-۳۶۶).

در دیدگاه استاد شهید مرتضی مطهری، تعلیم، پرورش و استقلال نیروی فکری، دادن و زنده کردن قوه ابتکار متعلم است و تربیت، پرورش دادن و به فعلیت درآوردن استعدادها و درونی که بالقوه در یک شیء موجود است؛ از این رو، کاربرد واژه تربیت فقط در مورد جانداران صحیح است؛ زیرا غیر جانداران را نمی‌توان به مفهوم واقعی پرورش داد آن طور که یک گیاه یا حیوان و یا یک انسان را پرورش می‌دهند. از همین جامع‌علوم می‌شود که تربیت باید تابع و پیرو فطرت، طبیعت و سرشت شیء باشد. اگر بنا باشد یک شیء شکوفا شود باید کوشید تا همان استعدادهایی که در آن هست بروز کند. بنابراین، تربیت در انسان به معنای پرورش دادن استعدادهای او است و این استعدادها در انسان عبارتند از: استعداد عقلی (علمی و حقیقت‌جویی)، استعداد اخلاقی (وجدان اخلاقی)، بُعد دینی (حس تقدیس و پرستش)، بُعد هنری و ذوقی یا بُعد زیبایی و استعداد خلاقیت، ابتکار و ابداع (مطهری، مرتضی، ۱۳۷۳، صص ۲۰-۲۲ و ۵۷-۶۹).

تعلیم و تربیت عبارت است از: اندیشه‌ها و نگرش‌های معرفت‌شناختی، جهان‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی که با واقعیت‌های نظام هستی پیوند دارند (ساجدی، ابolfصل، ۱۳۸۶، ش ۴۲، ص ۴).

۱-۶-۱-۲-معلم: در این پژوهش به کلیه کسانی که تحت عنوان آموزگار برای تدریس به دانش‌آموزان مدارس دوره ابتدایی و با نام دبیر برای تدریس به دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و دبیرستان به استخدام وزارت آموزش و پرورش در می‌آیند، معلم گفته می‌شود. توسعه و تعمیق مشارکت از اهم مباحث تعلیم و تربیت معاصر است. بدون تردید آگاهی از نظریات مردم، دانشمندان و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش زمینه را برای ارتقاء مشارکت و نظارت مردم در آموزش و پرورش هموار می‌سازد. رسیدن به این مهم مستلزم آن است که مدیران، مجریان و دست‌اندرکاران جهت بهینه‌سازی تصمیمات و بهبود روش‌ها و برخورداری از بالاترین بهره‌وری در ابعاد مادی و معنوی، ضمن بهره‌گیری از اطلاعات و تجربیات شخصی، خود را از تجربیات، ابتکارات و عملکرد دیگر نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف که سیستم مشابه دارند و توفیقاتی یافته‌اند بی‌نیاز ندارند. شکی نیست که تفاوت‌های فرهنگی، تاریخی، اجتماعی، اعتقادی و جغرافیایی ملت‌های مختلف، نظام‌های آموزش و پرورش متفاوتی را به وجود می‌آورد (جهانیان، رمضان، ۱۳۹۱، ص ۶).

۲-۲- مبانی نظری

۲-۲-۳- اهمیت معرفی و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه امام خمینی (ره)

منش و دیدگاه‌های به جای مانده از بنیانگذار کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (ره) برای مردم ما و همه جویندگان راه حق و فضیلت، بخصوص دانش‌آموزان موحد و مسلمان گنجی تمام ناشدنی است. آن حضرت پیرامون شهادت طلبی سخنان گهربار فراوانی را به یادگار گذاشته‌اند که در زیر به چند مورد اشاره می‌شود:

۱-۲-۳-۲- منطق قرآن آن است که ما از خداییم و به سوی او می‌رویم: مسیر اسلام، شهادت در راه هدف است و اولیای خدا علیهم‌السلام، شهادت را یکی پس از دیگری به ارث می‌برند و دانش‌آموزان متعهد ما برای نیل به شهادت، در راه خدا درخواست دعا می‌کرده و می‌کنند.

دانش آموزان به عنوان «یک نعمت الهی» و «مرکز نیرو و امید و ابتکار عمل و در جایی دیگر از آنها به عنوان میراث گرانقدر حضرت امام خمینی (ره)» و «فتح الفتوح آن حضرت» یاد می‌فرمایند. رهبر معظم انقلاب اسلامی دانش آموزان را به زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهدای عزیز انقلاب و جنگ تحمیلی و تکیه بر عظمت، شجاعت، تقوا و طهارت آنان و مطالعه وصیت نامه شهدا دعوت کرده و آن را موجب تحول معنوی و حقیقی دانش آموزان می‌داند نباید پنداشت که با گذشت دوازده سال از پیروزی و دو سال از پایان جنگ تحمیلی، خاطره شهدای عزیز انقلاب و جنگ کمرنگ شده و از یادها زدوده خواهد شد و به عکس، تصویر آن چهره‌های مقدس، در هاله‌ای از نور و طهارت، روز به روز باید در ذهن ملت ما با عظمت‌تر و چون چهره‌های اسطوره‌ای قهرمانان بزرگ، محبوب‌تر و رفیع‌تر گردد و نام آنها و یاد آنها به همه، مخصوصاً دانش آموزان درس عظمت و شجاعت و تقوا و صفا و طهارت بدهد و خواهد داد. بخش مهمی از این کار وظیفه نویسندگان و هنرمندان است. البته دوران جنگ و شرایط خاص آن روزها برای عده‌ای از دانش آموزان این مملکت یک انقلاب معنوی و حقیقی بوجود آورد. این وصیت نامه‌های شهدا که امام ^(ره) توصیه به مطالعه آن می‌کردند به خاطر این است که هر کدامش نمایشگر انقلاب یک نفر آدم است، درجای دیگر شهیدان را مایه عظمت ایران و اسلام معرفی می‌فرمایند. «اگر شما دانش آموزان در دوران جنگ تحمیلی به جنگ نمی‌رفتید و به جبهه خدمت نمی‌کردید، شهادت را به خود نمی‌پذیرفتید، امروز ایران و اسلام به این عظمت نبود و در فرازی دیگر دانش آموزان بسیجی شهدا و جانبازان را الگوهای فرا راه دانش آموزان می‌دانند که بایستی شناخته شده، و راهشان برای آنها تبیین شود: در زمان خودمان هم الگو داریم، امام الگوست. این دانش آموزان بسیجی ما الگو هستند.

۵-۲-۲- چگونگی گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش آموزان

فرهنگ ایثار و شهادت را در صورتی می‌توان در بین اقشار مختلف جامعه و به‌ویژه نسل دانش آموز، که به دلایل مختلف جامعه شناختی و فرهنگی در معرض انواع تهاجمات قرار گرفته‌اند، تقویت نمود که اصول تربیتی و روان شناختی موضوع را مدنظر قرار داد. یکی از بهترین راهبردهای تقویت این فرهنگ، معرفی اسوه‌های موجود در آن است. اسوه، عبارت از حالتی است که انسان به هنگام پیروی از غیرخود پیدا می‌کند و بر حسب اینکه پیروی از چه کسی باشد، ممکن است اسوه‌ای نیک یا بد برای انسان فراهم آید (باقری، خسرو، ۱۳۹۵، ص ۱).

با معرفی و ارائه اسوه، نمونه رفتار و کردار مطلوب در معرض دید فراگیر قرار می‌گیرد و موقعیت او دگرگون می‌شود تا او به پیروی پردازد و حالت نیکویی، در خود پدید آورد. معلم باید حالات مطلوب فراگیر را که عملاً در وجود کسی آشکار شده، به او نشان دهد، این کار اساساً در شرایط واقعی اجتماعی مدنظر است ولی حاصل آن این است که شخصیت‌های تاریخی نیز الگوی عمل محسوب می‌شوند. در قرآن این روش به کار گرفته شده است، که گاهی در آیات مستقیماً به پیروی از کسی تصریح می‌شود و گاه بدون چنین تصریحی، اسوه‌ها در معرض دید گذاشته می‌شوند (همان، ص ۲).

بر اساس این روش، می‌توان ارزش‌های مورد نظر و از جمله فرهنگ ایثار و شهادت را با ایجاد بصیرتی نو در دانش آموزان، به آنان معرفی نمود. راهبرد دیگر در زمینه تقویت فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش آموزان، ایجاد احساس خودباوری مذهبی و ملی در آنان است. خودباوری اصطلاحی است که امروزه در جامعه شناسی، روانشناسی و علوم تربیتی به کار می‌رود و منظور از آن یک حالت مثبت روحی و روانی است که در نتیجه احساس ارزش‌مندی در نفس انسان پدید می‌آید و او را آماده می‌سازد تا از طریق بهره‌گیری از لیاقت‌ها و توانمندی‌هایی که دارد به انجام وظایفی که برعهده اوست، قیام نماید و در این راه، از مشکلات و موانعی که پیش می‌آید هراسی به دل راه ندهد. از این حالت روحی در فرهنگ اسلامی با تعبیری چون علو همت، مناعت طبع، اعتماد به نفس، عزت نفس و ... یاد می‌شود. در واقع، خودباوری، باور به استعدادها، توانایی‌ها و نیروهای نهفته فطری درونی است که با اتکاء به آن، می‌توان به اهداف مورد نظر در زندگی رسید و به آنان جامه عمل پوشاند. «مرحله عالی خودباوری، شکوفایی همه استعدادهای بالقوه فرد است. (شعاری نژاد، علی اکبر، صص ۱۶۶، ۱۶۷) خودباوری ملی، در مقابل از خود بیگانگی و خودباختگی ملی مطرح می‌شود. گاهی افراد یک جامعه در اثر ناآگاهی و یا تحت تأثیر تبلیغات سوء و جذاب دشمنان، به سنت و باورهای ملی و فرهنگی خود پشت می‌کنند و از نمادها و ارزش‌های رایج در جوامع دیگر پیروی و تقلید می‌کنند. این کار به تدریج، راه نفوذ و تسلط همه جانبه بیگانگان را در عرصه‌های مختلف آن جامعه هموار می‌سازد. در نهایت، کیان و استقلال آن جامعه را با خطر جدی مواجه می‌سازد. در تاریخ جوامع اسلامی به نمونه‌های زیادی از این گونه جامعه‌ها برمی‌خوریم. ترکیه دوران آتاترک و حتی ترکیه امروز در مقابل غرب، و ایران دوره رضاخان و بسیاری از جوامع دیگر، مصداق روشنی از مردمی هستند که به خود باختگی ملی گرفتار آمده‌اند. بنابراین، اگر افراد

جامعه‌ای خواهان پیشرفت و تعالی هستند باید از طریق اصلاح نظام آموزشی و تربیتی جامعه و بازنگری در باورها و ارزش‌های فکری و فرهنگی به جای مانده از گذشته، تمام این گونه اوصاف و ویژگی‌های نادرست فکری و اخلاقی را اصلاح نمایند و به یک انقلاب فکری و فرهنگی، به ویژه در سطح اندیشه و اعتقادات نسل دانش آموز دست بزنند. آن گاه از طریق احیای ارزش‌های اصیل و حیاتبخش روح اعتماد به نفس و خودباوری را در وجود این قشر، که مهمترین سرمایه جوامع محسوب می‌گردند، شکوفا ساخته و حفظ و استمرار خواهند بخشید. دفاع مقدس و شهدا در این زمینه نقشی اساسی ایفا می‌کنند، به شرط آنکه کسانی از قبیل معلمان کشور با نحوه ایجاد خودباوری در دانش آموزان آشنا بوده و از طریق این احساس، فرهنگ ایثار و شهادت را تبیین و ترویج نمایند. ارائه و معرفی جلوه‌های زیبای وصیت نامه‌های شهدا به دانش آموزان، راهبرد مهم دیگر در تقویت فرهنگ ایثار و شهادت است. وصیت نامه‌های شهدا از بهترین اسناد مکتوب دوران جنگ تحمیلی است که علاوه بر استفاده تاریخی از آن‌ها می‌توان نمونه‌های عالی ارزش‌ها را در آن‌ها یافته و به نسل جدید معرفی نمود. از آنجا که این وصیت نامه‌ها بیان گر حس و حال واقعی شهدای دفاع مقدس می‌باشند، تأثیر شگرفی در تقویت فرهنگ ایثار و شهادت دارند. متأسفانه در کتب درسی از متون وصیت نامه شهدا هیچ استفاده‌ای نشده است که به نظر می‌رسد، بسیار به جا و بایسته است که وزارت آموزش و پرورش بنحوی شایسته و جذاب از این اسناد با ارزش برای معرفی هر چه بیشتر فرهنگ ایثار و شهادت استفاده کند. مسلماً این کار کمک بزرگی به معلمان خواهد نمود تا ارزش‌ها را به دانش آموزان معرفی نمایند. تشویق و دعوت دانش آموزان به تحقیق و بررسی در کتب و مقالات مربوط به شهدا از راهبردهای مهم تقویت فرهنگ ایثار و شهادت است. امروزه ثابت شده است که انجام تحقیق و مطالعه از سوی دانش آموزان، یکی از بهترین راه‌های تفهیم موضوعات مختلف به آن‌هاست. متأسفانه انجام تحقیق و پژوهش در سیستم آموزشی ما از جایگاه مهم خود برخوردار نیست و معلمان به تأثیر آن آگاهی کامل ندارند. تحقیق یک فعالیت منظم، منسجم و با روش سنجیده‌ای است در جهت رسیدن به هدف و هدف کشف حقیقت است. (کاردان، علی محمد، ۱۳۷۷، ص ۸). تعاریف مختلفی از تحقیق شده است ولی به نظر، می‌رسد می‌توان گفت تحقیق فرآیندی است که از طریق آن می‌توان درباره ناشناخته به جستجو پرداخت و نسبت به آن شناخت لازم را کسب کرد، در این فرآیند از چگونگی گردآوری شواهد و تبدیل آن‌ها به یافته‌ها، تحت عنوان روش شناسی یاد می‌شود. رسالت اصلی تحقیق، به کارگیری روش‌ها برای

انجام نظریه سازی است. برای این که پژوهش در آموزش و پرورش نهادینه شود باید به ایجاد روحیه پژوهش‌گری، اعطای قابلیت‌ها و مهارت‌های لازم پژوهشی و هم‌چنین اعطای فرصت به دانش‌آموزان جهت انجام پژوهش همت گماشت. برنامه‌های درسی و روش‌های آموزشی باید به گونه‌ای متحول شود که به دانش‌آموزان در دست‌یابی به این اهداف یاری رساند. خوشبختانه کتب و مقالات زیادی در زمینه ایثار و شهادت نگاشته و چاپ شده است. در این میان غنی سازی کتابخانه‌های مدارس از این جهت و ارائه این کتب به دانش‌آموزان از طریق کتابخانه‌ها حائز اهمیت است. از آنجا که مقالات بسیاری نیز در زمینه ایثار و شهادت در اینترنت منتشر شده است، از یکسو فراهم آوردن امکان استفاده دانش‌آموزان از این پدیده مفید علمی و از سوی دیگر آموزش نحوه استفاده از اینترنت و منابع مفید آن، می‌تواند در تقویت این فرهنگ مفید و مؤثر باشد. تحلیل و بررسی فرهنگ ایثار و شهادت در طول تاریخ برای دانش‌آموزان هم می‌تواند تاحد زیادی در این زمینه کارگشا باشد هرچند تاریخی نیاز به تحلیل تاریخی نیز دارد. این تحلیل به ویژه پس از پایان یافتن آن حادثه و برای معرفی بیشتر آن به کسانی که در زمان وقوع حادثه، حضور یا وجود نداشته‌اند حائز اهمیت است. درمورد فرهنگ ایثار و شهادت این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که موارد زیادی مبنی بر ایجاد شبهه در این فرهنگ و زیرسؤال بردن آن مشاهده می‌شود. این شبهه‌ها از سوی کسانی دامن زده می‌شود که با انقلاب اسلامی و مبانی آن مخالفت می‌ورزند و بیشتر نیز سعی در انتقال این شبهه‌ها به مراکز فرهنگی کشور مثل مدارس و دانشگاه‌ها دارند. دراین میان وظیفه معلمان بیشتر از دیگر اقشار جامعه مهم به نظر می‌رسد و آن‌ها باید به خوبی با فرهنگ ایثار و شهادت آشنا بوده و این آشنایی خود را از طریق بیان ساده و شیوا به دانش‌آموزان منتقل کنند.

۳- روش تحقیق

۳-۱- روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

روش تحقیق این مقاله توصیفی - کاربردی است، از این نظر که موضوع: چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت مورد مطالعه این پژوهش است، تحقیق از نوع توصیفی می‌باشد. اما از آن جایی که توصیف به تنهایی نمی‌تواند هدف‌های پژوهش را برآورده سازد، لذا پس از توصیف و طبقه‌بندی یافته‌ها، چارچوبی منظم برای سازماندهی و ارائه راه‌کارهای اساسی و عملیاتی آن صورت پذیرفته است و از آنجایی که قسمتی از این تحقیق مربوط به بررسی مدارک، اسناد، پژوهش‌ها و مطالعات صورت گرفته درخصوص موضوع: چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و

شهادت در نظام تعلیم و تربیت می‌باشد، تحقیق از طریق منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و اسنادی صورت گرفته است و به لحاظ پایایی و روایی نیز به منابع کتابخانه‌ای و اسنادی استناد شده است.

۳-۲- سؤالات پژوهش

۳-۲-۱- شهادت از منظر اسلام چیست؟

۳-۲-۲- چگونه می‌توان فرهنگ ایثار و شهادت را در نظام تعلیم و تربیت ترویج داد؟

روش گردآوری اطلاعات، به منظور دست‌یابی به پاسخ پرسش اول، این پژوهش به بررسی آیات قرآنی، روایات مرتبط با واژه شهادت و همچنین تفاسیر مرتبط با آن می‌پردازد. در گام بعدی یعنی مرحله پاسخگویی به پرسش دوم، سعی بر آن است تا از طریق تحلیل فلسفی یعنی با استفاده از روش دلالتی (استنتاج از مفهوم شهادت از منظر اسلام) چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور، پیشنهاد شود. به عبارت دیگر این نتایج مشتمل بر راهبردها و راهکارهایی هستند که می‌توان در مدارس و نظام آموزشی از آنها بهره گرفت.

۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۴-۱-۱- فرهنگ شهادت

فرهنگ شهادت: مجموعه‌ای از اعتقادات و آموزه‌هایی است که باعث شکل‌گیری روحیه شجاعت، مبارزه و جهاد در راه خدای متعال و نهایتاً کشته شدن در راه ایمان و عقیده است. محور اصلی این فرهنگ نیز همان شهید و انگیزه‌های متقن و مقدسی است که او را به سمت شهادت‌طلبی سوق می‌دهد (پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۱).

فرهنگ شهادت، یکی از اصلی‌ترین ارکان حفظ، بقا و تداوم اسلام و مسلمین در جهان است، آن‌گاه مسأله‌ای که با آن مواجه هستیم، این است که چگونه می‌توان فرهنگ شهادت را پرورش و ترویج داد؟ برای حل مسأله فوق، ابتدا لازم است تا مفهوم شهادت در اسلام تبیین گردد. به عبارت دیگر، نخستین قدم عبارت است از مفهوم پردازی شهادت در اسلام. این اقدام یعنی مفهوم‌پردازی، به منظور پیشگیری از ابهامات و شبهاتی که ممکن است در خصوص معنای شهادت در جهان معاصر پیش آید، ضرورت می‌یابد. به طوری که در نزد بسیاری از افراد، شهادت تنها به معنای کشته شدن در راه خداست. این معنا که البته فی‌نفسه در بردارنده حقیقتی است، برخی اوقات منجر به

سوء تفاهم‌هایی چه در بین مسلمانان و چه در بین متخصصین به اسلام شده است. برای مثال: گاهی شهادت به معنای مرگ‌طلبی و به استقبال مرگ رفتن تلقی می‌شود. بعضی نیز بر این باورند که شهادت‌طلبی اقدامی است مشابه عملیات انتحاری، یعنی عملیات‌هایی که امروزه در سطح جهان به ویژه منطقه غرب آسیا، به کرات دیده می‌شود. حمله تروریستی یازدهم سپتامبر القاعده به برج‌های دو قلو نیویورک و عملیات انتحاری گروه‌های افراطی در عراق از نمونه‌های بارز رواج این گونه عملیات‌ها است. تشابه صوری که میان مفاهیم فوق وجود دارد، موجب افزایش سوء برداشت‌ها و نیز تشدید بدبینی‌ها شده است. به همین دلیل اگر قرار باشد تا فرهنگ شهادت و ایشار رواج یابد ابتدا لازم است تا به منظور جلوگیری از این مشکلات، مفهوم حقیقی شهادت در نزد اسلام به خوبی روشن شود.

۲-۱-۴- شهادت از نگاه قرآن

واژه شهادت در زبان عربی از ریشه لغوی شهد است. در فرهنگ منجد الطلاب (ترجمه محمدبندر، ۱۳۷۲، ص ۲۹۲) شهد مطابق با معانی زیر است: حاضر شدن در مجلس، چیزی را دیدن، آگاهی یافتن به چیزی، درک کردن چیزی، به نفع یا ضرر کسی در نزد حاکم گواهی دادن و سوگند خوردن به چیزی است. مرحوم راغب اصفهانی نیز در المفردات الفاظ قرآنی زیر واژه شهود و الشهاده چنین آورده است. حاضر بودن و گواه بودن یا با مشاهده چشم و یا با اندیشه و بصیرت راغب اصفهانی نیز در المفردات الفاظ قرآنی (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ص ۳۵۱) واژه شهاده در معنی حضور به صورت مفرد به کار می‌رود مثلاً: آیه ۷۳ سوره انعام که می‌فرماید: عالم الغیب و الشهاده ولی به کار بردن واژه شهود یعنی، حضور یافتن، به طور مجرد شایسته‌تر است و ایشان در ادامه چنین می‌نویسد: شهادت سخن گفتن از روی علم و آگاهی است که از مشاهده و بصیرت یا دیدن با حواس و چشم حاصل شده باشد. در آیه ۱۹ سوره زحرف، خداوند می‌فرماید: آیا با چشم خویش دیده‌اند؟ سپس می‌گوید: پس گواهی‌شان نوشته می‌شود. این آیه حکایت از این امر دارد که شهادت از شهود است. رجوع به قرآن حکایت از آن دارد که در هیچ یک از آیات قرآنی به صورت مستقیم، شهادت به معنی کشته شدن در راه خدا آورده نشده است. لیکن این واژه و کلمات هم ریشه با آن، در معانی و مصادیق گوناگونی به کار رفته که مرحوم راغب اصفهانی نیز به آن‌ها اشاره داشت. از این رو به نظر می‌آید که برای درک بهتر مفهوم شهادت در قرآن، بایستی این معانی

مختلف را مرور کرد. آگاهی، بصیرت و بیش خداوند در آیه ۴۵ سوره احزاب چنین می‌فرماید: «یا ایها النبی انا ارسلناک شاهداً و مبشراً و نذیراً» (حسینی همدانی صاحب تفسیر انوار درخشان، ۱۳۸۰) معتقد است که این آیه مبنی بر انتساب صفت شهادت به رسول گرامی اسلام (ص) است. وی سپس در توضیح صفت شهادت، چنین می‌نویسد: صفت شهادت عبارت از نیروی غیبی است که بر عقاید، خاطرات و اعمال جوارحی مردم آگاه است. یعنی نوعی آگاهی شهودی است. (قرشی صاحب تفسیر احسن الحدیث، ۱۳۹۰) در زیر آیه ۱۵۰ سوره انعام و آیه ۲۳ سوره بقره، معتقد است که شهود و شهادت در اصل به معنی حاضر شدن و دیدن می‌باشد. بدین ترتیب حضور و دیدن، دال بر آگاهی و بصیرت است. آگاهی بخشی و روشنگری: (بلاغی صاحب تفسیر حجه النفاسیر، ۱۳۴۵). زیر آیه ۴۵ سوره احزاب، می‌نویسد که این آیه خطاب خدا به پیامبر (ص) است که ای پیامبر ما تو را فرستادیم که زبان گویای ما و مؤدّه دهنده (به مطیعان) بیم دهنده (به متمرّدان) باشی حق گروی و حق گویی: در آیه ۴۱ سوره نساء چنین آمده است. فکیف اذا جئنا من کل امه شهید و جئنا بک علی هولاء شهیداً، حال آن که چگونه است آن روز که برای هر امتی گواهی بر اعمالشان می‌طلبیم و تو را گواه بر اعمال این‌ها قرار خواهیم داد. در تفسیر نمونه نیز در همین ارتباط چنین آمده است که پیامبر با اخلاق، اوصاف و عملکردش شاهد و گواه بر حقانیت مکتب و هم چنین شاهد و گواه بر عظمت و قدرت پروردگار است. (تفسیر نمونه، ۱۳۶۶، جلد ۱۷، ص ۳). از سوی دیگر در آیه ۱۳۵ سوره نساء چنین می‌خوانیم: «یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین بالله شهداء بالقسط». در زیر این آیه در تفسیر مجمع البیان است که خداوند، بندگان خود را امر می‌کند که بر گفتار حق و شهادت به راستی، ثابت قدم و پایدار باشند تا به سوی او تقرب پیدا کرده و خشنودی او را بدست آورند (تفسیر مجمع البیان، ۱۳۵۰، جلد ۶، ص ۸) همچنین صاحب تفسیر مجمع البیان ادامه می‌دهد که در تفسیر این آیه، ابن عباس می‌گوید. این آیه بدین معنی است که انسان‌ها باید در شهادت‌های خود جانبدار حق باشند. خواه این جانبداری به ضرر کسی باشد یا به ضرر خودشان یا نزدیکان و خویشاوندانشان. در تفسیر نیز از ابن سوئد سابی روایت شده که از حضرت موسی بن جعفر (ع) سؤال کردم شهادت چیست. امام (ع) پاسخ دادند که یعنی اقامه شهادت کن برای خدا اگر چه به زیان خود و خویشاوندان تو باش (تفسیر جامع، ۱۳۴۱، جلد ۲، ص ۱)، از نظر نویسنده، در هر مقام و جایگاهی که شهادت لازم شود، بایستی به خاطر رضای خداوند تعالی شهادت (گواهی) داد. اگر چه آن شهادت، به ضرر فرد و یا خویشان و نزدیکانش باشد. در زیر این آیه، مرحوم علامه طباطبایی نیز در تفسیر المیزان (۱۳۶۳) معتقد است که شهادت مصداق پیروی حق و

به خاطر اظهار حق و برای زنده کردن حق است. عدالت جویی، عدالت خواهی و قیام به عدالت: در تفسیر احسن الحدیث (۱۳۶۶، جلد ۲، ص ۴۶۵)، زیر آیه ۸۰ سوره مائده یعنی «... کونوا قوامین لله شهداء، باقسط» آمده است که در این آیه، شهداء، خبر بعد از خبر برای کونوا است. به عبارت دیگر، یعنی قائم به عدالت و نیز گواهان برای خدا باشید. در این صورت قوامین بالقسط، مقدمه است، تحقق شهادت به حق در گرو داشتن ملکه عدالت خواهی است. شهادت به حق در صورتی میسر است که ملکه قیام به قسط در وجود آدمی ایجاد شده باشد. صاحب تفسیر نور (۱۳۷۱، جلد ۲، ص ۴۶۸) در تفسیر این آیه، موارد زیر را متذکر شده است:

۱-۲-۱-۴- قیام به عدالت در هر جا و هر زمان برای مؤمنین وظیفه است.

۱-۲-۱-۴- گواه شدن و گواهی به حق واجب است.

۱-۲-۱-۴- قیام به عدالت باید خوی و خصلت مؤمن شود.

۱-۲-۱-۴- ضوابط مقدم بر روابط است.

۱-۲-۱-۴- عدالت حتی نسبت به غیرمسلمان نیز باید مراعات شود.

۱-۲-۱-۴- ضامن اجرای عدالت، ایمان به علم الهی است.

اخلاق متعالی و خدایی: سوره انعام آیه ۱۹، اشاره به این امر دارد که خداوند اولین شهید است. از نظر آیت‌الله مکارم شیرازی این موضوع بدین معنی است که بزرگ‌ترین شهادت از آن خداست و آن قرآن است (مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۶۶، جلد ۵، ص ۱۷). در واقع مضمون این آیه و آیات مشابه دال بر آن است که شهادت، از صفات خداوند است. به همین دلیل کمال مطلق شهادت تعلق به هستی یکتا دارد. از این رو رسیدن به مقام شهادت یعنی نزدیک شدن به صفات خداوندی، همان طور که می‌دانیم، تجلی صفات خداوندی را می‌توان در اخلاق نیکو و پسندیده جستجو کرد. در اصل تربیت اخلاقی از منظر اسلام، یعنی گرویدن به صفات خداوندی، از سوی دیگر، همان طور که صفات خداوندی، صفاتی یکپارچه و واحد می‌باشند. به تعبیر دیگر، هر صفت تجلی صفتی دیگر بوده و در اصل همگی یکی (واحد) هستند، به همین سیاق، صفات اخلاقی نیز با هم مجموعه واحدی را تشکیل می‌دهند. به طوری که رسیدن به هر ویژگی اخلاقی، انسان را به دیگر ویژگی‌ها نزدیک و برعکس تضعیف هر ویژگی، او را از دیگر صفات دور می‌سازد. بدین ترتیب رشد و نمو صفات اخلاقی در گرو یکدیگر می‌باشد. در نتیجه، صفت شهادت مستلزم گرویدن به سایر صفات اخلاق متعالی است. جستجوی رضای خدا شهادت، نوعی گواهی است که فقط و فقط به خاطر

خدا داده می‌شود. به همین خاطر از هر گونه تأثیری خالص است. در این حالت آدمی از فکر منافع خویش و خویشاوندان خالی می‌ماند. از این رو گواهان بر خدا بایستی از هر گونه هوی و مصلحت اندیشی بر کنار باشند (داورپناه، ۱۳۷۵، جلد ۹، ص ۳۱۸) همچنان که پیشتر نیز اشاره شد (قرشی در احسن، ۱۳۹۹، جلد ۲، ص ۴۶۵). در تفسیر آیه ۸۰ سوره مائده، به صراحت بیان می‌کند که شهادت آن است که در آن حق و رضای خدا در نظر گرفته شود. (طبری طوسی، ۱۳۶۰، جلد ۶، ص ۸۸)، نیز در تفسیر آیه ۱۳۵ سوره نساء، اشاره می‌کند که شهادت، اظهار حق است که به خاطر خشنودی و رضایت خدا بیان شود. در خصوص تفسیر همین آیه، (علوی حسینی، ۱۳۹۶ قمری، جلد ۱، ص ۴۱۸)، شرط شهادت را رضای خداوند متعال ذکر می‌کند. بررسی فوق نشان می‌دهد که در زبان قرآن، مؤلفه‌های بنیادین مفهوم شهادت عبارتند از: آگاهی، بینش، حق‌جویی، حق‌گروی و حق‌گویی، اخلاق متعالی و خدایی، جستجوی رضای خدا، روشننگری، آگاهی‌بخشی، عدالت‌جویی، عدالت‌خواهی و قیام به عدالت. بر اساس یافته فوق چنین استنباط می‌شود که اولاً، شهادت صرفاً کشته شدن در راه خدا نیست، بلکه به نوعی «فلسفه زندگی» به حساب می‌آید. فلسفه‌ای که به تمام ابعاد زندگی فرد، معنا، هدف و جهت می‌بخشد. در واقع «شهادت» فرآیندی است که گام به گام در تمام مراحل زندگی فرد جریان دارد. فرآیندی که در نهایت ممکن است به کشته شدن منجر شود و البته این امکان نیز وجود دارد که کشته شدنی در کار نباشد. هم‌چنان که پیامبر اسلام بنا به فرموده قرآن، شهید است، (بزرگ‌ترین شهید امت) لیکن در اثر مرگ طبیعی به لقاء... پیوست. استنباط فوق ما را به دومین نکته رهنمون می‌سازد و آن این که، شهادت، مرگ‌طلبی نیست بلکه چنان چه گفته شد، حق‌جویی، روشننگری و عدالت‌خواهی است. به تعبیر دیگر صرف کشته شدن، مشخصه‌اصلی مفهوم شهادت نیست بلکه مؤلفه‌های فوق شالوده‌های ساختار آن را بنا می‌نهند. سوم همان‌طور که روشن شد، شهادت فرآیندی است که نقطه آغازین آن، آگاهی و بینش، ایمان، عمل صالح و جستجوی رضای خدا می‌باشد. بر این اساس، شهادت تلاشی کور و ناآگاهانه نیست بلکه حرکتی است مبتنی بر درک، فهم و خردورزی که در چارچوبی کاملاً الهی صورت می‌گیرد. مطابق با این استنتاج کاملاً آشکار است که شهید، مسلمان مؤمنی است که زندگی خود را وقف رضای خدا کرده و همواره در پی افزایش آگاهی خود و دیگران کوشش می‌ورزد. با توجه به این واقعیت، تفاوت ماهوی شهادت و سایر انواع مرگ‌طلبی‌هایی که ممکن است تشابهاتی ظاهری با یکدیگر داشته باشند، آشکار می‌شود.

۳-۱-۴- منزلت شهدا و ایثارگران در اسلام

در اسلام، آن چیزی دارای ارزش و ماندگاری است که در راه خدا و برای خدا شکل گیرد. هر مقدار از عمر انسان که برای خدا صرف شود، هر کاری که برای خدا انجام گیرد و هر مالی که در این راه هزینه شود از ارزش واقعی و ماندگاری برخوردار است، از این رو هر چه انجام کاری برای خدا سخت‌تر و نیت خالص‌تر باشد ارزش و اثر آن بیشتر است. بنابر این هرگونه اهتمام و تلاش در راه خدا مصداق جهاد فی سبیل الله است.

در دین اسلام، ایثار به معنای از خودگذشتگی در راه خدا و دفاع از حق والاترین ارزش‌هاست و همواره فرهنگ ایثارگری و شهادت طلبی در تاریخ اسلام درخشش و ویژگی خاصی داشته است.

دست‌آورد اساسی حضرت امام خمینی^(ره) در رهبری انقلاب اسلامی، احیاء اسلام ناب محمدی (ص) و مهمترین ویژگی آن احیاء فرهنگ ایثار و شهادت و ایثارگری بود. با مروری گذرا در فرایند نهضت امام خمینی و قوام نظام اسلامی به خوبی می‌توان دریافت که اگر فرهنگ ایثار و شهادت طلبی و ایثارگری نبود، نه انقلاب به پیروزی می‌رسید و نه نظام اسلامی دوام می‌یافت، همان‌گونه که در صدر اسلام نیز اگر این ویژگی نبود نه اسلام شکل گرفته بود و نه دوام می‌یافت.

موضوع شهادت و ایثارگری سکه پر بهایی است که در یک روی آن والاترین ارزش‌های الهی و در روی دیگر آن دستاوردها و آثار و برکات بی‌بدیلی را می‌شود، مشاهده کرد.

«شهید» در لغت به معنی گواه، حاضر، ناظر و ... و در اصطلاح دینی به کسی اطلاق می‌شود که با انتخاب آگاهانه، و براساس حجت شرعی، در راه خدا به شهادت می‌رسد و در اساسنامه بنیاد شهید انقلاب اسلامی این گونه تعریف شده است: «شهید به کسی گفته می‌شود که جان خود را در راه انقلاب اسلامی و حفظ دستاوردهای آن یا دفاع از کیان جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات و تجاوزات دشمن و عوامل ضد انقلاب و اشراک، نثار کرده یا می‌کند».

از دیدگاه اسلام، شهادت در راه خداوند متعال آن قدر مقام عالی و پرافتخار و زیبایی داشته و دارد که اولیای خداوند، و برگزیدگان او همچون علی بن ابیطالب (ع) و فرزندان‌شان مانند امام حسین (ع) و امام جعفر صادق (ع) و ... آرزوی شهادت در راه خدا را می‌کرده‌اند.

این آرزوی در گفتار و اعمال اصحاب یاران معصومین (ع) نیز ظاهر و آشکار است. از طرف دیگر در مقام شهید و فضیلت آن این نکته مهم را باید در نظر بگیریم که اگر پدیده شهادت در تمام تاریخ بشری یک بار اتفاق می‌افتاد، یعنی تاریخ بشر تنها یک فرد شهید داشت، باز اهمیت شهادت فوق همه پدیده‌های حیات بشری بود. چه رسد به این که در گذرگاه قرون و اعصار، کاروانیان منزلگه شهادت متجاوز از میلیون‌ها نفر از پاکان اولاد آدم بوده، پشت‌تاز برجسته‌ای همچون حسین بن علی (ع) یارانی با شخصیت‌هایی عظیم در این دوران کوی الهی شرکت داشته‌اند (اسوه، ۱۳۸۴، ص ۲۸).

فضایل و ویژگی‌های امام حسین (ع) و فرهنگ عاشورایی ایشان یک نمونه و الگوی کامل و تمام عیاری است که برای همه انسان‌های آزاده و آزاداندیش از هر دین و آیینی سیمای واقعی و درس فراموش نشدنی عزت، فداکاری، شجاعت، شهادت، غیرت، آزادیخواهی، محبت، عدالت طلبی، صبر، قیام برای امر به معروف و نهی از منکر، شهادت طلبی، جهاد در راه حق و حقیقت، عرفان توحید، عبادت و زندگی مطلوب بشریت را به تمام و کمال ترسیم نموده و به تصویر کشیده است. (همان، ص ۳۰) و شهدای هشت سال دفاع مقدس نیز به تاسی از امامان معصوم (ع) همین گونه بودند. در وصف این شهیدان هما نگونه که شعله‌ای در تاریکی به ما روشنی می‌دهد و «شهدا شمع محفل بشریتند» و الامقام چه خوب گفته‌اند کمک می‌کند تا راه درست را پیدا کنیم، شهیدان هم می‌توانند برای ما بهترین الگوها و راهنمایان در زندگی و رسیدن به سعادت باشند. آنان در بهترین سن و سال زندگی به دور از هرگونه چشمداشتی به تقدیر و تشکر، با نثار جان خویش در دفاع از کیان و وطن خود از دیگری گوی سبقت را ربوده و شهد شیرین شهادت را به کام خود می‌کشیدند تا با عزت و آزادی در پیشگاه خداوند متعال حاضر شوند. شهیدان در کمال ساده زیستی و با کمترین توقع از اطرافیان و جامعه خود، به دور از هرگونه تجملات و تشریفات دنیا را فروختند تا در عوض از پروردگار خویش آخرت را بستانند.

۱-۳-۴- شهادت، قله کمال

شهادت از برترین واژه‌های فرهنگ اسلامی و مقدس‌ترین مفاهیم معارف الهی است. شهادت اوج کمال انسان است، آنگاه که انسان تمام هستی خود را یک جا نثار معبود می‌کند و قطره وجودش به دریای بیکران هستی مطلق می‌پیوندد. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «فَوْقَ كُلِّ ذِي بَرٍّ بَرٌّ حَتَّى يَقْتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بَرٌّ» «بالا تر از هر خیر و نیکی، خیر و نیکی

وجود دارد تا انسان در راه خدا کشته شود که بالاتر از کشته شدن در راه خدا، خیر و نیکی یافت نشود» همچنین پیغمبر اکرم «ص» فرمود: «أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ» «شهادت برترین مرگ‌ها است.» و نیز از آن حضرت نقل شده که فرمود: «لَوْ كِدْتُ إِنِّي أَقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، ثُمَّ أَحْيَا ثُمَّ أَقْتَلُ ثُمَّ أَحْيَا ثُمَّ أَقْتَلُ ثُمَّ أَحْيَا ثُمَّ أَقْتَلُ» (کلینی، ۱۴۰۱، ۱۹۵) «دوست دارم در راه خدا کشته شوم (نه یک بار و دو بار که) بارها کشته شوم و زنده شوم و باز هم کشته شوم».

حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در مقام دعا و درخواست از خداوند متعال عرضه می‌دارد: «نَسْأَلُ اللَّهَ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ» «از خداوند جایگاه شهیدا را طلب می‌کنم».

۲-۳-۱-۴- منزلت بی مانند ایثارگران در اسلام

آیات فراوان قرآن و احادیث بسیار زیاد معصومین علیهم السلام پیرامون رزمندگان راه خدا بیانگر جایگاه رفیع و بی‌نظیر آنان است. برای نمونه این آیه را مرور می‌کنیم:

«إِنَّ اللَّهَ نَسَأَلُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ، يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ، وَعَدَاً عَلَيْهِ حَقًّا، فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ، وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ، فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ، وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (توبه، ۱۱۱).

همانا خدا (مشتري) از مومنان (بایع) جان، مالشان (مثمر) را به بهای بهشت (مثمر) خریداری کرد. آنان در راه خدا می‌جنگند و می‌کشند و کشته می‌شوند. این در تورات و انجیل و قرآن وعده حقی برعهده خداست و چه کسی از خدا بر عهد خویش وفادارتر است؟ پس به این معامله‌ای که با خدا کرده‌اید شاد باشید و این همان کامیابی بزرگ است!

این جلوه‌ای از منزلت والای رزمندگان راه خداست بکشند یا کشته شوند و آنگاه که جان خویش را در جبهه فدا کنند یا بعد از مجروح شدن و تحمل مشقتها و درد بسیار که خود پاداشی بزرگ دارد در اثر جراحات و جانبازی به شهادت برسند و یا آنکه در اسارت، شکنجه و آزار مضاعف دشمن را به جان بخرند و به مقام آزادی برسند. همگی برخوردار از این فضیلت والا هستند و آنگاه که رزمنده‌ای جان بر کف، در اثر جراحات‌های جنگ به مقام جانبازی نائل شود و همزمان در اسارت سخت‌ترین رنجها و دردها را تحمل کند و در اثر جراحات‌های جانکاه جبهه به مقام شهادت رسد با برخورداری از چهار عنوان رزمنده، آزاده، جانباز و شهید در اوج این قله رفیع جای می‌گیرد. دقت در آیه مذکور و ملاحظه ویژگی‌های مشتري! بایع، ثمن و مثمن که به عنوان یک پیمان از سوی خدا مطرح شده و سند آن را نیز بزرگ‌ترین کتاب‌های آسمانی یعنی تورات و

انجیل و قرآن قرار داده و بر وفای به این عهد تأکید کرده و آن را فوز عظیم دانسته است، افق‌های شگفت‌انگیزی را به روی انسان می‌گشاید.

۴-۱-۴- چگونگی گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت با استفاده از مفهوم «جامعه‌پذیری» و «فرهنگ‌پذیری»

جامعه‌پذیری یا اجتماعی شدن جریانی است که از طریق آن فرد با هنجارهای جامعه آشنا می‌شود، آن را می‌آموزد و به مرحله اجرا در می‌آورد تا بتواند متناسب با هنجارهای گروه و جامعه‌ای که در آن به سر می‌برد، زندگی کند. پس «جامعه‌پذیری» جریانی است که فرد عملاً با زندگی گروهی «هم‌سازی» می‌کند؛ بنابراین فرد «جامعه‌پذیر» کسی است که بر اثر «هم‌نوا» شدن با هنجارهای گروهی، وظایف گروهی را پذیرفته و راه‌های همکاری را شناخته و بدین سبب دارای رفتاری است که مورد پسند گروه است. "هم‌نوایی شخص" با هنجارهای اجتماعی که مایه جامعه‌پذیری است، دو جنبه دارد: مجاب شدن یا هم‌نوایی عمقی و اجابت یا هم‌نوایی سطحی (وٹوقی، منصور و دیگران، ۱۳۸۶، صص ۱۲۵-۱۲۴).

فرهنگ‌پذیری جریان تدریجی و عمیق جامعه‌پذیری است. اگر جریان جامعه‌پذیری عمیقاً صورت گیرد و دوام آورد، افراد رفته‌رفته در زندگی مشترک جامعه خود سهیم می‌شوند، راه و رسم آن‌ها را می‌آموزند و خود را با آن سازگار می‌سازند و مانند سایر اعضای جامعه می‌گردند. بنابراین «فرهنگ‌پذیری» جریانی است که فرد زمینه‌های فرهنگی را می‌شناسد و به‌طور ژرف و عمیق می‌پذیرد و خود را با آن سازگار می‌کند. در صورت فرهنگ‌پذیر شدن، فرد کمتر دچار تناقض، سرگردانی و حیرانی می‌گردد و در حقیقت در ذهن و عمل خویش کمتر تفاوت می‌بیند؛ آنچه را اعتقاد دارد عمل می‌کند و آنچه را عمل می‌کند که به آن معتقد است. و لذا دچار نابسامانی اجتماعی و یا ناهنجاری رفتاری نمی‌گردد (وٹوقی، منصور و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۱۲۵).

پس به‌طور خلاصه می‌توان گفت: هم‌نوایی و سازگاری با هنجارهای جامعه و موازین اخلاقی دو جنبه دارد: یکی ساده، سطحی، صوری و ظاهری است، دیگری ژرف، عمیق، پیچیده و درونی است. نوع اول را «جامعه‌پذیری» و نوع دوم را «فرهنگ‌پذیری» می‌نامند (وٹوقی، منصور و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۱۲۸).

۵-۱-۴- عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت

۵-۱-۵-۱- نماز: یکی از مهم‌ترین خاستگاه‌های شهادت و معراج شهادت، نماز است. بنابراین ترویج نماز در نظام تعلیم و تربیت ایجاد مهم‌ترین مقوم و زیربنای فرهنگ ایثار و شهادت است. طبق آیه «الذین ان مکنانهم فی الارض اقاموا الصلاه» اقامه نماز اولین کاری است که جامعه اسلامی و حکومت اسلامی و حاکمیت اسلام و هر انسانی در هر کجا و در هر مسندی از قدرت باید تلاش کند و در راه آن گام بردارد (باقری، مسلم و دیگران، ۱۳۹۰).

۵-۳-۵-۲- مسجد: بستر و خاستگاه و آن سنگری که از آن سنگر این معراج شکل می‌گیرد، مسجد است. «و مسجد اسس علی التقوی احق ان تقوم فیه رجال یحبون ان یتطهروا» تا طهارت نفس نباشد امکان عروج نیست. بنا بر سنت پیامبر اکرم (ص) از مکان مسجد برای فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و امثال آن در رابطه با تأمین نیازهای عامه مسلمین استفاده می‌شود (طرح تهیه شناسنامه مساجد و اماکن مذهبی کشور، ۱۳۷۷، مرکز آمار ایران). مساجد به‌عنوان پایگاه بسیار مهم اسلامی از لحاظ تعلیم و تربیت و چه از لحاظ بلندگوی صدای اسلام از همان ابتدا مطرح بوده‌اند. شهدای عزیز و گران‌قدرمان چه شهدای انقلاب اسلامی و چه شهدای جنگ تحمیلی به میزان بسیار بالایی در مساجد حضور می‌یافتند و از ابعاد مختلف از این مکان مقدس بهره‌مند می‌شدند (باقری، مسلم و دیگران، ۱۳۹۰).

۵-۳-۵-۳- فرهنگ عاشورا و کربلا: یکی دیگر از عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، تقویت فرهنگ عاشورا و کربلا است؛ که البته این دست ما هم نبوده؛ هزار و چهارصد سال است که خدا و حقانیت و حقیقت امام حسین (ع) کار خودش را در جامعه کرده است. اکنون بیشترین دین را امام حسین (ع) بر گردن ما و جامعه دارد. فرهنگ ایثار و شهادت‌طلبی بیشترین مدیونیت را نسبت به فرهنگ عاشورا و کربلا دارد (پناهی، محمد حسین، ۱۳۸۵، ص ۶۶).

۵-۳-۵-۴- اعتقاد به ولایت: جامعه ولایی متشکل از افرادی است که بر اساس ارزش‌های خود، ولایت و سرپرستی را به‌صورت آگاهانه از جانب خداوند پذیرفته‌اند و با پیروی از سرپرست الهی خود شالوده جامعه را بر پایه دوستی و محبت و اطاعت از ولی بنا می‌کنند و بدین لحاظ از جوامع دیگر متمایز می‌باشند. این چنین جامعه‌ای، کمال‌گرا بوده و به واسطه ارتباط معنادار و مشخص افراد با سرپرست، که مشروعیت خویش را از جانب خداوند و پیامبر (ص) و جانشینان وی اخذ کرده اختیار زندگی دنیوی و اخروی خود را به سرپرست و ولی امر سپرده‌اند (باقری، مسلم و دیگران، ۱۳۹۰).

۵-۳-۴- رسانه‌ها: نقش رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطی در ساخت و تشکیل فرهنگ‌ها در قرن حاضر بیش از پیش توجه نظریه پردازان، اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه فرهنگ را به خود جلب کرده است.

۶-۳-۴- شعر و ادبیات: در مورد راه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان می‌گوید چاپ خاطرات، پخش فیلم‌های مستند از عظمت رزمندگان اسلام و استفاده از کلیه ظرفیت‌های هنری، ادبی و رسانه‌ای کشور از مهمترین ابزار پیوند می‌باشند. وی در مورد ارزش این کار اظهار می‌دارد: معرفی آن عشقی که در ایثارگر ممتاز باعث تلاش و حرکت او شده به نسل جوان بسیار باارزش است و همواره نسل جوان به دنبال الگوگیری از بزرگان ایثار و شهادت است. (حداد عادل، ۱۳۸۵).

۷-۳-۴- کتب درسی: پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی با جان‌فشانی و نثار خون شهیدان بدست آمد و اگر ایثار و از جان گذشتگی شهدا نبود، اسلام نمی‌توانست در سراسر جهان گسترش یابد. بنابراین ارزش‌ها و فرهنگ والای شهادت همواره باید در جامعه ترویج یابد و از سوی دیگر شهیدان در هر دوره زمانی حق بزرگی بر مردم دارند و باید یاد و نام آنان زنده باشد. به خصوص باید نسل جوان که گردانندگان جامعه فردا خواهند بود با این فرهنگ و ارزش‌ها به خوبی آشنا شوند. خصوصاً افرادی که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و پایان جنگ تحمیلی متولد شده و شاهد ایثار و شهادت دانش آموزان در جریان انقلاب و جنگ تحمیلی نبوده‌اند، لازم است با مفاهیم بالا بیشتر آشنا شوند (آرمند، محمد، ۱۳۸۶).

۸-۳-۴- موزه شهدا: موزه شهدا، مکان جمع آوری، نگهداری، نمایش و معرفی آثار و وسائل شهدا، هنرمندان و پژوهش‌گرانی است که فرهنگ ایثار و شهادت را به نگارش و تصویر در آورده‌اند و با نظارت بنیاد شهید انقلاب اسلامی به‌طور دائمی تشکیل گردیده است و بازدید عموم از موزه شهدا، استفاده از روش‌های بدیع، در اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت نقش دارند. (عشقی مطلق، ۱۳۸۰).

۹-۳-۴- نهادهای دولتی: هر یک از نهادهای دولتی به فراخور اختیارات و مسئولیت‌هایی که دارند، جایگاه و وظیفه‌ای در قبال ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دارا می‌باشند. قوه مقننه برای تعمیم روش‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مسئولیت تصویب قوانین مناسب و متعادل در جنبه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را دارد. چرا که استقرار عدالت اجتماعی و اقتصادی می‌تواند بستر و زمینه مناسبی برای پذیرش این فرهنگ فراهم سازد و قوانین فرهنگی مناسب نیز با رشد ایدئولوژی و سطح فکر افراد جامعه رابطه مستقیم دارد.

۶-۳-۴- لزوم ماندگاری ارزش‌های دفاع مقدس

چگونه اندیشیدن درباره تاریخ و آگاهی از آن، عامل روشن شدن خواست‌های ما می‌شود. این اندیشه یا به ما روشنایی می‌دهد و یا ما را از راه به در کرده و از واقعیات غافل می‌سازد (دوران افتخار، ص ۱۴).

دامنه تأثیرگذاری فرهنگ و معنویات جبهه با پیچیدن آوازه‌اش در میان دیگر جوامع مسلمین، خاصه در لبنان و افغانستان و کشورهای منطقه خلیج فارس گسترده گردید. تأثیر عمیق فرهنگ دفاع مقدس در زندگی مردم و در کنه باور و اعتقادات مذهبی امت مقاوم و حزب الله انکارپذیر نیست. اهمیت این موضوع وقتی بیشتر نمایان می‌شود که «بینیم مقام معظم رهبری نیز در فرمایشات گوهربارشان مدام بر این موضوع تأکید دارند.» «می‌بایست این فرهنگ با جدیت تمام در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور لحاظ و تثبیت گردد. بر همین اساس، باید با آفت‌ها و ضد ارزش‌های فرهنگ دفاع مقدس که همانا رفاه طلبی و راحت طلبی و دنیاخواهی است، مقابله کرد. (همان، ص ۲۰).

۷-۳-۴- نهادهای ارزش‌ها در بین نسل جوان

زیر ساخت‌های فکری هر جامعه‌ای منبعث از فرهنگ حاکم بر آن جامعه است و مقوله فرهنگ رابطه مستقیمی با زیرساخت‌های جامعه دارد. بنابراین، برای تغییر در حاکمیت هر جامعه‌ای ابتدا باید از تغییر فرهنگ حاکم بر آن جامعه شروع گردد که در این برهه از زمان دشمنان دین و قرآن و کشورهای سلطه‌گر چه در داخل و چه در خارج برای نیل به تغییر نوع حاکمیت در جامعه، تهاجم به نظام‌های فرهنگی را سرلوحه سیاست‌های توسعه طلبانه خود قرار داده‌اند.

از آن جا که تاریخ ملت‌ها، پنجره‌ای بر روی هویت ملی آن‌هاست، هر فرد با گذراندن دوران تحصیل، با تاریخ و نمادها، اندیشه‌ها و دین آشنا می‌شود. از همین روست که در پرتو ارزش‌ها، انسان‌ها متحول شده و در قالب فرهنگ و فلسفه حیاتی که به آن معتقدند استحکام روانی، شخصیتی و اجتماعی پیدا می‌کنند و به هویت ملی، می‌رسند. در این راستا، اصلی‌ترین ابزار انتقال و نگهداری ارزش‌های اعتقادی جامعه، حفظ و پویایی تاریخ و میراث‌های گذشته را، پس از خانواده و نهاد نظام تعلیم و تربیت تشکیل می‌دهد و پیداست که در این خصوص آموزش و پرورش حیات‌یترین نهاد است که می‌تواند ضمن حفظ و اعتلای فرهنگ، سعادت فردی و اجتماعی را نیز فراهم آورد. با توجه به این نقش حیاتی که برای نظام تعلیم و تربیت مطرح شد، معلوم می‌شود که چرا

مراکز آموزشی به عنوان اولین خاکریز، مورد هجوم بیرحمانه ناتوی فرهنگی قرار می‌گیرد (چرخستانی، زهرا، ۱۳۹۳).

نهادینه کردن ارزش‌ها در جامعه، نیاز به برنامه‌ریزی و سازماندهی دارد و مسئولیت این مقوله بر عهده کلیه نهادهای فرهنگی در جامعه مخصوصاً نظام تعلیم و تربیت است و باید کار کلیدی و مبنایی انجام پذیرد. لذا باید قدم‌های اساسی در جهت ارائه الگوهای درست به نسل جوان برداشته شود که بتواند نیازهای متناسب با ارزش‌های انقلاب را جوابگو باشد.

تاریخ پرافتخار جمهوری اسلامی مشحون از ایثارگری‌ها و فداکاری‌های خیل عظیم معلمانی است که در کلاس درس شهامت و شجاعت و دفاع از دین را به دانش‌آموزان خود آموختند و آن‌ها نیز سر از پا نشناخته از حریم نظام مقدس جمهوری اسلامی دفاع کردند و خون پاکشان گواه این مدعا است. امروز نیز معلمان در عرصه و میدانی دیگر مسئولیت هدایت نسلی را به عهده دارند که آماج حملات زهراکین فرهنگی دشمنان است و باید که این جبهه و سنگر نیز از فهمیده‌های فهمیده و همت‌های بلند همت پر شود که راه چاره همین است و بس. دین‌باوری، استکبار ستیزی، عشق به میهن، زندگی هدفمند و تلاش در راه سازندگی وطن، سرمایه‌های گران بهای جوانان عزیز ماست. این‌ها حاصل زحمات طاقت فرسای همه معلمان دلسوز و فداکار است که باید بر این همه همت درود فرستاد. نظام تعلیم و تربیت به عنوان عظیم‌ترین نهاد فرهنگی، آموزشی و تربیتی کشور رسالت پرورش بالندگی نسل آینده را بر دوش دارد. معلمان اندیشمند و فکور و با ظرفیت بالای فکری و فرهنگی خود به عنوان مولدان اندیشه و دانایی، با ترویج و تعمیق ارزش‌های انقلاب اسلامی و تعظیم شعائر دینی و بینش و نگرش سیاسی اصیل و سالم و بدون گرایش به خط بازی‌های سیاسی، سعی در ارتقاء سطح آگاهی و فرهنگ جامعه دارند. مدرسه به عنوان خط مقدم جبهه تعلیم و تربیت و کانون توسعه مرزهای دانایی است.

«اساسی‌ترین نیاز جامعه وجود انسان‌های سالم، توانمند و صالح است و مدارس مسئولیت تربیت چنین انسان‌هایی را برعهده دارند. رسالت انبیاء تزکیه، تعلیم و تربیت انسان‌هاست و هم اکنون بخش عظیمی از این وظیفه برعهده معلمان است و سرنوشت بسیاری از افراد در مدارس رقم می‌خورد. برنامه‌ریزی برای تربیت و تحول اخلاقی یک نسل کار بسیار مهمی است» (مقام معظم رهبری، ۸۶/۵/۳).

«این نسل در واقع از تلاش نسل پدیده آورنده انقلاب و تداوم دهنده انقلاب تا امروز بهره‌مند است. کشور ما هم کشور جوانی است. ما امروز یک مجموعه عظیم جوان پرنشاط، پراثری و پراستعداد داریم و این نعمت و ثروت بزرگی است، به شرط این که این نسل گسترده با هویت صحیحی ساخته شود. اولین چیزی که در مجموعه نظام تعلیم و تربیت باید به این نسل اعطا شود، عبارت است از امید به آینده و شوق نسبت به بنای آینده و بهره‌گیری از فضایی که انقلاب در اختیار انسان‌ها و بخصوص نسل جوان گذاشته است. تربیت را نباید با سخت‌گیری اشتباه کرد. تربیت هدایت است، دمیدن روح انضباط اخلاقی در نسل جوان است ... این مسأله برنامه‌ریزی برای تربیت و تحول اخلاقی یک نسل، کار بسیار مهمی است». اکنون که دشمنان اسلام و انقلاب از تمامی توطئه‌های استکباری خویش ناامید شده‌اند، تنها راه مقابله با این انقلاب شکوهمند اسلامی را مبارزه با فرهنگ و اعتقادات مردم تصور کرده و بیشترین توجه و حمله را به نسل جوان، این آینده‌سازان جامعه اسلامی معطوف داشته است.

معلم، این مشعل داران سنگرهای تعلیم و تربیت با حضور مستمر و فعال در دوران دفاع مقدس، حضوری تاریخی و فراموش ناشدنی که نشانگر بینش و عشق و علاقه این قشر فرهیخته به اسلام است، داشته‌اند (طلایه‌داران نور، ص ۱۴). با تغییر جبهه جنگ، ما باید در صحنه فرهنگی، گام برداریم و باید با اطاعت از ولایت و پیروی از خط امام (ره)، تداوم بخش خون شهیدان باشیم و با حرکتی نو و تمسک به قرآن و عترت ائمه طاهرین (ع) و با شناخت دقیق دشمن به دفاع از آرمان فرهنگ اسلامی خویش بپردازیم. اهمیت و نقش معلم، در جوامع بشری به حدی است که پیامبران الهی خود را معلم معرفی می‌کنند و از سوی دیگر ملاحظه می‌شود که غالباً تاریخ به دست معلمان رقم زده می‌شود و در معارف اسلامی و در نظر رهبران اسلام، معلم زمانی ارزشمند است و شایستگی آن همه تقدیر و تحسین را می‌یابد که متریان خود را برای کسب «ارزش‌های اسلامی» و دوری از «ضد ارزش‌ها» هدایت کند. امام خمینی فرمودند: که چنانچه معلم، یک معلمی باشد که دعوت به نور بکند دعوت به صلاح بکند، دعوت به اسلام بکند، دعوت به اخلاق صالحه بکند، دعوت به ارزشهای انسان بکند، ارزش‌هایی که عندا... ارزش است. اگر این کار را بکند، همان طوری که انبیاء مردم را از «ظلمت» به «نور» می‌کشاند، این معلم هم، این بچه‌ها را از ظلمات به نور وارد می‌کند و همین شغل است که شغل انبیاء است. (صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۲۶۸).

۴-۴- چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت

شناسایی عناصر بنیادین مفهوم شهادت، دلالت بر آن دارد که شکوفایی و پرورش این عناصر، مقدمه رشد و گسترش فرهنگ شهادت است. به عبارت دیگر، رشد و رورش فرهنگ شهادت، امری پسینی و وابسته به پرورش عناصر نامبرده می‌باشد. از این رو با توجه به این استنتاج، نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور بایستی شکوفایی و پرورش این عناصر بنیادین را سر لوحه اهداف برنامه‌های خود قرار دهد. در این صورت، به نظر می‌آید که دیگر نیازی به تلاشی مستقل برای رشد و گسترش فرهنگ شهادت نباشد. اکنون، همچنان این پرسش به قوت خود باقی است که نظام تعلیم و تربیت، به چه طریق می‌تواند پرورش این عناصر را سر لوحه رسالت خویش قرار دهد؟ بررسی راهبردها و راه کارهای ممکن، موضوعی است که در زیر به آن پرداخته خواهد شد. بازنگری در اهداف آموزش و پرورش کشور مرور اهداف مکتوب نظام آموزش و پرورش ایران (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۷۹) و تحولات اخیر در نظام تعلیم تربیت کشور حکایت از تلاشی جدی برای تنظیم این اهداف بر مبنای آموزه‌های اسلامی دارد. با وجود این که، اهداف خوب و مناسبی برای هر سه مقطع ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، تدوین شده است، لیکن برخی از آن‌ها بسیار کم رنگ دیده شده و یا برخی موارد مهم به طور کلی مغفول مانده‌اند. برای نمونه، حقیقت‌جویی، حق‌گروی، عدالت‌جویی و عدالت‌خواهی از جمله مواردی هستند که به طور شایسته‌ای به آن‌ها توجه نشده است. این در حالی است که دیدیم مؤلفه‌های مزبور مهم‌ترین اجزاء مفهوم شهادت را شکل می‌دهند. بنابراین لازم است تا این موارد به صراحت در اهداف آموزش و پرورش دیده شوند. تأکید بر پرورش تفکر تحلیلی و نقاد همان‌طور که دیدیم آگاهی و بینش از یک طرف و روشنگری و آگاهی بخشی از طرف دیگر، از مهمترین ارکان فرهنگ شهادت در اسلام هستند. شهادت حرکتی آگاهانه و به سوی روشنایی است. حرکتی که از بینش آغاز شده و بر اساس تفکر نیز پیش می‌رود. به همین دلیل، شهادت هیچ گاه قابل جمع با جهل و نادانی نبوده، بلکه برعکس مبارزه با جهل، نادانی و تاریکی از جمله اهداف اصلی آن است. بر این اساس کاملاً روشن است که سیستم تعلیم تربیت در صورتی می‌تواند ضمن ترویج فرهنگ شهادت به این هدف نیز نزدیک شود که پرورش تفکر تحلیلی و نقاد را سر لوحه کار و برنامه خویش قرار دهد. خاطر نشان می‌گردد، منظور از آگاهی، صرف دانش‌اندوزی و وسیع‌تر کردن حجم حافظه نیست. چه این نوع دانستن، خود به نوعی جهل است و چه بسا که حتی جهل مرکب نیز باشد. این همان مثالی است که قرآن مجید در سوره جمعه آیه ۵ آورده است. در این آیه خداوند چنین دانش اندوختگانی را به الاغ‌هایی تشبیه می‌کند که بار آن‌ها کتاب است. در اصل منظور از آگاهی، درک و فهم است.

درکی که در نتیجه تحلیلگری، نقادی و به طور کلی، پرورش قدرت تمیز (تشخیص سره از نا سره) حاصل می‌آید. به همین دلیل است که خداوند در قرآن کریم، سوره زمر آیه ۱۸ به شنیدن گفته‌های مختلف (جمع آوری اطلاعات گوناگون) و سپس گزینش بهترین آنها (بر اساس تفکر تحلیلی و نقاد)، تأکید می‌ورزد. کاملاً روشن است که پرورش تفکر تحلیلی و نقاد، در دوره معاصر، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. چرا که امروزه، با گسترش علوم ارتباطات و وسایل و ابزار رایانه‌ای، ماهواره‌ای و سایر رسانه‌ها، هر لحظه، انسان در معرض انواع و اقسام اطلاعات مختلف به صورت مخلوط و درهم و برهم (درست و نادرست) قرار دارد. اطلاعاتی که بعضاً نه در جهت آگاهی بخشی و روشنایی بلکه بر عکس در جهت به تاریکی بردن انسان‌ها است. به همین خاطر است که دنیای جدید را دنیای اطلاعات و یا عصر انفجار اطلاعات می‌نامند. اطلاعاتی که به هیچ طریق بیرونی و مصنوعی، نمی‌توان جلو ورود آن‌ها را گرفت. در چنین وضعیتی، بهترین و کارآمدترین راهبرد ممکن، پرورش و شکل‌دهی تفکر تحلیلی و نقاد در دانش آموزان است. آشناسازی دانش آموزان با مفهوم حقیقی شهادت و عناصر سازندهی آن از طریق برنامه درسی به ویژه کتب درسی مربوطه بدیهی است که نخستین گام برای ترویج هر موضوعی، آشنا کردن مخاطب درباره آن موضوع است. به همین خاطر، همان اصولی که در برنامه درسی برای انتخاب محتوا در نظر گرفته می‌شود، در این خصوص نیز مصداق پیدا می‌کند. به دیگر سخن، محتوای درسی بایستی بتواند اهداف، معنا، اجزاء و مؤلفه‌های بنیادین ایثار و شهادت را به خوبی آشکار سازد. به نظر می‌آید دروسی مثل: دینی، قرآن، علوم اجتماعی، تاریخ و جغرافیا و ادبیات و امثال این دروس از ظرفیت بیشتری برای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت برخوردار باشند. البته بایستی اذعان داشت درس هنر و به طور کلی زبان هنری نیز به خوبی می‌تواند در این باره، ایفای نقش نماید. استفاده از تئاتر و نمایشنامه، فیلم، داستان نویسی، نقاشی، موسیقی و نظایر آن همگی روش‌های مناسبی هستند که نه تنها ذهن یا به تعبیری بُعد شناختی مخاطب را بلکه هم زمان جنبه عاطفی وی را نیز درگیر می‌سازد. در این صورت، هم چنان که بسیاری از متخصصان حوزه برنامه درسی متذکر شده‌اند، یادگیری بهتر و عمیق‌تر صورت می‌گیرد (پرکینز، به نقل از مهر محمدی، ۱۳۸۳، ص ۳۱). البته استفاده از زبان هنری، روشی جدید نیست، بلکه ریشه‌ای بسیار کهن دارد. برای نمونه «تعزیه‌خوانی» بیانی هنری است، که ریشه‌های بسیار قوی در فرهنگ ایرانی-اسلامی دارد. از سوی دیگر، معرفی مثال‌ها و مصادیق تاریخی و معاصر، نقش بسیار شگرفی در تفهیم مفهوم حقیقی شهادت و ترویج فرهنگ آن دارد. به کارگیری مثال و مصداق، روشی است که قرآن نیز به کرات از آن استفاده کرده است. نمونه بسیار بارز آن قصص قرآنی است که در آن‌ها فلسفه زندگی پیامبران الهی که کاملاً

منطبق بر فرهنگ شهادت است، به خوبی تشریح و توصیف شده است. استفاده از مثال و مصداق، شیوه‌ای است که در تعلیم و تربیت اسلامی نیز مورد توجه و تأکید قرار گرفته است (باقری، ۱۳۷۶، ص ۱۵). از دیگر نمونه‌های بسیار مناسب این روش، مراسم ویژه ایام محرم است. در واقع هدف اصلی از برگزاری این مراسم، آشناسازی اقشار مختلف مردم با مفهوم حقیقی شهادت و ترویج فرهنگ آن از طریق یک نمونه، مثالی بسیار برجسته در تاریخ اسلام می‌باشد. البته بایستی در نظر داشت که توصیف این نمونه‌های مثالی نباید تنها به ذکر رشادت‌ها، مصیبت‌ها و مظلومیت‌هایشان محدود شود. بلکه آن چه اهمیت دارد، تشریح حق‌گویی، حق‌طلبی، عدالت‌خواهی، روشن‌گری، ایستادگی و پایداری آن‌ها برای احقاق حق و به طور کلی خدا محوری حرکت آنان است. این‌ها ویژگی‌هایی هستند که به صراحت در زندگی حضرت علی(ع) تا زمان شهادت و همچنین قیام کربلا، قابل مشاهده هستند. علاوه بر نکات فوق که همگی می‌توانند تأثیر به‌سزایی در پرورش فرهنگ شهادت در بین فراگیران داشته باشند، تجدیدنظر در معنایی که از برنامه درسی در نظام آموزش و پرورش ایران وجود دارد، نیز ضروری است. مفهوم برنامه درسی در ایران، تنها به کتاب درسی محدود می‌شود. به عبارت دیگر، برنامه درسی در ایران صرفاً کتاب‌محور است. این در حالی است که برنامه درسی مفهومی وسیع و فراگیر بوده که علاوه بر کتاب شامل انواع و اقسام فرصت‌های یادگیری می‌شود (پارمحمدیان، ۱۳۷۷، ص ۲۱).

فرصت‌هایی که چه بسا شرایط و بستر بهتری را برای یادگیری عمیق‌تر مفهوم شهادت فراهم می‌آورند. این فرصت‌ها می‌تواند مشتمل بر موقعیت‌هایی باشد که در آن، دانش‌آموزان مجال بیشتری برای حقیقت‌جویی، حق‌گویی و عدالت‌طلبی پیدا کرده و از این طریق این ویژگی‌ها در آن‌ها به منش شخصیتی یا به تعبیر دیگر شاکله تبدیل شود. تشکیل شوراهای دانش‌آموزی و برگزاری جلسات رو در رو بین کادر مدرسه و دانش‌آموزان و یا حتی فراتر از آن، نشست‌های پرسش و پاسخ با حضور دانش‌آموزان و مسئولین در سطوح مختلف، از جمله نمونه‌های مناسب این گونه فرصت‌ها هستند. توجه به برنامه‌درسی پنهان همان‌طور که بسیاری از صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی اشاره کرده‌اند، دانش‌آموزان در محیط یادگیری، علاوه بر برنامه درسی آشکار یعنی آن چه که به صراحت توسط برنامه‌ریزان قصد شده و توسط معلمین و سایر کادر مدرسه معمولاً به اجرا گذاشته می‌شود، با برنامه‌ای دیگر مواجه هستند. این برنامه اصطلاحاً برنامه درسی پنهان یا قصد نشده، نامیده می‌شود. برنامه درسی پنهان، در برگیرنده یادگیری‌هایی است که به صورت مکنون، غیرمستقیم و بعضاً بر خلاف محتوای آشکار برنامه درسی قصد شده، اتفاق می‌افتد. در بسیاری از موارد تأثیر این نوع برنامه‌های پنهان به قدری است که حتی ممکن است اثر برنامه درسی

آشکار را خشتی سازد. در بسیاری از موارد، رفتار معلمان و سایر کادر مدرسه نسبت به دانش آموزان، قوانین و مقررات نانوشته در محیط مدرسه، ارزش‌گذاری‌های غیر رسمی و نظایر آن، ضمن ایجاد یادگیری‌های غیر مستقیم، تأثیر بسیارشگرفی در شکل‌گیری شخصیتی دانش‌آموزان دارد (آیزنر، ۱۹۹۴، صص ۸۹-۸۸).

برای مثال شیوه‌های ارزشیابی رایج به صورت تدریجی به دانش‌آموزان یاد می‌دهد که در زندگی به جای درک و فهم، حقیقت‌جویی و حق‌طلبی به هر قیمتی که شده تنها در پی کسب امتیازات و افتخارات گوناگون باشند. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت، هر گونه اقدام تربیتی بدون در نظر گرفتن برنامه درسی پنهان و تلاش در جهت بهسازی و پاکسازی آن، تلاشی بی‌ثمر خواهد بود. در همین راستا، لازم است تا در شیوه‌های ارزشیابی رایج از دانش‌آموزان نیز تجدید نظر اساسی صورت گیرد. در واقع در شیوه‌های ارزشیابی نایستی صرفاً به میزان دانش و اطلاعات دانش‌آموزان توجه شود بلکه ارزشیابی باید به مثابه فرصتی باشد که درک و فهم، حقیقت‌جویی، عدالت‌خواهی و سایر مؤلفه‌های فرهنگ شهادت، مورد تأیید، تشویق و توجه قرار می‌گیرد.

۵- بحث و نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

هدف اصلی این مقاله روشن سازی مفهوم شهادت از دیدگاه اسلام، آموزه‌های دفاع مقدس و چگونگی پرورش و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور و راه‌کارهایی که بتوان این فرهنگ غنی را در مدارس و نظام آموزشی کشور زنده نگه داریم، فرهنگ ایثار و شهادت، این قدرت بالنده و این نیروی فجرآفرین و انتقال این آموزه به نسل‌های بعدی برای مبارزه با ظلم و تعدی مستکبران زورگو و جنایتکار لازم است، تا ضمن دفع شر از سر مسلمین، موجبات مجد و عظمت اسلام و عزت مسلمانان را فراهم آورد.

از طرف دیگر واژه شهید از اسماء الله می‌باشد و تعمق و تأمل در مفهوم ارائه شده از شهادت، حکایت از آن دارد که به موازات رشد و گسترش این فرهنگ (فرهنگ ایثار و شهادت)، می‌توان امیدوار بود که بسیاری از معضلات و ناپهنجاری‌ها در جامعه رو به کاهش خواهد رفت. چرا که ریشه بسیاری از مسائل، نقایص و حتی فسادهای اجتماعی را باید در شیوع ناآگاهی، جهل، نابخردی و یا به تعبیر قرآنی ظلمت، همچنین پایمال نمودن حق و حقوق و بالاخره بی‌عدالتی‌های گوناگون جستجو کرد. حال اگر دانش‌آموزان جامعه به گونه‌ای پرورش یابند که فرهنگ ایثار و شهادت با تمامی مؤلفه‌هایش به عنوان فلسفه زندگی، سرنوشت آن‌ها را رقم زند در این صورت، نه تنها خودشان ناآگاهانه در منجلاب ظلم و فساد نخواهند افتاد، بلکه به هیچ وجه با مظاهر آن نیز

سازش نخواهند کرد و به علاوه به طرق مختلف به مبارزه حتی تا پای مرگ با آن‌ها به مبارزه خواهند پرداخت. پر مسلم چنین نسل‌هایی مانع بروز بسیاری ضد ارزش‌ها خواهند شد. بایستی اذعان داشت حتی اگر اکثریت نسل‌های دانش‌آموزان با فرهنگ ایثار و شهادت پرورش نیابند و تنها منش بخشی از آن‌ها بر مبنای این فرهنگ شکل گیرند، همین اقلیت نیز می‌تواند همچون اهرم کنترل عمل کرده و از همه گیر شدن ظلم و فساد جلوگیری نمایند. این واقعیتی است که تجارب مسلمانان در طول تاریخ اسلام آن را نشان می‌دهد. چه بسا در صورت نبودن امام خمینی^(ره)، که درس گرفته از امام خویش حسین بن علی^(ع) و بانو زینب کبری و دیگر شهیدان کربلا است، حکومت شاه تا دندان مسلح را و پس از آن استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا و اذئاب آن، که جامعه ایران و حتی جهانی را به ورطه ظلم و فساد و نابودی سوق می‌دادند. نجات دهد. از این رو می‌توان شهادت طلبی به معنای واقعی را به عنوان یک عامل بازدارنده در جامعه و جهان تلقی کرد. نمونه امروزی، مقاومت مسلمانان افغانستان در برابر تهاجم و اشغالگری شوروی سابق، مقاومت‌های بی‌نظیر فلسطینیان در برابر تجاوز و گردن کشی صهیونیست‌ها، پیروزی حزب الله لبنان در برابر متجاوزان صهیونیست و به ویژه آخرین نمونه‌های بارز آن یعنی، دفاع شگفت برانگیز ملت‌های سوریه، یمن و عراق در مقابله توطئه‌های صهیونیستی - آمریکایی و اذئاب آن‌ها به نام داعش، همگی مصادیقی از فرهنگ ایثار و شهادت است.

به طور کلی، برخی از نتایجی که می‌تواند حاصل مقاله حاضر باشد، عبارتند از:

- ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در آموزش و پرورش است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اعتقادی، اداری، سیاسی، اقتصادی، تمدن و فرهنگ است. برای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت با توجه به این عوامل و مصادیق آن‌ها راهکارهای مرتبط ذکر گردیده است. همچنین مشخص شده که این راهکارها باعث ترویج کدامیک از شاخص‌های فرهنگ ایثار و شهادت (به‌دست آمده از مرحله قبل) می‌گردد. راهکارهای ارائه شده بر اساس دو اصل ارائه شده جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری، البته باید به این نکته توجه داشت که حرکت از جامعه‌پذیری به‌سوی فرهنگ‌پذیری و هم‌چنین بالعکس امکان پذیر خواهد بود و توجه به همین مسأله امکان مدیریت فرهنگ برای متولیان و نهادهای فرهنگی وابسته به آموزش و پرورش را نشان می‌دهد.

- در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت و تأثیرات آن در نسل‌های دانش‌آموزی کشور، در شرایطی که حکومت نیز اسلامی است. امری ناممکن نیست و نیاز به برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی و شناخت چالش‌ها داشته و با همتی عالی می‌توان با ارائه راهکارهای عملی این فرهنگ را احیا کرد.

۶- پیشنهادها

- ۶-۱- تمسک و توجه به فرهنگ ایثار و شهادت همان‌گونه که مورد نظر امامین انقلاب اسلامی است.
- ۶-۲- تدوین برنامه درسی مبتنی بر مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در مقاطع گوناگون تحصیلی.
- ۶-۳- ظرفیت‌سازی و پرورش انسان اسلامی، معنوی و با بصیرت و کارآمد متناسب با تراز انقلاب اسلامی.
- ۶-۴- بررسی اثرات مخرب برنامه درسی پنهان از جنبه فرهنگ ایثار و شهادت.
- ۶-۵- آموزش سبک زندگی اسلامی بر پایه فرهنگ ایثار و شهادت از طریق رسانه ملی و شبکه‌های اجتماعی.
- ۶-۶- چگونگی استفاده از زبان هنری در پرورش فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس.
- ۶-۷- آسیب‌شناسی وضع موجود و نقد کاستی‌هایی که تاکنون در عملکرد نظام تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان وجود داشته است.
- ۶-۸- شناسایی شیوه‌های ارزشیابی مبتنی بر مؤلفه‌های بنیادین شهادت (حق‌گروی، حق‌جویی و عدالت‌خواهی و ...).
- ۶-۹- ترسیم الگوی فرهنگی - تربیتی بر پایه فرهنگ ایثار و شهادت و نقشه راه دستیابی به وضع مطلوب

۶-۱۰- شناسایی فرصت‌های یادگیری مناسب از جنبه فرهنگ ایثار و شهادت

۷- فهرست منابع

قرآن کریم

- احمدی، سیروس، (۱۳۸۹)، بررسی شکاف نسلی در بین ایثارگران و فرزندان آنها در شیراز، مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، دانشگاه رازی.
- قهرمانی، محمد و دیگران، (۱۳۸۸)، جهانی شدن، فرهنگ و برنامه ریزی آموزشی، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره ۳۳ و ۳۴.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۳۹۳)، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه
- مفید، محمدبن محمد، (۱۳۸۴)، اوائل المقالات فی المذاهب و المختارات، ترجمه مهدی محقق، تهران، نشر دانشگاه تهران، موسسه مطالعات اسلامی، مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها، دانشگاه مک‌گیل.

- ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۳۷۵)، لسان العرب، نسخه دیجیتالی، شماره دیجیتالی: ۷۳۲۲، انتشارات دار بیروت.
- ابن فارس، احمد، معجم المقاییس فی اللغة، تحقیق شهاب الدین ابوعمر، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۵ ق، ج ۳، ص ۹۰-۹۱؛ طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دارالمعرفه و افست، تهران، ناصر خسرو، ۱۴۰۶ ق، ج ۲، ص ۷۱۵؛ مصطفوی، حسن، تهران، تحقیق فی کلمات قرآن الکریم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴ ش، ج ۵، ص ۱۹۱-۱۹۲.
- توشی هیکو ایزوتسو، (۱۳۷۴)، خدا و انسان در قرآن، ترجمه احمد آرام، انتشارات فرهنگ اسلامی.
- فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، موسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البیت (ع).
- توشی هیکو ایزوتسو، (۱۳۹۵)، خدا و انسان در قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- نصر، سید حسن، (۱۳۹۲)، آرمان‌ها و واقعیت‌های اسلام، ترجمه: انشاءالله رحمتی، چاپ سوم، تهران، انتشارات جامی.
- طباطبائی، محمد حسین، (۱۴۱۷ ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- نقی‌زاده، اکبر، علی (۱۳۹۳)، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، جلد ۲، ارزش‌های اسلامی، انتشارات زمزم هدایت
- نهج البلاغه (۱۳۹۴). ترجمه جعفر شهیدی. تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ ۳۳.
- منصوری لاریجانی، اسماعیل (۱۳۹۲)، عاشقان بی ادعا، انتشارات خادم الرضا (ع)، چاپ یازدهم.
- قرشی، سید علی اکبر (۱۳۹۰)، قاموس قرآن، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغت‌نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- نراقی، مولی مهدی (۱۳۹۰)، علم اخلاق اسلامی ترجمه کتاب جامع السعادات، ترجمه سید جلال‌الدین مجتبی، تهران، انتشارات حکمت.
- مشکینی، علی (۱۳۸۹). نصایح، ترجمه: احمد جنتی، قم: نشر الهادی، چاپ چهل و دوم.
- محمد رضایی، علی اکبر و دیگران، شناسایی عوامل و موانع فرهنگ ایثار و شهادت (مطالعه موردی: استان گلستان)، بی تا مقاله برگرفته شده از سایت تبیان.
- حسین‌زاده، وحید، (۱۳۸۳)، فصلنامه فرهنگ عمومی، ش ۳۷، زمستان.
- معدنی، سعید؛ مقدمه‌ای بر مفهوم فرهنگ شهادت و شیوه‌های ترویج آن، زیر نظر دکتر مسعود حاجی‌زاده میمندی، دفتر تحقیق و پژوهش اداره تحقیقات و مطالعات بنیاد شهید انقلاب اسلامی طباطبائی، محمدرضا، (۱۳۷۹)، صرف ساده، قم، دارالعلم، چهل و نهم.

- باقری، خسرو (۱۳۸۵)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، مدرسه، سیزدهم.
- دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۳۸۰)، سیری در تربیت اسلامی، تهران، نشر و تحقیقات ذکر.
- پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، (۱۳۹۵)، فلسفه تعلیم و تربیت، انتشارات: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) ج ۱، چاپ چهاردهم.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۳)، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ بیست و سوم، انتشارات صدرا.
- ساجدی، ابolfصل، (۱۳۸۶)، ابزارها و روشهای آسیب‌زا در تعلیم و تربیت دینی دانش‌آموزان، فصلنامه کتاب نقد، شماره ۴۲، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- جهانیان، رمضان (۱۳۹۱)، مقاله، بررسی و تحلیل سیاست‌های توسعه‌ای آموزش و پرورش ایران در دوره معاصر، مجله علمی- پژوهشی علوم سیاسی دانشگاه آزاد کرج، شماره ۱۹.
- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۲)، سمینار سراسری سپاه.
- باقری، خسرو (۱۳۹۵)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه.
- شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۹۵)، فلسفه آموزش و پرورش، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- کاردان، علی محمد (۱۳۷۷)، ضرورت بسط و توسعه تحقیقات در آموزش و پرورش، انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت، تهران.
- پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (۱۳۸۱)، آیین پژوهش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷)، تفسیر نمونه. تهران. دارالکتب الاسلامیه. منجد الطلاب، ترجمه محمد بندر، تهران. انتشارات اسلامی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴)، مفردات فی غریب القرآن، چاپ سوم، ترجمه خسروی حسینی، تهران، انتشارات مرتضوی.
- حسینی همدانی، سید محمد (۱۳۸۰)، انوار درخشان در تفسیر قرآن، تهران کتاب‌فروشی لطفی.
- قرشی، سید علی اکبر (۱۳۹۰)، قاموس قرآن، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم.
- طبری طوسی، امین الدین ابوعلی الفضل بن الحسن (۱۳۶۰)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید ابراهیم میرباقری و همکاران. تهران. انتشارات فراهانی.
- خلاصه مقالات همایش اسوه، معلم، دانش‌آموز، شهادت و فردا، برگزار کننده مؤسسه فرهنگی آموزشی امام حسین (ع)، ۱۳۸۴، مشهد مقدس.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، (۱۴۰۱ ه.ق) بیروت، دار التعارف للمطبوعات.

- طباطبائی، محمد حسین (۱۳۶۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- وثوقی، منصور و دیگران (۱۳۸۶)، مبانی جامعه شناسی، انتشارات بهینه.
- باقری، مسلم و دیگران (۱۳۹۰)، راهکارهای ترویج و اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه، همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت.
- پناهی، محمدحسین (۱۳۸۵)، ارزش های جهاد و شهادت در شعارهای انقلاب اسلامی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۹.
- حداد عادل، غلامعلی (۱۳۸۵)، گزارش مراسم بزرگداشت شهید چمران در حسینیه ارشاد خبرگزاری مهر: ۳۰ خرداد.
- آرمند، محمد (۱۳۸۶)، بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب های درسی دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، مجموعه مقالات همایش فرهنگ ایثار و شهادت دانشگاه مازندران و معاونت پژوهش دانشگاه و دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، بابل: مازندران.
- عشقی مطلق، معصومه (۱۳۸۰)، بررسی عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ شهادت. گزارش تحقیق چاپ نشده.
- دوران افتخار، ستاد کل نیروهای مصلح، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس.
- چرخستانی، زهرا (۱۳۹۳)، مقاله، راه های حفظ و انتقال فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده.
- بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار مسئولان آموزش و پرورش سراسر کشور، مردادماه ۱۳۸۶.
- تیموری، احمد، طلایه داران نور، ناشر: شهر اندیشه، با همکاری شورای تحقیقات و ستاد ایثارگران استان همدان.
- امام خمینی (ره)، روح الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۲۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۷۹)، اهداف دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه مصوب ششصد و چهل و هفتمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش، دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۳)، آموزش عمومی هنر، تهران، انتشارات مدرسه.
- باقری، خسرو (۱۳۷۶)، نگاهی دوباره به تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه.
- یارمحمدیان، محم حسین (۱۳۷۷)، اصول برنامه ریزی درسی، تهران، انتشارات یادواره کتاب.

Eisner, G.W.E. (1994). The educational imagination. U.S.A. McMillan College Publishing Company.

نقش آموزش و تربیت معلمان در عرصه علوم و معارف دفاع مقدس

پرویز شهیدی شهیدانی^۱

چکیده

پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام مقدس جمهوری اسلامی، مهم‌ترین حادثه قرن و دفاع مقدس به عنوان مهمترین رویداد بعد از پیروزی انقلاب در رتبه بندی حوادث حساس و سرنوشت ساز تاریخ پر فراز و نشیب عصر حاضر است. با توجه به اهمیت این موضوع در تحقیق به نقش آموزش و تربیت معلمان در عرصه علوم و معارف دفاع مقدس پرداخته شده است. پژوهش جاری از نظر هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی، و روش تحقیق آن توصیفی و از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش کارشناسان ارشد آموزش و پرورش در استان گیلان هستند. روش نمونه‌گیری در این تحقیق از نوع نمونه گیری قضاوتی است و تعداد نمونه‌های مورد مطالعه برابر با ۶۸ نفر هستند. روش گردآوری داده‌ها در این تحقیق میدانی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است. در این مقاله برای اندازه‌گیری روایی از روایی محتوا و همچنین برای اندازه‌گیری پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که مقادیر آن برای تمامی متغیرهای مدل بالاتر از ۰/۷ بدست آمده است. تمامی تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از طریق نرم‌افزارهای اسپاس انجام شده است. یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه‌های تحقیق نشان داد که آموزش معلمان بر انتقال اطلاعات، نگرش دقیق، آگاهی مناسب و تخصص آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.

واژگان اصلی: آموزش و تربیت، نگرش، آگاهی، دفاع مقدس، معلم، استان گیلان.

۱. کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات فارسی، ۰۹۱۱۶۲۹۸۹۴۰، گروه ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت.

۱. مقدمه

آموزش و پرورش یکی از مهمترین سازمان‌هایی که در هر کشور وظیفه اعطای شهروندان را به عهده دارد. نقش تمامی افرادی که در این سازمان مشغول به کار هستند، دارای اهمیت بسیار زیادی است اما در این میان نقش معلمین از اهمیتی دو چندان برخوردار است (امین بدیختی و صالح پور، ۱۳۸۶). سازمان آموزش و پرورش به منظور تحقق اهداف والای خود، یعنی تعلیم و تربیت انسان‌ها، نیازمند برخورداری از معلمان تلاش گر، دلسوز و متعهد است. معلمان متعهد با داشتن التزام عملی و احساس مسئولیت، وظایف خود را به بهترین شکل انجام می‌دهند و موجب افزایش کارایی، اثربخشی و بهره‌وری نظام آموزشی می‌شوند. معلمان به عنوان نیروهای انسانی از مهم‌ترین عوامل سازمان آموزش و پرورش هستند. این عوامل، چرخ‌های سازمان را به تحرک و می‌دارند تا سازمان به بقایش ادامه دهد؛ از زوالش جلوگیری شود؛ در جامعه سودمند باشد و شناسنامه عمر سازمانی گویای ابتکارات، خلاقیت‌ها، توسعه و پیشرفت باشد. آموزش و پرورش یکی از سازمانهای دولتی است و چنین سازمانی برای اجرای دقیق برنامه‌های توسعه‌ای و پیشرفت به معلمان و کارکنان متعهد و مسئولیت پذیر نیاز دارد تا علاوه بر ماندگار بودن در سازمان و جلوگیری از هزینه‌های مجدد، کار مفید بیشتری در برابر مشاغل و وظایف خود انجام دهند (میرکمالی و غلام زاده، ۱۳۹۱).

در این راستا توجه به آموزش معلمین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آموزش به عنوان یک امر استراتژیک، گسترده، فراگیر و پر هزینه است. برای به حداکثر رساندن بازده این سرمایه بزرگ، سازمان‌ها باید به طور مؤثری برنامه ریزی و اجرا و ارزشیابی نمایند. آموزش همواره به عنوان وسیله‌ای مطمئن جهت بهبود عملکرد و حل مشکلات سازمان مدنظر بوده است و فقدان آن نیز یکی از مسائل اساسی و حاد هر سازمانی می‌باشد. یک برنامه فعالیت آموزشی تنها زمانی می‌تواند ارزشمندی خود را توجیه کند که شواهد قابل اطمینان و معتبری در مورد تأثیر آموزش بر بهبود رفتار و عملکرد شرکت کنندگان و بالطبع منافع سازمانی عرضه کند. این امر به جنبه مهمی از آموزش و ارزشیابی آموزش اشاره دارد که معمولاً از آن با عنوان «اثربخشی آموزش» یا «ارزیابی اثربخشی آموزش» یاد می‌شود. سالانه سازمان‌ها مبالغ هنگفتی را برای آموزش مهارت‌های خاص صرف می‌کنند. بدون این که اثربخشی آنها به طور مطلوب اندازه گیری شود یا سیستم بازخورد مناسبی در سازمان وجود داشته باشد (قارلی و همکاران، ۱۳۹۴). ضرورت آموزش به صورت یک امر طبیعی درآمده است. پیشرفت و توسعه سازمان‌ها و مؤسسات در گرو ارتقای سطح دانش،

مهارت، رفتار و بینش منابع انسانی است. بر همین اساس، اکثر سازمان‌ها دوره‌های آموزش برای کارکنان خود برگزار می‌کنند و اجرای هر دوره متضمن سرمایه‌گذاری هنگفت است لذا آگاهی از میزان اثربخشی دوره‌های آموزشی و بازدهی حاصل از آنها برای مدیران بسیار بااهمیت است (مقبل و صانعی، ۱۳۹۲).

البته این نکته قابل تأمل است که صرفاً آموزش و اجرای دوره‌های آموزشی نمی‌تواند به سازمان در راه رسیدن به اهداف خویش کمک کند. آموزش‌ها باید با توجه به اصول و روش‌های علمی بنا گذاشته شوند تا نتیجه به دست آمده نیازهای موجود را برطرف سازد در غیر این صورت آموزش‌ها بی‌فایده و حتی در مواردی باعث هدر دادن سرمایه‌های سازمان نیز می‌شوند. ارزشیابی از اهمیت زیادی در سازمان‌ها برخوردار است زیرا باعث اثربخشی آموزش‌های سازمانی می‌شود. بنابراین می‌توان گفت ارزشیابی اثربخشی برنامه‌های آموزش بسیار مهم است چرا که بدون آن، سازمان‌ها به خوبی نمی‌دانند که آیا هزینه‌های آموزش عاقلانه خرج شده است یا نه؟ بنابراین آموزش کارکنان زمانی مقرون به صرفه است که ما را به سوی اهداف اهداف از پیش تعیین شده پیش برده و نارسایی مهارتی، دانش و نگرش را اصلاح نماید و منجر به بهبود کمی و کیفی عملکرد و بهره‌وری گردد و هیچ‌گاه نمی‌توان بدون ارزشیابی دوره‌های آموزش ادعا کرد که آموزش‌های ارائه شده به فراگیران مثمر ثمر بوده است (شجاع و همکاران، ۱۳۹۰).

بسیاری از کارشناسان حوزه منابع انسانی، آموزش را جزء وظایف سازمانی و نوعی سرمایه‌گذاری در سازمان‌ها به حساب آورده‌اند (بالکین و ریچل^۱، ۲۰۱۰). آموزش و بهسازی منابع انسانی به عنوان یکی از استراتژی‌های اصلی دستیابی به سرمایه انسانی از درون رشد و گسترش فزاینده وظایف و کارکردهای سازمان‌های اداری و صنعتی و تحول در روند نگاه به انسان و منابع انسانی سرچشمه می‌گیرد. آموزش محرکی برای ایجاد تحول اجتماعی است که به طور بالقوه موقعیت‌های برابری را برای افراد به وجود می‌آورد، آنان را برای تحرک شغلی و استفاده از استعدادهایشان آماده می‌سازد و در نهایت باعث ایجاد حوزه‌ای وسیع از اندیشه‌ها و مهارت‌های ضروری برای ساختن جامعه‌ای نوین و توسعه یافته می‌شود (نقیب‌زاده^۲، ۲۰۰۷). نیروی انسانی کارآمد و آموزش دیده از باارزش‌ترین سرمایه‌های هر کشوری برای رشد و توسعه به شمار می‌آید،

-
1. Balkin & Richele
 2. Naghib Zadeh

سرمایه انسانی به مهارت‌ها، ظرفیت‌ها و توانایی‌هایی اطلاق می‌گردد که افراد در فرآیند آموزش بدست می‌آورند تا موجب بهره‌وری بیشتر فعالیت حرفه‌ای آنها شود. آموزش^۱، مهم‌ترین سرمایه‌گذاری سازمان‌ها در نیروی انسانی است که با هدف افزایش سطح کیفی دانش، نگرش و به‌طور کلی توانمندی نیروی انسانی در ایفای وظایف خود و کامیابی سازمان می‌شود (نوه ابراهیم و مجیدی، ۱۳۹۴).

پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری حضرت امام، موجب شکست طرح‌های استکبار جهانی و در رأس آنها آمریکا در منطقه شد، در نتیجه اجرای عملیات نظامی علیه ایران را در دستور کار خود قرار داد و تنها کشوری که هم از لحاظ داشتن مرزهای طولانی و هم از لحاظ قدرت نظامی قادر به اجرای آن تشخیص داده شد، کشور عراق بود. رهبران حزب بعث با طرح ریزی کشورهای غربی و کمک دولت‌های عربی و تجهیزات بلوک شرق توان بالایی را مهیا کرده و با آماده شدن شرایط بین‌المللی از زمین، هوا و دریا کشور جمهوری اسلامی ایران را مورد تهاجم قرار دادند. جنگ به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم توان‌های روحی و مادی کشورهای درگیر را در دراز مدت تحلیل می‌برد و این امر نیز از جمله اهدافی بود که با تحقق آن ممکن بود که توان انقلاب اسلامی تا حدودی مهار گردد. یکی از مهمترین پیامدهای جنگ رشد نارسایی‌ها و مشکلات اقتصادی بود زیرا با شروع جنگ تحمیلی و بمباران پالایشگاه آبادان و سایر مراکز نفتی، تولید و صدور نفت ایران که مهمترین منبع درآمد ارزی کشور محسوب می‌شد کاهش یافت و در دراز مدت با افزایش هزینه‌های ضروری جنگ، مجبور به استفاده از ذخایر ارزی برای جبران هزینه‌های جاری شده و از سوی دیگر در کنار تخریب منابع اقتصادی و عمرانی، هزاران آواره جنگی بالاجبار از چرخه فعالیت‌های اقتصادی خارج شده و تأمین زندگی آنها به عهده دولت گذاشت شد. با این همه در طول جنگ هر چند مردم به‌طور روزمره با پاره‌ای از مشکلات دست و پنجه نرم می‌کردند، اما رفته رفته با اجرای سیاست‌های خاص اقتصادی وضعیت به گونه‌ای شد که مردم با آن به هماهنگی و سازش رسیدند و هنوز هم وقتی در گوشه و کنار صحبت می‌شود مردم از آن روزها به خوبی یاد می‌کنند. از این رو این تحقیق به دنبال آموزش و تربیت معلمان در عرصه علوم و معارف دفاع مقدس چه تأثیری بر انتقال اطلاعات، نگرش، آگاهی و تخصص معلمان در حوزه دفاع مقدس دارد؟

۲. مبانی نظری و فرضیه‌های تحقیق

آموزش سازمانی که در قرن بیستم در بسیاری از ممالک توسعه یافته شکل گرفت، در نیمه دوم این قرن نهادینه گردید. برخلاف تعاریف متعددی که از آن شده است مفهومی بحث برانگیز است که در مورد آن توافق نظر وجود ندارد. در واقع در کشورهای مختلف و حتی سازمان‌های مختلف با توجه به گستره آموزش، تعریف و برداشت متفاوتی از این واژه ارائه می‌شود. آموزش به عنوان فرایند برنامه ریزی شده برای تغییر نگرش، دانش یا مهارت‌ها از طریق تجارب یادگیری می‌دانند. تا از این رهگذر عملکرد افراد در یک فعالیت یا مجموعه‌ای از فعالیت‌ها به شکل موثری تغییر یابد. هدف آن نیز در محیط کار عبارت از توسعه توانایی‌های افراد و نیز برطرف کردن نیازهای حال و آینده سازمان است (فتیحی واجارگاه و همکاران، ۱۳۹۱). آموزش‌های تخصصی و ضمن خدمت کارکنان برای بهبود عملکرد آن‌ها ضروری است. یک برنامه آموزشی زمانی مفید است که شواهد قابل اطمینان از تأثیر آموزش بر بهبود رفتار و عملکرد کارکنان و منافع سازمانی داشته باشد. برای اطمینان از این کار لازم است بر اساس شاخص‌های عملکردی، اثربخشی آموزشی اندازه گیری شود. برای آموزش تعاریف متعددی ارائه شده است. در یک مفهوم، آموزش گسترش نگرش و دانش، مهارت و الگوهای رفتاری مورد نیاز یک فرد برای انجام عملکرد مناسب در یک تکلیف یا شغل معین است. از نظر رابینز^۱ آموزش تجربه‌ای است مبتنی بر یادگیری تا با تغییرات نسبتاً پایداری که در فرد ایجاد می‌شود او را در انجام کار و بهبود توانایی‌ها، تغییر مهارت‌ها، دانش، نگرش و رفتار اجتماعی کمک کند. بنابراین آموزش به مفهوم تغییر دانش، نگرش و تعامل با همکاران است (عباسی و رشیدی، ۱۳۹۲). آموزش تجربه‌ای است مبتنی بر یادگیری و به منظور ایجاد تغییرات نسبتاً پایدار در فرد، تا او را قادر به انجام کار و بهبود بخشی توانایی‌ها، تغییر مهارت‌ها، دانش، نگرش و رفتار اجتماعی نماید. بنابراین آموزش به مفهوم تغییر دانش، نگرش و تعامل با همکاران است (سیدجوادین، ۱۳۹۲). این عامل به درک کارکنان از فرصت‌هایی است که سازمان با در نظر گرفتن برنامه‌های آموزشی در اختیار آنها قرار می‌دهد (دیهار^۲، ۲۰۱۵). آموزش و بهسازی نیروی انسانی، بینش و بصیرت عمیقتر، دانش و معرفت بالاتر و توانایی و مهارت بیشتر کارکنان را در سازمان موجب می‌شود (کرمی، ۱۳۸۶). بیشتر سازمان‌ها منابع فراوانی را به آموزش و

1. Robbins
2. Dhar

پیشرفت کارکنان خود اختصاص می‌دهند (سیدجوادین، ۱۳۹۲). بلانچارد و تاکر^۱ در سال ۲۰۱۰ استدلال کردند که آموزش به عنوان یک روند برنامه ریزی شده در راستای افزایش دانش، مهارت و نگرش‌های مرتبط به کار، از طریق تجربیات با توجه به اثربخشی بیشتر کار تعریف می‌شود. آموزش دارای تأثیر مثبت در انتقال دانش، کسب دانش و مهارت جدید و افزایش توانایی برای استفاده از تاکتیک‌های مختلف و استراتژی‌های لازم در راستای اهداف طراحی شده است. از این رو محققین استدلال کردند که انتقال دانش و آموزش منجر به عملکرد شغلی بهتر می‌شود. زمره و همکاران^۲ در سال ۲۰۱۳ بیان کردند که درک کارکنان از دسترسی به آموزش در محل کار منجر به توانمندی بیشتر می‌شود (زومراه^۳، ۲۰۱۴).

آموزش کارکنان به طور کلی مزایایی را در راستای بهبود ارتباطات در سازمان به همراه دارد. آموزش کارکنان منجر به تقویت آگاهی می‌شود. از این رو این مؤلفه می‌تواند به افزایش قابلیت‌ها و مهارت‌ها در فرایند کاری و تعاملات می‌شود. در واقع آموزش‌های تخصصی و مهارت‌های حرفه‌ای منجر به کاهش هزینه‌های عملیاتی در سازمان شده و همچنین منجر به کیفیت و سازگاری در زمینه اهداف سازمانی، تعهد و درگیر بودن در شغل و بهبود رفتارهای حرفه‌ای و اخلاقی می‌شود. به عبارت دیگر، توسعه توانایی و شکوفایی استعداد و نوآوری بیشتر در سازمان نیز چشم انداز مزایای آموزش به حساب می‌آید (شینباوم^۴، ۲۰۱۶).

آموزش کارکنان تغییرات سازمانی مثبتی در جهت دستیابی به اهداف سازمان را هموار می‌سازد و منجر به تغییرات و مشارکت در کار می‌شود. ارتباط معناداری بین آموزش کارکنان و عملکرد آنها وجود دارد. برخی از آموزش‌ها به عنوان مثال آموزش در حین کار مزایای مناسبی را برای کارمندان و کارفرمایان به همراه دارد. آموزش فرصت‌هایی را برای کارمندان فراهم می‌آورد و کارمندان با تمرکز بر مهارت و کسب دانش جدید بهره‌وری را در کار بهبود می‌بخشد. کارکنانی که برای آنها زمینه فراگیری آموزش مهیا باشد انگیزه بیشتر و روحیه بالاتری را احساس می‌کنند و توانایی و مهارت‌هایی خود را همراستا با اهداف سازمانی و برنامه‌های مرتبط با کار هماهنگ می‌کنند (جاگیرو^۵، ۲۰۱۲). برنامه‌های آموزشی توسط هر سازمانی بطور متقابل صورت می‌گیرد. برنامه

-
1. Blanchard & Thacker
 2. Zumrah et al
 3. Zumrah
 4. Shinbaum
 5. Jagero

آموزشی مزایای را برای کارمندان و سازمان به‌مراه دارد، آن‌ها سطوح بالاتری از علاقه را برای شرکت در برنامه‌ها خواهند داشت در نتیجه تمایل بیشتری به مشارکت نشان داده و نتایج بهتری را ارائه خواهند داد. محققینی مانند، فیلیپس و استون^۱ در سال ۲۰۰۲ نشان دادند که موفقیت بیشتر برنامه‌های آموزشی مزایای نامحسوسی دارند و دارای نتایج مثبتی هستند (لاکان دیهار^۲، ۲۰۱۵).

آرمسترانگ در سال ۲۰۰۰ در مورد مزایای آموزش کارکنان بیان کرد که اغلب دیده شده که کارکنان آموزش دیده در فعالیت‌های تیمی و گروهی موفق‌تر عمل می‌کنند و دارای اتماد به نفس بیشتری در عملکرد و تصمیم‌گیری تیم برخوردار هستند. افزون بر این، کارکنان آموزش دیده دارای ایده‌های جدید و نو هستند. از اینرو در سازگاری با تغییرات سازمانی همگام‌تر می‌باشند (جاگیرو، ۲۰۱۲). هدف اصلی از آموزش کارکنان در هر سازمانی را برآوردن نیازهای فردی، آموزشی، شغلی و سازمانی کارکنان ذکر می‌کنند و حیات سازمان را تا حدود زیادی وابسته به مهارت‌ها و آگاهی‌های مختلف کارکنان آن می‌دانند. آموزش‌های ارائه شده در هر سازمانی باید علاوه بر توجه بر دانش نظری بر کاربرد دانش و اطلاعات در زمینه‌های شغلی نیز متمرکز شده باشند. از این حیث آموزش کارکنان باعث بینش و بصیرت عمیق‌تر، دانش و معرفت بالاتر و عملکرد و مهارت بیشتر کارکنان برای اجرای وظایف و مسئولیت‌های شغلی در سازمان می‌شود، امروزه هیچ سازمانی قادر نیست بدون آموزش، بهبود و توسعه یابد (نوه ابراهیم و مجیدی، ۱۳۹۴).

محققین مختلفی در این حوزه به بررسی تحقیق پرداخته‌اند. افشارها و صلاحی تحقیقی را تحت عنوان "بررسی تأثیر آموزش ضمن خدمت بر اثربخش کارکنان بانک صادرات (مدیریت مرکز تهران)" انجام دادند. نتایج تحقیق نشان داد که دوره‌های آموزش ضمن خدمت بر اثربخشی کارکنان (شعب مدیریت مرکز تهران) تأثیر مثبتی دارد (افشارها و صلاحی، ۱۳۹۴). قارلی و همکاران تحقیقی را تحت عنوان "ارزشیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی شهرداری بر اساس مدل کرک پاتریک" انجام دادند. یافته‌های استنباطی: سطح اول، یافته‌های به دست آمده از تجزیه و تحلیل آماری t تک نمونه‌ای از دوره آموزشی نشان داد که: در این دوره مدیران مالی واکنش مطلوبی نسبت به دوره آموزشی برگزار شده نشان داده‌اند. واکنش مدیران مالی در ۳ سطح واکنش نسبت به استاد، محتوا (واکنش مثبت) و تجهیزات (واکنش مثبت نشان ندادند) سنجیده شده است. در سطح

1. Phillips and Stone
2. Lochan Dhar

دوم، یعنی یادگیری، این دوره آموزشی بر میزان دانش فراگیران تأثیر نداشته است. در سطح سوم، دوره برگزار شده از دیدگاه شهرداران موجب افزایش مهارت شرکت کنندگان شده است. در سطح چهارم، از نظر مدیران مالی سازمان توانسته است به اهداف خود نائل شود و از نظر شهرداران از نظر شهرداران نواحی سازمان توانسته است به اهداف خود نائل شود. در سطح پنجم، یعنی نرخ بازگشت سرمایه، از منظر مدیران مالی، سازمان به هدف افزایش بازده نرخ بازگشت سرمایه نرسیده است و از نظر شهرداران سازمان توانسته است به هدف نرخ بازگشت سرمایه منجر دست یابد (قارلی و همکاران، ۱۳۹۴).

جلالوند و همکاران تحقیقی را تحت عنوان «بررسی سطح اثربخشی آموزش ضمن خدمت و نقش آن در روند عملکرد کارکنان شرکت هلیکوپترسازی پنها» انجام دادند. نتایج بدست آمده از آزمون فرضیات با استفاده از آزمون‌های تی تک نمونه‌ای، مستقل و وابسته و بر اساس تحلیل‌های حاصل از فرضیه‌های مورد نظر در پژوهش نشان داد که دوره‌های آموزش ضمن خدمت در شرکت هلیکوپترسازی در چهار سطح مذکور در سطح نسبتاً مطلوبی قرا داشته و اثربخش است. همچنین پس از تجزیه و تحلیل داده‌های بدست آمده و تأیید شدن فرضیه‌ها، به تفکیک فرضیات و بر اساس نتایج بدست آمده در سطوح مختلف پرسشنامه، گویه‌های مورد نظر اولویت بندی و رتبه بندی شده و سپس بصورت جداگانه به تجزیه و تحلیل هر یک از سطوح پرداخته شد. بدین ترتیب گویه‌هایی که از نظر پاسخ گویان دارای نقاط ضعف بوده و به آنها نمره متوسط و پایین‌تر داده شده بود، شناسایی شده و جهت بهبود آن‌ها پیشنهادهای کاربردی ارائه گردید (جلالوند و همکاران، ۱۳۹۴).

محمودی و همکاران تحقیقی را تحت عنوان «بررسی اثربخشی دوره‌های آموزش ضمن خدمت کارکنان سازمان جهاد کشاورزی استان قم بر اساس مدل کرک پاتریک» انجام دادند. نتایج پژوهش حاکی از این است که دوره‌های آموزش ضمن خدمت سازمان جهاد کشاورزی استان قم در چهار سطح مدل کرک پاتریک یعنی سطح (واکنش)، (یادگیری)، (سطح رفتار) و (سطح نتایج) از اثربخش بوده است (محمودی و همکاران، ۱۳۹۳). پیرویان و همکاران تحقیقی تحت عنوان ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزش ضمن خدمت کارکنان دانشگاه علوم پزشکی قزوین در سال ۱۳۹۰ بر اساس مدل ارزشیابی کرک پاتریک انجام دادند. نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن است که فراگیران شرکت کننده در دوره‌های آموزشی در مجموع، میزان اثربخشی دوره‌های آموزشی را در سطح خوب ارزیابی نموده‌اند. گر چه دوره‌های آموزشی برگزار شده از اثربخشی صد در صد برخوردار نبوده است ولی با توجه به محاسبات آماری انجام شده می‌توان ادعا نمود که اثربخشی آموزش‌های

سازمانی دانشگاه علوم پزشکی قزوین بطور معنی دار از میانگین فرضی (۶۰ درصد دوره‌ها اثربخش) بالاتر بوده است (پیرویان و همکاران، ۱۳۹۲). همتی راد و همکاران تحقیقی تحت عنوان «ارزشیابی اثربخشی دوره‌های ضمن خدمت فرهنگیان شهرستان کوه‌دشت بر اساس الگوی کرک پاتریک» انجام دادند. نتایج تحقیق حاکی از این بود که فرهنگیان نسبت به دوره آموزشی برگزار شده از خود واکنش نسبتاً مطلوبی نشان دادند. همچنین دوره آموزش باعث تغییرات نسبتاً مطلوب در سطح دانش و یادگیری فرهنگیان شده است. از نظر تغییرات ایجاد شده در رفتار و مهارت فرهنگیان نظرات مدیران نشان می‌دهد که این تغییرات در سطح نسبتاً مطلوب می‌باشد. در ادامه نیز بر اساس نظر مدیران نتیجه گرفته شد که دوره آموزش نتایج نسبتاً مطلوبی را برای اداره آموزش و پرورش به همراه داشته است (همتی راد و همکاران، ۱۳۹۱). با توجه به بررسی ادبیات تحقیق فرضیه‌ها به صورت زیر تدوین شده است:

۱. آموزش معلمین بر انتقال اطلاعات مرتبط با علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.
۲. آموزش معلمین بر نگرش دقیق آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.
۳. آموزش معلمین بر آگاهی مناسب آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.
۴. آموزش معلمین بر تخصص آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.

در راستای فرضیه‌های تحقیق سؤالات تحقیق نیز به این صورت مطرح شده است که:

۱. آیا آموزش معلمین بر انتقال اطلاعات مرتبط با علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد؟
۲. آیا آموزش معلمین بر نگرش دقیق آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد؟
۳. آیا آموزش معلمین بر آگاهی مناسب آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد؟
۴. آیا آموزش معلمین بر تخصص آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد؟

۳. روش تحقیق

پژوهش جاری از نظر هدف از نوع کاربردی، و بر اساس روش پژوهش از نوع توصیفی-پیمایشی و ارتباط بین متغیرهای پژوهش، از نوع همبستگی می‌باشد. جهت گردآوری اطلاعات در زمینه مبانی نظری و ادبیات موضوع، از مطالعات کتابخانه‌ای و مقالات، و به منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات برای تجزیه و تحلیل، از پرسش‌نامه استفاده گردیده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۱۹ استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش کارشناسان ارشد آموزش و پرورش در استان گیلان هستند. روش نمونه‌گیری در این تحقیق از نوع نمونه‌گیری

قضایوتی است و تعداد نمونه‌های مورد مطالعه برابر با ۶۸ نفر هستند. روش گردآوری داده‌ها در این تحقیق میدانی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه است. به دلیل احتمال عدم بازگشت برخی از پرسش‌نامه‌های توزیع شده، ۷۵ عدد پرسشنامه در بین پاسخ‌دهندگان توزیع گردید که از این میان ۶۸ عدد پرسشنامه برگشت داده شد. برای بررسی اعتبار محتوا، پرسشنامه پژوهش در اختیار خبرگان و صاحب‌نظران قرار گرفت و در چندین نشست اصلاحات موردنظر آن‌ها بر ساختار و محتوی پرسش‌نامه اعمال گردید. در این پژوهش با استفاده از آلفای کرونباخ سازگاری منطقی بین سؤالات پرسشنامه را سنجیده شده‌اند و با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ برای تمامی متغیرهای تحقیق بالاتر از ۰/۷ بدست آمده است، از این رو پایایی پرسش‌نامه به تأیید رسیده است. در جدول (۱) نتایج محاسبات آلفای کرونباخ برای هر کدام از متغیرهای پرسش‌نامه نشان داده شد که نتایج آن نیز در جدول (۱) نشان داده شده است.

جدول ۱. ضرایب پایایی متغیرهای پرسشنامه

متغیرهای تحقیق	ضریب کرونباخ
آموزش معلمان	۰/۸۹۷
انتقال اطلاعات	۰/۷۴۵
نگرش دقیق	۰/۷۶۲
آگاهی مناسب	۰/۸۰۳
تخصص	۰/۷۱۳

۴. یافته‌های تحقیق

در این بخش برای آزمون فرضیه‌های تحقیق در ابتدا از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است و در ادامه از طریق رگرسیون خطی ساده و بررسی ضرایب تعیین، تحلیل دقیق‌تری صورت گرفته است.

۴-۱. آزمون فرضیه اول

فرضیه: آموزش معلمان بر انتقال اطلاعات مرتبط با علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.

جدول ۲. ضریب همبستگی بین آموزش معلمان و انتقال اطلاعات

		آموزش	انتقال اطلاعات
آموزش	همبستگی پیرسون	۱	۰/۳۴۹
	معنی داری		۰/۰۰۰
	تعداد نمونه	۶۸	۶۸

از جدول (۲) مشاهده می‌شود که ضریب همبستگی پیرسون ۰/۳۴۹ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به دست آمده‌است و چون سطح معنی‌داری از ۰/۰۵ کمتر است، در نتیجه فرضیه اول تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد. بنابراین می‌توان گفت: آموزش معلمان بر انتقال اطلاعات مرتبط با علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد. پس از محاسبه ضریب همبستگی می‌توان به سراغ رگرسیون خطی ساده نیز رفت و رابطه دو متغیر را نیز بررسی کرد که در زیر خروجی مربوط به بررسی خطی بودن رابطه بین دو متغیر و ضرایب رگرسیون مربوطه آورده شده است.

جدول ۳. ضرایب رگرسیونی بین آموزش معلمان و انتقال اطلاعات

مدل		ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	t آماره	معنی داری
		β	خطای انحراف معیار	β		
۱	ثابت	۲/۰۸۳	۰/۱۶۶	۰/۳۴۹	۱۲/۵۱۴	۰/۰۰۰
	آموزش	۰/۳۵۳	۰/۰۵۷		۶/۱۶۹	۰/۰۰۰

β نشان دهنده شیب خط رگرسیون است. اگر آموزش را با X و انتقال اطلاعات را با Y نشان دهیم رابطه آنها به صورت زیر قابل بیان است:

$$\hat{Y} = 2.083 + 0.353 X$$

از ستون آخر جدول (۳) مشخص است که هر دو ضریب (یعنی عرض از مبدأ و شیب) معنی دار هستند. تفسیر شیب به این صورت است که با افزایش یک واحدی آموزش میزان انتقال اطلاعات به اندازه ۰/۳۵۳ واحد افزایش می‌یابد.

۴-۲. آزمون فرضیه دوم

فرضیه: آموزش معلمان بر نگرش دقیق آنها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.

جدول ۴. ضریب همبستگی بین آموزش معلمان و نگرش دقیق

		آموزش	نگرش دقیق
آموزش	همبستگی پیرسون	۱	۰/۴۸۹
	معنی داری		۰/۰۰۰
	تعداد نمونه	۶۸	۶۸

از جدول (۴) مشاهده می شود که ضریب همبستگی پیرسون ۰/۴۸۹ با سطح معنی داری ۰/۰۰۰ به دست آمده است و چون سطح معنی داری از ۰/۰۵ کمتر است، در نتیجه فرضیه دوم تحقیق مورد تأیید قرار می گیرد. بنابراین می توان گفت: آموزش معلمان بر نگرش دقیق آنها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد. پس از محاسبه ضریب همبستگی می توان به سراغ رگرسیون خطی ساده نیز رفت و رابطه دو متغیر را نیز بررسی کرد که در زیر خروجی مربوط به بررسی خطی بودن رابطه بین دو متغیر و ضرایب رگرسیون مربوطه آورده شده است.

جدول ۵. ضرایب رگرسیونی بین آموزش معلمان و نگرش دقیق

مدل		ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	t آماره	معنی داری
		β	خطای انحراف معیار	β		
۱	ثابت	۱/۳۲۴	۰/۰۳۶	۰/۴۸۹	۱۰/۲۱۴	۰/۰۰۰
	آموزش	۰/۷۵۴	۰/۰۴۷		۵/۹۸۷	۰/۰۰۰

β نشان دهنده شیب خط رگرسیون است. اگر آموزش را با X و نگرش دقیق را با Y نشان دهیم رابطه آنها به صورت زیر قابل بیان است:

$$\hat{Y} = 1.324 + 0.754 X$$

از ستون آخر جدول (۳) مشخص است که هر دو ضریب (یعنی عرض از مبدأ و شیب) معنی دار هستند. تفسیر شیب به این صورت است که با افزایش یک واحدی آموزش میزان نگرش دقیق به اندازه ۰/۷۵۴ واحد افزایش می یابد.

۳-۴. آزمون فرضیه سوم

فرضیه: آموزش معلمان بر آگاهی مناسب آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.

جدول ۶. ضریب همبستگی بین آموزش معلمان و آگاهی مناسب

		آموزش	آگاهی مناسب
آموزش	همبستگی پیرسون	۱	۰/۴۱۲
	معنی داری		۰/۰۰۰
	تعداد نمونه	۶۸	۶۸

از جدول (۶) مشاهده می‌شود که ضریب همبستگی پیرسون ۰/۴۱۲ با سطح معنی داری ۰/۰۰۰ به دست آمده است و چون سطح معنی داری از ۰/۰۵ کمتر است، در نتیجه فرضیه سوم تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد. بنابراین می‌توان گفت: آموزش معلمان بر آگاهی مناسب آن‌ها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد. پس از محاسبه ضریب همبستگی می‌توان به سراغ رگرسیون خطی ساده نیز رفت و رابطه دو متغیر را نیز بررسی کرد که در زیر خروجی مربوط به بررسی خطی بودن رابطه بین دو متغیر و ضرایب رگرسیون مربوطه آورده شده است.

جدول ۷. ضرایب رگرسیونی بین آموزش معلمان و آگاهی مناسب

مدل		ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	t آماره	معنی داری
		β	خطای انحراف معیار			
۱	ثابت	۰/۶۵۷	۰/۲۱۴	۰/۴۱۲	۹/۷۴۸	۰/۰۰۰
	آموزش	۰/۵۵۱	۰/۰۳۲		۴/۶۳۲	۰/۰۰۰

β نشان‌دهنده شیب خط رگرسیون است. اگر آموزش را با X و آگاهی مناسب را با Y نشان دهیم رابطه آن‌ها به صورت زیر قابل بیان است:

$$\hat{Y} = 0.657 + 0.551 X$$

از ستون آخر جدول (۷) مشخص است که هر دو ضریب (یعنی عرض از مبدأ و شیب) معنی دار هستند. تفسیر شیب به این صورت است که با افزایش یک واحدی آموزش میزان آگاهی مناسب به اندازه ۰/۵۵۱ واحد افزایش می‌یابد.

۴-۴. آزمون فرضیه چهارم

فرضیه: آموزش معلمان بر تخصص آنها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد.

جدول ۸. ضریب همبستگی بین آموزش معلمان و تخصص آنها

		آموزش	تخصص
آموزش	همبستگی پیرسون	۱	۰/۶۵۲
	معنی داری		۰/۰۰۰
	تعداد نمونه	۶۸	۶۸

از جدول (۸) مشاهده می‌شود که ضریب همبستگی پیرسون ۰/۶۵۲ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به دست آمده است و چون سطح معنی‌داری از ۰/۰۵ کمتر است، در نتیجه فرضیه چهارم تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد. بنابراین می‌توان گفت: آموزش معلمان بر تخصص آنها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد. پس از محاسبه ضریب همبستگی می‌توان به سراغ رگرسیون خطی ساده نیز رفت و رابطه دو متغیر را نیز بررسی کرد که در زیر خروجی مربوط به بررسی خطی بودن رابطه بین دو متغیر و ضرایب رگرسیون مربوطه آورده شده است.

جدول ۹. ضرایب رگرسیونی بین آموزش معلمان و تخصص آنها

مدل		ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	t آماره	معنی داری
		β	خطای انحراف معیار			
۱	ثابت	۰/۹۸۵	۰/۲۰۱	۰/۶۵۲	۱۷/۲۵۸	۰/۰۰۰
	آموزش	۰/۷۴۱	۰/۰۶۶		۷/۶۹۵	۰/۰۰۰

β نشان دهنده شیب خط رگرسیون است. اگر آموزش را با X و تخصص آنها را با Y نشان دهیم رابطه آنها به صورت زیر قابل بیان است:

$$\hat{Y} = 0.985 + 0.741 X$$

از ستون آخر جدول (۹) مشخص است که هر دو ضریب (یعنی عرض از مبدأ و شیب) معنی‌دار هستند. تفسیر شیب به این صورت است که با افزایش یک واحدی آموزش میزان تخصص آنها به اندازه ۰/۷۴۱ واحد افزایش می‌یابد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

یکی از نهادهای مهم آموزش و پرورش هر جامعه سازمانی است که در آن معلمان مورد نیاز دوره‌های مختلف تحصیلی تربیت می‌شوند، زیرا محصول این نوع سازمان‌ها معلمان هستند که نقطه آغاز هر تحول آموزشی و پرورشی‌اند و قادرند با دانش و مهارتی که کسب کرده‌اند چهره سازمان آموزشی را دگرگون سازند و فضای مدارس را به فضای محبت، رشد و بالندگی روح افزا و لذت بخش مبدل کنند و با انتقال عناصر فرهنگی به نسل نوظهور و اعمال روش‌های مناسب تربیتی، موجبات رشد شخصیت کودکان و نوجوانان را فراهم سازند. نظر به اهمیت نقش معلمان و اعتبار و ارزشی که بر آن متصور است، سرمایه‌گذاری به منظور تربیت و تأمین این رکن مهم تعلیم و تربیت، بهترین و سودمندترین نوع سرمایه‌گذاری است. در آموزش و پرورش نقش نیروی انسانی مهم است و معلم از مهمترین عوامل مؤثر در رشد و توسعه کیفی و محتوایی تعلیم و تربیت به شمار می‌آید، زیرا تربیت انسان نتیجه یک جریان متقابل دو جانبه و بالاخره حاصل عمل مربی و عکس‌العمل شاگرد است.

با توجه به همین اهمیت و جایگاه آموزش و پرورش در بین نهادهای مختلف جامعه می‌توان اذعان کرد، مهم‌ترین نهاد اثرگذار در تربیت، تأمین نیروی انسانی می‌باشد و معلم به عنوان مدرس و مربی می‌تواند نقش حساس و کلیدی در این رابطه داشته باشد تا نیروی انسانی کارآمد و خلاق برای جامعه تربیت نماید، به این ترتیب زمینه مناسب جهت رشد جامعه در تمامی ابعاد آن فراهم می‌آید. نقش آموزش و پرورش در حوزه‌های مختلف از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و یکی از مهمترین این حوزه‌ها جنگ تحمیلی و دفاع مقدس است.

جنگ تحمیلی از مهمترین حوادثی است که در تاریخ ایران به وقوع پیوسته است. بررسی وقایع جنگ ایران و عراق و همچنین دفاع مقدس از مهمترین موضوعاتی است که همواره باید به آن پرداخته شود. در اعتلای این حوزه آموزش و پرورش نقش بسیار مهم و حیاتی ایفا می‌کند. برای تقویت ادبیات و پیشینه در این حوزه وجود معلمان آگاه و اندیشمند از مهمترین موارد است. با توجه به نتایجی که در این تحقیق بدست آمده است مشاهده گردید که آموزش معلمان بر انتقال اطلاعات، نگرش دقیق، آگاهی مناسب و تخصص آنها نسبت به علوم و معارف دفاع مقدس تأثیر دارد. بنابراین اداره آموزش و پرورش استان گیلان باید به حوزه آموزش و توانمندسازی معلمان نگاه ویژه‌ای داشته باشد.

پیشنهادهای

۱. دوره‌های ضمن خدمت دفاع مقدس و آشنایی با علوم و معارف آن برای معلمان ارائه شود.
۲. با مشارکت سازمان بسیج دانش آموزی کارگاه‌ها، بازدیدها و اردوهای در راستای دستاوردهای دفاع مقدس برای معلمان برنامه ریزی شود.
۳. با توجه به بستر سازی مناسب، زمینه‌ای ایجاد شود تا معلمان با مراکز علمی و تحقیقاتی در حوزه دفاع مقدس ارتباط بیشتری داشته باشند.
۴. ادارات کل آموزش و پرورش استان‌ها به حوزه آموزش و توانمندسازی معلمان نگاه ویژه‌ای داشته باشند.

فهرست منابع

- افشارها، امیراردشی و صلاحی، جواد (۱۳۹۴). بررسی تأثیر آموزش ضمن خدمت بر اثربخش کارکنان بانک صادرات (مدیریت مرکز تهران). پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده مدیریت.
- امین بیدختی، علی اکبر و صالح پور، معصومه (۱۳۸۶). رابطه رضایت شغلی با تعهدسازمانی در کارکنان آموزش و پرورش، دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشور رفتار، ۱۴، ۳۶، صص ۹۳-۱۱۱.
- پیرویان، فرزاد، شیرعلی، محمد حسین، نجفی، مرتضی، بهرامخانی، فریده، ۱۳۹۲، ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزش ضمن خدمت کارکنان دانشگاه علوم پزشکی قزوین در سال ۱۳۹۰ بر اساس مدل ارزشیابی کرک پاتریک، فصلنامه مدیریت در آموزش و پرورش، شماره ۳۸، صص، ۴۱-۲۴.
- جلالوند، صائم؛ مؤمنی، ماندان و حیدری فمی تفرشی، غلام حسین. (۱۳۹۴). بررسی سطح اثربخشی آموزش ضمن خدمت و نقش آن در روند عملکرد کارکنان شرکت هلیکوپترسازی پنها. پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده مدیریت.
- سیدجوادین، سیدجواد (۱۳۹۲). مبانی و کاربردهای مدیریت منابع انسانی و امور کارکنان، تهران، انتشارات نگاه دانش، چاپ هفتم.
- شجاع، کلثومه؛ کرمی، مرتضی و آهنگیان، محمدرضا (۱۳۹۰). ارزشیابی اثربخشی برنامه‌های آموزش ضمن خدمت کارکنان دانشگاه فردوسی مشهد. پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

- عباسی، ابراهیم و رشیدی، عزیز. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر اجرای دوره‌های آموزشی بر عملکرد کارکنان سازمان تأمین اجتماعی. فرآیند مدیریت و توسعه. ۲۵، ۳، ۱۲۱-۱۴۳.
- فتحی واجارگاه، کورش؛ خراسانی، اباصلت و دوستی، هومن. (۱۳۹۱). نیازسنجی و تحلیل شکاف آموزشی کارکنان یک شرکت بیمه و تدوین نیازهای آموزشی آنها بر اساس مدل استاندارد مهارت. پژوهشنامه بیمه، ۲۷، ۴، ۵۱-۶۹.
- قارلی، زهرا؛ عباس پور، عباس و تقی پور ظهیر، علی. (۱۳۹۴). ارزشیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی شهرداری بر اساس مدل کرک پاتریک. پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده مدیریت.
- کرمی، مرتضی. (۱۳۸۶). آموزش مدیران با الگوی شایستگی، ماهنامه تدبیر، ۱۸، ۱۷۹.
- محمودی، راضیه؛ صالحی عمران، ابراهیم و ایزدی، صمد. (۱۳۹۳). پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی و غیردولتی آمل-آمل، دانشکده علوم انسانی.
- مقبل، طیب و صانعی، مهدی. ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی در سطح رفتار و عملکرد نیروی انسانی در دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی سمنان. پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، دانشکده علوم انسانی.
- میرکمالی، سیدمحمد؛ غلامزاده، حجت. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین تعهد سازمانی و تمایل به ترک خدمت معلمان مدارس منطقه آموزش و پرورش دستگردان (استان یزد)، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، ۶، ۷، صص ۱۴۳-۱۲۷.
- نوه ابراهیم، عبدالرحیم و مجیدی، داود. (۱۳۹۴). ارزشیابی اثربخشی دوره‌های آموزش ضمن خدمت در ارتقای عملکرد شغلی کارکنان پلیس. فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت منابع در نیروی انتظامی، سال ۲، شماره ۳، صص ۹۵-۱۱۷.
- همتی راد، عابدین؛ فیاض، ایراندخت و عباس پور، عباس. ارزشیابی اثربخشی دوره‌های ضمن خدمت فرهنگیان شهرستان کوهدشت بر اساس الگوی کرک پاتریک. پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.

Balkin, D., & Nathalie, R. (2010). A gift exchange perspective on organization training Human resource management review. 16ème Conférence de l'AGRH – Paris Dauphine – 15 & 16 septembre 2005.

Dhar, R-L. (2015), " Service quality and the training of employees: The mediating role of organizational commitment", *Tourism Management*, 46, 419-430.

Jagero, Dr. N., Vincent Komba, H., & Ndaskoi Mlingi, M. (2012). Relationship between on the Job Training and Employee's Performance in Courier Companies in Dar es Salaam, Tanzania, *International Journal of Humanities and Social Science*, 2, 22, 114-120.

Naghib Zadeh, A. (2007). *Look at the Philosophy of Education*, 20th edition, Tehran, Publications Tahoori.

Seyed Javadin, S.R. (2010). *Fundamentals of Human Resource Management*. 5th Edition, Tehran: Faculty of Tehran University Publications.

Shinbaum, S- G., Crandall, P., & A. O'Bryan, C. (2016). Evaluating your obligations for employee training according to the Food Safety Modernization Act, *Food Control*, 60, 12-17.

Zumrah, A-R. (2014). Service quality in Malaysian public sector: The role of transfer of training, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 144, 111 – 117.

دفاع مقدس و تقویت هویت ملی دانش‌آموزان

مریم هوشیار طالعی^۱

چکیده

دانش‌آموزان بعنوان قشر عظیمی از افراد جوامع؛ سرمایه‌های فرهنگی و ملی یک کشور محسوب می‌شوند. پژوهش حاضر، چگونگی تقویت و کیفیت‌افزایی هویت ملی دانش‌آموزان را در دایره تبیین و ترویج فرهنگ دفاع مقدس، بررسی می‌کند. این مجموعه به روش توصیفی و بررسی و تحلیل آثار و اندیشه‌ها؛ ابتدا به ویژگی‌ها و مؤلفه‌های حیات طیبیه در طول مدت دفاع مقدس به‌عنوان مرکز تحول بنیادی در فکر و عمل، پرداخته است. در این مقاله، پس از ذکر معنای قاموسی دفاع مقدس، هویت و واژه ولایت، به حوزه معنایی آن در یک ارتباط ولایی و الهی پرداخته می‌شود و منشاء تفاوت آن با جنگ تبیین می‌گردد. سپس به آثار توحید قلبی و عملی امام که وحدت توحیدی و تحول بنیادی جنگ را رقم می‌زند، پرداخته و دفاع مقدس را به عنوان خلق جدیدی از یک تفکر اعتقادی، بررسی می‌کند. در ادامه به اثبات می‌رساند، جنگ در حیطه فرماندهی ولایی امام خمینی و با عمل به آداب و دسترسی به آمال قرآنی تبدیل به دفاع مقدس شده است. تقویت و تحکیم هویت ملی دانش‌آموزان وابسته به ژرف‌اندیشی و ثبت و بسط فرهنگ دفاع مقدس بوده که بازیابی و بازسازی هویت ملی آنان را تضمین می‌کند.

واژگان اصلی: دفاع مقدس، تقویت هویت ملی، حیات طیبیه، امام خمینی، ولایت، تحول بنیادی.

۱. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، سرگروه آمادگی دفاعی، ناحیه یک رشت.

مقدمه

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بَقِيَهُ حَتَّى يَغْيِرُوا مَا بَأَنْفُسِهِمْ (۱۳:۱۱) خداوند سرنوشت هیچ قوم (و ملّتی) را تغییر نمی‌دهد مگر آنکه آنان آنچه را در خودشان است تغییر دهند.

انسان موجودی است که می‌تواند با ساختار وجودی خود، حوادث بسیاری را شکل دهد. وقایع نیک و بد حاصل عمل انسان است؛ جنگ یکی از وقایعی است که به دست بشر انجام گرفته و خسارات مادی و معنوی بسیاری را به وجود می‌آورد. در واقع جنگ، همان نبرد خشن و مسلحانه است که بین دو یا چند اجتماع مستقل اتفاق می‌افتد و عموم انسان‌های عاقل آن را دوست ندارند و مخالف وقوع جنگ هستند، زیرا می‌دانند افراد زیادی کشته می‌شوند و آسیب‌های فراوانی به امکانات و ثروت‌های مادی و معنوی هر دو طرف وارد می‌شود. اما دفاع از سرزمین و اعتقادات، زمینه بروز دلاوی جوانان را فراهم می‌سازد و باعث گسترش اخلاق جوان‌مردانه، تقویت روحیه سلحشوری و از خودگذشتگی مردم می‌شود.

واقعه جنگ ایران و عراق یکی از مستندترین وقایع تاریخ ایران است که می‌توان آن را در زوایای متفاوت بررسی کرد و حقایق موجود در آن را به چالش کشید. گذشته از خسارت‌های مادی جنگ، خسارت‌های معنوی آن بسیار عمیق و دامنه‌دار است؛ اما آثار و ویژگی‌های درونی و معنوی دفاع مقدس با همه جنگ‌ها متفاوت بوده است. در مقاله پیش رو سعی می‌شود، دفاع مقدس، به عنوان واقعه‌ای خاص، مبتنی بر معرفتی پویا و حیات بخش مورد بررسی قرار گیرد. معرفتی نشأت گرفته از توحید تکامل یافته و تقارن علم و عمل انسانی عارف، به نام امام خمینی (ره). اولین بار، کلمه «دفاع مقدس»، در پیام امام (ره)، به مناسبت چهارمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی به کاربرده شد: «...به حکم اسلام از تجاوز به حقوق و حدود خود دفاع کرده و تجاوزگر را تأدیب نمایند؛ و در این صورت است که هیچ قدرتی به فضل خداوند متعال نمی‌تواند آنان را از این دفاع مقدس بازدارد. (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹، ص ۴۷) دومین بار، در پیام امام (ره) به مناسبت روز پاسدار، از جنگ تحمیلی با عنوان «دفاع مقدس» یاد شد: «سپاه در جبهه‌های دفاع مقدس از اسلام و میهن اسلامی، با وحدت و انسجام کامل با ارتش معظم و بسیج عزیز و ژاندارمری و عشایر مکرم و سایر قوای ...» (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹، ص ۲۶۵)

هویت ملی بازتولید و باز تفسیر دایمی الگوی ارزش‌ها، نهادها، خاطرات، اسطوره‌ها و سنت‌هایی است که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهند و تشخیص هویت افراد با آن الگو

و میراث و با عناصر فرهنگی‌اش (حسن زاده و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۵۴). فرهنگ دفاع مقدس در جمهوری اسلامی دارای ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است که ریشه در هویت ملی ایرانیان دارد (شعبانی، ۱۳۹۴، ص. ۴۷).

اگر هویت ملی را نوعی احساس ملی یا ناسیونالیسم بنامیم، تعریف ارائه شده از آن عبارت است از وجود احساس مشترک یا وجدان و شعور جمعی در میان عده‌ای از انسان‌ها که یک واحد سیاسی یا ملت را می‌سازند. این وجدان جمعی است که در درون شخصیت افراد حاضر در جامعه و بین آن‌ها و گذشتگان و اسلافشان رابطه و دلبستگی‌هایی ایجاد می‌کند و روابط و مناسبات آن‌ها را با هم و با سایر ملل رنگ می‌دهد و آمل و آرمان‌های آنان را به هم نزدیک و منطبق می‌سازد (رزازی فر، ۱۳۷۹، ص. ۱۱۹).

دفاع مقدس برای نظام ما رویدادی تاریخ‌ساز و حیاتی در شکل‌گیری جمهوری اسلامی بوده و تأثیر آن در نسل‌های بعدی از اهمیت خاصی برخوردار است (باقری و دیگران، ۱۳۹۴، ص. ۴۵).

ارزش‌های دفاع مقدس از مهم‌ترین ارزش‌های محوری در جامعه امروز هستند و تحقق این ارزش‌ها به درونی شدن از طریق فرایند جامعه‌پذیری بستگی دارد و کتاب‌های درسی به منزله یکی از منابع اساسی و گسترده جامعه‌پذیری، در انتقال و درونی‌سازی این ارزش‌های دفاع مقدس نقش ویژه‌ای دارند؛ از سوی دیگر، انتقال و درونی‌سازی این ارزش‌ها در کتاب‌های درسی به سبب شکل‌پذیری شخصیت کودکان، نوجوانان و جوانان، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است (فاضل، ۱۳۸۵، ص. ۱۲۷).

آمار موجود نشان می‌دهد، پرشورترین حضور در جبهه‌ها از آن دانش‌آموزان بوده است. در حدود ۳۶۶۶۹۷ نفر از دانش‌آموزان در طول دوره جنگ در جبهه‌ها حضور یافتند که از این میان، ۱۷۲۹۶ شهید ۲۳۲۸ نفر جانباز، ۱۱۱۰ نفر آزاده و ۲۰۶۳ نفر مفقودالثر نتیجه این حضور حماسی در حماسه ۸ سال دفاع مقدس بوده است. خاطرات حضور نوجوانان ۱۳ ساله در جبهه‌های جنگ، هنوز از ذهن‌ها زنده نشده است و خاطرات مربوط به کسانی که با دستکاری در شناسنامه‌های خود و جعل امضای والدین، خود را به خطوط مقدم نیرو می‌رساندند هنوز در جهان شهره است (عزیزی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۶).

مهم‌ترین عناصر تقویت‌کننده ایرانیان که در دوران دفاع مقدس بسیار چشمگیر بود عبارتند از: ۱- سرزمین، ۲- زبان و ادبیات فارسی، ۳- روحیه ظلم‌ستیزی و تحکیم وحدت ملی (سمیعی و دیگران، ۱۳۹۳، صص. ۸۳-۸۵).

مؤلفه‌های هویت دینی ایرانیان که در دوران دفاع مقدس بسیار چشمگیر بود عبارتند از: ۱- روح معنویت و رشد باورهای دینی، ۲- اسلام مبتنی بر معارف قرآن و مودت اهل بیت، ۳- ولایت مداری، ۴- فرهنگ عاشورا و روحیه شهادت طلبی، ۵- تولد تفکر بسیجی (سمیعی و دیگران، ۱۳۹۳، صص. ۹۱-۸۷).

مهم‌ترین اصل حاکم در حکومت ولایی زمینه‌سازی اجرای احکام اسلامی و نظارت بر آن را در همه ساحت‌های اقتصادی، فرهنگی، جزایی و اجتماعی و نظامی است و از آنجا که قوام حکومت از منظر دین به عدالت است. برقراری قسط در همه عرصه‌ها از اهداف محوری حاکم اسلامی است. «ائمه و فقهای عادل موظف‌اند که از نظام و تشکیلات حکومتی برای اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اسلام و خدمت به مردم استفاده کنند. صرف حکومت برای آنان جز رنج و زحمت چیزی ندارد؛ متها چه بکنند؟ مأمورند انجام وظیفه کنند. موضوع «ولایت فقیه» مأموریت و انجام وظیفه است». احیای حق و مبارزه با باطل و حمایت از مظلومان و ستم‌دیدگان در برابر ظالمان و اجرای حدود الهی جزء اهداف عالی حکومت ولایی است (سلیمانی، ۱۳۹۰، ص ۹۵).

دفاع مقدس به خاطر ویژگی‌های منحصر بفرد خود که از جنگ به دفاع، از ترس و توحش به عشق و از بی‌میلی، دوری و گریز به کشش و جوشش و نشاط در فضای جبهه انجامید؛ قابل بررسی است.

«در عمل، هویت اسلام و هویت سرزمین در پیوند همه‌جانبه‌ای قرار گرفتند و عناصر سرزمینی از قداست شرعی برخوردار شدند. درواقع یکی بدون دیگری قابل‌تصور نبود و دفاع از میهن اسلامی به تعبیر امام خمینی (ره) دفاع از کشور امام زمان محسوب می‌گردید: «از دین خدا دفاع کنید و نگهبان کشور ولی الله الاعظم باشید» (امام خمینی) (ولی‌پور رزمی، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۳).

«نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که مولفه چهارگانه آموزش و پرورش در هویت ملی دانش آموزان تأثیر دارد. با توجه به یافته‌های بدست آمده تأثیر مولفه‌های چهارگانه آموزش و پرورش در هویت ملی دانش‌آموزان به ترتیب شخصیت معلمان، شیوه تدریس معلمان، محتوای کتب درسی و برنامه‌های پرورشی می‌باشد که تفاوت بین رتبه‌ها هم معنادار است.» (حسن زاده و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۶۴)

دکتر امینیان و دکتر کرمی در مقاله‌ای با عنوان «تعامل نمادهای جنگ و هویت ملی در روسیه». در خصوص ارج نهادن به دفاع و مقاومت و نمادهای دوران جنگ (به‌ویژه در متون درسی و برنامه‌های آموزشی) در روسیه چنین آورده‌اند: «امروزه پس از گذشت ۶۰ سال از پایان

جنگ و ۱۵ سال از سرنگونی نظام سوسیالیستی، این نمادها در سطح جامعه حضوری ملموس داشته و ارزش‌های جنگ و مقاومت گرامی داشته می‌شوند... در روسیه علاوه بر موفقیت در انتقال تکریم و بزرگداشت ارزش‌های دفاع و نهادینه کردن آن، تلاش گسترده‌ای برای انتقال این دستاوردها به نسل‌های جدید به عمل آمده است. متون درسی، فیلم‌ها و برنامه‌های آموزشی و پژوهشی مدارس و دانشگاه‌ها در این چارچوب تنظیم و اجرا می‌گردد. بازدید دانش‌آموزان مدارس به صورت منظم از موزه‌ها و یادمان‌های جنگ و ارائه توضیحات و تدریس تاریخ به صورت جدید با استفاده از امکانات موجود در آن در تمامی این مکان‌ها مشهود هست و نشان‌دهنده برنامه‌ریزی دقیق در این بار است» (فاضل، ۱۳۸۵، ص. ۱۲۵)

پیشینه تحقیق و بررسی در موضوع فوق به دهه‌های گذشته برمی‌گردد: «اکبری، سنگری و عبداللهی (۱۳۸۷) در پژوهش خود به تبیین عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان می‌دهد که ده عامل مهم معنوی و فرهنگی در دفاع مقدس مؤثر بوده‌اند. این عوامل شامل باورهای دینی، امدادها، غیبه، ارزش‌های اسلامی، فرهنگ عاشورا، شباهت جویی به جنگ‌های صدر اسلام، رهبری امام خمینی (وحدت مردمی، حضور روحانیت، تبلیغات و هنر و ادبیات است. خطیبی کوشکی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان ارزش‌ها در دفاع مقدس به برشمردن چهارده ارزش اقدام کرده است. این ارزش‌ها عبارتند از خدامحوری، ولایت‌مداری، معادباوری، مقصد الهی، کرامت انسانی، تکلیف‌گرایی، شور و حال عارفانه، توسل، صبر و استقامت، مشارکت‌همگانی، شباهت دفاع مقدس به جنگ‌های صدر اسلام، عاشورا و دفاع مقدس، فرماندهی پیامبرگونه امام خمینی (و اتحاد رمز پیروزی.» (شعبانی، ۱۳۹۴، ص. ۴۸)

مقالات مختلفی که درباره موضوع تقویت هویت ملی نگاشته شده است عبارتند از: «تأثیر مؤلفه‌های آموزش و پرورش در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان» از حسن زاده، رضایی و موسوی، «صورتبندی هویت ملی در اندیشه سیاسی امام خمینی» از درخشه و موسوی نیا، «تحلیل مشارکت اقشار مختلف در دفاع مقدس» از عزیزی و ...

در اینجا می‌توان فرضیه مقاله را به این صورت مطرح کرد که: دفاع مقدس بعنوان بستری آماده برای حیات طیبه قرآنی؛ بهترین منبع هویت‌یابی و تحکیم هویت ملی دانش‌آموزان است.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر بر اساس هدف بنیادی- استدلال عقلانی بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفته است. آثار و اندیشه‌ها از کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های متفاوت بهره گرفته شده و پس از گزینش مطالب مرتبط با موضوع ثبت و جمع‌آوری شده است. نحوه گردآوری آن بدین صورت بوده؛ ابتدا فیش‌برداری شده و بر اساس موضوعات اولویت‌بندی شد. سپس براساس کلیدواژه‌ها دسته‌بندی شدند و در موقعیت مناسب بعنوان و مبانی نظری بکار برده شده‌اند. در روش توصیفی از نوع بررسی موردی آثار و اندیشه‌ها، نقد و بررسی شده و نتایج آن بر پایه اهداف مقاله مرتب گشته‌اند.

یافته‌های تحقیق

«تجربه هشت‌ساله دفاع مقدس، خاطره‌ای فراموش‌نشدنی از حافظه تاریخی مردم این سرزمین است که نقطه اشتراک اعتقاد معنوی و سربلندی ملی ایرانیان محسوب می‌شود؛ بنابراین، شایسته است، آثار خلق شده در این موضوع را چون آینه‌ای برای همیشه در برابر دیدگان آیندگان قرار داد تا یادآور مبانی هویتی و سربلندی ملت ایران باشد» (لک، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۲).

«موضوع تبلیغات و جنگ روانی در کشور ما، همواره یکی از جدل برانگیزترین و مبهم‌ترین مباحث بویژه در سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی بوده است... بی‌شک اگر شور و حماسه‌آفرینی بسیجیان نبود، معلوم نبود که امروز مرز ایران و عراق، در کجای سرزمینمان قرار داشت... در حالی که لباس فرم سرباز انگلیسی، مدل ایده‌آلی برای بسیاری از جهان‌سومی است، یا اطوار رمبوی آمریکایی... ما هرگز نتوانستیم از بسیجی، اسطوره و اسوه‌ای بسازیم که حداقل برای دودمه، ان هم دانش‌آموزان کشور خودمان، آرزوی پوشیدن لباس او را داشته باشند...» (بنی‌لوحی، ۱۳۸۸، صص. ۲۴۳-۲۴۴).

دفاع

در ساده‌ترین تعریف، دفاع به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که انسان برای حفظ و حراست از حیات، اعتقادات، سرزمین و... خود در برابر خطراتی که او را تهدید می‌کند، انجام می‌دهد. قرآن کریم در مورد اهمیت دفاع می‌فرماید: اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نمی‌کرد، صومعه‌ها، کلیساها، کنیسه‌ها و مساجدی که نام خدا در آن‌ها بسیار برده می‌شود،

ویران می‌شد. (حج / ۴۰) امام علی (ع)، در رعایت اصول انسانی می‌فرماید: «با دشمن، جنگ را آغاز نکنید، تا آن‌ها شروع کنند. بحمدالله حجت با شماس، و آغازگر جنگ نبودنتان، تا آنکه دشمن به جنگ روی آورد، حجت دیگر بر حقانیت شما خواهد بود» (دشتی، ۱۳۷۹، ص ۴۹۵). دین اسلام بر پایه حق و حقیقت بنا گذاشته شده است؛ در بیان مولا علی (ع)، حقانیت، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و دفاع دلیل حقانیت است. حقانیت یک مطلب، اهمیت آن را تأیید، و ضرورت وجودش را اثبات می‌کند؛ چنانچه یکی از اصول انسانی، عدم آغازگری جنگ است.

مقدس

«مقدس یعنی پاک، پاکیزه، منزّه، جای پاک... یعنی مرد خدا که از منہیات بپرهیزد... چیزی است که از نظر دینی مورد توجه و تقدیس قرار گیرد» (معین، ۱۳۸۱، صص ۴۲۹۰ و ۴۲۹۱). «آنچه فطری بشر است تقدیس است. انسان بالفطره می‌خواهد در برابر یک موجود منزّه از نقص و آراسته به کمال بایستد و او را تقدیس و تنزیه نماید» (مطهری، ۱۳۸۶: ص ۲۲۶).

دفاع مقدس

واژه مقدس که بر جنگ تحمیلی اطلاق شد، بر اساس ایمان به محتویات آن بود؛ که در آن مردان پاک با نیت پاک به هدفی پاک نظر داشتند و صحنه‌های جبهه را به روضه و جایگاهی مطهر و مقدس تبدیل کردند. تعظیم و عبادت خدا در آن مکان و زمان به حد اعلایی شکل گرفت. جبهه‌های جنگ، محل تقدس خداوند شد و آموزه‌های قرآنی از رهبری عارف به قلب و روح رزمندگان صادر می‌شد و پاکی و عظمت عمل آن‌ها در پرستش و تنزیه خداوند، به ظهور می‌رسید. بنابر این دفاع مقدس بهترین واژه‌ای است که برای این جنگ می‌توان یافت.

«امام خمینی (ره) در تعریف ماهیت جنگ تحمیلی می‌فرماید: «جنگ امروز ما، جنگ مکتب ماست... علیه تمامی ظلم و جور، جنگ ما جنگ اسلام است، علیه تمام نابرابری‌های دنیای سرمایه‌داری... جنگ ما جنگ قداست، عزت و شرف و استقامت علیه نامردمی‌ها است... جنگ بین استکبار و اسلام است» (فروتنی، ۱۳۸۷: ص ۳۷۵).

دفاع مقدس تلفیقی از ارزش‌های ملی، دینی، جامعه‌ای و انسانی است که در آن به شئون مذهب هم پرداخته شده است. علاوه بر اینکه دین اسلام، اولویت عملکرد افراد را در آن مقطع تاریخی تنظیم می‌کرد. مذهب شیعه به‌عنوان یک مذهب فرهیخته و متعالی به هویت دینی- مذهبی

و ملی افراد در آن مقطع، جان و روح تازه‌ای بخشید و رزمندگان برای دستیابی به یک نگرش والا، دید جهان‌شناختی خود را بر پایه هویت اسلام شیعی در حول محور اطاعت و فرمان‌برداری از ائمه هدی و ولایت فقیه در عصر غیبت بنا نهادند.

«حماسه هشت سال دفاع مقدس که تجلی سبک زندگی اسلامی ایرانی است، دارای شاخص‌هایی چون: ۱- پایبندی به هویت اسلامی: نمادهای پایبندی به هویت اسلامی در حماسه دفاع مقدس عبارتند از: در راه خدا بودن، ولایت‌مداری، دین‌محوری، تکلیف‌مداری، شهادت‌طلبی، الهام‌بخشی و جهت‌دهندگی به سایر ملل، نهراسیدن از دشمن، جهاد در برابر دشمن متجاوز، عادلانه بودن و کرامت انسان در پرتو صلح عادلانه، انسانی بودن و حفظ ارزش‌های انسانی و رعایت حقوق بشردوستانه، دفاعی بودن و ماهیت دفاع مشروع جنگ، صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز و شرافتمندانه، منع سلاح‌های غیرمتعارف، مدارا با اسرا، حفظ محیط زیست، پرهیز از پیش‌دستی در جنگ، تأکید بر معنویت و گسترش و تعمیق معارف دینی، عزت‌خواهی و کرامت‌انسانی و سرباز زدن از خواسته‌های ذلت‌آور دشمن، انس با خدا، قرآن و توسل به اهل بیت.

۲- حفظ اصالت هویت ایرانی، وفاق و همگرایی ملی، مشارکت عمومی آحاد جامعه و مردمی بودن دفاع، بیگانه‌ستیزی، اقتدار نظامی و دفاعی، استقلال سیاسی، جنبش نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و تولید علم، نوآوری و ابتکار و پیشرفت، اعتماد به نفس و اتکا به سرمایه‌های ملی، شجاعت در برابر دشمن و نترسیدن از آنها، ابتکار و خلاقیت در جبهه‌ها و دوران اسارت از شاخص‌های هویت ایرانی است.

۳- نمادهای رعایت سنت‌ها و آداب و رسوم اسلامی ملی در حماسه هشت سال دفاع مقدس عبارتند از: امر به معروف و نهی از منکر، اقامه نماز جماعت، دعوت به نیکی و احسان و انفاق، سرودن ترانه‌ها و سرودهای ملی و محلی با مضامین حماسی و مذهبی، پیوند هویت ایرانی با هویت اسلامی در دفاع از کشور، عفو و گذشت و تحمل ناملایمات در سختی‌ها.

۴- نمادهای آمادگی برای دفاع از مرزهای کشور در حماسه هشت سال دفاع مقدس عبارتند از: دفاع از اراضی و مناطق مرزی کشور، استفاده از همه ظرفیت‌های ملی، وطن‌دوستی و دفاع از دشمن متجاوز به خاک وطن، ادبیات و هنر حماسی مانند تدوین رمان‌ها و داستان‌ها و سرودن اشعار و خلق هنرهای حماسی» (شعبانی، ۱۳۹۴، ص. ۵۸).

هویت

«هویت [=ع. هویت] ۱- ذات باری تعالی. ۲- هستی، وجود. ۳- آنچه موجب شناسایی شخص باشد. ۴- (فل.) هویت عبارت از حقیقت جزئی است یعنی هرگاه ماهیت با تشخیص لحاظ و اعتبار شود هویت گویند و گاه هویت به معنی وجود خارجی است و مراد تشخیص است و هویت گاه بالذات و گاه بالعرض است» (معین، ۱۳۸۸، ص. ۱۸۰۳).

«این که هر فرد بداند که کیست و چه نقشی دارد، خود را قادر می‌سازد بر نیازمندی‌ها، تمایلات، توانایی‌ها، ضعف‌ها، استعدادها و مسئولیت‌هایش معرفت یابد. این معرفت او را از سردرگمی‌ها، آشفتگی‌ها و رنج‌های روانی رها می‌سازد. هویت تعریفی است که فرد از خود و وجود خود می‌کند و به پرسش‌هایی چون چیستم و چه می‌خواهم پاسخ می‌دهد. از طریق هویت به ابعاد شخصیت خود، نوعی هماهنگی و انسجام نسبی می‌بخشد و از نظر روانی و رفتاری در زمان و مکان، موضع‌یابی می‌کند» (زهیری، ۱۳۸۴، ص. ۳۰).

«هویت عبارت از تصور و یا شناخت ما از خویش در برابر دیگران است. حداقل با تأمل در این تعریف ساده، دو نکته توجه ما را جلب می‌کند: نخست اینکه هویت، شناخت ما از خویش است و به خاطر «شناخت»، تابع قواعد مربوط به شناخت یا فهم انسانی است و دوم اینکه این شناخت زمانی به دست می‌آید که ما در برابر «دیگری» یا «غیر» قرار می‌گیریم و از همین رو، نقطه عزیمت ما از شناخت خویش، مواجه شدن ما با دیگران است» (قریشی، ۱۳۸۱، ص. ۳۹).

«هویت اجتماعی نه تنها ارتباط اجتماعی را امکان‌پذیر می‌کند، بلکه به زندگی افراد هم معنا می‌دهد. هویت نه تنها فرآیندی برای خودشناسی کنشگران اجتماعی است، بلکه معناسازی نیز به واسطه آن صورت می‌گیرد. از این رو برخی نظریه‌پردازان در تعریف و مفهوم‌بندی هویت بر این کارویژه تأکید می‌کنند. مثلاً مانوئل کاستل هویت را همچون «فرآیند ساخته شدن معنا برپایه یک ویژگی فرهنگی یا یک دسته ویژگی‌های فرهنگی که بر دیگر منابع معنا برتری دارند»، تعریف می‌کند. به نظر او همان‌گونه که نقش کارویژه‌ها را سازمان می‌دهند» (گل محمدی، ۱۳۸۱، صص. ۲۲۴-۲۲۵).

هویت ملی

«هویت ملی: این انعکاس نتیجه گرینفلد و چیرو است: هویت ملی در جهان مدرن چیزی است که ممکن است بعنوان هویت بنیادین نامیده شود.» (Fenton, 2007, 324)

«برای بسیاری از مردم هویت ملی عنصر اساسی حق تعیین سرنوشت است و یک هویت اجتماعی مهم تلقی می‌شود.» (Grozdanovska, 2016, 92)

«هویت ملی مرتبط با احساس خوشبختی روانی و تنظیم آن است. بارها و بارها نشان داده شده است، در همه گروه‌های مختلف فرهنگی که دارای احساس قوی هویت ملی‌اند، درک سطح بالاتری از رفاه را دارند.» (Grozdanovska, 2016, ص. ۹۳)

«هر چقدر موضوع هویت از جنبه‌های فردی فراتر رود، اهمیت بیشتری می‌یابد که به طور خاص، می‌توان به سه نوع هویت جمعی، هویت جامعه‌ای و هویت ملی اشاره کرد. هویت جمعی، شیوه مشترک در چگونگی تفکر، احساسات و تمایلات هر گروه است که نوعی احساس تعهد و تکلیف نسبت به گروه را برمی‌انگیزد. هویت جامعه‌ای نیز احساس تعهد و عاطفه نسبت به اجتماع عام است که موجب وحدت و انسجام جامعه است و بخشی از هویت فرد را تشکیل می‌دهد؛ اما هویت ملی، جامع‌ترین هویت جمعی نزد مردم است و نوعی احساس پایداری، دلبستگی و تعهد به اجتماع ملی (عام)، و جزئی از هویت فرد است. در واقع، افزوده شدن تعبیر ملی به هویت، مفهوم جدیدی را در دنیای امروز ساخته که به معنای پاسخ ملت به پرسش از کیستی خود است.» (درخشه و دیگران، ۱۳۹۵، صص. ۹-۱۰)

ولایت

«ولایت در اصطلاح، قیام بنده است به حق، پس از فناى خود، یعنی فناى نفس. و در شرع عبارت است از تنفیذ قول به غیر خود اگر خواهد یا نخواهد. و گویند ولایت بر چهار قسم است: ولایت عظمی و آن ولایت لاهوتی است، و ولایت کبری و آن ولایت جبروتی است، و ولایت وسطی و آن ولایت ملکوتی است، و ولایت صغری و آن ولایت ناسوتی است. ولایت عظمی حق خاتم انبیاء است، ولایت کبری حق سایر انبیاء است، ولایت وسطی حق اولیاء است، و ولایت صغری حق مومنان و عارفان است.» (گوهرین، ۱۳۸۸، ص ۲۲۲) امام خمینی (ره) با تهذیب نفس و اجرای توحید علمی و عملی، در روح و جان خود، زمینه و بستری را برای شایستگی فراهم ساختند که می‌بایست در امر ولایت به رشد برسند. در حقیقت این افراد شایسته، یعنی رزمندگان، ولایت امری امام (ره) را یافته و در آن بستر به تعالی رسیدند.

«۱. حکومت در اسلام (ولایت امت) مقامی آسمانی و تکوین یافته از ولایت الهی است که در سایه قابلیت‌های علمی و معنوی، از سوی خداوند متعال به بندگان برگزیده‌اش اعطا می‌گردد و در عصر غیبت کبری ولایت فقیه مظهر و مصداق آن است.

۲. در جامعه‌ای که درک صحیحی از مفهوم ولایت وجود ندارد، روحیه اعتماد و اطاعت‌پذیری مردم نسبت به ولی الهی تضعیف و زمینه بروز و رشد فتنه و به بار نشستن توطئه‌ها و سرانجام انحراف و سردرگمی فراهم می‌آید.

۳. ولی خدا در سایه برخورداری از قوه تمییز حق و باطل، مانع درهم آمیختن آن‌ها در افق دید مردم می‌شود؛ وی چون کشتی نجات‌بخشی است که مانع فرورفتن مردم در گرداب‌های ژرف و تاریک فتنه‌ها می‌شود.

۴. یکی از سرچشمه‌های انحراف خواص عدم درک صحیح از این مفهوم و مقام است از این‌رو برخی به راحتی براساس تحلیل‌های خود به نقد مقام ولایت می‌پردازند، که البته در حد سؤال و روشن شدن قابل قبول است؛ اما وقتی از این مرز می‌گذرد و به مخالفت و تخاصم می‌انجامد، غیرقابل و ناشی از بیگانگی از منزلت ولایت است.

۵. وقتی اسلام از مؤمنین خدای متعال در مسائل سیاسی اجتماعی از ولی خدا (چه معصوم و چه غیرمعصوم)، چه به نصب خاص تعیین شده باشد و چه نصب عام، تبعیت کنند، براساس کریمه «ان تنصروا الله ینصرکم» هم حاکم اسلامی (ولی خدا) را مستظهر به عنایات الهی قرار خواهد داد و هم کسانی که از او تبعیت می‌کنند. «(سلیمانی، ۱۳۹۰، صص ۱۸۱-۱۸۰)

«تفاوت ولایت معصومان با غیرمعصومان در دامنه اختیارات نیست؛ بلکه در نوع ولایت‌شان است که ریشه در مراتب وجودی و نفسانی آن ذوات مقدس دارد. حضرت امام خمینی (تمایز ماهوی بین ولایت معصومان و ولایت فقیه را در نوع ولایت آن دو می‌داند و معتقد است ولایت اهل بیت یک ولایت تکوینی و همراه با مقامات عینی مقدس است؛ ولی ولایت فقیه صرفاً یک جعل و اعتباری است که براساس ادله شرعی، اهل بیت (برای فقیه قرار داده‌اند؛ یعنی «برای هیچ کس این توهم نباید پیدا بشود که مقام فقها همان مقام ائمه (و رسول اکرم) است. اینجا صحبت از مقام نیست؛ بلکه صحبت از وظیفه است. ولایت یک حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس یک وظیفه سنگین و مهم است نه اینکه برای کسی شأن و مقام غیرعادی به وجود بیاورد و او را از حد انسان عادی بالاتر ببرد.» (سلیمانی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۱)

اخلاص و رابطه آن با ولایت

«اخلاص در لغت یعنی خالص کردن، ویژه کردن، ویژه داشتن، بی آمیغ گردانیدن، دوستی خالص داشتن، خلوص نیت داشتن، عقیده پاک داشتن، ارادت صادق داشتن، آن است که سالک در عمل خود شاهدی جز خدا نطلبد.» (معین، ۱۳۸۸، ص ۶۵)

«اخلاص به کسر اول در لغت به معنای پاک و خالص گردانیدن، و با کسی دوستی و بی‌ریایی داشتن و عبادت بی‌ریا کردن است.» (گوهرین، ۱۳۸۸: ص ۲۱۰) اخلاص، تصفیه عمل است از هر نوع شایبه‌ای. و آن بر سه درجت است: اول خارج نمودن رؤیت عمل از عمل، و رهایی یافتن از طلب عوض عمل در برابر عمل، و ترک ادعای رضایت از عمل خود است. درجه دوم شرمساری از عمل خود است با همه بذل مجهود، و جهد و کوشش در پرهیز از بزرگ نمودن و بزرگ دیدن عمل خود است، و دیدن عمل خود است در نور توفیق الهی و دانستن آن که از عین وجود حق آمده است. درجه سوم خالص کردن عمل است به خلاصی از عمل، بگذاری تا بر مسیر علم سیر کند و خود در مشاهده حکم سیر نمایی و خویشتن را از بند رسوم آزاد سازی. (گوهرین، ۱۳۸۸، ص ۲۱۴) ... «انی امرتان عبدالله مخلصا له الدین» (زمر/۱۴)

«به فرموده امام علی (ع)، اخلاص نهایت و هدف دین است.» (تمیمی آمدی، ۱۳۸۹، ص ۸۲) و این اخلاص، ویژه کردن است و آن بر سه قسم است: اخلاص شهادت و آن در اسلام است، و اخلاص خدمت و آن در ایمان است، و اخلاص معرفت و آندر حقیقت است. اخلاص شهادت را یک گواه است: کوشیدن بر امر وی، و آزر از نهی وی، و آرمیدن به رضای وی «الا لله الدین الخالص» (زمر/ ۳) و اخلاص خدمت را سه گواه است: نادیدن خلق در پرستیدن حق، و رعایت سنت در کار حق، و یافت حلاوت بر خدمت خلق. قوله تعالی «و ما امروا الا ليعبدوا الله مخلصین له الدین.» (بینه: ۵) و اخلاص معرفت را سه گواه است: بیمی از گناه بازدارنده، و امیدی بر طاعت دارنده، و مهری حکم را گوارنده. قوله تعالی: «انا اخلصناهم بخلاصة.» (ص/۴۶). (تمیمی آمدی، ۱۳۸۹، صص ۲۱۴ و ۲۱۵).

انسان با پذیرش ولایت، در اطاعت قرار می‌گیرد و با اطاعت از ولی، پایگاه اصلی شیطان یعنی نفس، و به بیانی دیگر، خودمحوری، منعدم و منهدم می‌شود؛ چرا که در اخلاص ولایی، خودمحوری، خودپرستی و خودرأیی وجود ندارد. رأی، رأی ولی خداست. هر چه وی صادر کند، فردی که تحت ولایت وی قرار گرفته مصدور آن رأی است و این به تدریج شکل کاملتری به خود گرفته و به رشد حد نصاب، یعنی مقام مخلص می‌رسد.

رهبری امام خمینی (فرماندهی)

«شخصیت حضرت امام نه تنها از ابعاد گوناگونی برخوردار بود، بلکه بعد از معصومان در جهان اسلام کم‌نظیر و یا حتی بی‌نظیر بوده است... یکی از ویژگی‌های روحی حضرت امام این بود که

ایشان از روحی مطمئن و نفسی مطمئن و با استقامت برخوردار بودند. کسی که نفس مطمئن دارد کسی است که بوسیله ایمان، شهود باطنی و یقین واقعی به مقامی می‌رسد که دارای یک آرامش باطنی است و به یاد خدا و ذکر خدا آرامش یافته است. وقتی می‌گوید خدا، با تمام وجود خدا را شاهد است، وقتی می‌گوید قیامت، معاد، بهشت و دوزخ، با تمام وجود شاهد اینهاست. و وقتی می‌گوید اسلام و وظیفه اسلامی، علاوه بر ظاهر این مفاهیم، به باطن و حقیقت آن‌ها نیز توجه می‌کند. چنین کسی خودش را واقعاً بنده خدا می‌داند و برای خود و سایر موجودات استقلال وجودی قائل نیست زیرا همه چیز و همه کس را به ذات پروردگار عالم وابسته می‌بیند، و چون چنین است، از وحشت و اضطراب به دور است.» (ستوده، ۱۳۸۷، صص. ۲۵۷ - ۲۵۸)

«با مروری اجمالی در کلمات، گفتار و سیره عملی بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران مشخص می‌شود که سبک رهبری ایشان، مدلی منحصر فرد و مبتنی بر پیش‌فرض‌های دینی بود، گفته‌ها و نوشته‌های به جای مانده از آن رهبر فقید و نیز عملکرد ایشان، یک روش مطلوب در رهبری را معرفی می‌کند که ما آن را مدیریت بر قلوب نامیده‌ایم. امام راحل این روش از رهبری را حکومتی شیرین تلقی کرده و می‌فرماید: «حکومت بر قلوب، یک حکومت شیرین است به خلاف حکومت بر ابدان که قلوب با آنها نباشد.» (شفیعی، ۱۳۸۷، ص. ۱۲۱)

«امام خمینی (ره)، امر دفاع از کیان اسلام و کشور را، یک امر عقلانی دانستند و ۱۵ بار بر آن تأکید کرده‌اند. «دفاع امری است که هم شرعاً واجب است بر همه و هم عقلاً، این یک امر عقلی است؛ یک امر عقلانی است...» (فروتی، ۱۳۸۷، ص ۳۴۷) «ما جنگ نداریم با کسی، ما داریم دفاع می‌کنیم از کشور خودمان». (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹، ص ۵۶) «و نیز از مادران و پدران و خواهران و همسران و برادران بزرگواری که در پشت جبهه‌ها با جدیت تمام در دفاع مقدس از اسلام و کشور اسلامی به پشتیبانی از مجاهدان عزیز برخاسته». (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹، ص ۳۵۹) «و ملت ایران و مردم جهان را در عصر حاضر و آیندگان را به فرهنگ دفاع مقدس خود و تاریخ انقلاب آشنا می‌سازند...». (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹، ص ۲۰۱)

«در مورد نقش رهبری در روند تحولات و اداره جنگ، باید توجه داشت که ضروری است از یک سو ویژگی‌های شخصی حضرت امام (ره) مورد توجه قرار گیرد و از سوی دیگر، شخصیت حقوقی ولی فقیه و نقش مؤثر آن در رفع مشکلات در نظر گرفته شود. از جهت شخصیتی، حضرت امام (ره) دارای ویژگی‌های منحصربه‌فرد و بی‌نظیری بودند. جدا از جنبه علمی، شجاعت و بی‌باکی،

توان بالا در ایجاد وحدت و همدلی بین نیروها و مردم سالاری دینی و سربلندی، این الگوی نوین را در اداره جامعه به اثبات رساند.» (منصوری، ۱۳۹۱: ص ۳۰۲)

«شهید چمران در مورد ولایت امام خمینی (ره) می گوید: این انقلاب بزرگ و تاریخی را ابرمردی رهبری می کند که در تاریخ بی نظیر است. ایمان به پاکی و تقوا و فداکاری و پایداری او را نظیری نیست. اگر همه راهبران انقلابی دنیا را سر هم بگذارند، از یک موی رهبر عالی قدر ما کم تر هستند.» (منصوری، ۱۳۹۱، ص ۳۴۲)

«پارادایم و جهان بینی توحیدی، نقطه متعالی، مرکز ثقل و سکوی نگرش امام خمینی به مفاهیم و پدیده هاست؛ از این رو اندیشه و عمل امام نیز، یک کل منسجم و یک پارچه است که می تواند با دیدی سیستمی و از زوایای مختلف مورد مطالعه و بررسی عمیق قرار گیرد.» (فروتنی، ۱۳۸۷، ص ۱)

«ایجاد و پی ریزی ارزش ها در جامعه و نهادینه کردن آن در میان اعضای هر ملت، وظیفه ای پیچیده، دشوار و به ویژه زمان بر است؛ چه بسا در طول زمان این ارزش ها کم رنگ تر، و ایمان و احترام مردم به این ارزش ها و باورها کمتر شود و به تدریج از بین برود. ارزش آفرینی، کار افراد جدا یا گروه خاصی نمی تواند باشد؛ بنابراین برای پایداری و اعتقادات و ارزش ها باید همگی مردم سهیم و بدان اعتقاد داشته باشند. دفاع مقدس از جمله این ارزش ها و اتفاقات نادر در تاریخ ملت است. در طول دفاع مقدس، کشور و ملت ما از جنبه های مختلف متحمل هزینه های زیادی شد ولی اتحاد، اعتقاد و پایداری ملت توانست این سختی ها را پشت سر گذارد و به تعالی برسد. در حال حاضر حفظ این دستاوردها و انتقال ارزش های آن دوران به نسل های جدید به منظور جلوگیری از گسست نسلی در این زمینه از اهمیت بسیاری برخوردار است.» (باقری و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۳۸)

«اساسی ترین عامل برای ایجاد موقعیت مطلوب در تحقق هدف های آموزشی، معلم است. اوست که می تواند حتی نقص کتاب های درسی و کمبود امکانات آموزشی را جبران کند یا برعکس، بهترین موقعیت و موضوع تدریس را با عدم توانایی در ایجاد ارتباط عاطفی مطلوب به محیطی غیر فعال و غیر جذاب تبدیل کند. در فرآیند تدریس، تنها تجارب و دیدگاه های علمی معلم نیست که مؤثر واقع می شود، بلکه کل شخصیت اوست که در ایجاد شرایط یادگیری و تغییر و تحول شاگرد تأثیر می گذارد. دیدگاه معلم و فلسفه ای که به آن اعتقاد دارد، در چگونگی کار او

تأثیر می‌گذارد، به‌طوری که او را از حالت شخصی که فقط در تدریس مهارت دارد خارج می‌کند و به صورت انسان اندیشمندی در می‌آورد که مسئولیت بزرگ تربیت انسان‌ها برعهده اوست.» (حسن زاده و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۵۳)

«جبهه‌های جنگ در طول ۸ سال دفاع مقدس شاهد حضور دانش‌آموزان پرشور و نشاطی بود که با نیتی مقدس، از سنگر مدرسه در جبهه‌ها حضور پیدا کردند. بخش قابل توجهی از این حضور، مرهون زحمات و انگیزه زایی معلمین بود. این شورانگیزی در جوانان به حضور مؤثر آنان در جبهه‌ها می‌انجامید.» (عزیزی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۵)

«دفاع مقدس به خلق یک هیجان ویژه تاریخی منجر شد که یک اقتدار پیچیده و درونی و سرنوشت‌ساز را به نمایش گذاشت. بی‌تردید مشابه فضای عاطفی و احساسی زمان جنگ، کم‌تر در تاریخ کشور تکرار شده است و با گذشت حدود دو برابر از عمر جنگ تا به حال، هنوز خاطرات و غرور ناشی از افتخارات جنگی در دفاع مقدس، هیجان‌انگیز و قابل ستایش تلقی می‌گردد. ایجاد همبستگی و انسجام ملی و تداوم آن در تمامی سال‌های جنگ، نتیجه بلافصل حاکمیت چنین فضایی عاطفی و لطیف بود. بی‌تردید نقش نیروهای مردمی در مقاومت هشت ساله، برجسته‌ترین متغیر ملی در تحولات جنگی بود. هویت مذهبی مردم و رابطه‌ی دوسویه میان رهبری نظام با اقشار مختلف مردم، در خلق بسیج عمومی و انسجام ملی تعیین کننده بود؛ مخصوصاً تفسیر نظام از نوع حکومت موجود به «حکومت مستضعفین و محرومین»، عالی‌ترین شکل مشروعیت‌بخش نظام محسوب می‌گردید.» (ولی‌پور رزمی، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۷)

«یک حماسه برای آن که زنده، ماندگار و از تحریف مصون بماند و هم‌چنان روح حماسی یک ملت را شاداب نگاه دارد، باید به طور صحیح، ثبت و روایت و ابعاد گوناگون آن به طور دقیق تبیین شود. پاسداشت یک حماسه از آن رو اهمیت و ضرورت دارد که نسل‌های بعدی می‌توانند آن را در آزمون‌های سخت حوادث سرمشق قرار دهند و از پیام و دستاورد سترگ حماسه سازان الهام و نیرو بگیرند (اکبری و دیگران، ۱۳۸۷: ۲۰)

یکی از ویژگی‌های قابل طرح دفاع مقدس، شهادت، شهیدپروری و شهادت‌طلبی به سنت قرآن کریم است. حیات طویه انسان در بستر فرهنگ قرآنی و عمل به آن برای رسیدن به حیات جاویدان و زندگی پاک و مؤلفه‌های زندگی یک انسان خداگرا در جای‌جای دفاع مقدس طراحی شده است. «شهادت» و «شهادت‌طلبی» از مفاهیم دوپهلویی در فرهنگ اسلامی است که به رغم پذیرش آسیب‌های ظاهری، در بلند مدت به پیروزی ختم می‌شود. امام خمینی (ره)، با توجه

داشتن به قیام و شهادت امام حسین (ع) چند روز قبل از شروع جنگ تحمیلی چنین گفته بودند: با اوضاع فعلی جهان، این یک استثنای تاریخی است که با مرگ و شهادت و شکست مطمئناً هدف ما شکست نمی خورد. در بطن فرهنگ شهادت طلبی جبهه، اسطوره یابی و الگوسازی موج می زد. پیرو نوع نگاه مردم در فرایند انقلاب اسلامی به امام خمینی (ره)، در طول جنگ نیز ایشان الگویی تمام عیار تلقی می شد. الگوپذیری مردم و رزمندگان از امام خمینی (ره)، کاملاً وابسته به اعتماد بالایی بود که آن ها به «قدرت رهبری» ایشان در مسائل مختلف و بحران های حاد سیاسی و فرایندهای جنگی پیدا کرده بودند. برخورداری امام خمینی (ره) از سه ویژگی «تقدس»، «مبارزه» و «مظلومیت» که ایشان را با اسطوره های مذهبی شیعه نظیر امام علی (ع) و امام حسین (ع) کاملاً نزدیک می ساخت، زمینه های جانشین سازی شخصیت وی را با الگوهای کاریزمایی موجود در فرهنگ شیعی فراهم می ساخت.» (حسینی، ۱۳۷۵، ص ۵۲-۵۹)

«با احساس خطر جدی از انقلاب اسلامی و شکست توطئه های براندازانه علیه جمهوری اسلامی، دشمنان مترصد جنگی تمام عیار در یک جبهه مشترک منطقه ای و جهانی شدند. هم چنان که این تهاجم گسترده ابعاد تازه ای یافت، در سوی دیگر تبدیل به حماسه ای شد که به «دفاع مقدس» در فرهنگ سیاسی ایران مشهور شد. از مقاومت ۳۵ روزه خرمشهر تا آزادسازی شهرهای اشغال شده و عقب راندن بعثی های متجاوز و تعقیب آنان در داخل خاک عراق، مقطعی ۹۵ ماهه ساخت که نقطه عطفی در تاریخ ایران شد و در کارنامه دفاعی ملت ایران در چهار سده گذشته آن را از ۲۵ جنگ دیگر متمایز ساخت. و بدین سان دوران پایان هزیمت تاریخی ایران و تبدیل تهدید به فرصت انقلاب اسلامی و آغاز روند بازدارندگی جمهوری اسلامی شد. دفاع مقدس علاوه بر حفظ و بقای کشور و نظام جمهوری اسلامی، به خلق فرهنگ دفاعی جدیدی در تاریخ ایران منجر شد که از آن به «فرهنگ دفاع مقدس» یاد می شود.» (شعبانی، ۱۳۹۴، ص. ۴۶)

«انقلاب اسلامی» و «دفاع مقدس» دارای کارکرد هم افزایی برای یکدیگر در دهه ۷۰ اول انقلاب اسلامی بودند. هویت ملی زنجیره ای بود که موجب انسجام و پیوند این دو بود. سهم آموزه های ملی و سرزمینی در تعیین هویت ملی جامعه در طول دفاع مقدس بسیار برجسته بود. انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی بعد هویت اسلامی را در جایگاه طبیعی خود در چارچوبی هویت ملی کشور نشاناد و آن را از بیگانگی سیاسی گذشته رهایی بخشید.» (ولی پور رزمی، ۱۳۸۴، ص. ۱۲۰-۱۱۹)

«با تحلیل شرایط حاکم بر جنگ، این نکته به اثبات می‌رسد که کشور، تنها بایبهره‌مندی از عنصر هویت اسلامی و ملی خود، توانسته است در مقاومت هشت ساله، رودر روی تهدیدهای ویرانگر بیرونی ایستادگی نماید. این تحلیل باتوجه به وضعیت نظام بین‌الملل و روحیه متخاصم این نظام علیه انقلاب اسلامی و نیز بررسی میزان توانمندی ابزارهای اقتصادی و نظامی کشور در سطوح سخت افزاری، کاملاً واقعی به نظر می‌رسد.» (ولی‌پور رزمی، ۱۳۸۴، ص. ۱۲۰)

«بی‌شک از ویژگیهای مهم هر کشور، ارزش‌های آن می‌باشد. همچنین پدیده‌های اجتماعی نقش اساسی در شکل‌گیری و گرایشهای افراد کشور دارند به صورتی که می‌توان گفت ارزشها نقش محوری در ساختار فرهنگی- اجتماعی کشور ایفا می‌کنند و بر ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و مذهبی و... زندگی افراد در کوتاه مدت و بلند مدت تأثیر عمیق می‌گذارند. تعلیم و تربیت افراد ناشی از درونی شدن ارزش‌های جامعه طی دوره رشد و در خلال بسترها و ابزارهای ارزش آفرین می‌باشد. آموزش و پرورش از نهادهای گسترده و نظام‌مندی است که در درونی‌سازی ارزش‌های جامعه به نسلهای آینده نقش مؤثری بر عهده دارد، به گونه‌ای که یکی از مهم‌ترین وظایف آموزش و پرورش ارائه ارزش‌ها، درونی‌سازی و جامعه‌پذیری فراگیران نسبت به آنهاست... جامعه دینی و اسلامی ایران نیازمند پرورش نسلی است که ارزش‌های دینی، ملی و دفاع مقدس با توجه به اهمیت هر یک از آنها در جامعه ما در فرزندان و نسلهای آینده درونی شوند. در جامعه‌پذیری منابع متعددی چون خانواده، رسانه‌ها و مدرسه وجود دارد، در این راستا میان مدرسه، نهادی است که ارزشها را با ابزارهای مختلف از جمله کتابهای درسی در فراگیران درونی می‌کند.» (فاضل، ۱۳۸۵، ص. ۱۱۴)

«در یک نگاه ابتدایی به وضعیت ایران می‌توان گفت که با توجه به حماسه‌های هشت ساله دفاع مقدس و عظمت پیروزی‌ها و صحنه‌های خلق شده به همت قهرمانان و ملت ایران، تأثیر و عظمت تجربه ایران بسیار مهم بوده و حتی از برخی ابعاد بزرگ‌تر از روسیه است ولی متأسفانه تلاش‌ها و نتایج امروزه در ایران قابل مقایسه با مورد روس نمی‌باشد. توجه به تجربه روسیه می‌تواند ما را در شناخت ضعف‌ها، و توجه به کم‌کاری‌های خود یاری کند. جنگی که فرماندهان بزرگ (شهید و زنده) را ایجاد کرد، ملتی که یکپارچه تا بذل بهترین داشته‌ها پیش رفت، رزمندگانی که با تکیه بر ایمان و با دست خالی بر دشمنی که از سوی قدرت‌های جهانی حمایت و تسلیح می‌شد، پیروز شدند و مکتب و اسطوره‌های شهادت و ادبیات غنی حامی آن بود هنوز در حفظ ارزش‌ها، بزرگداشت و انتقال آن در مقایسه با روسیه به جایگاه مناسب خود نرسیده است.» (امینیان و دیگران، ۱۳۸۴، صص ۵۱-۵۲)

بحث و نتیجه‌گیری

«گودرزی (۱۳۸۳) ابعاد زیر را برای مولفه‌های هویت ملی برمی‌شمرد: ۱- اجتماعی؛ ناظر بر احساس تعلق خاطر مشترک و تعهد افراد به اجتماع ملی، ۲- تاریخی، ناظر بر خاطرات، رخدادهای، شخصیت‌ها و فراز و نشیب‌های تاریخی، ۳- جغرافیایی، ناظر بر قلمرو سرزمینی مشخص، ۴- سیاسی؛ ناظر بر تعلق به نظام واحد سیاسی و ارزش‌های مشروعیت‌بخش به دولت ملی، ۵- دینی، ناظر بر اعتقاد بر سنت‌ها اسطوره‌ها، هنر فولکور، هنر، معماری، زبان و ادبیات ملی.» (حسن زاده و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۵۶)

الف) دفاع مقدس با ابعاد گسترده و وسیع فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، خانوادگی و فردی؛ مهم‌ترین بخش تاریخی هویت‌ساز ملی است که برای عرضه به جامعه انسانی خصوصاً دانش‌آموزان، ارزشمند و قابل توجه است.

ب) ایرانیان در طول قرون استبداد و در انقلاب اسلامی، خصوصاً در واقعه عظیم دفاع مقدس به اصل یکتاپرستی خود در تمام شئونات پرداختند و صحنه‌ای از زندگی را رقم زدند که در آن، توحید و خداگرایی بهتر از هر زمان دیگر در اعمال آن‌ها شکل گرفت.

ج) مقطع تاریخی دفاع مقدس و شکل‌گیری نوع جنگیدن، برخورد با جنگ، نوع گفت‌وگو و ارتباط رزمندگان در جنگ، نحوه اداره جنگ و ... تمامی اینها از طریق یک سرمایه ایرانی، اسلامی و مذهبی شکل گرفت.

د) آنچه در دفاع مقدس به شکلی خاص، رونمایی می‌شود؛ اجرا و یا عمل به مجموعه‌ای از نظریه‌های فکری یک ملت بود که در نظام جمهوری اسلامی ایران به نقطه اوج رسید.

ه) دفاع مقدس بعنوان جامعه ایده‌آل انسانی و اسلامی بوده، مدینه فاضله‌ای که با تبیین و روشن‌تر شدن ابعاد متفاوتش و به آموزش گذاشتن و به تصویر کشیدن و ترویج آن در فرهنگ کشور و در کتاب‌های آموزشی و پرورشی برای دانش‌آموزان منجر به تقویت هویت ملی آنان خواهد شد. چراکه آنان با شنیدن و دیدن صحنه‌های مختلف رفتارها، گفتارها و اخلاق ایده‌آل از فطرت خود، گرایشی عمیق به آن خُلقیات پیدا خواهند کرد و از این طریق شخصیت خود را بازسازی و یا نوسازی خواهند کرد. این بازسازی و یا نوسازی همان اخذ ایده‌آل‌های آن مقطع تاریخی است که جزو منش و کنش دانش‌آموزان خواهد شد و بعنوان میراث علمی و عملی (و فرهنگی) به یادگار خواهد ماند و ارتباط آیندگان با برخورداری از این الگوبرداری و عمل‌گرایی با نسلی که آن حماسه‌ها و ایده‌آل‌ها را آفریدند، منقطع نخواهد شد.

و) دانش‌آموزان با بهره‌گیری از آن مقطع تاریخی که در هاله‌ای از صفات ویژه، پیچیده شده از روابط بین فردی تا روابط اجتماعی، در بُعد شخصیتی پردازش می‌شوند و حلقه تکمیل‌کننده حلقات گذشته پرافتخار و پربار سرزمین خود می‌شوند.

ز) رویداد جنگ در آن مقطع تاریخی نه تنها، هویت یک ایرانی را در کنار دین و مذهبش رونمایی کرد بلکه عمق اندیشه یک انسان متعالی را می‌توان در رفتار و حالات رزمندگان (به عنوان مجریان این برهه) دید.

ح) دفاع مقدس فرهنگ‌نامه یک حیات برتر و در عین حال تجربه شده است.

ط) محور برجسته و شاخصی که در دفاع مقدس دیده می‌شود، محور خداگرایی توحیدمدارانه است. تمام فعالیت‌هایی که در آن دوران در خصوص دفاع مقدس صورت می‌گرفت؛ برای رسیدن به رضایت خداوند بود. اجرای قوانین الهی در راستای ساختن جامعه‌ای ایده‌آل، رشد یافته، بالنده، کمال یافته و به سوی کمال بی نهایت در حرکت است.

ی) دفاع مقدس، برهه‌ای از تاریخ بود که یأس، ناامیدی، زوال و نقائص را پوشش داد و آنچه را که انسان باور نمی‌کرد بتواند با عمل خود به دنیا عرضه کند؛ عرضه کرد.

ک) در حقیقت امام (ره) در جامعه چیزی را بنیان گذاشت، که نه تنها منجر به تقویت هویت ملی می‌شود، بلکه مخزنی است که در آن قدرت الهی جمع شده و از خودش برکات و نعماتی را صادر می‌کند که آن آثار، میزان رشد موضوع یا حادثه را می‌رساند؛ اینکه چطور می‌تواند به آرزوی نهایی بشر پاسخ دهد.

ل) دفاع مقدس دارای ذاتی تکامل یافته و متحول‌بخش است که این ویژگی به خاطر رعایت و یا عمل کردن به سلسله احکام و قوانینی که در مکتب اسلام معرفی شده، این ویژگی را به خود گرفته است.

م) «در تبیین و ترویج فرهنگ دفاع مقدس، بعنوان مؤلفه‌های تقویت هویت دانش‌آموزان برشمرد:

۱. دفاع مقدس، با جنگ، تفاوت بسیاری دارد.
۲. طراحان و فرماندهان و روح حاکم بر دفاع مقدس، ویژگی‌های متفاوتی با موارد مشابه دارند.
۳. اصلی‌ترین موضوع در دفاع مقدس، تغییر و تحول یک واقعه طبیعی و مخرب به پدیده‌ای عزت‌آفرین و شرف‌زا است.
۴. رهبری عارفانه و الهی و ولایت‌مدارانه در دفاع مقدس، بسیار حائز اهمیت است.
۵. ویژگی‌های خاص رهبری امام خمینی (ره)، در پرتو تثبیت توحید عملی ایشان نمود پیدا می‌کند.

۶. تبدیل توحید نظری امام (ره) به توحید عملی و خیزش و قیام آن در عرصه دفاع مقدس، قابل مشاهده است.
 ۷. تحول جنگ به دفاع مقدس، با نفعات قدسی امام (ره) صورت گرفت.
 ۸. رزمندگان دفاع مقدس، اطاعتی عبادت‌گونه از امام (ره) داشته و از آن طریق، تعالیم خاص قرآنی را از ایشان دریافت می‌کردند.
 ۹. اجرای عملی اعتقاد نظری به اینکه هیچ ضرری در اسلام نیست، بلکه می‌توان یک حادثه مضر محض را، به منفعت تبدیل کرد.
 ۱۰. مهم‌ترین بخش دفاع مقدس شکل‌گیری یک جنگ ایدئولوژیکی است که تمام کفر و تمام ایمان را می‌توان در آن بررسی کرد و هویتی جامع را برای دانش‌آموزان، تبیین می‌کند.
 ۱۱. رونمایی مراتب ارتباط انسان با خالق در رفتار رزمندگان به زهد و عبادت و عرفان صورت گرفت.
 ۱۲. شکل‌گیری یک وحدت حقیقی که باعث خیزش استعدادهای مختلف شده و به خوداتکایی و خودکفایی در حوزه‌های علم و فناوری منجر شد.
 ۱۳. ویژگی‌های عادی قتال در برابر دشمنان اسلام، باعث شد که پیشرفت‌های ملی هم رنگ خدایی بگیرد.»
- ن) دفاع مقدس به‌عنوان جنگ تحمیلی، یک جنگ است؛ اما ویژگی‌های جنگ عادی که در جوامع انسانی رخ داده است را ندارد و مؤلفه‌های درونی و بیرونی آن از مبانی نظری و عملی یکسان و مشابهی برخوردار نیست.
- س) دفاع مقدس نه تنها اقوام، ملل و افراد را در کنار هم جمع‌آوری کرد، بلکه توانست جایگاهی برای دانش‌آموزان رقم بزند که عرصه گاه نمایش غیرت، حمیت، وطن‌دوستی و عرضه خلوص نوجوانی و نگارش آن در تاریخ ثبت شود. دفاع مقدس حاصل مردانگی، غیرت و همت افرادی است که از سنین پایین (دانش‌آموزی) تا سنین بالا.
- ع) جامعیت حیات، در فضای جبهه‌ی اسلام بطور اخص و ویژگی‌های ملت ایران با سوابق تاریخی و وطن‌دوستی و شجاعت و غیرت بطور عام جنگ تحمیلی را به دفاع مقدس متحول کرده است.
- ف) علاوه بر این که دفاع مقدس برای ایرانیان، ذخایر هنگفتی را خلق کرد، در یک نگاه فلسفی و واقع‌گرا و حقیقت‌مدار باید گفت این مقطع تاریخی، آثار و نتایجی برای نوع بشر در یاری کردن او برای رسیدن به قله‌های بلند تعالی انجام داد که شاید نمونه آن در صحرای کربلا اتفاق افتاده است.

پیشنهاد

- نقش دفاع مقدس به‌عنوان گنجینه‌ای از دستاوردهای گران‌بهای انسان‌های برگزیده، در تقویت هویت ملی، در موزه‌ها و کارگاه‌های آموزشی به نمایش گذاشته شود.
- در تقویت هویت ملی و تعمیق و تحکیم آن برای دانش‌آموزان وظایف و نقش‌آفرینی‌های مشابه دوران دفاع مقدس، طراحی شود.
- در بررسی دفاع مقدس باید به نقطه ولایی و ویژگی‌های آن بیشتر پرداخته شود.
- نگاه عمیق و پژوهش‌محور به نقش امام (ره) در چگونگی شکل‌گیری دفاع مقدس، ضروری است.

فهرست منابع

قرآن کریم.

- امینیان، بهادر، کرمی، جهانگیر. ۱۳۸۴؛ تعامل نمادهای جنگ و هویت ملی در روسیه، فصلنامه مطالعات جنگ ایران و عراق، ۱۴، ص ۴۸ تا ۵۲.
- باقری، لیلا؛ رضوی، سیدمجتبی. ۱۳۹۴، مقایسه نگرش نسل‌های انقلاب اسلامی به ابعاد دفاع مقدس، مطالعات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، ۱، ص ۳۷ تا ۶۶.
- بنی‌لوحی، سیدعلی، ۱۳۸۸، مبانی دفاع از دیدگاه امام خمینی، تهران، موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، چاپ ششم.
- تمیمی آمدی، عبدالصمد. ۱۳۸۹، غررالحکم و دررالکلم، مترجم: لطیف راشدی، قم: صبح پیروزی.
- حسن‌زاده، ر. رضایی کلاتری، م. موسوی جعفر کلایی، م. ۱۳۹۰، تأثیر مؤلفه‌های آموزش و پرورش در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان، رهبری و مدیریت آموزشی، ۵۱، ص ۱۷ تا ۶۶.
- حسینی، حسین، ۱۳۷۷، فرهنگ شیعی و کاریزما در انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۷-۱۳۵۶)، مجله سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۳۷ و ۱۳۸، سال سیزدهم، ص ۵۲ تا ۵۹.
- خمینی، سید روح‌الله؛ صحیفه نور، ج ۱۶، تهران، نشر عروج، ۱۳۸۹.
- درخشه، جلال؛ موسوی نیا، سیدمهدی. ۱۳۹۵، صورت‌بندی هویت ملی در اندیشه سیاسی امام خمینی (دوفصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس)، (دوره جدید) ش ۱، ص ۷ تا ۲۶.
- دشتی، محمد. ۱۳۸۵، ترجمه نهج‌البلاغه، قم: مشرقین.
- رزازی فر، افسر، ۱۳۷۹، الگوی جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران، مطالعات ملی، ۵، ص ۱۰۱ تا ۱۳۳.

- زهیری، علیرضا. ۱۳۸۴، چیستی هویت ملی، علوم سیاسی، ۲۹، ص ۲۹ تا ۵۰.
- ستوده، امیررضا، ۱۳۸۷ پایه پای آفتاب، جلد ۳، تهران، نشر پنجره، ویرایش دوم، چاپ ۶.
- سلیمانی، جواد، ۱۳۹۰، آزمون خواص در حکومت اسلامی، قم، مؤسسه ولاءمستظر، چاپ دوم.
- سمیعی اصفهانی، ع؛ رشیدی زاده، ب؛ رشیدی زاده، ا. ۱۳۹۳، دفاع مقدس و تأثیر آن بر مؤلفه‌های ایرانی - اسلامی هویت ملی، رهیافت / انقلاب اسلامی، ۲۷، ص ۷۹ تا ۹۶.
- شعبانی سارویی، رمضان. ۱۳۹۴، طراحی و تدوین الگوی فرهنگ دفاع مقدس، مطالعات ملی، ۶۳، ص ۴۵ تا ۶۲.
- شفیعی، عباس، ۱۳۸۷، سبک رهبری امام خمینی، قم، نشر بین‌الملل.
- عزیزی، محمد. ۱۳۹۰، تحلیل مشارکت اقشار مختلف در دفاع مقدس، پژوهشنامه دفاع مقدس، ۲، ۹۷ تا ۱۱۹.
- فاضل، سهراب. (۱۳۸۵)، جامعه پذیری و درونی سازی ارزش‌های دفاع مقدس: نقدی بر نقش ارزش‌های دفاع مقدس در کتابهای درسی، سیاست دفاعی، ۵۵، ۱۱۳ تا ۱۲۸.
- فروتنی، زهرا، ۱۳۸۷، مبانی تصمیم‌گیری استراتژیک امام خمینی، تهران، انتشارات پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- قریشی، فردین. ۱۳۸۱، جهانی شدن و تحول در تصور ما از خویشتن، فصلنامه مطالعات ملی، ۱۱، ص ۳۸ تا ۵۸.
- گل محمدی، احمد، ۱۳۸۱، جهانی شدن، فرهنگ، هویت، تهران، نشر نی.
- گوهرین، صادق، ۱۳۸۸، شرح اصطلاحات تصوف، ج ۱ و ج ۱۰، تهران: زوآر.
- لک، منوچهر. ۱۳۸۴، هویت ملی در شعر دفاع مقدس، مطالعات ملی، ۲۲، ص ۱۱۱ تا ۱۳۲.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۸۶، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۱۴، تهران: صدرا.
- معین، محمد ۱۳۸۱، فرهنگ فارسی، ج ۴، تهران: سپهر.
- ۱۳۸۸، فرهنگ معین (یک جلدی فارسی)، تهران، انتشارات زرین.
- منصوری لاریجانی، اسماعیل (۱۳۹۱)، آشنایی با دفاع مقدس، ویراستار: محمدحسن استادی مقدم، به اهتمام پژوهشگاه علوم و معارف اسلامی، قم: خادم‌الرضا.
- ولی پور زرومی، سید حسین. ۱۳۸۴، هویت ملی و دفاع مقدس، مطالعات ملی، ۲۳، ص ۹۹ تا ۱۲۲.

FENTON, S. (2007), Indifference towards national identity: what young adults think about being English and Britishn, *Nations and Nationalism*, 13, 321-339.

Grozdanovska, E. (2016), THE RELATIONSHIP BETWEEN NATIONAL IDENTITY SUBJECTIVE WELL-BEING AND MEANING IN LIFE, *Suvremena psihologija*, 19, 91-99

مشارکت از دیدگاه اسلام مبتنی بر آموزه‌های دفاع مقدس و تأثیر آن بر تربیت نسلی ارزش‌مدار در آموزش و پرورش حسین عباسی^۱، دکتر محمد شعبانی‌فرد^۲

چکیده

دوران دفاع مقدس در طول عمر چند هزار ساله ایران عزیز، نقطه عطفی است، که ضمن دفع تجاوز متجاوزین، ارزش‌هایی آفرید که به فرموده مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به مثابه گنجی تمام ناشدنی، می‌تواند تا چندین دهه به‌عنوان منبع عظیم ارزشی، کشور را تغذیه نماید. هدف اصلی این مقاله، بررسی مفهوم مشارکت از دیدگاه اسلام مبتنی بر آموزه‌های دفاع مقدس و تأثیر آن بر تربیت نسلی ارزش‌مدار در آموزش و پرورش می‌باشد. لذا بر این اساس ابتدا مفاهیم کلیدی تشریح می‌شود، سپس محورهای مربوط، احصاء و به منظور غنای بیشتر ادبیات تحقیق، دیدگاه‌های امامین انقلاب، حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص دفاع مقدس آورده شده، در بخش سوم نیز روش تحقیق با رویکرد توصیفی - تحلیلی است، که گردآوری اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و اسنادی و براساس عنوان مقاله، تحقیق، توصیف و تحلیل شده است. در بخش چهارم، چارچوب نظری مبتنی بر دو مفهوم «مکتب اسلام و دفاع مقدس» و «آموزش و پرورش» آورده شده و در ادامه یافته‌های تحقیق منطبق با اصول و مبانی دینی و تعالیم اسلام و دفاع مقدس تشریح و پس از اشاره اجمالی به مبانی مرتبط با فرهنگ غنی اسلامی در خصوص مسئله ایثار و شهادت، پیشنهادهایی به منظور تبیین صحیح و منطقی از منظر معرفت‌شناختی مکتب اسلام و تأثیر به‌سزای این معارف به لحاظ تربیت نسل سالم در آموزش و پرورش که وسیع‌ترین و مناسب‌ترین بستر برای تحقیق تربیت دینی و مستعدترین جامعه برای تحقیق تمدن اسلامی است ارائه گردید. بدیهی است توجه همزمان بر محور ارتباط و مشارکت با هموعان خود و طبیعت، ارتباط دانش-آموزان با معلمان، گنجاندن معارف دینی و تمدن ساز و انسان ساز و معارفی که سبب سربلندی یک ملت می‌شود در کتب درسی دانش‌آموزان، آموزش سبک زندگی اسلامی بر پایه مکتب اسلام و ارزش‌های دفاع مقدس از طریق شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ای، آسیب‌شناسی وضع موجود و شناسایی جدی و منتقدانه کاستی‌هایی که تاکنون در عملکرد نظام تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان وجود داشته است، بر پای کارگاه‌های آموزشی فرهنگ دفاع مقدس برای معلمان و دانش‌آموزان و ایجاد و تقویت انجمن‌های بسیج و ... می‌تواند به عنوان اقداماتی مؤثر محسوب شود.

واژه‌های اصلی: مشارکت، مکتب اسلام، دفاع مقدس، ایثار و شهادت، تربیت، آموزش و پرورش

۱. مربی دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، دانشکده علوم انسانی و قدرت نرم، abbasi201023@yahoo.com.

نویسنده مسئول، تلفن: ۰۹۱۲۴۲۱۳۹۹۱.

۲. عضو هیات علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، پژوهشکده معارف دفاع مقدس، مدیر گروه علوم و معارف دفاع مقدس، تهران، ایران.

۱- مقدمه

جنگ نابرابر در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، به راه افتاد. همچنان که تهاجم در حال تولد بود، حماسه‌ای برتر از درون فرهنگ و باورهای ژرف ملتی مؤمن سرچشمه می‌گرفت. این حماسه که دفاع مقدس نام گرفت، روزیه روز بالنده‌تر شد و مثل دسته ابابیل که بر روی سپاه ابرهه نمایان شدند و کم کم خود را بالای سر سپاه ابرهه رساندند و فرق سپاهیان ابرهه را هدف می‌گرفتند و سنگریزه بر سر آن‌ها می‌کوبیدند و هر سنگ ریزه‌ای یک تن از سپاه ابرهه را هلاک می‌کرد، استوار در برابر تهاجم دشمن قد علم کردند. همین کافی بود تا دشمن را متقاعد سازد که در محاسباتش دچار اشتباهی بزرگ شده است. (نقی‌زاده، علی اکبر، ۱۳۸۰، ص ۱۸) اطاعت فرماندهان و رزمندگان از ولی زمان خود امام خمینی^(ره) و تمسک به مکتب ناب اسلامی، الهام گرفتن از باورهای ژرف دینی، اقتدا به سیره جهاد ائمه اطهار به ویژه نهضت عاشورا، آراسته شدن به ارزش‌های اسلامی و امید داشتن به امدادهای غیبی از جمله این ویژگی‌هایند. همچنین، استفاده قابل قبول از ابزار تبلیغات، ادبیات و اشعار حماسی و نیز هنر در جهت خشی کردن تهاجم تبلیغاتی دشمن و افزایش روحیه رزمندگان را از ویژگی‌های دفاع مقدس برشمرد. از عوامل مهم معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، ارزش‌های اسلامی است که رزمندگان اسلام به آن‌ها پایبند بودند (نقی‌زاده علی اکبر، ۱۳۸۰، ص ۱۱).

در نظام‌های سیاسی، بحث در باره مشارکت و کم و کیف آن، یکی از مهمترین مباحث مطرح در جامعه‌شناسی سیاسی است، و هرچه یک نظام سیاسی مردمی‌تر باشد، تاکید روی این مسئله بیشتر است. چرا که مشارکت مردم در امور مختلف می‌تواند به‌عنوان ابزار کارآمدی برای توسعه اجتماعی و توسعه سیاسی محسوب شود. همچنین مشارکت که خود نتیجه وجود آزادی‌های سیاسی در یک جامعه است می‌تواند عامل حفظ و بقای آن نیز باشد.

با نظر به جایگاه ویژه مشارکت در نظام‌های سیاسی، تصریح این مفهوم از زوایای مختلف می‌تواند به‌عنوان گامی مؤثر در تحقق هر چه بیشتر آن محسوب شود.

از این‌رو، مؤلف بر آن است که مفهوم مشارکت را با نظر به قرآن و روایات و اندیشه‌های برخی از رهبران دینی - سیاسی و با رویکرد دفاع مقدس (فرهنگ ایثار و شهادت) مورد بررسی قرار داده و آنگاه، اصول و روش‌های تربیتی مترتب بر آن را تصریح نماید.

این مقاله که برگرفته از یک تحقیق علمی در مورد تحلیل و بررسی مبانی مشارکت از دیدگاه اسلام مبتنی بر آموزه‌های دفاع مقدس و تأثیر آن بر تربیت نسلی ارزش‌مدار در آموزش و پرورش است و سؤال اصلی: اصول و روش‌های تربیتی مترتب در مکتب اسلام با رویکرد دفاع مقدس (فرهنگ ایثار و شهادت) چیست؟

و در پایان مقدمه فرازهایی از فرمایشات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص دفاع مقدس و تعلیم و تربیت به صورت اختصار اشاره می‌شود.

دوران هشت ساله دفاع مقدس به فرموده مقام معظم رهبری «اوج افتخارات ملت ایران است». لذا برای حفظ انتقال ارزش‌های دفاع مقدس و فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده بایستی این فرهنگ با جدیت در برنامه ریزی فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور مدنظر قرار گیرد. معظم‌له می‌فرماید: «من مشتاقم که جوان‌های ما قصه جنگ تحمیلی هشت ساله را بدانند که چه بود. این بارها گفته‌ایم، افراد هم گفته‌اند و تشریح کرده‌اند اما یک نگاه کلان به این هشت سال با اطلاع از جزئیات که وجود داشته است، خیلی برای برنامه‌ریزی آینده جوان در روزگار مأمم است.»

«...اما همه مدیران و به ویژه مدیران فرهنگی به عنوان یک قاعده، باید بدانند که: نبرد فرهنگی را با مقابله به مثل می‌شود پاسخ داد. کار فرهنگی و هجوم فرهنگی را با تفنگ نمی‌شود، جواب داد: تفنگ او قلم است.» (امام خامنه‌ای، سید علی، ص ۱۰)

«بزرگ‌ترین خیانت به یک ملت این است که کسانی بخواهند با ابرهای تبلیغات، جلو خورشیدهای فوزانی که زندگی و تاریخ ملت را روشن می‌کنند، بگیرند. امروز هرکس که نام شهدا را کوچک بدارد و حرکت عظیم شهادت در کشور ما را - که به وسیله جوانان عزیز ما در آن دوران اتفاق افتاد - نادیده بگیرد و تحقیر کند، به تاریخ این ملت خیانت کرده است. (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار خانواده‌های شهدای کاشان، آران و بیدگل، ۱۳۸۰/۰۸/۲۰)

«... دفاع از اسلام، امروز نیز مانند صدراسلام، جز با گذشت وفداکاری ممکن نیست، وجان و مال و تلاش و دانش و آبرو و همه داشته و اندوخته مسلمانان صادق باید هرگاه لازم شود، در راه دفاع از آن حقیقت روشن و مقدس صرف شود. همه آحاد ملت، بخصوص کارگزاران حکومت اسلامی، باید این درس را از شهیدان همواره به یاد داشته باشند و از خدای متعال توفیق در این راه را بخواهند.» (پیام تجلیل از شهیدان و ایثارگران انقلاب اسلامی و خانواده‌های معظم ایشان، ۱۳۷۰)

۲- تعریف مفاهیم و مبانی نظری

۲-۱- تعریف مفاهیم

۲-۱-۱- معنی و مفهوم مشارکت

از نظر لغوی مشارکت به معنی شرکت کردن و انبازی کردن (معین، ج ۳). یعنی شریک شدن یک فرد در سرمایه یا امور مربوط به یک فرد دیگر.

مشارکت در ابعاد فرهنگی و اجتماعی تعاریف گوناگونی دارد که برای نمونه به مواردی اشاره می‌گردد.

۲-۱-۱-۱- مشارکت ایجاد نوعی احساس همبستگی و تعلق و تلاش دسته جمعی میان افراد یک جامعه به منظور نیل به یک نظام عادلانه اجتماعی است. (قاجارگر، ۱۳۸۰، ص ۲۱)

۲-۱-۱-۲- مشارکت یعنی درگیر شدن ذهنی و عاطفی فرد در گروهی که او را برمی‌انگیزاند تا برای دستیابی به مقصود گروه و پذیرش مسئولیت حرکت کند.

۲-۱-۱-۳- مقصود مشارکت به معنی دست در دست هم گذاشتن برای انجام کاری است.

۲-۱-۱-۴- مشارکت درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزد برای دستیابی به اهداف گروهی و همدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند. بر اساس این تعریف درگیر شدن یاری دادن و مسئولیت پذیری سه ویژگی مهم مشارکت می‌باشد. (حسین‌زاده، اکرم، ۱۳۸۶، ص ۱۵)

۲-۱-۱-۵- مشارکت^۱ به معنی به کار گرفتن منابع شخصی به منظور سهیم شدن در یک اقدام جمعی است. (محسنی، منوچهر و دیگران، ۱۳۹۱، ص ۱۲)

۲-۲-۱-۶- مشارکت عملی جمعی، آگاهانه و داوطلبانه است که دربردارنده دخالت شهروندان در امور عمومی و در سطوح مختلف تصمیم‌گیری‌های اداری و سیاسی و انداختن رأی به صندوق تا مساعدت مستقیم به ارضای نیازهای اجتماعی و همچنین دخالت مردم در کارکرد سازمان‌هایی است که حیات کاریشان به آن بستگی دارد. علاوه بر این مفهوم مشارکت درگیری مردم در سازمان‌های مذهبی و غیرمذهبی، انجمن‌ها و جنبش‌هایی از همه نوع که حیات اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، اما مستقیماً به توزیع قدرت مربوط نمی‌شوند و جنبش‌هایی که زندگی خصوصی را متأثر می‌سازد ولی به طور مستقیم با اهداف اقتصادی مرتبط نیستند را دربر می‌گیرد. (جباری، حبیب، ۱۳۷۸، ص ۸-۷).

۲-۱-۲- معنی و مفهوم مکتب

۲-۱-۲-۱- تعریف لغوی مکتب

واژه مکتب، هم به معنای مصدر میمی (یعنی کتابت و نوشتن) به کار می‌رود، هم به معنای اسم زمان (زمان نوشتن) و هم به معنای اسم مکان (مکان نوشتن). اما در زبان عربی و فارسی، مکتب بیشتر به معنای اسم مکان (مکان نگارش و آموزش علم) به کار رفته است. (معین، ج ۳).

۲-۱-۲-۲- مفهوم مکتب: مجموعه‌ای است که در ابتدا به تفسیر انسان و جهان می‌پردازد و سپس بایدها و نبایدهای انسانی را مشخص و معین می‌سازد. هم نیاز انسان را به جهان بینی مرتفع می‌کند و هم یک نظام ارزشی برای زیستن و چگونگی زیستن ارائه می‌دهد. در واقع مکتب مجموعه جهان بینی و ایدئولوژی یک انسان می‌باشد. (ضیائی فر، سعید، ۱۳۸۵، ص ۹۶)

۲-۱-۳- تعریف و مفهوم ارزش و دفاع مقدس: ارزش در لغت، به معنای قیمت، بهاء، ارج، شایستگی و زیبایی است. ارزش در هر یک از ساحت‌های اجتماع-اقتصاد، فرهنگ، دین، حقوق، اخلاق- دارای معنای خاص است. ارزش‌های اسلامی در مفهوم عام و گسترده عبارت است از آنچه از نظر دین مقدس اسلام مطلوب و سودمند است؛ ولی گاه از ارزش‌های اسلامی، معنای خاصی اراده می‌شود و در مفهوم خاصش یعنی آن ارزش‌هایی که اسلام مطلوب و ارزشمند بودن آن‌ها را در عرصه اخلاق به رسمیت شناخته است. از این رو، منظور از ارزش‌های اسلامی به عنوان یکی از عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی است که رزمندگان اسلامی در دوران دفاع مقدس، به آنها آراسته بودند. (نقی‌زاده علی‌اکبر، ۱۳۸۰، ص ۱۲) ارزش‌هایی که در حماسه دفاع مقدس تبلور یافت و از عوامل مهم پیروزی بر دشمن بود، ریشه در فرهنگ ناب اسلامی و باورهای دینی رزمندگان اسلام داشت. آنان، براساس آموزه‌های قرآنی، ارتباط خود را با خداوند متعال نزدیک و استوار کرده بودند. این ارتباط که با یاد خدا، به وسیله نماز و انس با قرآن و دعا و راز و نیاز و نیز اخلاص‌ورزی و توکل پدید می‌آمد، آرامش بر گستره جانشان چیره و از امداد و نصرت الهی برخوردار می‌ساخت.

۲-۱-۴- مفهوم ایثار و شهادت: شهید از ماده شهود و شهادت است؛ شهود هم به معنی حضور است و هم به معنی علم و یقین و هم به معنی معاینه است و در اصطلاح به کسی گویند که در راه خدا کشته «گواه» و شهادت مشاهده است. شهید در لغت به معنی می‌شود.

در احادیث است که شهادت برترین مرگ است. قطره خون شهید، نزد خدا از بهترین قطرات است. شهادت موجب آمرزش گناهان می‌شود. شهید از سؤال قبر، مصون است و فشار قبر ندارد و در بهشت با حوریان هم نشین است.

شهید، حق شفاعت دارد. شهدا اولین کسان یاند که وارد بهشت می‌شوند و همه به مقام آنها غبطه می‌خورند. شهادت فنا شدن انسان برای نیل به سرچشمه نور و نزدیک شدن به هستی مطلق است. شهادت عشق به وصال محبوب و معشوق در زیباترین شکل است. شهادت مرگی از راه

کشته شدن است، که شهید آگاهانه و به خاطر هدف مقدس و انتخاب می‌کند «فی سبیل الله» به تعبیر قرآن مرگ سرخ، به مراتب از زندگی سیاه بهتر است و ما امروز به انتظار شهادت نشستیم، «امام خمینی (ره) فرمود»: تا فردا فرزندانمان در مقابل کفر جهانی با سرافرازی بایستند.

۵-۱-۲- مفهوم تربیت

۵-۱-۲-۱- **تربیت در لغت:** واژه «تربیت» از ریشه «ربو» و از باب تفعیل است؛ چرا که کلمه ناقص، هنگامی که به باب تفعیل برده می‌شود، مصدر آنها بر وزن تفعله می‌شود. مانند: تربیه، تزکیه، تحلیه و... (طباطبایی، ۱۳۷۹، ص ۱۷۱).

۵-۱-۲-۲- **تربیت در اصطلاح:** در تعریف تربیت، از نگاه اندیشمندان مسلمان هدف از تربیت در نگاه دین عبارت است از: رشد [الهی]، طهارت، حیات طیبه، عبادت، تقوی، قرب، رضوان، تزکیه و تهذیب، (باقری، خسرو، ۱۳۸۵، ص ۵۳) اصلاح رابطه انسان با خودش، طبیعت، جامعه، تاریخ و... (دلشاد تهرانی، مصطفی، ۱۳۸۰، ص ۷۷) و همین مطالب را می‌توان در اندیشه دانشمندان مسلمان و یا معتقد به ادیان الهی دید.

۶-۱-۲- مفهوم آموزش و پرورش:

۶-۱-۲-۱- وزارت آموزش و پرورش: وزارتخانه، بنابر تعریف عبارت است از یک واحد سازمانی مشخصی که به موجب قانون به وسیله دولت ایجاد و اداره می‌شود. وزارت آموزش و پرورش، وزارتخانه‌ای است که به دستور دولت امور مربوط به تعلیم و تربیت و آموزش عمومی کشور را بر عهده دارد.

۶-۱-۲-۲- ساختار و تشکیلات: ساختار به عنوان یکی از اجزای سازمان تعریف می‌شود که به میزان رسمیت، تخصص‌گرایی، تقسیم کار، پیچیدگی، تعداد سطوح‌ها در سلسله مراتب، تمرکز و داشتن استانداردها اشاره می‌کند. (صافی، احمد، ۱۳۸۴، ص ۸) در این بررسی، ساختار و تشکیلات آموزش و پرورش در نظامهای مختلف آموزشی (متمرکز، نامتمرکز و نیمه متمرکز) مدنظر است که تعیین کننده روابط رسمی در سازمان و نشان دهنده سطوح سلسله مراتب تصمیم گیری و اداری و میزان حیطه نظارت می‌باشد و نیز نشانگر افرادی است که به صورت گروهی حرفه‌ای در بخش‌های مشخص با تقسیم کار در ارتباط با یکدیگر می‌باشند و بر اساس روشهای یکسان و استاندارد کار می‌کنند.

۳-۶-۱-۲- نمودار سازمانی: نمودار سازمانی، به نمایش گرافیکی ساختار و سلسله مراتب یک سازمان گفته می‌شود.

۴-۶-۱-۲- مدرسه: مدرسه را جایی گویند که در آن درس دهنده و به مدرسه آموزشگاه نیز گویند. در آئین نامه مربوط به سازمان در درجه بندی مدارس (مصوبه مجلس، سال ۱۳۷۳) در تعریف مدرسه آمده است که: مدرسه سازمانی است که بر مبنای معیارهای رسمی تأسیس می‌شود و با نظارت ادارات آموزش و پرورش مسئولیت اجرای برنامه‌های مصوب آموزش و پرورش کشور را در سطح تحصیلی معین عهده دار می‌گردد. (صافی، احمد، ۱۳۸۴، ص ۱۲)

۵-۶-۱-۲- معلم: در این پژوهش به کلیه کسانی که تحت عنوان آموزگار برای تدریس به دانش آموزان مدارس دوره ابتدایی و با نام دبیر برای تدریس به دانش آموزان دوره‌های راهنمایی و دبیرستان به استخدام وزارت آموزش و پرورش در می‌آیند، معلم گفته می‌شود. توسعه و تعمیق مشارکت از اهم مباحث تعلیم و تربیت معاصر است. بدون تردید آگاهی از نظریات مردم، دانشمندان و دست اندرکاران آموزش و پرورش زمینه را برای ارتقاء مشارکت و نظارت مردم در آموزش و پرورش هموار می‌سازد. رسیدن به این مهم مستلزم آن است که مدیران، مجریان و دست اندرکاران جهت بهینه سازی تصمیمات و بهبود روش‌ها و برخورداری از بالاترین بهره وری در ابعاد مادی و معنوی، ضمن بهره گیری از اطلاعات و تجربیات شخصی، خود را از تجربیات، ابتکارات و عملکرد دیگر نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف که سیستم مشابه دارند و توفیقاتی یافته‌اند بی نیاز ندارند. شکی نیست که تفاوت‌های فرهنگی، تاریخی، اجتماعی، اعتقادی و جغرافیایی ملت‌های مختلف، نظام‌های آموزش و پرورش متفاوتی را به وجود می‌آورد. (جهانیان، رمضان، ۱۳۹۱، ص ۶)

۲-۲- مبانی نظری

۱-۲-۲- اهمیت نسل دانش آموز

ویژگی‌ها و استعدادهای نهفته در وجود دانش آموزان، مناسب‌ترین زمینه برای طراحی و ایجاد هرگونه تغییر و تحول فردی و اجتماعی است بطوریکه چرخهای کثیری از انقلاب‌ها و تحولات توسط این گروه به حرکت درآمده و سرعت می‌گیرد. کنکاش در تاریخ ملل مختلف و از جمله جریانات حاکم بر ایران در یکصد سال گذشته مؤید این ادعاست. بخش انبوهی از بازیگران و نقش آفرینان حوادث مختلف وامکانات و انرژی‌های بسیاری مصروف و جذب و هدایت آنان به سمت

اهداف معین (اعم از اهداف مثبت یا منفی ارزشی و ضد ارزشی) شده است نکته مهم اینکه "دانش آموزان بیش از بزرگسالان به ارزش‌های فرامادی اعتقاد دارند و این تفاوت ارزشی دانش آموزان و بزرگسالان ناشی از تفاوت تجربه اجتماعی شدن آنها باشد" "در اسلام به دانش آموزان توجهی خاص مبذول شده است. پیامبر عظیم الشان اسلام حضرت محمد (ص) می‌فرماید: "اوصیکم بالشباب خیراً فانهم ارق افئده" توصیه من به شما این است که نیکی به دانش آموزان را از یاد نبری" امروزه پاسداری از خون شهیدان، فرهنگ ایثار و شهادت، آموزه‌های دفاع مقدس و ابلاغ پیام انقلاب اسلامی به همت دانش آموزان غیرتمند و آزاده متکی است. عبور از سال‌های سخت جهاد و مقاومت و الگوی کامل و سنت مطلوبی است که دانش آموزان را به آینده درخشان و امید بخش و افق‌هایی روشن دلگرم می‌سازند (دبیرخانه شورای عالی جوانان، ۱۳۷۱)

۲-۲-۲- نسل دانش آموز مهم‌ترین گروه سنی مورد نظر استکبار جهانی

از دیرباز، دشمنان انسانیت، هرگاه می‌خواستند جامعه‌ای را به انحطاط و تباهی بکشند، بیشترین توجه خود را به نسل دانش آموز جامعه معطوف می‌کردند، زیرا این قشر جامعه هستند که می‌توانند به علت استعدادها و نیروها و تحرک خود، شرایط موجود را متغیر سازند و اجتماع آینده را به کمال و سعادت افزونتر یا به انحراف و انحطاط بیشتر برسانند. پیامبر عظیم الشان اسلام حضرت محمد (ص) از همان آغاز رسالت خود، با توجه به نقش و اهمیت دانش آموزان در جامعه، سعی داشت با تهذیب و تشویق هرچه بیشتر نسل دانش آموز، بر تحکیم پایه‌های اصیل اجتماع اسلامی بکوشد و بدین سبب نمایندگان و فرماندهانی را از سوی جوانان برای اداره امور انتخاب می‌کرد که در رأس همه آنان، امیرالمؤمنین علی^(ع) قرار داشت که در بسیاری از نبردها، نقش عمده را بر عهده می‌گرفت. ائمه معصومین علیهم السلام نیز، در برنامه‌های خود، به دانش آموزان توجه بیشتری مبذول داشته و اصحاب ناجوان و جوان خود را در راه کسب علم و مبارزه با ستمگران، بسیار تشویق می‌کردند. در انقلاب اسلامی ایران نیز، که حماسه بزرگ قرن است و به یاری خدا، زمینه ساز تمدن اسلامیست، حضور دانش آموزان و رشادت و فداکاری و فرهنگ ایثار و شهادت آنها یکی از ارکان مهم پیروزی انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و ارزش‌های اصیل آنها بوده است. به گفته امام خمینی^(ره): "این دانش آموزهای ما بودند که فریاد زدند و مشتشان را گره کردند و «الله اکبر» گفتند. اگر فرض کنید که دانش آموزهای ما، خدای نخواست، مبتلا به هروئین بودند، می‌توانستند این کار را بکنند؟ آدم وافوری می‌تواند بلند شود و در خیابان مشتش را گره کرده و جنگ

کند؟" بنابراین، مستکبران شرق و غرب، همه تلاش خود را، برای به انحطاط کشاندن جوامع، بر روی دانش آموزان آن‌ها متمرکز ساخته و به منظور تخریب افکار و انحراف آنان در گذشته، به سرمایه‌گذاری‌های کلان در زمینه اشاعه فحشا، اعتیاد، مراکز قمار، عسرتکده‌ها، دانسینگ‌ها و... پرداخته‌اند؛ زیرا شکی نیست که جامعه آلوده به فساد و اعتیاد به مواد مخدر، هیچ‌گاه قادر نخواهد بود از منافع و حقوق خود دفاع کرده، و اساساً شناخت کاملی نسبت به آن پیدا کند (اداره امور تبلیغی، ۱۳۶۲، ص ۱۶)) و در حال حاضر علاوه بر سرمایه‌گذاری‌های کلان گذشته با تمام قدرت استکباری و تکنولوژی و فناوری جدید به جنگ ناجوانمردان نرم رو آورده است.

۳-۲-۲- اهمیت معرفی و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش‌آموزان از دیدگاه امام خمینی (ره)

منش و دیدگاه‌های به جای مانده از آن مرد بزرگ حضرت امام خمینی (ره) همچون سرمایه‌گراندگری روی مردم ما و همه جویندگان راه حق و فضیلت، بخصوص دانش‌آموزان موحد و مسلمان است. آن حضرت پیرامون شهادت طلبی سخنان زیادی به یادگار گذاشته که در زیر به چند مورد اشاره می‌شود:

۱-۲-۳-۲- منطق قرآن آن است که ما از خداییم و به سوی او می‌رویم: مسیر اسلام، شهادت در راه هدف است و اولیای خدا (ع) شهادت را یکی پس از دیگری به ارث می‌برند و دانش‌آموزان متعهد ما برای نیل به شهادت، در راه خدا درخواست دعا می‌کرده و می‌کنند.

۱-۱-۲-۳-۲- شهادت سعادت دانش‌آموزان و رمز پیروزی: دانش‌آموزهای ما شهادت را سعادت می‌دانند. این رمز پیروزی آنهاست.

۲-۱-۲-۳-۲- دانش‌آموزان شهادت طلب: دانش‌آموزهای ما شهادت را می‌خواهند. همین امروز هم که من این بیرون ایستاده بودم یک دانش‌آموز برومندی فریاد می‌کرد از آنجا که شما دعا کنید که من شهید بشوم"

۳-۱-۲-۳-۲- استقبال از شهادت: دانش‌آموزان ما شهادت را استقبال می‌کردند همان‌طور که در صدر اسلام سربازهای اسلام شهادت را استقبال می‌کردند.

۴-۲-۲- فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه مقام معظم رهبری

«حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» فرمانده معظم کل قوا، حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درخصوص فرهنگ ایثار و شهادت می‌فرماید: پاسدارانقلاب اسلامی، آگاهانه راه حسین (ع) را که

ادامه راه انبیاء الهی است، انتخاب می‌کند و در این راه، فروغ خون حسین (ع) و شهیدان گلگون کفن کربلا را چراغ راه خویش قرار می‌دهد (بیانات در سمینار سپاه، ۱۳۶۲).
 امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در سخنرانی در جمع فرماندهان و بسیجیان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) فرمودند: "درس‌های عاشورا جدا است، درس شجاعت و درس چه و درس چه، از درس‌های عاشورا مهمتر؛ عبرت‌های عاشورا است".

۱-۴-۲- دیدگاه رهبر معظم انقلاب پیرامون اهمیت و نقش ترویج و معرفی فرهنگ ایشار و شهادت در بین دانش آموزان

نسل دانش آموز هر کشور یکی از بزرگترین سرمایه‌های آن کشور محسوب می‌شود. دانش آموزان استعدادها و امتیازاتی دارند که نقطه امید و نیروی محرکه و مبتکر ملت به حساب می‌آیند. این امتیازی است که ملت ایران بیش از سایر کشورها از آن برخوردار است. رهبر انقلاب اسلامی از دانش آموزان به عنوان "یک نعمت الهی" و "مرکز نیرو و امید و ابتکار عمل و در جایی دیگر آنها را میراث گرانقدر حضرت امام خمینی (ره)" و "فتح الفتوح آن حضرت" یاد می‌فرمایند. رهبر معظم انقلاب اسلامی دانش آموزان را به زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهدای عزیز انقلاب و جنگ تحمیلی و تکیه بر عظمت، شجاعت، تقوا و طهارت آنان و مطالعه وصیت نامه شهدا دعوت کرده و آن را موجب تحول معنوی و حقیقی دانش آموزان می‌داند "نباید پنداشت که با گذشت دوازده سال از پیروزی و دو سال از پایان جنگ تحمیلی، خاطره شهدای عزیز انقلاب و جنگ کمرنگ شده و از یادها زدوده خواهد شد و به عکس، تصویر آن چهره‌های مقدس، در هاله‌ای از نور و طهارت، روز به روز باید در ذهن ملت ما با عظمت‌تر و چون چهره‌های اسطوره‌ای قهرمانان بزرگ، محبوب‌تر و رفیع‌تر گردد و نام آنها و یاد آنها به همه، مخصوصاً دانش آموزان درس عظمت و شجاعت و تقوا و صفا و طهارت بدهد و خواهد داد. بخش مهمی از این کار وظیفه نویسندگان و هنرمندان است. البته دوران جنگ و شرایط خاص آن روزها برای عده‌ای از دانش آموزان این مملکت یک انقلاب معنوی و حقیقی بوجود آورد. این وصیت نامه‌های شهدا که امام (ره) توصیه به مطالعه آن می‌کردند به خاطر این است که هر کدامش نمایشگر انقلاب یک نفر آدم است در جای دیگر شهیدان را مایه عظمت ایران و اسلام معرفی می‌فرمایند. "اگر شما دانش آموزان در دوران جنگ تحمیلی به جنگ نمی‌رفتید و به جبهه خدمت نمی‌کردید شهادت را به خود نمی‌پذیرفتید، امروز ایران و اسلام به این عظمت نبود و در فرازی دیگر دانش آموزان بسیجی شهدا و جانبازان را

الگوهای فرا راه دانش آموزان می‌دانند که بایستی شناخته شده، و راهشان برای آنها تبیین شود: در زمان خودمان هم الگو داریم، امام الگوست. این دانش آموزان بسیجی ما الگو هستند.

۵-۲-۲- چگونگی گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش آموزان

فرهنگ ایثار و شهادت را در صورتی می‌توان در بین اقشار مختلف جامعه وبه ویژه نسل دانش آموز، که به دلایل مختلف جامعه شناختی و فرهنگی در معرض انواع تهاجمات قرار گرفته‌اند، تقویت نمود که اصول تربیتی و روان شناختی موضوع را مد نظر قرار داد. یکی از بهترین راهبردهای تقویت این فرهنگ، معرفی اسوه‌های موجود در آن است. اسوه، عبارت از حالتی است که انسان به هنگام پیروی از غیر خود پیدا می‌کند و بر حسب اینکه پیروی از چه کسی باشد، ممکن است اسوه‌ای نیک یابد برای انسان فراهم آید. (باقری، خسرو، ۱۳۹۵، ص ۱) با معرفی و ارائه اسوه، نمونه رفتار و کردار مطلوب در معرض دید فراگیر قرار می‌گیرد و موقعیت او دگرگون می‌شود تا او به پیروی پردازد و حالت نیکوئی، در خود پدید آورد. معلم باید حالات مطلوب فراگیر را که عملاً در وجود کسی آشکار شده، به او نشان دهد، این کار اساساً در شرایط واقعی اجتماعی مدنظر است ولی حاصل آن این است که شخصیت‌های تاریخی نیز الگوی عمل محسوب می‌شوند. در قرآن این روش به کار گرفته شده است، که گاهی در آیات مستقیماً به پیروی از کسی تصریح می‌شود و گاه بدون چنین تصریحی، اسوه‌ها در معرض دید گذاشته می‌شوند. (همان، ص ۲)

بر اساس این روش، می‌توان ارزش‌های مورد نظر و از جمله فرهنگ ایثار و شهادت را با ایجاد بصیرتی نو در دانش آموزان، به آنان معرفی نمود. راه برد دیگر در زمینه تقویت فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش آموزان، ایجاد احساس خودباوری مذهبی و ملی در آنان است. خودباوری اصطلاحی است که امروزه در جامعه شناسی، روان شناسی و علوم تربیتی به کار می‌رود و منظور از آن یک حالت مثبت روحی و روانی است که در نتیجه احساس ارزش مندی در نفس انسان پدید می‌آید و او را آماده می‌سازد تا از طریق بهره گیری از لیاقت‌ها و توانمندی‌هایی که دارد به انجام وظایفی که برعهده اوست، قیام نماید و در این راه، از مشکلات و موانعی که پیش می‌آید هراسی به دل راه ندهد. از این حالت روحی در فرهنگ اسلامی با تعبیری چون علوهمت، مناعت طبع، اعتماد به نفس، عزت نفس و ... یاد می‌شود. در واقع، خودباوری، باور به استعدادها، توانایی‌ها و نیروهای نهفته فطری درونی است که با اتکاء به آن، می‌توان به اهداف مورد نظر در زندگی رسید و به آنان جامه عمل پوشاند. و مرحله عالی خود باوری، شکوفایی همه

استعدادهای بالقوه فرد است. (شعاری نژاد، علی اکبر، صص ۱۶۶، ۱۶۷) خود باوری ملی، در مقابل از خود بیگانگی و خود باختگی ملی مطرح می‌شود. گاهی افراد یک جامعه در اثر ناآگاهی و یا تحت تأثیر تبلیغات سوء و جذاب دشمنان، به سنت و باورهای ملی و فرهنگی خود پشت می‌کنند و از نمادها و ارزش‌های رایج در جوامع دیگر پیروی و تقلید می‌کنند. این کار به تدریج، راه نفوذ و تسلط همه جانبه بیگانگان را در عرصه‌های مختلف آن جامعه همواری می‌سازد. در نهایت، کیان و استقلال آن جامعه را با خطر جدی مواجه می‌سازد. در تاریخ جوامع اسلامی به نمونه‌های زیادی از این گونه جامعه‌ها برمی‌خوریم. ترکیه دوران آتاترک و حتی ترکیه امروز در مقابل غرب، و ایران دوره رضاخان و بسیاری از جوامع دیگر، مصداق روشنی از مردمی هستند که به خود باختگی ملی گرفتار آمده‌اند. بنابراین، اگر افراد جامعه‌ای خواهان پیشرفت و تعالی هستند باید از طریق اصلاح نظام آموزشی و تربیتی جامعه و بازنگری در باورها و ارزش‌های فکری و فرهنگی به جای مانده از گذشته، تمام این گونه اوصاف و ویژگی‌های نادرست فکری و اخلاقی را اصلاح نمایند و به یک انقلاب فکری و فرهنگی، به ویژه در سطح اندیشه و اعتقادات نسل دانش آموز دست بزنند. آن گاه از طریق احیای ارزش‌های اصیل و حیاتبخش روح اعتماد به نفس و خودباوری را در وجود این قشر، که مهمترین سرمایه جوامع محسوب می‌گردند، شکوفا ساخته و حفظ و استمرار خواهند بخشید. دفاع مقدس و شهدا در این زمینه نقشی اساسی ایفا می‌کنند، به شرط آنکه کسانی از قبیل معلمان کشور با نحوه ایجاد خودباوری در دانش آموزان آشنا بوده و از طریق این احساس، فرهنگ ایثار و شهادت را تبیین و ترویج نمایند. ارائه و معرفی جلوه‌های زیبای وصیت نامه‌های شهدا به دانش آموزان، راهبرد مهم دیگر در تقویت فرهنگ ایثار و شهادت است. وصیت نامه‌های شهدا از بهترین اسناد مکتوب دوران جنگ تحمیلی است که علاوه بر استفاده تاریخی از آن‌ها می‌توان نمونه‌های عالی ارزش‌ها را در آن‌ها یافته و به نسل جدید معرفی نمود. از آنجا که این وصیت نامه‌ها بیان گر حس و حال واقعی شهدای دفاع مقدس می‌باشند، تأثیر شگرفی در تقویت فرهنگ ایثار و شهادت دارند. متأسفانه در کتب درسی از متون وصیت نامه شهدا هیچ استفاده‌ای نشده است که به نظر می‌رسد، بسیار به جا و شایسته است که وزارت آموزش و پرورش بنحوی شایسته و جذاب از این اسناد با ارزش برای معرفی هر چه بیشتر فرهنگ ایثار و شهادت استفاده کند. مسلماً این کار کمک بزرگی به معلمان خواهد نمود تا ارزش‌ها را به دانش آموزان معرفی نمایند. تشویق و دعوت دانش آموزان به تحقیق و بررسی در کتب و مقالات مربوط به شهدا از راهبردهای مهم تقویت فرهنگ ایثار و شهادت است. امروزه

ثابت شده است که انجام تحقیق و مطالعه از سوی دانش آموزان، یکی از بهترین راه‌های تفهیم موضوعات مختلف به آن‌هاست. متأسفانه انجام تحقیق و پژوهش در سیستم آموزشی ما از جایگاه مهم خود برخوردار نیست و معلمان به تأثیر آن آگاهی کامل ندارند. تحقیق یک فعالیت منظم، منسجم و با روش سنجیده‌ای است در جهت رسیدن به هدف و هدف کشف حقیقت است. (کاردان، علی محمد، ۱۳۷۷، ص ۸) تعاریف مختلفی از تحقیق شده است ولی به نظر، می‌رسد می‌توان گفت تحقیق فرآیندی است که از طریق آن می‌توان درباره ناشناخته به جستجو پرداخت و نسبت به آن شناخت لازم را کسب کرد، در این فرآیند از چگونگی گردآوری شواهد و تبدیل آن‌ها به یافته‌ها، تحت عنوان روش شناسی یاد می‌شود. رسالت اصلی تحقیق، به کارگیری روش‌ها برای انجام نظریه سازی است. برای این که پژوهش در آموزش و پرورش نهادینه شود باید به ایجاد روحیه پژوهش گری، اعطای قابلیت‌ها و مهارت‌های لازم پژوهشی و هم چنین اعطای فرصت به دانش آموزان جهت انجام پژوهش همت گماشت. برنامه‌های درسی و روش‌های آموزشی باید به گونه‌ای متحول شود که به دانش آموزان در دست یابی به این اهداف یاری رساند. خوشبختانه کتب و مقالات زیادی در زمینه ایثار و شهادت نگاشته و چاپ شده است. در این میان غنی سازی کتابخانه‌های مدارس از این جهت و ارائه این کتب به دانش آموزان از طریق کتابخانه‌ها حائز اهمیت است. از آنجا که مقالات بسیاری نیز در زمینه ایثار و شهادت در اینترنت منتشر شده است، از یکسو فراهم آوردن امکان استفاده دانش‌آموزان از این پدیده مفید علمی و از سوی دیگر آموزش نحوه استفاده از اینترنت و منابع مفید آن، می‌تواند در تقویت این فرهنگ مفید و موثر باشد. تحلیل و بررسی فرهنگ ایثار و شهادت در طول تاریخ برای دانش آموزان هم می‌تواند تاحد زیادی در این زمینه کارگشا باشد. هر حادثه تاریخی نیاز به تحلیل تاریخی نیز دارد. این تحلیل به ویژه پس از پایان یافتن آن حادثه و برای معرفی بیشتر آن به کسانی که در زمان وقوع حادثه، حضور یا وجود نداشته اند حائز اهمیت است. در مورد فرهنگ ایثار و شهادت این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که موارد زیادی مبنی بر ایجاد شبهه در این فرهنگ و زیر سؤال بردن آن مشاهده می‌شود. این شبهه‌ها از سوی کسانی دامن زده می‌شود که با انقلاب اسلامی و مبانی آن مخالفت می‌ورزند و بیشترین سعی در انتقال این شبهه‌ها به مراکز فرهنگی کشور مثل مدارس و دانشگاه‌ها دارند. در این میان وظیفه معلمان بیشتر از دیگر اقشار جامعه مهم به نظر می‌رسد و آن‌ها باید به خوبی با فرهنگ ایثار و شهادت آشنا بوده و این آشنائی خود را از طریق بیان ساده و شیوا به دانش آموزان منقل نمایند.

۳- روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

روش تحقیق این مقاله توصیفی - تحلیلی است، که گردآوری اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و اسنادی صورت گرفته است، و به لحاظ پایایی و روایی نیز به منابع کتابخانه‌ای و اسنادی استناد شده است.

در قسمت نخست این مقاله، محور مشارکت از دیدگاه اسلام مبتنی بر آموزه‌های دفاع مقدس و تأثیر آن بر تربیت نسلی ارزش‌مدار در آموزش و پرورش را مورد پرسش قرار داده‌ام. در بخش دوم همین محوریابی البته دفاع مقدس و تعلیم و تربیت (آموزش و پرورش) مدنظر بوده است اما با توجه به خام بودن این موضوع و عدم تبدیل شدن آن به دانش، واژه‌ای قابل جستجو در منابع اسلامی و همچنین از زوایایی از نگاه امامین انقلاب اسلامی خمینی^(ره) و خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) و دفاع مقدس را استخراج کرده‌ام تا مسیر پژوهش شفاف‌تر شود. در بخش سوم روش تحقیق را بیان نمودیم. در بخش چهارم نیز با تأکید بر دو مفهوم «مکتب اسلام و دفاع مقدس» و «آموزش و پرورش» چارچوبی نظری برای مطالعه موضوع ارتباط و مشارکت آموزه‌های دفاع مقدس و مکتب اسلام در مسائل تربیتی پیشنهاد شده است و در آخر به نتیجه‌گیری پرداخته‌ایم.

۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۴-۱- ماهیت مشارکت و اهمیت آن

از نظر برخی از اندیشمندان علوم سیاسی، مشارکت به معنای حضور آگاهانه در عرصه سیاسی و اجتماعی است. ویژگی اساسی چنین حضوری، خیرخواهی همراه با تفکر و تعقل است (کوهن، ۱۳۷۳).

در بینش نظام جمهوری اسلامی نیز، مشارکت به عنوان یکی از عناصر اصلی اداره امور کشور محسوب می‌شود.

از این رو، امام خمینی^(ره) وصیت نامه خویش بر احساس مسئولیت مردم و مشارکت همه جانبه آنان در اداره امور کشور تأکید می‌ورزد (وصیت نامه امام خمینی، ۱۳۶۹). در جایی دیگر امام خمینی^(ره) مشارکت مردم در اداره امور کشور را، از حقوق اولیه هر ملتی محسوب کرده و در این باره می‌فرماید: «از حقوق اولیه هر ملتی است که باید سرنوشت و تعیین شکل و نوع حکومت خود را در دست داشته باشد...» (صحیفه نور، ج ۴- ص ۳۶۷، ۱۳۷۹).

همچنین امام خمینی تاکید می‌نماید: «هر ملتی باید خودش سرنوشت خودش را تعیین کند، هرکس، هر جمعیتی، حق اولش این است که خودش انتخاب بکند، یک چیزی را که راجع به مقدرات مملکت خودش است» (همان، ص ۳۲).

بنیادی‌ترین اندیشه زیرساز مشارکت پذیرش اصل برابری مردم است و هدف از آن، همفکری، همکاری و تشریک مساعی افراد در جهت بهبود کمیت و کیفیت زندگی در تمامی زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. مشارکت فراگردی است که از راه آن مردم به دگرگونی دست می‌یابند و دگرگونی را در خود پدید می‌آورند. گرفت و بیراسفورد تحولاتی چون ظهور جنبش‌های اجتماعی جدید، تأمل و بازنگری در مورد نیاز انسان، ظهور مجدد ایده شهروندی و پست‌مدرن را موجب توجه به ایده مشارکت دانسته‌اند. (نیازی، محسن، ۱۳۸۳، ص ۱۱۱-۱۱۲).

۱-۱-۴- انواع مشارکت از لحاظ موضوع

به لحاظ موضوعی مشارکت را به گونه‌هایی چون مشارکت اجتماعی، فرهنگی و روانی و ... تقسیم‌بندی می‌کنند. اما باید توجه داشت که تفکیک دقیق آن‌ها به دلیل درهم‌تنیدگی، هم‌پوشی و مکمل یکدیگر واقع شدن امکان‌پذیر نیست و معمولاً یا به صورت عام از مشارکت بحث می‌شود و یا به صورت ترکیبی، مانند: مشارکت اجتماعی و فرهنگی و ...

۱-۱-۴-۱- مشارکت اجتماعی؛

در اسلام نیز مشارکت اجتماعی اهمیتی بسزا دارد. اسلام در ضرورت مشارکت اجتماعی توصیه‌ها و راهکارهای بسیاری ارائه نموده و بر آن تأکید داشته است. اسلام مشارکت انسان‌ها را ضامن بقای اجتماعی دانسته و جوامعی را که مشارکت می‌کنند، جوامعی پویا می‌داند. مشارکت مؤمنان در عمل اجتماعی که از مصادیق عمل صالح و احسان است، دایره‌ای گسترده از اعمال در حوزه‌های نظامی، اقتصادی، فرهنگی، علمی، سیاسی و مانند آن‌را در بر می‌گیرد. خدای تعالی در (سوره مائده/ آیه شریفه ۲) مسلمانان را به تعاون و یاری رساندن به یکدیگر فرمان می‌دهد، «...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ...» «...در نیکوکاری و پرهیزگاری یکدیگر را کمک کنید نه در گناه و تجاوز.

در این آیه شریفه مشارکت و تعاون صریحاً ذکر شده است. مشارکت از نظر قرآن صرفاً در کارهای نیک و پسندیده مورد تأیید است و مؤمنان از مشارکت در اموری که تعدی و گناه را در برگیرد برحذر شده‌اند. در یکی از تفاسیر، مشارکت یک اصل کلی اسلامی شمرده شده است: «آنچه در آیه فوق در زمینه تعاون آمده یک اصل کلی اسلامی است که سراسر مسائل اجتماعی و حقوقی و اخلاقی و سیاسی را در بر می‌گیرد. طبق این اصل مسلمانان موظف‌اند در کارهای نیک تعاون و همکاری کنند ولی همکاری در اهداف باطل و اعمال نادرست و ظلم و ستم، مطلقاً ممنوع است، هر چند مرتکب آن دوست نزدیک یا برادر انسان باشد. اگر این اصل در اجتماعات اسلامی زنده شود و مردم بدون در نظر گرفتن مناسبات شخصی و نژادی و خویشاوندی با کسانی که در کارهای مثبت و سازنده گام بر می‌دارند همکاری کنند، و از همکاری کردن با افراد ستمگر و متعدی در هر گروه و طبقه‌ای که باشند، خودداری نمایند، بسیاری از نابسامانی‌های اجتماعی سامان می‌یابد. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ص ۴۵۴).

۲-۱-۱-۴- مشارکت فرهنگی؛ در این نوع مشارکت، مردم در تولید فرهنگ و ارتقای آن در بین گروه‌ها دخالت می‌کنند. تقویت هنر مردمی، تسهیل و تعامل فرهنگی در جوامع چندفرهنگی و افزایش وفاق اجتماعی در جوامع چندقومی از عرصه‌های مهم مشارکت فرهنگی می‌باشد. (سعیدی، محمدرضا، ۱۳۹۳ ص ۱۱).

۳-۱-۱-۴- مشارکت روانی؛ این نوع مشارکت مورد تأکید روان‌شناسان اجتماعی است، و دلالت بر نوعی درگیری ذهنی و عاطفی دارد که زمینه‌ساز ابتکارات جمعی است. مشارکت روانی در قالب ایجاد تغییر و دگرگونی در ذهنیت‌ها و شکستن عقاید قالب نامناسب و شرکت در عمل جمعی مشترک، گرایش و آمادگی روانی لازم را برای کنش جمعی فراهم می‌نماید. (غفاری، غلامرضا و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۱۶).

۲-۱-۴- نقش مشارکت در انقلاب اسلامی: در حرکت اصیل انقلاب اسلامی، همواره مردمی بودن و اعتقاد به مالکیت مردم یک شاخصه اصلی بوده که تخطی از آن حرکت را از مسیر اصیل خود منحرف خواهد کرد. البته تداوم تعلق انقلاب به مردم و بالعکس، در حقیقت یک رابطه دو

سویه است که نیاز به کنشی از سوی حاکمیت و واکنشی از سوی مردم دارد. در این باره حضرت امام^(ره) فرموده‌اند «همه باید کوشش بکنید که رضایت مردم را جلب بکنید در همه امور ... امروز مردم می‌دانند که دولت از خودشان است و انتخابات هم از خودشان است. شما باید کوشش کنید که این چیزی که الان در ذهن مردم هست، که دولت را از خودشان می‌دانند... از دل آنها بیرون نرود» (امام خمینی، سید روح الله، ۱۳۷۸، صص ۳۷۹-۳۷۸). و «ملت ما هر طور رأی داد ما هم از آنها تبعیت می‌کنیم» (امام خمینی، سید روح الله، ۱۳۷۸، ص ۳۴). امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) نیز در این رابطه تأکید می‌کنند «جمهوری اسلامی حکومت مردم و شا‌یستگان است. در جمهوری اسلامی، رسیدن به مقامات مؤثر در سلسله مراتب حکومتی، تابع صلاحیت‌هاست. هر که صلاحیت دارد، باید در میدان‌های فعالیت و تلاش و مسئولیت جلو برود، از هر نقطه کشور و از هر قشر اجتماعی باشد، ... و امتیاز دادن به یک قشر خاص، با نظام جمهوری اسلامی سازگار نیست» (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، ۱۳۸۴). بر این اساس وظایف حاکمیت را در این زمینه می‌توان اینگونه برشمرد:

۱-۲-۱- تعیین اولویت‌های نظام بر مبنای دغدغه‌های واقعی مردم و در جهت رضایت افکار عمومی

۲-۱-۲-۲- توجه به رأی مردم در تصمیم‌گیری‌ها و کاستن از فاصله مردم با سطوح تصمیم‌گیری

۳-۱-۲-۲-۴- شایسته‌سالاری در تمام صحنه‌ها و حذف هرگونه رانت و ویژه‌خواری

۴-۱-۲-۲-۴- در صورتی که با این تمهیدات، مردمی بودن انقلاب به یک باور و احساس فراگیر در میان توده‌ها تبدیل شود، خود به واکنش طبیعی مردم می‌انجامد. «بر اساس کار جمهوری اسلامی، اصلاحات لازم است و این اصلاحات با مشارکت کامل همه مردم خواهد بود» (امام خمینی، سید روح الله، ۱۳۷۸، ص ۱۵۵). «اینکه دولت ایستاده است و به خوبی دارد عمل می‌کند برای این است که مردم هستند، کمک مردم است، هر جا هر نقیصه‌ای پیدا می‌شود مردم دنبالش هستند، برای رفعش دنبال هستند» (امام خمینی، سید روح الله، ۱۳۷۸، صص ۳۷۹ - ۳۷۸). و با این اوصاف «آگاهی مردم و مشارکت و نظارت و همگامی آنها با حکومت منتخب خودشان، خود بزرگترین ضمانت حفظ امنیت در جامعه خواهد بود» (امام خمینی، ۱۳۷۸، ص ۲۴۸). و با این شرایط «مردم از همه مسؤولان، جناح‌ها و احزاب جلوتر هستند» (<http://farsi.khamenei.ir>).

بنابراین می‌توان گفت که توده‌ها در واکنش به خدمات یک نظام مردمی بازخورد مثبت خود را اینگونه ابراز می‌کنند:

۵-۲-۱-۴- همکاری و مشارکت فعال مردم در جریان سازندگی، اصلاحات و رفع مشکلات

۶-۲-۱-۴- مراقبت مداوم از امنیت و کیان نظام اسلامی با انگیزه بالا

۷-۲-۱-۴- نظارت و ارزیابی بر تمام عملکردها از مردم و مسئولین در هر مکان و مسند

که در نتیجه آن «مشارکت مردم» به افزایش فعالیت‌های سازندگی «مراقبت مردم» به رعایت خطوط قرمز در فعالیت‌ها و «نظارت و ارزیابی مردم» به ترویج و ارتقاء عملکردهای مثبت و کاهش عملکردهای منفی در حوزه‌های مختلف می‌انجامد. و تمام این آثار سازنده حاصل انگیزه‌ای سرشاری است که از درون توده‌ها می‌جوشد.

از این رو، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در بیاناتی می‌فرمایند: در انقلاب اسلامی ایران نیز با هدف اصلاح امور دینی و دنیوی کشور و رهایی از فساد و افساد طاغوت، بدست یک مصلح الهی به جریان افتاد و در سیر تکامل خود اصلاح‌گری را به عنوان یک اصل حرکتی، در عرصه‌های خرد و کلان مورد اهتمام قرار داده است. این روحیه اصلاح‌گری در توده‌ها و حاکمیت نمود یافته و منشاء برکاتی در صحنه‌های مختلف شده است. از جمله آنها می‌توان به اقدامات عمرانی و فرهنگی در سطح داخلی و بین‌الملل توسط دولت و مشارکت مردمی در جهاد سازندگی، نهضت سوادآموزی، تشکیل اردوهای جهادی و فرهنگی و... اشاره کرد.

لذا ترویج این روحیه اصلاح‌گری و اعتقاد به ضرورت اصلاحات در هر میدان و عرصه‌ای از لوازم اصلی تمدن‌سازی است. در این باره مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «ما به اصلاحات احتیاج داریم. اصلاحات، تصحیح روش‌ها، تصحیح هدفهای مرحله‌ای، تصحیح تصمیم‌گیریه‌ها و تعصب نورزیدن روی تصمیم‌های ناحق است. اصلاحات باید ضابطه‌مند و مبتنی بر ارزش‌ها و معیارها و خط‌کشی‌های اسلامی و ایرانی باشد. (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵)

قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز، امکان مشارکت مردم در اداره امور کشور را از طریق انتخابات فراهم کرده و در این باره آمده است: «در جمهوری اسلامی، امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات رئیس‌جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شورا و نظایر این‌ها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد» (قانون اساسی، اصل ۶). همچنین قرآن، برقراری عدل و قسط در جامعه را از طریق مشارکت مردم می‌داند: ما رسول را همراه برهان کتاب و میزان فرو فرستادیم تا مگر مردم قسط را بپا دارند (حدید، ۲۵). در این آیه، اجرای عدالت از طریق حضور مشارکتی آحاد مردم مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۴- تاریخچه پیدایش واژه مکتب

در پی رنسانس در مغرب زمین، از یک سو تحولات فلسفی و اجتماعی به وقوع پیوست و از سوی دیگر تحولات علمی و صنعتی پدید آمد. به دنبال آن، نگرش‌ها و گرایش‌هایی در جامعه رخ نمود و این گرایش‌ها صرفاً به رشته‌های علمی محدود نماند، بلکه عرصه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، هنری و ادبی را در بر گرفت. غریبان برای هر یک از این گرایش‌ها، واژه^۱ مدرسه را برگزیدند که معادل آن را در زبان عربی، (مکتب) قرار دادند.

مکتب را چنین می‌توان تعریف نمود: مکتب یا ایدئولوژی عبارت است از یک طرح جامع و منسجم که می‌خواهد با جهان بینی که می‌دهد و با دستور العمل‌هایی که ارائه می‌نماید بشر را به طرف کمال و هدفش راهنمایی کند.

استاد شهید مرتضی مطهری مکتب را چنین تعریف می‌نماید: «مکتب و ایدئولوژی ضرورت خود را می‌نمایاند؛ یعنی نیاز به یک تئوری کلی، یک طرح جامع و هماهنگ و منسجم که هدف اصلی، کمال انسان و تأمین سعادت همگانی است و در آن، خطوط اصلی و روشها، بایدها و نبایدها، خوب‌ها و بدها، هدف‌ها و وسیله‌ها، نیازها و دردها و درمان‌ها، مسئولیت‌ها و تکلیف‌ها مشخص شده باشد و منبع الهام تکلیف‌ها و مسئولیت‌ها برای همه افراد بوده باشد.» (مطهری، مرتضی، ج ۲، ص ۵۳) و در جایی دیگر تعریف آن را چنین بیان می‌کنند: «ایدئولوژی یعنی دستگاه فکر، مجموع جهان بینی، یعنی هست‌ها، [و نیز چگونه بایدها]. نگرش من به هستی که چگونه هست و نگرش من درباره خودم و جامعه که چگونه باشد همه را یکجا می‌گویم ایدئولوژی.» (مطهری، مرتضی، ج ۱۵، ص ۵۰۴).

۱-۲-۴- ویژگی‌های مکتب:

بر این اساس و با استناد به توضیحات مورد اشاره، می‌توان مهم‌ترین ویژگی‌های یک مکتب را به شرح ذیل برشمرد:

- یک طرح جامع و منسجم است.
- اجزای آن نظام‌مند و هماهنگ است.
- دارای ویژگی متمایز کننده است.
- دارای جهان‌بینی خاص و دستور العمل‌هایی برای تحقق آن است.

1. School

- همزمان جنبه‌های مختلف درون علمی و برون علمی را مورد توجه قرار می‌دهد.
- ضمن تعیین مسئولیت، الهام بخش است.
- دارای حد و مرز و ضوابط مشخص است. (هدایتی، احمدرضا، ۱۳۹۳، ص ۱۲).

۲-۲-۴- منزلت شهدا و ایثارگران در مکتب وحی

در مکتب توحید، آن چیزی دارای ارزش و ماندگاری است که در راه خدا و برای خدا شکل گیرد. هر مقدار از عمر انسان که برای خدا صرف شود، هر کاری که برای خدا انجام گیرد و هر مالی که در این راه هزینه شود از ارزش واقعی و ماندگاری برخوردار است، از این رو هر چه انجام کاری برای خدا سخت‌تر و نیت خالص‌تر باشد ارزش و اثر آن بیشتر است. بنابر این هرگونه اهتمام و تلاش در راه خدا مصداق جهاد فی سبیل الله است.

در این مکتب، ایثار به معنای از خودگذشتگی در راه خدا و دفاع از حق والاترین ارزش‌هاست و همواره فرهنگ ایثارگری و شهادت طلبی در تاریخ اسلام درخشش و ویژگی خاصی داشته است.

دستاورد اساسی حضرت امام خمینی^(ره) در رهبری انقلاب اسلامی، احیاء اسلام ناب محمدی (ص) و مهمترین ویژگی آن احیاء فرهنگ شهادت و ایثارگری بود. با مروری گذرا در فرایند نهضت امام خمینی و قوام نظام اسلامی به خوبی می‌توان دریافت که اگر فرهنگ شهادت طلبی و ایثارگری نبود، نه انقلاب به پیروزی می‌رسید و نه نظام اسلامی دوام می‌یافت، همانگونه که در صدر اسلام نیز اگر این ویژگی نبود نه اسلام شکل گرفته بود و نه دوام می‌یافت. موضوع شهادت و ایثارگری سکه پر بهائی است که در یک روی آن والاترین ارزش‌های الهی و در روی دیگر آن دستاوردها و آثار و برکات بی بدیلی را می‌شود مشاهده کرد.

«شهید» در لغت به معنی گواه، حاضر، ناظر و ... و در اصطلاح دینی به کسی اطلاق می‌شود که با انتخاب آگاهانه، و براساس حجت شرعی، در راه خدا به شهادت می‌رسد و در اساسنامه بنیاد شهید انقلاب اسلامی این گونه تعریف شده است: «شهید به کسی گفته می‌شود که جان خود را در راه انقلاب اسلامی و حفظ دستاوردهای آن یا دفاع از کیان جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات و تجاوزات دشمن و عوامل ضد انقلاب و اشراک، نثار نموده یا می‌نماید.»

از دیدگاه اسلام، شهادت در راه خداوند متعال آن قدر مقام عالی و پرافتخار و زیبایی داشته و دارد که اولیای خداوند، و برگزیدگان او همچون علی بن ابیطالب^(ع) و فرزندان‌شان مانند امام حسین^(ع) و امام جعفر صادق^(ع) و ... آرزوی شهادت در راه خدا را می‌نموده‌اند.

این آرزوی در گفتار و اعمال اصحاب یاران معصومین^(ع) نیز ظاهر و آشکار است. از طرف دیگر در مقام شهید و فضیلت آن این نکته مهم را باید در نظر بگیریم که اگر پدیده شهادت در تمام تاریخ بشری یک بار اتفاق می‌افتاد، یعنی تاریخ بشر تنها یک فرد شهید داشت، باز اهمیت شهادت فوق همه پدیده‌های حیات بشری بود. چه رسد به این که در گذرگاه قرون و اعصار، کاروانیان منزلگه شهادت متجاوز از میلیون‌ها نفر از پاکان اولاد آدم بوده، پیش‌تاز برجسته‌ای همچون حسین بن علی^(ع) یارانی با شخصیت‌هایی عظیم در این دوران کوی الهی شرکت داشته‌اند. (اسوه، 1384، ص ۲۸)

فضایل و ویژگی‌های امام حسین^(ع) و فرهنگ عاشورایی ایشان یک نمونه و الگوی کامل و تمام‌عیاری است که برای همه انسان‌های آزاده و آزاداندیش از هر دین و آیینی سیمای واقعی و درس فراموش‌نشده عزت، فداکاری، شجاعت، شهامت، غیرت، آزادیخواهی، محبت، عدالت‌طلبی، صبر، قیام برای امر به معروف و نهی از منکر، شهادت‌طلبی، جهاد در راه حق و حقیقت، عرفان توحید، عبادت و زندگی مطلوب بشریت را به تمام و کمال ترسیم نموده و به تصویر کشیده است. (همان، ص ۳۰) و شهدای هشت سال دفاع مقدس نیز به تأسی از امامان معصوم^(ع) همین گونه بودند. در وصف این شهیدان هما نگونه که شعله‌ای در تاریکی به ما روشنی می‌دهد و «شهدا شمع محفل بشریتند» و الامقام چه خوب گفته‌اند کمک می‌کند تا راه درست را پیدا کنیم، شهیدان هم می‌توانند برای ما بهترین الگوها و راهنمایان در زندگی و رسیدن به سعادت باشند. آنان در بهترین سن و سال زندگی به دور از هرگونه چشمداشتی به تقدیر و تشکر، با نثار جان خویش در دفاع از کیان و وطن خود از دیگری گوی سبقت را ربوده و شهد شیرین شهادت را به کام خود می‌کشیدند تا با عزت و آزادی در پیشگاه خداوند متعال حاضر شوند. شهیدان در کمال ساده‌زیستی و با کمترین توقع از اطرافیان و جامعه خود، به دور از هرگونه تجملات و تشریفات دنیا را فروختند تا در عوض از پروردگار خویش آخرت را بستانند.

هستند و آنگاه که رزمنده‌ای جان بر کف، در اثر جراحت‌های جنگ به مقام جانبازی نائل شود و همزمان در اسارت سخت‌ترین رنج‌ها و دردها را تحمل کند و در اثر جراحت‌های جانکاه جبهه به مقام شهادت رسد با برخورداری از چهار عنوان رزمنده، آزاده، جانباز و شهید در اوج این قله رفیع جای می‌گیرد. دقت در آیه مذکور و ملاحظه ویژگی‌های مشتری! بایع، ثمن و مثنی که به عنوان یک پیمان از سوی خدا مطرح شده و سند آن را نیز بزرگ‌ترین کتاب‌های آسمانی یعنی تورات و انجیل و قرآن قرار داده و بر وفای به این عهد تأکید نموده و آن را فوز عظیم دانسته است، افق‌های شگفت‌انگیزی را به روی انسان می‌گشاید.

۳-۴- چگونگی گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در آموزش و پرورش با استفاده از مفهوم «جامعه‌پذیری» و «فرهنگ‌پذیری»

جامعه‌پذیری یا اجتماعی شدن جریانی است که از طریق آن فرد با هنجارهای جامعه آشنا می‌شود، آن را می‌آموزد و به مرحله اجرا در می‌آورد تا بتواند متناسب با هنجارهای گروه و جامعه‌ای که در آن به سر می‌برد، زندگی کند. پس "جامعه‌پذیری" جریانی است که فرد عملاً با زندگی گروهی "هم‌سازی" می‌کند؛ بنابراین فرد "جامعه‌پذیر" کسی است که بر اثر "هم‌نوا" شدن با هنجارهای گروهی، وظایف گروهی را پذیرفته و راه‌های همکاری را شناخته و بدین سبب دارای رفتاری است که مورد پسند گروه است. "هم‌نوایی شخص" با هنجارهای اجتماعی که مایه جامعه‌پذیری است، دو جنبه دارد: مجاب شدن یا هم‌نوایی عمقی و اجابت یا هم‌نوایی سطحی (وثنوقی، منصور و دیگران، ۱۳۸۶، صص ۱۲۵-۱۲۴).

فرهنگ‌پذیری جریان تدریجی و عمیق جامعه‌پذیری است. اگر جریان جامعه‌پذیری عمیقاً صورت گیرد و دوام آورد، افراد رفته‌رفته در زندگی مشترک جامعه خود سهیم می‌شوند، راه و رسم آن‌ها را می‌آموزند و خود را با آن سازگار می‌سازند و مانند سایر اعضای جامعه می‌گردند. بنابراین "فرهنگ‌پذیری" جریانی است که فرد زمینه‌های فرهنگی را می‌شناسد و به‌طور ژرف و عمیق می‌پذیرد و خود را با آن سازگار می‌کند. در صورت فرهنگ‌پذیر شدن، فرد کمتر دچار تناقض، سرگردانی و حیرانی می‌گردد و در حقیقت در ذهن و عمل خویش کمتر تفاوت می‌بیند؛ آنچه را اعتقاد دارد عمل می‌کند و آنچه را عمل می‌کند که به آن معتقد است. و لذا دچار نابسامانی اجتماعی و یا ناهنجاری رفتاری نمی‌گردد" (وثنوقی، منصور و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۱۲۵).

پس به‌طور خلاصه می‌توان گفت: هم‌نوایی و سازگاری با هنجارهای جامعه و موازین اخلاقی دو جنبه دارد: یکی ساده، سطحی، صوری و ظاهری است، دیگری ژرف، عمیق، پیچیده و درونی است. نوع اول را "جامعه‌پذیری" و نوع دوم را "فرهنگ‌پذیری" می‌نامند (و ثوقی، منصور و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۱۲۸).

۱-۳-۴- عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در آموزش و پرورش

۱-۳-۴-۱- نماز: یکی از مهم‌ترین خاستگاه‌های شهادت و معراج شهادت، نماز است. بنابراین ترویج نماز در آموزش و پرورش ایجاد مهم‌ترین مقوم و زیربنای فرهنگ ایثار و شهادت است. طبق آیه «الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلاه» اقامه نماز اولین کاری است که جامعه اسلامی و حکومت اسلامی و حاکمیت اسلام و هر انسانی در هر کجا و در هر مسندی از قدرت باید تلاش کند و در راه آن گام بردارد (باقری، مسلم و دیگران، ۱۳۹۰).

۱-۳-۴-۲- مسجد: بستر و خاستگاه و آن سنگری که از آن سنگر این معراج شکل می‌گیرد، مسجد است. «و مسجد اسس علی التقوی احق ان تقوم فیه رجال یحبون ان یتطهروا» تا طهارت نفس نباشد امکان عروج نیست. بنا بر سنت پیامبر اکرم (ص) از مکان مسجد برای فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و امثال آن در رابطه با تأمین نیازهای عامه مسلمین استفاده می‌شود (طرح تهیه شناسنامه مساجد و اماکن مذهبی کشور، ۱۳۷۷، مرکز آمار ایران). مساجد به‌عنوان پایگاه بسیار مهم اسلامی چه از لحاظ تعلیم و تربیت و آموزش و پرورش و چه از لحاظ بلندگوی صدای اسلام از همان ابتدا مطرح بوده‌اند. شهدای عزیز و گران‌قدرمان چه شهدای انقلاب اسلامی و چه شهدای جنگ تحمیلی به میزان بسیار بالایی در مساجد حضور می‌یافتند و از ابعاد مختلف از این مکان مقدس بهره‌مند می‌شدند (باقری، مسلم و دیگران، ۱۳۹۰).

۱-۳-۴-۳- فرهنگ عاشورا و کربلا: یکی دیگر از عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، تقویت فرهنگ عاشورا و کربلا است؛ که البته این دست ما هم نبوده؛ هزار و چهارصد سال است که خدا و حقانیت و حقیقت امام حسین (ع) کار خودش را در جامعه کرده است. اکنون بیشترین دین را امام حسین (ع) بر گردن ما و جامعه دارد. فرهنگ ایثار و شهادت‌طلبی بیشترین مدیونیت را نسبت به فرهنگ عاشورا و کربلا دارد (پناهی، محمد حسین، ۱۳۸۵، ص ۶۶).

۴-۳-۱-۴- اعتقاد به ولایت: جامعه ولایی متشکل از افرادی است که بر اساس ارزش‌های خود، ولایت و سرپرستی را به صورت آگاهانه از جانب خداوند پذیرفته‌اند و با پیروی از سرپرست الهی خود شالوده جامعه را بر پایه دوستی و محبت و اطاعت از ولی بنا می‌کنند و بدین لحاظ از جوامع دیگر متمایز می‌باشند. این چنین جامعه‌ای، کمال‌گرا بوده و به واسطه ارتباط معنادار و مشخص افراد با سرپرست، که مشروعیت خویش را از جانب خداوند و پیامبر (ص) و جانشینان وی اخذ کرده اختیار زندگی دنیوی و اخروی خود را به سرپرست و ولی امر سپرده‌اند (باقری، مسلم و دیگران، ۱۳۹۰).

۵-۳-۱-۵- رسانه‌ها: نقش رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطی در ساخت و تشکیل فرهنگ‌ها در قرن حاضر بیش از پیش توجه نظریه پردازان، اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه فرهنگ را به خود جلب کرده است.

۶-۳-۱-۶- شعر و ادبیات: در مورد راههای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان می‌گوید چاپ خاطرات، پخش فیلم‌های مستند از عظمت رزمندگان اسلام و استفاده از کلیه ظرفیت‌های هنری، ادبی و رسانه‌ای کشور از مهمترین ابزار پیوند می‌باشند. وی در مورد ارزش این کار اظهار می‌دارد: معرفی آن عشقی که در ایثارگر ممتاز باعث تلاش و حرکت او شده به نسل جوان بسیار باارزش است و همواره نسل جوان به دنبال الگوگیری از بزرگان ایثار و شهادت است.. (حداد عادل، ۱۳۸۵)

۷-۳-۱-۷- کتب درسی: پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی با جان‌فشانی و نثار خون شهیدان بدست آمد و اگر ایثار و از جان گذشتگی شهدا نبود، اسلام نمی‌توانست در سراسر جهان گسترش یابد. بنابراین ارزش‌ها و فرهنگ والای شهادت همواره باید در جامعه ترویج یابد و از سوی دیگر شهیدان در هر دوره زمانی حق بزرگی بر مردم دارند و باید یاد و نام آنان زنده باشد. به خصوص باید نسل جوان که گردانندگان جامعه فردا خواهند بود با این فرهنگ و ارزش‌ها به خوبی آشنا شوند. خصوصاً افرادی که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و پایان جنگ تحمیلی متولد شده و شاهد ایثار و شهادت دانش آموزان در جریان انقلاب و جنگ تحمیلی نبوده‌اند، لازم است با مفاهیم بالا بیشتر آشنا شوند (آرمند، محمد، ۱۳۸۶).

۸-۳-۴- موزه شهدا: موزه شهدا، مکان جمع آوری، نگهداری، نمایش و معرفی آثار و وسائل شهدا، هنرمندان و پژوهش‌گرانی است که فرهنگ ایثار و شهادت را به نگارش و تصویر در آورده‌اند و با نظارت بنیاد شهید انقلاب اسلامی به‌طور دائمی تشکیل گردیده است و بازدید عموم از موزه شهدا، استفاده از روش‌های بدیع، در اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت نقش دارند. (عشقی مطلق، ۱۳۸۰).

۹-۳-۴- نهادهای دولتی: هر یک از نهادهای دولتی به فراخور اختیارات و مسؤولیت‌هایی که دارند، جایگاه و وظیفه‌ای در قبال ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دارا می‌باشند. قوه مقننه برای تعمیم روش‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مسؤولیت تصویب قوانین مناسب و متعادل در جنبه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را دارد. چرا که استقرار عدالت اجتماعی و اقتصادی می‌تواند بستر و زمینه مناسبی برای پذیرش این فرهنگ فراهم سازد و قوانین فرهنگی مناسب نیز با رشد ایدئولوژی و سطح فکر افراد جامعه رابطه مستقیم دارد.

۲-۳-۴- لزوم ماندگاری ارزش‌های دفاع مقدس

چگونه اندیشیدن درباره تاریخ و آگاهی از آن، عامل روشن شدن خواست‌های ما می‌شود. این اندیشه یا به ما روشنایی می‌دهد و یا ما را از راه به در کرده و از واقعیات غافل می‌سازد. (دوران افتخار، ص ۱۴)

دامنه تأثیرگذاری فرهنگ و معنویات جبهه با پیچیدن آوازه‌اش در میان دیگر جوامع مسلمین، خاصه در لبنان و افغانستان و کشورهای منطقه خلیج فارس گسترده گردید. تأثیر عمیق فرهنگ دفاع مقدس در زندگی مردم و در کنه باور و اعتقادات مذهبی امت مقاوم و حزب الله انکارپذیر نیست. اهمیت این موضوع وقتی بیشتر نمایان می‌شود که «بینیم مقام معظم رهبری نیز در فرمایشات گوهربارشان مدام بر این موضوع تأکید دارند.» «می‌بایست این فرهنگ با جدیت تمام در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور لحاظ و تثبیت گردد. بر همین اساس، باید با آفت‌ها و ضد ارزش‌های فرهنگ دفاع مقدس که همانا رفاه طلبی و راحت طلبی و دنیاخواهی است، مقابله کرد. (همان، ص ۲۰).

۳-۳-۴- نهاده‌ی کردن ارزش‌ها در بین نسل جوان

زیر ساخت‌های فکری هر جامعه‌ای منبعث از فرهنگ حاکم بر آن جامعه است و مقوله فرهنگ رابطه مستقیمی با زیرساخت‌های جامعه دارد. بنابراین، برای تغییر در حاکمیت هر جامعه‌ای ابتدا باید از تغییر فرهنگ حاکم بر آن جامعه شروع گردد که در این برهه از زمان دشمنان دین و قرآن و کشورهای سلطه‌گر چه در داخل و چه در خارج برای نیل به تغییر نوع حاکمیت در جامعه، تهاجم به نظام‌های فرهنگی را سرلوحه سیاست‌های توسعه طلبانه خود قرار داده‌اند. از آن جا که تاریخ ملت‌ها، پنجره‌ای بر روی هویت ملی آن‌هاست، هر فرد با گذراندن دوران تحصیل، با تاریخ و نمادها، اندیشه‌ها و دین آشنا می‌شود. از همین روست که در پرتو ارزش‌ها، انسان‌ها متحول شده و در قالب فرهنگ و فلسفه حیاتی که به آن معتقدند استحکام روانی، شخصیتی و اجتماعی پیدا می‌کنند و به هویت ملی، می‌رسند. در این راستا، اصلی‌ترین ابزار انتقال و نگهداری ارزش‌های اعتقادی جامعه، حفظ و پویایی تاریخ و میراث‌های گذشته را، پس از خانواده و نهاد آموزش و پرورش تشکیل می‌دهد و پیداست که در این خصوص آموزش و پرورش حیات‌یترین نهاد است که می‌تواند ضمن حفظ و اعتلای فرهنگ، سعادت فردی و اجتماعی را نیز فراهم آورد. با توجه به این نقش حیاتی که برای آموزش و پرورش مطرح شد، معلوم می‌شود که چرا مراکز آموزشی به عنوان اولین خاکریز، مورد هجوم بیرحمانه ناتوی فرهنگی قرار می‌گیرد. (چرخستانی، زهرا، ۱۳۹۳)

نهاده‌ی کردن ارزش‌ها در جامعه، نیاز به برنامه‌ریزی و سازماندهی دارد و مسئولیت این مقوله بر عهده کلیه نهاده‌های فرهنگی در جامعه مخصوصاً آموزش و پرورش است و باید کار کلیدی و مبنایی انجام پذیرد. لذا باید قدم‌های اساسی در جهت ارائه الگوهای درست به نسل جوان برداشته شود که بتواند نیازهای متناسب با ارزش‌های انقلاب را جوابگو باشد.

تاریخ پرافتخار جمهوری اسلامی مشحون از ایثارگری‌ها و فداکاری‌های خیل عظیم معلمانی است که در کلاس درس شهامت و شجاعت و دفاع از دین را به دانش‌آموزان خود آموختند و آن‌ها نیز سر از پانشناخته از حریم نظام مقدس جمهوری اسلامی دفاع کردند و خون پاکشان گواه این مدعا است. امروز نیز معلمان در عرصه و میدانی دیگر مسئولیت هدایت نسلی را به عهده دارند که آماج حملات زهراگین فرهنگی دشمنان است و باید که این جبهه و سنگر نیز از فهمید ه‌های فهمیده و همت‌های بلند همت پر شود که راه چاره همین است و بس. دین باوری، استکبار ستیزی، عشق به میهن، زندگی هدفمند و تلاش در راه سازندگی وطن، سرمایه‌های گران بهای

جوانان عزیز ماست، این‌ها حاصل زحمات طاقت فرسای همه معلمان دلسوز و فداکار است که باید بر این همه همت درود فرستاد.

آموزش و پرورش به عنوان عظیم‌ترین نهاد فرهنگی، آموزشی و تربیتی کشور رسالت پرورش بالندگی نسل آینده را بر دوش دارد. معلمان اندیشمند و فکور و با ظرفیت بالای فکری و فرهنگی خود به عنوان مولدان اندیشه و دانایی، با ترویج و تعمیق ارزش‌های انقلاب اسلامی و تعظیم شعائر دینی و بینش و نگرش سیاسی اصیل و سالم و بدون گرایش به خط‌بازی‌های سیاسی، سعی در ارتقاء سطح آگاهی و فرهنگ جامعه دارند. مدرسه به عنوان خط مقدم جبهه تعلیم و تربیت و کانون توسعه مرزهای دانایی است.

«اساسی‌ترین نیاز جامعه وجود انسان‌های سالم، توانمند و صالح است و مدارس مسئولیت تربیت چنین انسان‌هایی

را برعهده دارند. رسالت انبیاء تزکیه، تعلیم و تربیت انسان‌هاست و هم اکنون بخش عظیمی از این وظیفه بر عهده معلمان است و سرنوشت بسیاری از افراد در مدارس رقم می‌خورد. برنامه‌ریزی برای تربیت و تحول اخلاقی یک نسل کار بسیار مهمی است.» (مقام معظم رهبری، ۸۶/۵/۳)

«این نسل در واقع از تلاش نسل پدیده آورنده انقلاب و تداوم دهنده انقلاب تا امروز بهره‌مند است. کشور ما هم کشور جوانی است. ما امروز یک مجموعه عظیم جوان پرنشاط، پرانرژی و پر استعداد داریم و این نعمت و ثروت بزرگی است، به شرط این که این نسل گسترده با هویت صحیحی ساخته شود. اولین چیزی که در مجموعه آموزش و پرورش باید به این نسل اعطا شود، عبارت است از امید به آینده و شوق نسبت به بنای آینده و بهره‌گیری از فضایی که انقلاب در اختیار انسان‌ها و بخصوص نسل جوان گذاشته است. تربیت را نباید با سخت‌گیری اشتباه کرد. تربیت هدایت است، دمیدن روح انضباط اخلاقی در نسل جوان است... این مسأله برنامه‌ریزی برای تربیت و تحول اخلاقی یک نسل، کار بسیار مهمی است.» (همان، شماره)

اکنون که دشمنان اسلام و انقلاب از تمامی توطئه‌های استکباری خویش ناامید شده‌اند، تنها راه مقابله با این انقلاب

شکوهمند اسلامی را مبارزه با فرهنگ و اعتقادات مردم تصور کرده و بیشترین توجه و حمله را به نسل جوان، این آینده سازان جامعه اسلامی معطوف داشته است.

معلمان، این مشعل داران سنگرهای تعلیم و تربیت با حضور مستمر و فعال در دوران دفاع مقدس، حضوری تاریخی و فراموش ناشدنی که نشانگر بینش و عشق و علاقه این قشر فرهیخته به اسلام است، داشته‌اند (طلایه‌داران نور، ص ۱۴). با تغییر جبهه جنگ، ما باید در صحنه فرهنگی، گام برداریم و باید با اطاعت از ولایت و پیروی از خط امام (ع)، تداوم بخش خون شهیدان باشیم و با حرکتی نو و تمسک به قرآن و عترت ائمه طاهرین (ع) و با شناخت دقیق دشمن به دفاع از آرمان فرهنگ اسلامی خویش پردازیم. اهمیت و نقش معلم، در جوامع بشری به حدی است که پیامبران الهی خود را معلم معرفی می‌کنند و از سوی دیگر ملاحظه می‌شود که غالباً تاریخ به دست معلم رقم زده می‌شود. و در معارف اسلامی و در نظر رهبران اسلام،

معلم زمانی ارزشمند است و شایستگی آن همه تقدیر و تحسین را می‌یابد که متربیان خود را برای کسب «ارزش‌های اسلامی» و دوری از «ضد ارزش‌ها» هدایت کند. امام خمینی فرمودند: که چنانچه معلم، یک معلمی باشد که دعوت به نور بکند دعوت به صلاح بکند، دعوت به اسلام بکند، دعوت به اخلاق صالحه بکند، دعوت به ارزشهای انسان بکند، ارزش‌هایی که عندا... ارزش است. اگر این کار را بکند، همان طوری که انبیاء مردم را از «ظلمت» به «نور» می‌کشاند، این معلم هم، این بچه‌ها را از ظلمات به نور وارد می‌کند و همین شغل است که شغل انبیاء است. (صیفه نور، ج ۲۱، ص ۲۶۸)

۴-۴- انتقال ارزش‌ها دفاع مقدس به آموزش و پرورش

در ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ ه. ش جنگی نابرابر به ما تحمیل شد، که هدف اصلی آن نابودی جمهوری اسلامی ایران بوده است. اما با عنایات خفیه الهی و تدابیر امام (ع) و همت بی‌نظیر ملت شهیدپرور ایران به ویژه پایمردی جوانان سلحشور و تربیت یافتگان مکتب اسلام، نظام دفاعی مستحکم و پایداری در کشور سازمان یافت و در برابر جنایات عظیم دشمن مقاومت کرد. حاصل این مقاومت و پایداری نه تنها برای نسل دانش آموزان فردای ما، منشأ برکات فراوانی بوده است. که برای جامعه دانش آموزان در زیر اشاره می‌شود.

۱-۴-۴- اعتماد به نفس و خودباوری در جوانان

از برکات مهم دفاع مقدس تقویت اعتماد به نفس و خودباوری بوده است. ما در کوران جنگ به این نتیجه رسیده‌ایم که باید خود را باور کنیم و با تکیه بر توانمندی‌های خود به ویژه جوانان

خداجوی، کشور را اداره نماییم. تأثیر این خودباوری بعد از جنگ در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فن آوری‌های نوین دفاعی نمود فزاینده‌ای داشت. امام ^(ره) در این باره فرمودند: «ما در جنگ به این نتیجه رسیده‌ایم که باید روی پای خودمان بایستیم».

۲-۴-۴- تقویت باورهای دینی

رشد باورهای دینی در دوران دفاع مقدس بسیار چشمگیر بوده است، همه چیز ما در جبهه و پشت جبهه رنگ و بوی الهی به خود گرفته بود. میدان نبرد و سنگرهای رزمندگان آکنده از حضور خدا بود، نیایش‌ها و شب زنده داری‌ها و توسل خالصانه رزمندگان و امت شهیدپرور به ائمه معصومین ^(ع) فضای کشور را پر از عطر ایمان و معنویت کرده بود، و روح عبودیت در مردم موج می‌زد، حتی بی‌تفاوت‌ها به خود می‌آمدند و به صورت عمیق و درونی متحول می‌شدند.

۳-۴-۴- شکوفایی استعداد و خلاقیت دانش آموزان

فضای جبهه و نیازهای ضروری آن آحاد ملت را به تلاش و تکاپو وا می‌داشت و بیان حکیمانه امام ^(ره) در امر خودکفایی جوانان را به حدی از خودباوری رساند که استعداد و توانایی‌های ذاتی خود را به کار گرفته و به طور معجزه آسا در همه زمینه‌ها درخشیدند. بسیاری از نوآوری‌ها و تولید علم و فن آوری‌ها در مراکز پژوهشی و دانشگاهی مولود فرهنگ خودباوری و درخشش استعدادهای دوران دفاع مقدس است.

۴-۴-۴- تولد تفکر دانش آموز بسیجی

تفکر بسیجی که مبنای اعتقادی کارآمد دفاع مقدس است در مدرسه عشق دفاع مقدس عینیت یافت و تربیت یافتگان این مدرسه زیباترین حماسه‌ها را در تاریخ بشریت رقم زده‌اند و امروز قداست و طهارت بسیج مرهون ایثار و شهادت طلبی‌های بسیجیان دوران دفاع مقدس است که هرگز نباید مورد مصرف سیاسی و صنفی قرار گیرد.

۵-۴-۴- تحکیم وحدت ملی بین اقشار جوانان

از برکات مهم دفاع مقدس، تحکیم وحدت ملی بین آحاد ملت به ویژه گروه‌ها و احزاب سیاسی کشور بوده است، به طوری که همگان منافع حزبی و صنفی را در خدمت مصالح نظام و امنیت کشور قرار داده بودند. امام ^(ره) در این باره می‌فرماید: «ما در جنگ حس برادری و وطن دوستی را در نهاد یکایک مردمان بارور کردیم».

۶-۴-۴- رشد فضایل اخلاقی و اجتماعی در جوانان

از برکات دیگر دفاع مقدس رشد فضایل اخلاقی در افراد و تقویت ارزش‌های اجتماعی بوده است، به طوری که همه اقشار ملت بالاخص دلش آموزا تحت تأثیر اخلاق رزمندگان و فضایل انسانی خانواده‌های آنان قرار داشته‌اند. به ویژه در موقعی که مراسم تشییع شهدا برگزار می‌شود مثل تشییع جنازه شهدا حججی، تمامی دانش‌آموزان شرکت فعال دارند و از فضای معنوی آن بهره‌مند می‌شوند و انگیزه دفاع از اسلام و مبارزه با دشمن متجاوز در آن‌ها تقویت می‌شود.

۷-۴-۴- حضور داوطلبانه دانش‌آموزان بسیجی مدافع حرم

تحول روحی و روانی عمیقی در دانش‌آموزان ما ایجاد شده بود، اینان حضور داوطلبانه در جبهه‌های مبارزه با استکبار را وظیفه ملی و دینی خود می‌دانند و بدون اجبار و تحکم از سوی کسی بلادرنگ در جبهه‌ها حضور پیدا می‌کنند و حتی درس مدارس و کارهای ضروری دیگر نمی‌تواند مانع حضور فعال آنان در این جبهه‌ها شود.

۸-۴-۴- تأثیر در نگرش‌های علمی دانش‌آموزان

تحول در حوزه مختلف این باور را در دانش‌آموزان کشور به وجود آورد که خواستن، توانستن است و مقابله با اتکای به بیگانه در امر فن آوری جدید، درک فرایند رشد فن آوری، توسط نخبگان دانش‌آموز، استقلال علمی در علوم را رقم زد، و همگان می‌دانند که این استقلال مرهون فرهنگ خود باوری بوده که در اندیشه رزمندگان دانش‌آموز ما در دوران دفاع مقدس تجلی کرد.

۹-۴-۴- تجلی ایثار و مقاومت در دانش‌آموزان

در دوران دفاع مقدس همه آموزه‌های دینی و قرآنی ظهور عینی پیدا کردند، به ویژه فرهنگ ایثار و شهادت تجلی فراگیر داشت، و هر کس توفیق حضور در جبهه را پیدا نمی‌کرد احساس خجالت و شرمساری می‌کرد، حدیث عشق و مستی شعار زبان‌ها و تمنای شهادت در راه خدا آرزوی قلبی اغلب دانش‌آموزان این مرز و بوم بوده است.

۱۰-۴-۴- آمادگی برای دفاع همه جانبه نوجوانان و جوانان

ما در جنگ غافلگیر شدیم و در آغاز تجاوز سراسری دشمن به لحاظ شرایط اجتماعی کشور، آمادگی لازم برای دفاع وجود نداشت. بزرگ‌ترین درسی که از دفاع مقدس آموخته‌ایم این است که

همواره باید در اوج آمادگی دفاع بازدارنده باشیم. این راهبرد همچنان از سوی مسئولان بسیجی مدارس دنبال می‌شود. در راهبرد نظامی ما، تهاجم جایگاهی ندارد، بلکه سیاست ما بازدارندگی و تدافعی است و در این سیاست موازنه قوا شرط اصلی است، و راهبرد باز دارنده دفاعی در صورتی تحقق می‌یابد که این شرط مهم لحاظ شود، یعنی ما باید همواره متناسب با تهدیدات و پیشرفت‌های تکنولوژیکی صنایع نظامی، به تقویت بنیه دفاعی کشور بپردازیم تا نه تنها دچار غفلت و ضعف در مواجهه با تهدیدات و حملات دشمنان نشویم بلکه به دشمن بیاورانیم که قادریم ضربه دوم را قوی‌تر و مؤثرتر به تأدیب و تنبیه دشمن بیانجامد وارد کنیم.

۵-۴- تأثیرات تربیتی

اگر مشارکت را با توجه به آنچه که توصیف شد بتوان به عنوان یکی از مبانی تربیت شهروندان محسوب نمود تأثیرات تربیتی قابل استخراج از این مبنای نظری را می‌توان در دو مقوله دسته بندی کرد: ۱- اصول تعلیم و تربیت ۲- روش‌های تعلیم و تربیت

۱-۵-۴- اصول تعلیم و تربیت

۱-۵-۴-۱- تقویت میزان (گستره) و کیفیت (ژرفای) مشارکت دانش آموزان:

با نظر به اینکه کمیت و کیفیت (گستره و ژرفای) دو بعد اساسی مشارکت را تشکیل می‌دهد، نظام آموزشی باید در فرآیندهای آموزشی و پرورشی تا حد ممکن، زمینه‌های لازم برای مشارکت همه جانبه، آگاهانه، خردمندانه و مسئولانه دانش آموزان را فراهم شود. بالا بردن بینش سیاسی- اجتماعی دانش آموزان و آگاه ساختن آنان از اهمیت نقش مشارکت آنان در فعالیت‌های دانشگاه، پرورش روحیه مسئولیت نسبت به مسائل جمعی، پرورش مهارت خوب گوش کردن، خوب صحبت کردن، تقویت سعه صدر و روحیه مدارا، بالا بردن توان خردورزی و فهم و درک نظرات دیگران، توسعه قلمروهای عمومی و ایجاد و فعال کردن تشکلهای داوطلبانه دانش‌آموزی، گسترش فعالیت‌های مشارکتی دانش آموزان از موضوعات صرفاً اجرایی به موضوعات مربوط به تصمیم‌گیری، قانونگذاری، استقبال از راهکارها و راهبردهای متنوع دانش آموزان اجتناب مدیران و مسئولان آموزشی و اساتید از هر گونه خودرأیی و تصمیم‌گیریهای فردی، از موارد مهم تحقق این اصل است.

۲-۱-۵-۴- اصل توسعه قلمرو عمومی: منظور از این اصل اینست که باید در برنامه‌ها، فرصت‌هایی جهت مشارکت دانش آموزان در اداره دانشگاه، پیش بینی شود. در این راستا، ایجاد و توسعه تشکلهای داوطلبانه دانش‌آموزی، می‌تواند فضای مناسبی را برای مشارکت دانش آموزان در اداره امور دانشکده‌ها فراهم آورد. تشویق دانش آموزان به علاقمندی به خواست عمومی و تأمین رفاه عمومی، درک و توسعه ارزشها و علایق مشترک، علاقمندی به ایجاد عدالت و برابری انتخاب، تقویت مهارتهای ارتباطی و خلیات دموکراتیک، ایمان به لیاقت و کارآمدی نیروی گروهی در حل و فصل امور، آموزش معانی مشترک، از موارد اساسی تحقق اصل مذکور می‌باشند (فریمن^۱، ۲۰۰۵ و کامر^۲، ۲۰۰۳).

۳-۱-۵-۴- اصل ارتباط جمعی و همکاری دانش آموزان در فعالیت‌های تربیتی: از نظر دیویی، ارتباط^۳ آن چیزی است که افراد یک جامعه دموکراتیک را به هم مرتبط می‌سازد، در فرآیند ارتباط، اشخاص از طریق گفتگو در باره احتیاجات و خواسته‌های فردی و گروهی‌شان و دورنمای عملکردهایشان، علایق مشترک را در سلسله مراتبی از فعالیت‌ها کشف می‌کنند. این علایق مشترک نوعی شعور اجتماعی یا خواست عمومی ایجاد می‌کند و خواست عمومی بدست آمده، توان لازم را برای حرکت به سوی اهداف جمعی را فراهم می‌آورد (سحر^۴، ۲۰۱۴).

همکاری نیز، جریانی است که در آن افراد و گروه‌ها برای نائل شدن به اهداف مشترک، فعالیت‌های خود را متحد کرده واز کمک یکدیگر بهره‌مند می‌شوند وموفقیت یک فرد یا یک گروه عین موفقیت افراد و گروههای دیگر محسوب می‌شود (شریعتمداری، علی، ۱۳۹۴).

براساس این اصل در نظام آموزشی باید روح ارتباط جمعی و همکاری در زندگی اجتماعی تقویت شود. شرکت دادن فراگیران در فعالیت‌های تربیتی، اقدام به کارهای دسته جمعی ومشارکت جمعی دانش آموزان در تهیه برنامه، انتخاب مواد درسی، تعیین اهداف تربیتی، ارزش سنجی وحل مسائل ومشکلات تربیتی از جمله نکات اصلی، به منظور تحقق این اصل است.

-
1. Freeman
 2. James p. Comer
 3. Communication
 4. David T. Sehr

۶-۴- روش‌های تعلیم و تربیت

۶-۴-۱- روش مناظره و گفتگو:

روش مناظره و گفتگو روشی است که به کمک آن می‌توان زمینه‌های مشارکت دانش آموزان را در فعالیت‌های علمی، سیاسی و اجتماعی فراهم نمود. در این روش طرفین مذاکره رابطه عرضی با یکدیگر برقرار می‌کنند و بدین ترتیب از خود مرکزی و خود محوری رها می‌شوند. همچنین در این روش فضایی نسبتاً مناسبی می‌توان جهت رشد و بلوغ سیاسی و مدنی دانش آموزان فراهم نمود و آنها را با مسائل و رویدادهای محیط زندگی‌شان و حتی جامعه بزرگ‌تر آشنا نمود.

در روش مناظره در صورت وجود دو شرط اساسی، از طریق جریان تبادل اندیشه حق می‌تواند جایگاه واقعی خود را دریابد:

۶-۴-۱-۱- مقصود مناظره کنندگان نائل شدن به حق مطلب باشد و یا به عبارت دیگر اینکه هدفشان روشن کردن حقیقت مطلب باشد و قصد نشان دادن حقانیت خویش را در ذهن نداشته باشند.

۶-۴-۱-۲- در جستجوی حق همچون کسی باشند که گمشده‌ای دارند و به دنبالش در جستجو هستند و در این صورت، هر جا و در دست هر کس که گمشده خود را بیابند خوشحال و سپاسگزار خواهند بود (فهری، ۱۳۶۲).

۶-۴-۱-۳- روش تفحص گروهی:

در این روش با تقسیم دانش آموزان به گروههای یادگیری، زمینه‌ای فراهم می‌شود تا آنان با استفاده از استدلال منطقی، بحث و مناظره در جهت فهم مسائل اساسی و نیل به یادگیری جمعی و توافق با هم تلاش نمایند.

علاوه بر این دو روش، در مجموع روشهای مناسب برای تقویت روحیه مشارکت در دانش آموزان روشهایی هستند که از مختصات زیر برخوردار باشند:

۶-۴-۱-۴- روش‌هایی که در آن دانش آموزان، نقش اصلی را در فرآیند یادگیری بر عهده گیرند. به عبارت دیگر روشهایی که زمینه مشارکت و درگیری فعالانه دانش آموزان را در فرآیند یادگیری فراهم آورد (پارکر^۱، ۲۰۱۲).

1. Parker

- ۵-۶-۱-۴- روش‌هایی که در آن دانش، بعنوان یک پدیده قابل تغییر، پویا تلقی شود و اینکه دانش بعنوان حقایق ثابت و ساکن در کتب درسی محسوب نگردد (پارکر، ۲۰۱۲).
 - ۶-۶-۱-۴- روش‌هایی که در آن دانش‌آموزان به پرسیدن سؤالات و انجام پژوهش گروهی تشویق شوند (آنجل^۱، ۲۰۰۸).
 - ۷-۶-۱-۴- روش‌هایی که زمینه درگیری فعالانه دانش‌آموزان را در قالب گفتگو، تفاهم و تصمیم‌گیری جمعی فراهم آورد (لیپرد^۲، ۲۰۱۲).
 - ۸-۶-۱-۴- روش‌هایی که در آن دانش‌آموزان مهارت‌های ارتباطی^۳، مثل خوب گوش کردن و خوب صحبت کردن را یاد بگیرند. (الوگهلین^۴، ۲۰۱۴).
 - ۹-۶-۱-۴- روش‌هایی که روح جمعی، همکاری و همنوایی با دیگران را در دانش‌آموزان تقویت نماید (پرینت^۵، ۲۰۰۷).
 - ۱۰-۶-۱-۴- روش‌هایی که در آن فرصت گفتگو با دیگران درباره نحوه حل و فصل مسائل عمومی دانشگاه را بیابند (پرینت، ۲۰۰۷ و لیپرد، ۲۰۱۲).
 - ۱۱-۶-۱-۴- روش‌هایی که دانش‌آموزان یاد بگیرند ضمن توجه به حقوق فردی خویش به رفاه عمومی جامعه و حقوق دیگران نیز توجه نمایند (انگلند^۶، ۲۰۰۰).
 - ۱۲-۶-۱-۴- روش‌هایی که در آن دانش‌آموزان بتوانند درباره مسائل اساسی دانشگاهشان، با یکدیگر به تأمل و تعمق بپردازند (یانگ^۷، ۲۰۰۱ و گاتمن^۸، ۲۰۱۴).
 - ۱۳-۶-۱-۴- روش‌هایی که در آن دانش‌آموزان یاد بگیرند به آراء مخالف احترام گذارند (الوگهلین، ۲۰۱۴).
- بطورکلی، در فرآیند مشارکت افراد، نظرات خود را جهت مذاقه عمومی در دسترس همگان قرار می‌دهند و به منظور یافتن بهترین راه حل برای مسائل و مباحث اجتماعی تلاش می‌کنند (فریمن، ۲۰۰۰؛ سحر، ۲۰۱۴ و لیپرد، ۲۰۱۲).

1. Angel
2. Leppard
3. Communication skills
4. O'Loughlin
5. print
6. Englund
7. Young
8. Gutman

از این رو، تقویت مهارت‌های ارتباطی، ادراک و احترام به سبک‌های مختلف زندگی، تعاملات بین فرهنگی، تحمل نقطه نظرات متفاوت، تقویت دانش اجتماعی و تقویت توانایی گوش دادن به سخنان دیگران از ملزومات اصلی مشارکت محسوب می‌شود (انس‌لین^۱، ۲۰۰۱، سالیوان^۲، ۲۰۱۳ و یانگ، ۲۰۰۱ و آنجل، ۲۰۰۸ و پارکر، ۲۰۱۲)

۷-۴- الزامات مکتب اسلام و دفاع مقدس و تأثیرات تربیتی آن در آموزش و پرورش

الزامات دفاع مقدس و تأثیرات تربیتی آن در آموزش و پرورش

توجه به علوم و معارف اسلامی و دفاع مقدس

تلاش مجددانه با اعتقاد راسخ، آگاهانه و همدلانه

بومی سازی علمی و فرهنگی و تکیه بر باورها و ارزش‌های اسلامی

اصلاح سبک زندگی

رعایت ارزش‌های اخلاقی و دینی با توجه به ارزش‌های دفاع

تدوین نقشه راهبردی و کلان تربیت انسان متعالی در طراز انقلاب

نمودار ۱ نمودار الزامات مکتب اسلام و دفاع مقدس و تأثیرات تربیتی آن در آموزش و پرورش

(منبع: محق ساخته، ۱۳۹۶)

1. Enslin
2. Sullivan

بحث و نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

هدف اصلی این مقاله روشن سازی مفهوم مشارکت از دیدگاه اسلام مبتنی بر آموزه‌های دفاع مقدس و تأثیر آن بر تربیت نسلی ارزش‌مدار در آموزش و پرورش می‌باشد. بدین منظور ماهیت مشارکت، اشکال، ملزومات آن، مکتب اسلام و دفاع مقدس و توسعه فرهنگ ایشار و شهادت در دانش‌آموزان به تفصیل مورد بررسی قرار گرفت، آنگاه در باره اصول و روشهای مترتب بر آن بحث شد.

یکی از رسالت‌ها و مسؤولیت‌ها در طول تاریخ انتقال دادن ارزش‌های حاکم بر جامعه است حفظ و اعتلاء و انتقال ارزش‌های اصیل فرهنگی و دینی و باورهای مطلوب اجتماعی رفتارهای متعالی فردی و جمعی مانند نشاط و پویایی، عطوفت، استواری، عزم، تلاش، فرهنگ ایشار و شهادت و ... از اساسی‌ترین رسالت‌های همگانی است.

هنگامی که فرهنگ شهادت در جامعه رواج یافت، شوق و شغفی در قلوب به وجود می‌آید که سبب رقابت بر سر کسب این مقام می‌شود. پیامبر گرامی اسلام (ص) با ترویج فرهنگ جهاد و شهادت توانست با جمع اندک و ناتوان مسلمانان اولیه، به لحاظ مادی نصرت و یاری خداوند متعال را کسب کرده، بزرگ‌ترین ضربه‌ها را بر پیکر شرک زده و سبب تثبیت و گسترش سریع اسلام شود.

حماسه بزرگ هشت سال دفاع مقدس باید به عنوان میراثی گرانبسنگ در ذهن ملت ایران باقی بماند، بدیهی است مسؤولان ما امروز با داشتن مفاخر و دستاوردهای گران بهای دوران دفاع مقدس در تدوین الگوی فرهنگی - تربیتی، نیازمند مبانی تئوریک متناسب با تحول، از دیگران نیست.

بطور کلی، برخی از نتایجی که می‌تواند حاصل مقاله حاضر باشد عبارتند از:

- از نظر مکتب اسلام و قانون اساسی جمهوری اسلامی، مشارکت مردم در کلیه امور کشور یکی از ارکان اصلی حکومت اسلامی محسوب می‌شود. بنابراین، به منظور حفظ مملکت، مردم مشارکت در امور را بعنوان نوعی تکلیف و مسؤولیت شرعی خویش محسوب می‌نمایند.
- آن چیزی که می‌تواند افراد جامعه را در مسیر مشارکت در امور یاری نماید، آشنایی با گونه‌های مشارکت و تدارک دیدن ملزومات آن می‌باشد. بنابراین اگر انتظار بر این است مردم در اداره امور بطور همه جانبه و فعالانه مشارکت نمایند، باید آنان را از سویی، با ماهیت مشارکت و کم و کیف آن آشنا نمود و از طرف دیگر، ابزارها و شرایط لازم برای این امر را در جامعه فراهم نمود.

- بالاخره به منظور تحقق امر مشارکت مردم در جامعه به معنای اعم و مشارکت دانشجویان در دانشگاه به معنای اخص، باید اصول و روشهای تربیتی مترتب بر مفهوم مشارکت را به خوبی شناخت و بر اساس آن افراد را تربیت نمود. در این مسیر بر پایی کارگاههای آموزشی برای اساتید و دانشجویان، ایجاد و تقویت تشکلهای دوا طلبانه دانشجویی می‌تواند به عنوان اقداماتی مؤثر محسوب شود.
- ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در آموزش و پرورش است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اعتقادی، اداری، سیاسی، اقتصادی، تمدن و فرهنگ است. برای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت با توجه به این عوامل و مصادیق آنها راهکارهای مرتبط ذکر گردیده است. هم‌چنین مشخص شده که این راهکارها باعث ترویج کدامیک از شاخص‌های فرهنگ ایثار و شهادت (به‌دست آمده از مرحله قبل) می‌گردد. راهکارهای ارائه شده بر اساس دو اصل ارائه شده جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری، البته باید به این نکته توجه داشت که حرکت از جامعه‌پذیری به‌سوی فرهنگ‌پذیری و هم‌چنین بالعکس امکان پذیر خواهد بود و توجه به همین مسأله امکان مدیریت فرهنگ برای متولیان و نهادهای فرهنگی وابسته به آموزش و پرورش را نشان می‌دهد.
- در خصوص الگوی الزامات مکتب اسلام و دفاع مقدس و تأثیرات تربیتی آن در آموزش و پرورش در شرایطی که حکومت نیز اسلامی است امری ناممکن نیست و نیاز به برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی و شناخت چالش‌ها داشته و با همتی عالی می‌توان با ارائه راهکارهای عملی اسلامی تمدن نوین اسلامی را بر پایه الگوی تربیتی احیا نمود.

۶- پیشنهادها

- ۱-۶- تمسک و توجه به مکتب اسلام و دفاع مقدس همانگونه که مورد نظر امامین انقلاب اسلامی است.
- ۲-۶- تبیین صحیح و منطقی از معرفت‌شناسی مکتب اسلام که بر دوجنبه ظاهر و باطن و نحوه ارتباط و مشارکت آنها باهم تأکید می‌نماید.
- ۳-۶- توجه همزمان برمحور ارتباط و مشارکت با هم‌نوعان خود و طبیعت، تقویت ارتباط دانش-آموزان با معلمان
- ۴-۶- ظرفیت‌سازی و پرورش انسان اسلامی، معنوی و با بصیرت و کارآمد متناسب با رسالت انقلاب اسلامی

- ۵-۶- گنج‌نیدن معارف دینی، تمدن ساز، انسان ساز و معارفی که سبب سربلندی یک ملت می‌شود در کتب درسی دانش‌آموزان
- ۶-۶- آموزش سبک زندگی اسلامی بر پایه مکتب اسلام و ارزش‌های دفاع مقدس از طریق رسانه ملی و شبکه‌های اجتماعی
- ۷-۶- آسیب‌شناسی وضع موجود و نقد کاستی‌هایی که تاکنون در عملکرد نظام تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان وجود داشته است.
- ۸-۶- ترسیم الگوی فرهنگی - تربیتی مناسب و نقشه راه دستیابی به وضع مطلوب
- ۹-۶- بر پایی کارگاه‌های آموزشی فرهنگ دفاع مقدس برای اساتید و دانش‌آموزان
- ۱۰-۶- ایجاد و تقویت انجمن‌های بسیج دانش‌آموزی
- ۱۱-۶- گزینش معلمان و مربیان متعهد و مروج معارف انقلاب اسلامی و دفاع مقدس

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه امیرالمؤمنین. ترجمه فیض الاسلام
- نقی زاده، علی اکبر، (۱۳۸۰)، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، جلد ۱، باورهای دینی و امدادهای غیبی، انتشارات: مرکز تحقیقات اسلامی.
- نقی زاده، علی اکبر، (۱۳۸۰)، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، جلد ۲، ارزش‌های اسلامی، انتشارات: مرکز تحقیقات اسلامی
- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۰)، تعلیم و تربیت، ج ۱، مرکز مطالعات تربیت اسلامی قم
- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار خانواده‌های شهدای کاشان، آران و بیدگل، ۱۳۸۰/۰۸/۲۰، قابل دسترسی در وبسایت <http://www.leader.ir/langs/fa/?p=bayanat&id=:2188>
- پیام تجلیل از شهیدان و ایثارگران انقلاب اسلامی و خانواده‌های معظم ایشان، (۱۳۷۰)، قابل دسترسی در وبسایت <http://www.leader.ir/langs/fa/?p=bayanat&id=:633>
- فرهنگ فارسی معین ج ۳
- قاجارگر مرتضی، (۱۳۸۰)، مقدمه‌ای بر خصوصی سازی نظام آموزش و پرورش در ایران، تهران، انتشارات تهران
- حسین زاده اکرم، (۱۳۸۶)، مقاله، مشارکت در نظام آموزش و پرورش، نشریه زمانه، موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، شماره ۶۲

- محسنی، منوچهر و دیگران، (۱۳۹۱)، مشارکت اجتماعی در ایران، تهران، انتشارات آرون
- جباری، حبیب؛ (۱۳۷۸)، مشارکت و توسعه اجتماعی، مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی وزارت کشور
- ضیائی فر، سعید، ۱۳۸۵، پیش درآمدی بر مکتب شناسی فقهی، قم، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- طباطبایی، محمد رضا، (۱۳۷۹)، صرف ساده، قم، دارالعلم، چهل و نهم.
- باقری، خسرو، (۱۳۸۵)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، مدرسه، سیزدهم
- دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۳۸۰)، سیری در تربیت اسلامی، تهران، نشر و تحقیقات ذکر
- صافی، احمد، (۱۳۸۴)، بررسی ساختار اداری و تشکیلات مرکزی وزارت آموزش و پرورش و آرایه دیدگاه‌های مختلف در مورد چشم انداز آینده (پژوهش)، ناظر: علی اصغر کاکو جویباری، پژوهشکده تعلیم و تربیت
- مجموعه قوانین و مقررات وزارت آموزش و پرورش، (۱۳۷۳)، جلد اول، (۱۳۷۲-۱۳۸۶)، معاونت حقوقی امور مجلس و هماهنگی استانها، تهران: انتشارات مدرسه
- جهانیان، رمضان، (۱۳۹۱)، مقاله، بررسی و تحلیل سیاست‌های توسعه‌ای آموزش و پرورش ایران در دوره معاصر، مجله علمی- پژوهشی علوم سیاسی دانشگاه آزاد کرج، شماره ۱۹
- اساسنامه شورای عالی جوانان، جلسه شماره ۲۸۷، مورخ ۱۳۷۱/۰۵/۰۶، مصوبه شماره ۲۰۲۰/دش اداره امور تبلیغی (۱۳۶۲) اعتیاد ره آورد استعمار، اداره کل تبلیغات و انتشارات.
- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۲)، سمینار سراسری سپاه
- باقری، خسرو (۱۳۹۵)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه
- شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۹۵)، فلسفه آموزش و پرورش، تهران، انتشارات امیرکبیر
- کاردان، علی محمد (۱۳۷۷)، ضرورت بسط و توسعه تحقیقات در آموزش و پرورش، انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت، تهران
- کوهن، کارل (۱۳۷۳). دموکراسی. ترجمه فریبرز مجیدی، تهران، انتشارات شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.
- خمینی، روح الله (۱۳۶۹). وصیتنامه سیاسی الهی امام خمینی رضوان الله تعالی علیه. انتشارات اسوه وابسته به سازمان حج و اوقاف و امور خیریه.
- خمینی، روح الله (۱۳۷۲). کلمات قصار، پندها و حکمت‌ها. انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر امام خمینی «س».

- نیازی، محسن؛ (خرداد ۱۳۸۳)، تاملی درمورد رابطه بین ساختار قدرت در خانواده و مشارکت اجتماعی در شهر کاشان، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۳
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷)، تفسیر نمونه (جلد چهارم)، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم
- سعیدی، محمدرضا، (۱۳۹۳)، درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمان‌های غیردولتی، تهران، انتشارات سمت
- غفاری، غلامرضا و دیگران، (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی مشارکت، تهران، انتشارات نزدیک
- امام خمینی ^(ره) روح‌الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۱۸، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
- امام خمینی ^(ره) روح‌الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۱۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس‌جمهور و هیأت وزیران، ۸ شهریور ماه ۱۳۸۴
- امام خمینی ^(ره) روح‌الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۵، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
- امام خمینی ^(ره) روح‌الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۱۸، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
- امام خمینی ^(ره) روح‌الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۴، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی، ۲۳ آذرماه ۱۳۸۵
- قانون اساسی (۱۳۶۸). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: قانون اسلامی مصوب، اصطلاحات و تغییرات و تمیم قانون اساسی مصوب. تدوین جهانگیر منصور، تهران، انتشارات نشر دوران.
- قرآن کریم (۱۳۸۴). زیر نظر آیت ا... مشکینی. قم، مؤسسه الهادی مرکز چاپ و نشر قرآن کریم.
- نهج البلاغه (۱۳۹۴). ترجمه جعفر شهیدی. تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ سی و سوم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۲)، مجموعه آثار، جلد ۱۵، تهران: انتشارات صدرا
- هدایتی، احمد، (۱۳۹۳)، مکتب فقهی، مجله فقه - دفتر تبلیغات اسلامی - شماره ۵۳
- خلاصه مقالات همایش اسوه، معلم، دانش‌آموز، شهادت و فردا، برگزار کننده مؤسسه فرهنگی آموزشی امام حسین ^(ع)، ۱۳۸۴، مشهد مقدس.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، (۱۴۰۱ ه.ق) بیروت، دار التعارف للمطبوعات
- طباطبائی، محمد حسین، (۱۳۶۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
- وثوقی، منصور و دیگران، (۱۳۸۶)، مبانی جامعه‌شناسی، انتشارات بهینه
- باقری، مسلم و دیگران، (۱۳۹۰)، راهکارهای ترویج و اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه، همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت

پناهی، محمد حسین (۱۳۸۵)، ارزش‌های جهاد و شهادت در شعارهای انقلاب اسلامی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۹

حداد عادل، غلامعلی (۱۳۸۵)، گزارش مراسم بزرگداشت شهید چمران در حسینیه ارشاد خبرگزاری مهر، ۳۰ خرداد.

آرمند، محمد (۱۳۸۶). بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتابهای درسی دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، مجموعه مقالات همایش فرهنگ ایثار و شهادت دانشگاه مازندران و معاونت پژوهش دانشگاه و دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، بابلسر: مازندران، ۱۳۸۶

عشقی مطلق، معصومه (۱۳۸۰). بررسی عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ شهادت. گزارش تحقیق چاپ نشده.

دوران افتخار، ستاد کل نیروهای مسلح، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس
چرخستانی، زهرا، (۱۳۹۳)، مقاله، راه‌های حفظ و انتقال فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده،
بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار مسئولان آموزش و پرورش سراسر کشور، مردادماه ۱۳۸۶
تیموری، احمد، طلایه داران نور، ناشر: شهر اندیشه، با همکاری شورای تحقیقات و ستاد ایشارگران
استان همدان.

امام خمینی (ره) روح‌الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۲۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام
خمینی (س)

شریعتمداری، علی (۱۳۹۴). تعلیم و تربیت اسلامی. تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ ۲۶
فهری، احمد (۱۳۶۲). تعلیم و تربیت از دیدگاه شهید ثانی و امام خمینی. قزوین، انتشارات طه.

<http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=7595>

<http://www.isaar.ir/prthwvnzq23nzid.tft2.html>

Angel, Ann(2008). "Democratic climates in elementary classrooms; a review of theory and research".The National Council for the Social Studies, Vol. 16, No. 3, Pg.241-266.

Comer, James P(2003).Choosing equality the case for Democratic Schooling. Temple University Press.

Englund, Tomas(2000)."Rethinking democracy and education: towards an education of deliberative citizens".Curriculum Studies, Vol.32, No.2, Pg.305-313.

Enslin, Penny and others(2001)."Deliberative Democracy, Diversity and the Challenges of Citizenship Education".The Journal of Philosophy of Education Society of Great Britain, pg.108-124.

- Freeman, Samuel(2005)."Deliberative democracy: A sympathetic comment".*Philosophy and Public Affairs*, Vol.29, No.4, pg.371.
- Galston, Willam A(1998). *Liberal Purposes.Goods, virtues, and diversity in the liberal state*.Cambridge: University Press.
- Gutmann, Amy. (2014) *Democratic Education*. Oxford: Princeton University Press.,
- Leppard, Lynden(2012)."Teaching for democratic action in deliberative democracy". *Social Education*, Vol.57, No.2, Pg.223-234.
- O'Loughlin, Marjorie(2014). "Rational deliberation, embodied communication and the ideal of democratic participation". *The Journal of Chanye:Transformations in Education*, Vol.3, No.1, Pg.52-67.
- Parker, Walter G(2012). "Curriculum for Democracy". *Democracy, Education, and the School*. Pg.182-209.Jossey Bass Inc.
- Print, Murray and et al(2007)."Education for democratic processes in schools and classrooms", *European Journal of Education*, Vol.37, No.2, Pg.193-210.
- Sehr, David T(2014). *Education for Public Democracy*.USA:State University of New York Press.,
- Sullivan, t. James(2013).*The value of privacy in a deliberative democracy*, Ph.D. Dissertaion, University of Pennsylvania.
- Young, Iris Marion(2001)."Activist Challenges to Democracy". *Philosophy Of Education*, Pg.41-53.

بررسی معنایی جایگاه فرهنگ ایثار و شهادت در برنامه درسی مدارس

(مورد مطالعه: کتب آمادگی دفاعی اول و دوم متوسطه)

جواد آقامحمدی^۱

چکیده

هدف این پژوهش بررسی جایگاه فرهنگ ایثار و شهادت در برنامه درسی مدارس متوسطه ایران با تأکید بر کتب آمادگی دفاعی بود. طرح به کار گرفته شده در این تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. تحقیقات توصیفی، مجموعه روش‌هایی است که هدف آن‌ها، توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است و تحلیلی است، یعنی محقق با وزن کردن و ارزش بخشیدن به قسمت‌های ذهنی محتوا که قابل اندازه‌گیری نیستند، سعی می‌کند به تفسیر آن‌ها نائل آید. در تحقیق حاضر کتب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول و دوم بر اساس شاخصه اصلی ایثار و شهادت و مؤلفه‌های آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. روش تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی (جدول، درصد و فراوانی) صورت گرفته است تا تصویر منظم و قابل قبولی به مخاطب ارائه کند. نتایج پژوهش نشان داد که: در کتب آمادگی دفاعی دوره اول و دوم جمعاً ۱۸۲ بار بحث مهم و شیرین ایثار و شهادت مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و در این بین مؤلفه‌های ایثار و استقامت، خدامحوری در مقابل خودمحوری، عدم تعلق به دنیا و احترام به دیگران که از مصادیق با ارزش شهادت طلبی و ایثار هستند بیشترین فراوانی و مباحث علم و آگاهی و تعالی روح و روان کمترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند.

واژگان اصلی: ایثار و شهادت، برنامه درسی، مدارس متوسطه، کتب آمادگی دفاعی.

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه علامه طباطبائی تهران. Javad_am_59@yahoo.com

مقدمه

اقتضائات زمانی قرن ۲۱ و تشدید ارتباطات و جهانی شدن فرهنگ‌ها از طریق شبکه اطلاع رسانی جهانی و نیز منتفی نبودن احتمال درهم آمیزی ارزش‌های بیگانه با ارزش‌های اسلامی، نظام تعلیم و تربیت کشور را با چالش مواجه نموده، مقابله با ارزش‌های غیر اسلامی و خطر بی هویتی فرهنگی را ضرورت بخشیده است و مسئولیت خطیر و حساسیت بیشتری برای همه نهادهای اجتماعی در پی دارد. در این بین می‌توان به شرایط و مقتضیات سنی فراگیران اشاره کرد که معمولاً واجد فطرتی پاک، ذهنی بی آرایش است، این ویژگی رسوخ در ذهن، فکر و روح در حال شکل گیری آن‌ها را در جهت نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت، قرین توفیق مضاعف خواهد ساخت (فیاض، ۱۳۸۷: ۱۶). در این بین منابع درسی آموزش و پرورش فرصت‌هایی هستند که می‌توان از آن‌ها برای زنده نگهداشتن یاد و خاطره رشادت و دلاوری‌های شهیدان و رزمندگان استفاده کرد. از سوی دیگر، به دلیل این که ابزارها انتقال و ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و منابع آموزشی، یعنی کتاب‌های درسی، در نظام تعلیم و تربیت جاری کشور به صورت متمرکز طراحی و تدوین می‌شود، حساسیت و دقت فوق العاده‌ای در تدوین محتوای کتاب‌های درسی و بررسی و تحلیل ابعاد گوناگون آن و توجه جدی به اصلاح و بهینه سازی آن در جهت گسترش فرهنگ ایثار و شهادت امری اجتناب ناپذیر است. به طوری که هم بتوان یاد شهدا را زنده نگه داشت و هم این که روحیه ایثار و شهادت را، در دل دانش آموزان به خوبی حفظ نمود و آن را تقویت کرد (شهرکی پور، ۱۳۹۲: ۹۸). بنابراین فرهنگ ایثارگری به عنوان یکی از مؤلفه‌های عمده و میراث فرهنگی گران بهایی است که در طی گذر دوران و حوادث بسیار، در جامعه ما حفظ شده و انتقال یافته است (غیاثوند و دهکردیان، ۱۳۸۸: ۳۲). با این تفاسیر و با توجه به اهمیت و نقش خطیر جایگاه فرهنگ ایثار و شهادت در برنامه درسی که مهم‌ترین منبع نهادینه کردن و انتقال آن در میان جامعه می‌باشد، انجام چنین پژوهشی امری لازم و ضروری می‌نمود و ضمناً به مسئولین و دست اندرکاران نظام تعلیم و تربیت کشور این امکان را می‌دهد که در صورت امکان نسبت به بازنگری و تجدید نظر در محتوای برنامه‌های درسی اقدام نمایند و یا حداقل آن را در برنامه‌های آتی خود مد نظر داشته باشند. از این رو، سؤال کلیدی مقاله شکل گرفت و آن این است که در برنامه درسی کتب آمادگی دفاعی که بی شک باید نقش اثرگذاری در انتقال ارزش‌ها و مفاهیم ارزشی داشته باشد به چه میزان

به جایگاه خطیر ایثار و شهادت توجه شده است. بر پایه این سؤال کلی، سؤالات فرعی زیر مطرح و درصدد پاسخ گویی به آن‌ها خواهیم بود.

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول به مقوله شهادت و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه دوم به مقوله شهادت و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول به مقوله ایثار و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه دوم به مقوله ایثار و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

روش‌شناسی تحقیق

طرح به کار گرفته شده در این تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. تحقیقات توصیفی، مجموعه روش‌هایی است که هدف آن‌ها، توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است و تحلیلی است، یعنی محقق با وزن کردن و ارزش بخشیدن به قسمت‌های ذهنی محتوا که قابل اندازه‌گیری نیستند، سعی می‌کند به تفسیر آن‌ها نائل آید. در تحقیق حاضر کتب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول و دوم بر اساس شاخصه اصلی ایثار و شهادت و مؤلفه‌های آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات بر اساس چک لیستی از معیارهای فرهنگ ایثار و شهادت می‌باشد که در لابه لای متون علمی و بیان بزرگان بیان گردیده است. روش تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی (جدول، درصد و فراوانی) صورت گرفته است تا تصویر منظم و قابل قبولی به مخاطب ارائه کند.

جدول ۱: شاخصه ایثار و شهادت، مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های آن

شاخصه	بعد	مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت
	شهادت	۱. خدامحوری در مقابل خودمحوری (داشتن ایمان به خدا، توکل به خدا، مراقبت از رفتار، محاسبه نفس، در مسیر کمال حرکت کردن). ۲. ارزش‌های انسانی را بر منافع شخصی ترجیح دادن (مردمی بودن، ارتباط با محرومین، پرهیز از خودمحوری، خدمتگذاری، مردم‌داری). ۳. ایثار و استقامت (صبر و استقامت در مقابل مشکلات، استقامت در راه رسیدن به هدف). ۴. عزت نفس (دشمن ستیزی، توانایی ایفای نقش رزمی، ذلت‌گریزی). ۵. مجاهد

ایثار و شهادت	زیستی (نرسیدن از مرگ، ساده زیستی). ۶. عمل صالح و پرهیزگاری (امر به معروف و نهی از منکر، عمل به تکلیف، انصاف و حفظ بیت المال). ۷. علم و آگاهی (گزینش آگاهانه، پیگیری اخبار و عقاید جناح‌های سیاسی کشور، گرایش به علم اندوزی و مشورت خواهی). ۸. هویت ملی و فرهنگ پذیری (پاسداری از مرز و بوم، احترام به آداب و رسوم ملی و علاقه به ادبیات و هنر ایرانی). ۹. نیایش و خودسازی (قرائت قرآن، شب زنده داری و توسل به رسول اکرم و آل و بیت ایشان).
ایثار	۱. ریسک پذیری (جمود گریزی و احترام به نظرات دیگران) ۲. انعطاف پذیری و نوآوری (خلاقیت و خطرپذیری) ۳. کار گروهی و مشارکت در امور (انتقاد پذیری، پرهیز از خودمحوری و اعتماد به دیگران). ۴. عدم تعلق به دنیا (عدم دنیاپرستی، قانع بودن و دوری از حسد). ۵. احترام به دیگران (وطن پرستی، رعایت نظم در امور و قانون گرایی). ۶. خودباوری (اعتماد به نفس بالا). ۷. تعالی روح (کنترل خشم و خرافه گریزی). ۸. عدالت طلبی (انجام وظیفه و مسئولیت، احسان و نیکوکاری و محبت و صمیمت بالا). ۹. کارآمدی (پراکاری و کم حرفی و امید به زندگی). ۱۰. آخرت طلبی و ایمان به غیب (داشتن ایمان بالا، ترس از خداوند متعال و ایمان به عالم غیب).

مفهوم شناسی ایثار و شهادت

واژه شهادت مصدر است از ریشه شهد؛ به معنای حاضر بودن و گواه بودن و در مقابل عالم غیب، قرار دارد. شهید، صفت مشبیه است و در معنای ناظر، حاضر و گواه آمده است. در اصطلاح، شهادت، قتل در راه خداست. شهید، عاشقانه، تمام سختی‌ها را به جان می‌خرد و از همه چیز و همه کس، دست می‌شوی و آن چه را که دارد، فرو می‌گذارد و بالاترین گوهر ارزشمند خویش را که همانا جان است، در طبق اخلاص می‌گذارد و به حق تسلیم می‌کند. شهید، در واقع به عالی‌ترین درجه و مرتبه‌ای از کمال می‌رسد که ممکن است یک انسان پس از سال‌ها مجاهدت و ریاضت و تحمل مشقت فراوان به آن دست یابد. شهید به دلیل وارستگی و بریدن از دنیا و مادیات، به مرحله‌ای از معنویت و روحانیت می‌رسد که خون ریخته شده‌اش، وی را پاک می‌سازد؛ چنان که حضرت حسین (ع) می‌فرمایند: «شهید پس از شهادت، نیاز به غسل و تکفین ندارد و با همان

حالت و لباس‌های خویش به خاک سپرده می‌شود، در قیامت هم سؤال و جواب ندارد؛ زیرا با ریخته شدن خونس، تمام گناهانش پاک می‌شود» (نیری و خیراندیش، ۱۳۸۴: ۲۰).

ایثار به معنی برگزیدن، عطا کردن و خواسته‌های دیگران را بر خواسته‌های خود مقدم داشتن و منفعت غیر را بر منفعت خود مقدم داشتن است. ایثار مانند مسئولیت اجتماعی، از معیارهای درونی سرچشمه می‌گیرد و از همدلی ناشی می‌شود. در طول تاریخ، ایثارگران بسیاری از کیان مملکت دفاع کرده‌اند و جانبازی‌های فراوانی برای دفاع از میهن انجام شده است، اما تاریخ جز هشت سال دفاع جانانه ایرانیان هیچ گاه رشادت ملتی را به یاد ندارد که از مرزهای میهن و اقتدار دینی‌اش چنین دفاع کند و لحظه‌ای از این آرمان کوتاه نیاید. دفاعی که در بطن خود سطوح بالایی استدلال اخلاقی و رفتارهای مطلوب را نه تنها در واژه، که در عمل به نمایش گذاشته است (نوئین و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۰۲).

پنرو فینکلشتاین^۱ (۱۹۹۸) شخصیت یاری رسان یا ایثارگر را این گونه تعریف کرده است: گرایش مستمر و بادوام نسبت به رفاه و حقوق افراد دیگر، احساس همدلی کردن با آنان و رفتار کردن به گونه‌ای که منافع آنان را تأمین کند (به نقل از شریفی و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۳). با این تفاسیر، ایثار به معنی بخشش، ترجیح دادن نیاز دیگری بر نیاز خود و عطا کردن می‌باشد. البته باید خاطر نشان کرد که در دین مبین اسلام نمونه‌های فراوانی از ایثار و جانفشانی در راه خداوند متعال وجود دارد که می‌توان به علی (ع) هنگامی که مشرکان قصد جان رسول اکرم (ص) را داشتند و ایشان در بستر پیامبر (ص) خوابیدند تا مبادا گزند به ایشان برسد.

جایگاه ایثار و شهادت در دین مبین اسلام

تأثیر شگرف فرهنگ پربار شهادت در گستره جهان بینی اسلام ناب محمدی (ص) از جلوه‌های ممتازی برخوردار است. فرایند این تأثیر در حوزه‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی قابل مشاهده است. یافته‌ها و دستاوردهای تاریخی از صدر اسلام تاکنون، بیانگر این واقعیت شگرف است که فرهنگ شهادت طلبی به عنوان کارآمدترین و مؤثرترین عنصر در پیشبرد اهداف و حفظ ارزش‌ها و مقابله با دشمنان اسلام مطرح بوده است. فرهنگ شهادت طلبی در دین مبین اسلام یعنی باور به خدا و معاد، اعتقاد راسخ به درستی و حق بودن راه اسلام ناب محمدی (ص)، ایستادگی در

1. Penner Finkelstein.

مقابل دشمن، ایثار و فداکاری برای حفظ ارزش‌های اسلامی (درزی کلایی و آقاحسینی، ۱۳۹۱: ۹۹). در اسلام، کشته شدن آگاهانه و انتخاب گرایانه در راه آرمانی مقدس و پاک که به تعبیر قرآن «فی سبیل الله» نامیده می‌شود، شهادت نام دارد و کسی که به چنین مقامی دست می‌یابد، شهید است. البته پذیرفتن مرگ، هنگامی ارزشمند است و قداست دارد که از سویی آگاهانه باشد و از سوی دیگر، رضایت و خشنودی خداوند را در پی داشته باشد.

شهادت طلبی و مرگ در راه خدا، بنا به سخن آشکار قرآن و حدیث، سرانجامی بس نیکو و پاداشی بس عظیم در پی دارد و خداوند وعده داده است که به شهیدان روزی معنوی و مقام و منزلت والا، عطا خواهد کرد (سوره مبارکه بقره، آیه ۱۵۴ و آل عمران، آیه ۱۶۹). هر کسی که در راه رسیدن به یک آرمان مقدس گام برمی‌دارد و مبارزه می‌کند و نهایت تلاش و همت خود را تا حد جان باختن به کار می‌گیرد، تا به آن هدف مقدس دست یابد؛ به عنوان «مجاهد فی سبیل الله» خداوند، وی را از دیگران برتر می‌داند و پاداشی عظیم برایش در نظر می‌گیرد (سوره نساء، آیه شریفه ۹۵). کشته شدن به هر نحوی در راه خدا و برای رضای او، مقدس و ارجمند است و هنگامی که کسی، جان خود را، برای هدفی مقدس و انسانی که خشنودی خدا را در پی داشته باشد، فدا می‌کند و با نثار جان، این چنین مرگی را می‌پذیرد، به شهادت رسیده است. به کسی که در راه خدا کشته می‌شود، شهید می‌گویند.

در آیه‌های متعددی در قرآن کریم از جمله؛ آیه‌های ۱۹ حدید، ۶۹ زمر، ۶۹ و ۷۲ نساء صراحتاً از واژه مقدس شهدا و شهید نام برده شده است. در این آیه‌ها، خداوند به مقام و جایگاه والای شهیدان اشاره کرده و آنان را در ردیف پیامبران و صدیقان و نیکوکاران قرار داده و حتی پاداش مؤمنان به خدا و رسول (ص) را مانند پاداش شهیدان قرار داده است و این سخن نشان می‌دهد که مقام شهدا، بسی والاتر و برتر از دیگر کسانی است که به جهت ایمانشان مورد لطف و رحمت خداوند هستند. این مقام را خداوند در آیه‌های دیگری چنین روشن فرموده است که: «آن‌هایی که در راه خدا کشته شده‌اند، نمرده‌اند و زندگانی هستند که نزد وی، از نعمت‌هایش بهره‌مندند» (آل عمران، آیه شریفه ۱۶۹). و یا در آیه‌ای دیگر، شهیدان را شادمان و با نشاط می‌داند که اجرشان ضایع نشده است (آل عمران، آیه شریفه ۱۷۱). و یا در جای دیگر می‌فرماید: حضور دائمی و جاودانگی آنان را، مردم، در نمی‌یابند (بقره، آیه شریفه ۱۵۴). پیامبر اکرم (ص) نیز این چنین انسانی را بهترین مردم می‌داند و می‌فرماید: «بهترین مردم کسی است که نفس خود را در راه خدا ننگه

داشته و با دشمنانش جهاد می‌کند و خواهان مرگ و یا کشته شدن در میدان جنگ است» (نیری و خیراندیش، ۱۳۸۴: ۲۰). از دیدگاه علی (ع) بهترین و زیباترین مرگ برای مؤمنین، شهادت است. شهادت شایستگی می‌طلبد و سعادتمندان حقیقی در دید علی (ع) کسانی هستند که به این نوع مرگ نائل می‌شوند؛ باید به آنان تبریک گفت که به این مقام عالی رسیده‌اند. ایشان شهادت را فوز عظیم تلقی می‌نمایند و خود را شیفته و دوستدار شهادت می‌دانند و عشق رسیدن به چنین مقام متعالی را عامل ایجاد آن چنان شجاعت و شهامتی در میدان کارزار تلقی می‌نمایند که مجاهد در راه خداوند متعال هرگز پشت به دشمن نمی‌کند؛ زیرا شهادت جز وصال مجدد محبوب و معشوقی که سال‌ها در فراقش سوخته، چیز دیگری نیست (علوی، ۱۳۷۹: ۱۳۷). بنابراین بسیار روشن است که شهید و شهادت و ایثار و فداکاری در راه خداوند متعال و ارزش‌های اسلامی و انسانی جایگاه والایی نزد پروردگار عالمیان داشته است و در جای جای قرآن کریم به این مسئله اشاره گردیده است و آن‌ها نزد پروردگار بسیار عزیز هستند و خوشا به سعادت آنانی که به چنین جایگاه و مقامی دست می‌یابند چرا که آنان در کنار صالحان محشور خواهند شد.

جدول ۲: مطالعات تجربی صورت گرفته

محقق / محققان	عنوان	نتایج و یافته‌ها
شهرکی پور (۱۳۹۲)	بررسی محتوای کتب درسی دروه راهنمایی تحصیلی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت از منظر دبیران.	یافته‌های تحقیقی او نشان می‌دهند که کتب درسی در درونی نمودن ارزش‌های ایثار و شهادت بسیار تأثیرگذار عمل خواهد کرد. و کتب درسی با اعتقاد دانش آموزان به ارزش‌های دفاع مقدس رابطه نزدیک و تنگاتنگی دارند و وجود این مؤلفه‌ها و عناوین در کتب درسی باعث اعتقاد بیشتر دانش آموزان می‌شود.
فیاض و ایمانی قوشچی (۱۳۸۹)	بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره متوسطه با بهره‌گیری	نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد که کتاب‌های درسی که در نظام آموزشی ایران محور و رکن اساسی کار در مدارس هستند، آن چنان که شایسته است به این مسئله پرداخته‌اند و این در حالی است که حضور طولانی مدت دانش آموزان در مدارس و تکلیفی که در مطالعه

از روش کیفی و کتاب‌های درسی وجود دارد، فرصت بسیار مناسبی تحلیل محتوا و است برای مدیران و برنامه ریزان آموزشی که از آن به نحو احسن برای هویت بخشیدن به دانش آموزان تصاویر. استفاده نمایند.

نوئین و دیگران (۱۳۹۲) بررسی رفتارهای مطلوب اجتماعی و نیاز رفتارهای مطلوب اجتماعی نیازگران نسبت به سایر افراد جامعه در سطح بالاتری قرار دارند. اصفهانی.

سلمانپور و ایمانی فر (۱۳۸۹) بررسی مرگ و شهادت از دیدگاه قرآن و روان شناسی. ۵۳، نساء ۶۹، مائده ۸۳ و... به بررسی این مقوله پرداخته شده است و از سوی دیگر، مرگ را به عنوان بزرگ‌ترین حادثه زندگی هر انسانی که می‌تواند با درد و رنج همراه باشد، ذکر کرده‌اند.

غیاثوند و دهکردیان (۱۳۸۸) بررسی نگرش جوانان استان‌های تهران، خراسان رضوی، لرستان و خوزستان نسبت به عملکرد ایثارگران. نتایج حاصل از بررسی نشان داد که میانگین نگرش فرزندان ایثارگر در زمینه میزان احساس و آمادگی برای رفتار ایثارگرانه وضعیت مطلوب‌تری نسبت به جوانان عادی دارد.

نیری و خیراندیش (۱۳۸۴) شهید و شهادت در عرفان اسلامی. یافته‌ها که بر اساس دیدگاه عرفایی چون عطار، شقیق بلخی، نجم الدین کبرا، مجدالدین بغدادی و عبدالصمد همدانی بوده است نشان دهنده این واقعیت است که هر کس در راه خدا و برای رضای او کشته شود شهید محسوب می‌شود و این دقیقاً منطبق با نظر اسلام در مورد مفهوم شهید و شهادت است.

تقوی (۱۳۹۰) نظریه پردازش، پذیرش و پرورش دین: رویکردی نرم برای انتقال فرهنگ ایثار و شهادت. در این مقاله نویسنده تلاش کرده است تا متناسب با مستندات اعتقادی، سند ملی آموزش و پژوهش‌های روان‌شناختی، ضمن ارائه تبیینی از راهبردهای آموزش دین به شیوه انتقال فرهنگ ایثار و شهادت پردازد. بر اساس این دیدگاه، رسیدن به مفاهیم عالی‌تر دینی مثل ایثار و شهادت در گروه طی فرایند اصولی مراحل پردازش، پرورش و پذیرش دین است. در مرحله پردازش، مفاهیم مبنایی دین آموزش داده می‌شود. در مرحله پذیرش، فرد به صورت انتخابی و اختیاری در معرض پذیرش پیام دین قرار می‌گیرد. در مرحله بعد نظام آموزشی ضرورت پرورش دستورات الهی در درون فرد و سپس در سطح جامعه را برای فرد تبیین می‌نماید. بر این اساس، به میزانی که نظام آموزشی موفق می‌شود تا فرد را در طی مراحل یاد شده هدایت نماید، مفاهیم عالی‌تر دینی (مثل ایثار و شهادت) گسترش خواهد یافت.

موسی پور (۱۳۹۱) ترویج فرهنگ ایثار و شهادت به کمک برنامه درسی در دوره ابتدایی. نویسنده با بررسی نظریه‌های مختلف و با طرح این پرسش اصلی که چگونه می‌توان از طریق برنامه درسی به ترویج و اعتلای این مقوله اقدام کرد؟ در میان دیدگاه‌های مختلف، نظریه تحولی نگر را برای ترویج و اعتلای این امر بسیار مناسب دانسته است و براین نکته تأکید می‌کند که امور ارزشی را با آن که امور انتزاعی هستند می‌توان با رویکرد فرهنگی به شکل مؤثر در دوره کودکی آموزش داد.

یافته‌های پژوهش

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول به مقوله شهادت و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

جدول ۳: فراوانی و درصد میزان توجه

به شاخصه شهادت طلبی و مؤلفه‌های آن در کتاب آمادگی دفاعی دوره اول

نام کتب	بعد	مؤلفه‌های فرهنگ شهادت طلبی	فراوانی	درصد
آمادگی دفاعی متوسطه اول	شهادت طلبی	خدا محور در مقابل خودمحوری	۷	۱۲
		ارزش‌های انسانی را بر منافع شخصی ترجیح دادن	۶	۱۰
		ایثار و استقامت	۹	۱۵/۵
		عزت نفس	۸	۱۳/۵
		مجاهد زیستی	۷	۱۲
		عمل صالح و پرهیزگاری	۶	۱۰
		علم و آگاهی	۳	۵
		هویت ملی و فرهنگ پذیری	۷	۱۲
		نیایش و خودسازی	۶	۱۰
		جمع	۵۹	۱۰۰

در کتاب آمادگی دفاعی متوسطه اول که در پایه سوم تدریس می‌شود و با توجه به تحلیل دقیق موضوعی، همان طوری که در جدول شماره ۳ آمده است، بحث شهادت طلبی با مصادیق ذکر شده در جدول شماره ۱، ۵۹ بار مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در این میان بحث شیرین ایثار و استقامت با زیر مؤلفه‌های آن با ۱۵/۵ درصد بیشترین فراوانی و بحث علم و آگاهی که از شاخصه‌های مهم شهادت طلبی است و در آیات و روایات زیادی روی آن تأکید شده است کمترین میزان یعنی ۵ درصد را به خود اختصاص داده است.

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه دوم به مقوله شهادت و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

جدول ۴: فراوانی و درصد میزان توجه

به شاخصه شهادت طلبی و مؤلفه‌های آن در کتاب آمادگی دفاعی دوره دوم

نام کتب	بعد	مؤلفه‌های فرهنگ شهادت طلبی	فراوانی	درصد
آمادگی دفاعی متوسطه دوم	شهادت طلبی	خدا محوری در مقابل خودمحوری	۱۰	۱۶
		ارزش‌های انسانی را بر منافع شخصی ترجیح دادن	۶	۱۰
		ایثار و استقامت	۶	۱۰
		عزت نفس	۷	۱۱
		مجاهد زیستی	۹	۱۴/۵
		عمل صالح و پرهیزگاری	۷	۱۱
		علم و آگاهی	۴	۶/۵
		هویت ملی و فرهنگ پذیری	۵	۸
		نیایش و خودسازی	۸	۱۳
		جمع	۶۲	۱۰۰

در کتاب آمادگی دفاعی متوسطه دوم و با توجه به تحلیل دقیق موضوعی، همان‌طوری که در جدول شماره ۴ آمده است، بحث شهادت طلبی با مصادیق ذکر شده در جدول شماره ۱، ۶۲ بار مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در این میان بحث شیرین خدا محوری در مقابل خودمحوری با زیر مؤلفه‌های آن با ۱۶ درصد بیشترین فراوانی و بحث علم و آگاهی که از شاخصه‌های مهم شهادت طلبی است و در آیات و روایات زیادی روی آن تأکید شده است کمترین میزان یعنی ۶/۵ درصد را به خود اختصاص داده است.

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول به مقوله ایثار و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

جدول ۵: فراوانی و درصد میزان

توجه به شاخصه ایثار و مؤلفه‌های آن در کتاب آمادگی دفاعی دوره اول

نام کتب	مقوله	مؤلفه‌های فرهنگ ایثار	فراوانی	درصد
آمادگی دفاعی متوسطه اول	ایثار	ریسک پذیری	۲	۶/۵
		انعطاف پذیری و نوآوری	۱	۳/۵
		کار گروهی و مشارکت در امور	۴	۱۳/۵
		عدم تعلق به دنیا	۵	۱۶
		احترام به دیگران	۶	۲۰
		خودباوری	۳	۱۰
		تعالی روح	۰	۰
		عدالت طلبی	۴	۱۳/۵
		کارآمدی	۱	۳/۵
		آخرت طلبی و ایمان به غیب	۴	۱۳/۵
جمع			۳۰	۱۰۰

در کتاب آمادگی دفاعی متوسطه اول که در پایه سوم تدریس می‌شود و با توجه به تحلیل دقیق موضوعی، همان طوری که در جدول شماره ۵ نمایان است، بحث ایثار با مصادیق ذکر شده در جدول شماره ۱، ۳۰ بار مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در این میان بحث احترام به دیگران با زیر مؤلفه‌های آن با ۲۰ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و بحث تعالی روح و روان که از شاخصه‌های مهم ایثار است و در آیات و روایات زیادی روی آن تأکید شده است در برنامه و محتوای کتاب آمادگی دفاعی دیده نشده است و یا مباحث مهمی هم چون کارآمدی و انعطاف پذیری و نوآوری بسیار کم روی آن‌ها مانور داده شده است.

آیا در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه دوم به مقوله ایثار و مؤلفه‌های آن توجه شده است؟

جدول ۶: فراوانی و درصد میزان توجه به

شاخصه ایثار و مؤلفه‌های آن در کتاب آمادگی دفاعی دوره دوم

نام کتب	مقوله	مؤلفه‌های فرهنگ ایثار	فراوانی	درصد
آمادگی دفاعی ایثار	متوسطه دوم	ریسک پذیری	۲	۶/۵
		انعطاف پذیری و نوآوری	۲	۶/۵
		کار گروهی و مشارکت در امور	۲	۶/۵
		عدم تعلق به دنیا	۷	۲۲/۵
		احترام به دیگران	۵	۱۶
جمع		خودباوری	۲	۶/۵
		تعالی روح	۰	۰
		عدالت طلبی	۵	۱۶
		کارآمدی	۲	۶/۵
		آخرت طلبی و ایمان به غیب	۴	۱۳
			۳۱	۱۰۰

در کتاب آمادگی دفاعی متوسطه دوم و با توجه به تحلیل دقیق موضوعی، همان طوری که در جدول شماره ۶ نمایان است، بحث ایثار با مصادیق ذکر شده در جدول شماره ۱، ۳۱ بار مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در این میان بحث عدم تعلق به دنیا با زیر مؤلفه‌های آن با ۲۲/۵ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و بحث تعالی روح و روان که از شاخصه‌های مهم ایثار است و در آیات و روایات زیادی روی آن تأکید شده است در برنامه و محتوای کتاب آمادگی دفاعی دیده نشده است.

نتیجه‌گیری

همان گونه که بیان گردید تأثیر شگرف فرهنگ پربار شهادت در گستره جهان بینی اسلام ناب محمدی (ص) از جلوه‌های ممتازی برخوردار است. فرایند این تأثیر در حوزه‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی قابل مشاهده است. یافته‌ها و دستاوردهای تاریخی از صدر اسلام تاکنون، بیانگر این واقعیت شگرف است که فرهنگ شهادت طلبی به عنوان کارآمدترین و مؤثرترین عنصر در پیشبرد اهداف و حفظ ارزش‌ها و مقابله با دشمنان اسلام مطرح بوده است. فرهنگ شهادت طلبی در دین مبین اسلام یعنی باور به خدا و معاد، اعتقاد راسخ به درستی و حق بودن راه اسلام ناب محمدی (ص)، ایستادگی در مقابل دشمن، ایثار و فداکاری برای حفظ ارزش‌های اسلامی می‌باشد.

با توجه به اطلاعات به دست آمده از کتب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول و دوم جمعاً ۱۸۲ بار بحث شهادت طلبی و ایثار مورد بحث و بررسی و کنکاش قرار گرفته است. در کتاب آمادگی دفاعی دوره متوسطه اول در بعد شهادت طلبی ۵۹ و بعد ایثار ۳۰ مورد و در کتاب آمادگی دفاعی دوره دوم متوسطه بحث شهادت طلبی ۶۲ و بعد ایثار ۳۱ بار مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. ضمناً خاطرنشان می‌گردد که در کتاب آمادگی دفاعی متوسطه اول در بعد شهادت طلبی، مؤلفه ایثار و استقامت با ۱۵/۵ درصد و مؤلفه علم و آگاهی با ۵ درصد بیشترین و کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند و در بعد ایثار، احترام به دیگران با ۲۰ درصد بیشترین فراوانی و تعالی روح با صفر درصد کمترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند. در کتاب آمادگی دفاعی متوسطه دوم و در بعد شهادت طلبی، مؤلفه خدامحوری در مقابل خودمحوری با ۱۶ درصد و علم و آگاهی با ۶/۵ درصد و در بعد ایثار، عدم تعلق به دنیا با ۲۲/۵ درصد و تعالی روح که هیچ گونه بحثی از آن به میان نیامده است، بیشترین و کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در اینجا ذکر این نکته اساسی لازم و ضروری است که به همه مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها توجه لازم مبذول گردد. نقاط برجسته و مثبت تقویت و برجسته‌تر گردد و مباحثی که کمتر و یا اصلاً به آن‌ها توجه نشده است در محتوای کتب و برنامه دیده شود.

فهرست منابع

قرآن کریم.

ابراهیمی، خدایار (۱۳۹۱)، آمادگی دفاعی سال سوم دوره متوسطه اول، تهران، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.

ابراهیمی، خدایار (۱۳۹۲)، آمادگی دفاعی سال دوم دوره متوسطه دوم، تهران، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.

تقوی، سیدمحمد رضا (۱۳۹۰)، «نظریه پردازش، پذیرش و پرورش دین: رویکردی نرم برای انتقال فرهنگ ایثار و شهادت»، دوفصلنامه تربیت اسلامی، سال ششم، شماره ۱۲، صص ۱۰۳-۷۵.

درزی کلایی، محمد رضا و آقاحسینی، علیرضا (۱۳۹۱)، «تأثیر شهادت طلبی از دیدگاه امام خمینی در تغییر مفهوم قدرت از منظر تئوری سازه انگاری»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال نهم، شماره ۳۱، صص ۹۱-۱۰۶.

سلمانیپور، محمدجواد و ایمانی فر، حمیدرضا (۱۳۸۹)، «مرگ و شهادت از دیدگاه قرآن و روان شناسی»، پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، سال اول، شماره ۸، صص ۹۳-۱۱۸.

شریفی، رضا؛ اسکندری، حسین؛ دلاور، علی و برجعلی، احمد (۱۳۸۹)، «ویژگی های شخصیتی افراد ایثارگر و یاری رسان با تاکید بر شخصیت مطلوب در سازمان نظامی»، فصلنامه روانشناسی نظامی، سال اول، شماره ۳، صص ۲۱-۳۸.

شهرکی پور، حسن (۱۳۹۲)، «بررسی محتوای کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت»، فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال دهم، شماره ۱۰، صص ۹۷-۱۰۸.

علوی، حمیدرضا (۱۳۷۹)، مرگ و شهادت از دیدگاه امام علی (ع)، چکیده مقالات همایش تربیت در سیره و کلام علی (ع)، تهران، مرکز مطالعات تربیت اسلامی.

غیاثوند، احمد و دهکدیان، پریسا (۱۳۸۸)، «بررسی نگرش جوانان نسبت به عملکرد ایثارگران»، فصلنامه مطالعات ملی، سال دهم، شماره ۱، صص ۴۷-۳۱.

فیاض، ایراندخت (۱۳۸۷)، «بررسی فراتحلیلی محتوای کتاب های درسی در رابطه با ارزش های اسلامی - ایرانی»، نشریه فرهنگ و علم، سال اول، شماره ۱، صص ۴۰-۱۱.

فیاض، ایراندخت و ایمانی قوشچی، فریبا (۱۳۸۹)، «بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره متوسطه رشته‌های علوم انسانی، تجربی و ریاضی فیزیک در سال تحصیلی ۸۹/۸۸. فصلنامه روانشناختی تربیتی، سال ششم، شماره ۱۷، صص ۶۳-۲۹.

موسی پور، نعمت الله (۱۳۹۱)، «ترویج فرهنگ ایشار و شهادت به کمک برنامه درسی در دوره ابتدایی»، تحقیقات فرهنگی، دوره پنجم، شماره ۳، صص ۱۲۶-۱۰۳.

نوئین، آرمیتا؛ کجباف، محمدباقر و فرودستان، مهنوش (۱۳۹۲)، «رفتارهای مطلوب اجتماعی و ایثارگری در شهروندان اصفهانی». جامعه شناسی کاربردی، سال بیست و چهارم، شماره ۲، صص ۲۲۰-۲۰۱.

نیری، محمدیوسف و خیراندیش، سیدمهدی (۱۳۸۴)، «شهید و شهادت در عرفان اسلامی». مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره اول، صص ۳۲-۱۹.

**مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس
در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی
(مقطع دوم متوسطه)**

دکتر سید رکن‌الدین رشیدی آل‌هاشم^۱، یاسر فیض‌اللهی^۲

چکیده

هدف از پژوهش حاضر تحلیل کمی میزان توجه به مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه (دبیرستان) در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ می‌باشد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه کتاب‌های رشته علوم انسانی می‌شود. روش پژوهش تحلیل محتوای کمی است. نتایج پژوهش نشان داد که بیشترین مطلب در خصوص موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های استان شناسی (۳۱ استان) آمده است. پس از آن در کتاب آمادگی دفاعی مطالب بیشتری در خصوص دفاع مقدس آورده شده است. پس از آن نیز در کتاب‌های فارسی و ادبیات فارسی بیش از سایر کتاب‌ها به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. در کتاب‌های فلسفه، منطق، تعلیمات ادیان الهی و اخلاق ویژه اقلیت‌های دینی، ریاضی و آمار، انسان و محیط زیست و کارگاه کارآفرینی و تولید نیز هیچ گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است. در پایان نیز پیشنهاداتی ارائه شده است.

واژگان اصلی: تحلیل محتوای کمی، کتاب‌های درسی، دفاع مقدس، رشته علوم انسانی.

۱. دکتری رشته جامعه‌شناسی، عضو هیأت علمی دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه‌السلام.

۲. کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی.

مقدمه

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، یا به عبارت صحیح‌تر، جنگ تمام جبهه کفر و نفاق علیه ملت ایران، در تاریخ ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ آغاز گردید و پس از هشت سال فراز و نشیب در تیرماه سال ۱۳۶۷ به پایان رسید. این معرفی ظاهری و شناسنامه‌ای این جنگ نابرابر است. رهبر معظم انقلاب اسلامی در این خصوص می‌فرمایند: «این حادثه جنگ، واقعاً حادثه عجیبی بود... ما تا آنجا که می‌توانیم، باید آثار جنگ را کشف و حفظ کنیم... تاریخ نمی‌تواند اینها را بیان کند. در تاریخ خواهند گفت هشت سال جنگ شد. دیگر بیشتر از این که نمی‌شود بگویند - عملیات‌ها را یکی یکی خواهند گفت؛ در فلان تاریخ، عملیات فتح المبین شد؛ در فلان تاریخ؛ فلان عملیات شد؛ این قدر نیرو شرکت داشت؛ پیروزی به دست آمد، اما اینها کجا و حقیقت آنچه که در این میدان‌ها گذشته، کجا؟». (خامنه‌ای، علی، ۱۳۷۰) ملت ایران در دفاع از مملکت خود سختی‌های بسیار زیادی را متحمل شدند، از جمله: شهادت هزاران نفر از مردان و زنان، خراب شدن بخش وسیعی از شهرهای کشورمان، آواره شدن تعدادی زیادی از مردم، تحمیل خسارت‌های مادی فراوان و

در طی سال‌های پس از دفاع مقدس کوشش‌های بسیاری صورت گرفته است تا مفاهیم و ارزش‌های والای شکل گرفته در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به نسل‌های بعدی منتقل شود، کتاب‌های زیادی به رشته تحریر درآمدند، فیلم‌های سینمایی مختلفی ساخته شدند، آثار هنری گوناگونی تولید شده و به شیوه‌های مختلف سعی شده است تا این ارزش‌ها به درستی منتقل شوند. رهبر معظم انقلاب اسلامی در تعبیری زیبا می‌فرمایند: «این جنگ، یک گنج است». (خامنه‌ای، علی، ۱۳۷۰) به همین خاطر، شناساندن مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس به نسل‌های جدید ضرورتی انکارناپذیر است، چرا که نسل‌های جدید (مخصوصاً دانش‌آموزان) مدیران و آینده‌سازان انقلاب اسلامی هستند که با الگوبرگشتن از تجربیات والای دفاع مقدس می‌توانند کشتی انقلاب اسلامی را به سر منزل مقصود برسانند.

یکی از مهم‌ترین قالب‌ها برای انتقال این ارزش‌ها کتاب‌های درسی می‌باشد، چرا که اگر مطلبی در قالب یک مقاله ارائه شده یا در کنفرانس علمی طرح گردد، شاید افراد محدودی آن‌ها را مطالعه کرده یا بشنوند، ولی اگر این مطالب در قالبی نو و جذاب مانند یک داستان، در کتاب‌های درسی آورده شود، افراد بیشتری در سال‌های متمادی آن‌ها را دیده و مطالعه خواهند کرد (رعنائی، ۱۳۸۷). با توجه به اهمیت والای مقوله دفاع مقدس ما در این تحقیق به بررسی میزان توجه کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه) به موضوع دفاع مقدس می‌پردازیم.

بیان مسأله

دفاع از میهن در مقابل بیگانگان همواره و در تمامی فرهنگ‌ها ارزشمند و مقدس است. جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران نیز که به زیبایی از آن با عنوان «دفاع مقدس» یاد می‌شود، در این زمره محسوب می‌شود. به همین خاطر ضروری است که ارزش‌ها و مفاهیم والای دفاع مقدس به نسل‌های بعد از جنگ به خوبی منتقل شود. یکی از جاهایی که بواسطه ارتباط مستقیم با نسل‌های جدید می‌تواند در این بین نقش کلیدی و حیاتی ایفا نماید، آموزش و پرورش است.

در دوران دفاع مقدس، معنویتی که در جوانان به وجود آمده بود، نه از روی تظاهر و ریا بود و نه از سر پیری و ناتوانی؛ آنان در نهایت اخلاص و در عنفوان جوانی و تنها به واسطه مبارزه با هوای نفسانی به این مقامات عالی رسیدند. زیبایی‌های دوران دفاع مقدس صحنه‌های بی بدیلی است که شاید نمونه آن را فقط در کربلای حسینی بتوان یافت؛ که چگونه جوانان و نوجوانان کم سن و سال دیرستانی و گاهی راهنمایی، با گریه و التماس و حتی دستکاری در شناسنامه خود، اشتیاق به حضور در جبهه‌های جنگ علیه دشمنان اسلام را نشان می‌دادند. حضور بی شمار بیش از ۳۹۵ هزار دانش آموز و دانشجوی تربیت معلم (که ۶۰ درصد نیروهای اعزامی به جبهه‌ها را تشکیل می‌دادند) و شهادت ۳۶۰۰ دانش آموز و جانباز و آزاده شدن عده کثیری از آنان در دوران دفاع مقدس، نشانگر تحولی بزرگ و روحیه معنوی و شهادت طلبی است که درس‌های فراوانی را برای نسل جوان و آینده ساز ما دارد.

متأسفانه با وجود تأکیدهای مکرر مقام معظم رهبری بر انتقال مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس و ضرورت آشنایی هرچه بیشتر جوانان با این عرصه، به نظر می‌رسد که ارزش‌های والای دفاع مقدس رو به کمرنگ شدن هستند. مدارس از جمله نهادهایی هستند که پس از خانواده بیشترین تأثیر را بر روی دانش آموزان دارند.

از اهداف مهم نظام آموزشی کشور انتقال ارزش‌ها و فرهنگ اصیل اسلامی ملی و تاریخی به دانش آموزان است که ارزش‌های دفاع مقدس در این میان از جایگاه خاصی برخوردار و مهم است به طور عمیق و همه جانبه به دانش آموزان ارائه شود تا توسط آنان به گونه‌ای جامع درونی شود. به منظور تأمین این دیدگاه، می‌توان از محتوای کتاب‌های درسی در حد فهم دانش آموزان استفاده کرد. (افشار، ۱۳۹۳)

حال با توجه به اهمیت والای ارزش‌های دفاع مقدس و تأثیر کتاب‌های درسی بر دانش‌آموزان؛ به عنوان آینده سازان انقلاب اسلامی، ما بر آن هستیم که میزان توجه کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع متوسطه دوم) به ارزش‌های دفاع مقدس را مورد بررسی قرار دهیم.

در الگوی نظام آموزش و پرورش ایران، غالب فعالیت‌های آموزشی و پرورشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد. کتاب درسی از کارآمدترین ابزارهایی است که می‌تواند نقشی مهم در ترویج ارزش‌های دفاع مقدس داشته و زمینه ساز تحقق رفتارهای عملی متناسب با ترویج فرهنگ دفاع مقدس در بین کسانی باشد که انتظار می‌رود در آینده ادامه دهنده این ارزش‌ها باشند. (صباغیان، ۱۳۸۴) واقعیت این است که خودباختگی‌های فرهنگی در دوره متوسطه و دوره‌های بالاتر از آن اتفاق می‌افتد. بنابراین، از طریق محتوای برنامه درسی بین دانش‌آموزان و فرهنگ، باید رابطه محکم و مطمئنی به وجود آید. مواد درسی علوم انسانی، از قبیل تاریخ، زبان و ادب فارسی، هنر و جامعه‌شناسی بیش از سایر دروس با تقویت فرهنگی تناسب دارند. (ملکی، ۱۳۷۹، ص ۸۸)

بررسی میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی می‌تواند در برنامه ریزی‌های آینده برای تألیف کتاب‌های رشته علوم انسانی مؤثر باشد. با توجه به ماهیت و اهمیت رشته علوم انسانی و نظری بودن آن و از آنجایی که بخش اعظمی از دانش‌آموزان کشورمان در این رشته در حال تحصیل هستند، در صورت عدم توجه به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌ها و مفاهیم مرتبط با آن، دانش‌آموزان با تاریخ غنی دفاع مقدس بیگانه خواهند بود. این مسئله به خودی خود، هم برای کشور ما تهدید محسوب شده و هم باعث می‌شود ارزش‌ها و الگوهای دانش‌آموزان به مرور زمان تغییر پیدا کند.

سؤال اصلی تحقیق

در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

سؤال‌های فرعی

- ۱- در کتاب‌های درسی انگلیسی و کتاب کار انگلیسی و عربی، زبان قرآن و عربی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۲- در کتاب‌های درسی تاریخ و تاریخ‌شناسی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

- ۳- در کتاب‌های درسی دین و زندگی و معارف اسلامی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۴- در کتاب‌های درسی تعلیمات ادیان الهی و اخلاق و ضمیمه دین و زندگی و بینش دینی (ویژه اقلیت‌های دینی) رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۵- در کتاب‌های فارسی، ادبیات فارسی و زبان و ادبیات فارسی، علوم و فنون ادبی و نگارش رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۶- در کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۷- در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۸- در کتاب‌های درسی جغرافیا رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۹- در کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه دهم به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۱۰- در کتاب‌های درسی استان‌شناسی (کلیه استان‌ها) به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۱۱- در سایر کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (تفکر و سواد رسانه‌ای، ریاضی و آمار، کارگاه کارآفرینی و تولید، هنر، انسان و محیط زیست، روانشناسی، ریاضی پایه) به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

ادبیات پژوهش

پیشینه

سبحانی نژاد و هرندی (۱۳۸۶) در پژوهش خود به «بررسی و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی» پرداخته‌اند. در این پژوهش پنج سؤال پژوهشی با هدف تحلیل میزان توجه کتاب‌های درسی فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ دوره ابتدایی و راهنمایی به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با دفاع مقدس، طرح و مورد بررسی واقع شده است. روش پژوهش، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است، جامعه پژوهش نیز شامل چهار عنوان کتاب درسی فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ دوره ابتدایی و راهنمایی تحصیلی چاپ سال

تحصیلی ۸۳-۸۲ (در مجموع بیست و چهار جلد کتاب درسی) بوده است که همه آنها به عنوان نمونه انتخاب و مورد بررسی واقع شده‌اند. ابزار اندازه‌گیری، چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته بوده و یافته‌های پژوهش نیز با بهره‌گیری از شاخص آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفته است. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که ۱. در مجموع چهار عنوان کتاب مورد بررسی ۹۰۳ مرتبه به مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با دفاع مقدس توجه شده است. روند مذکور در کتاب‌های فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ به ترتیب ۴۸۶، ۱۴۹، ۱۸۱ و ۸۷ مرتبه بوده است. ۲. در بین چهاره محور مفهومی مورد بررسی بیش‌ترین توجه به محور واژه‌ها و اصطلاحات دفاع مقدس و کم‌ترین توجه به محور خسارت‌های اجتماعی بوده است و به دو محور مفهومی؛ ابتکار، خلاقیت و خودکفایی هیچ‌گونه توجهی نشده است. ۳. در کتاب‌های درسی پایه دوم راهنمایی بیش‌ترین توجه به مفاهیم دفاع مقدس شده است و در کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی هیچ‌گونه توجهی به این مفاهیم نشده است.

سبحانی‌نژاد و یوزباشی (۱۳۸۷) در پژوهش خود با عنوان «بررسی میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره راهنمایی کشور» به این نتایج دست یافتند: ۱. عمده‌ترین عوامل مبین فرهنگ ایثار و شهادت شامل کشته شدن در راه خدا، از خود گذشتگی، دگرخواهی، خداجویی، معارضه با خشونت طلبی، مبارزه با تجاوزگری و ظلم، مبارزه در راه خدا، کاری بالاتر از وظیفه انجام دادن، تلاش و سازندگی، مقاومت و ایستادگی، عمل شایسته انجام دادن، بصیرت و بینش، مشارکت در کار گروهی، تقوا و پرهیزکاری، مردن با عزت و شرافت، منادی عدالت، ادای تکلیف الهی، قناعت و صبر، توکل بر خدا و فداکاری، صداقت و حقیقت و دوری از دنیاپرستی است ۲. در مجموع، تحلیل کتاب‌های درسی فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره راهنمایی حاکی از این بود که این کتابها، ۲۹۹ مرتبه به عوامل فرهنگ ایثار و شهادت توجه کرده است. ۳. بیشترین توجه به عوامل مبارزه با ظلم و جهل (۶۴ مرتبه) مقاومت و ایستادگی (۵۴ مرتبه) بوده است. ۴. کمترین توجه به عوامل کاری بیش‌تر از وظیفه انجام دادن (بدون توجه) و تلاش و سازندگی (یک مرتبه) بوده است.

مرزوقی و فولادچنگ (۱۳۹۰) در تحقیق خود به «ارزیابی برنامه درسی دوره ابتدایی (اهداف و محتوا) از منظر فرهنگ ایثار و شهادت» پرداخته‌اند. اگرچه موضوع تحقیق دفاع مقدس نیست، اما به دو دلیل می‌تواند برای تحقیق حاضر پیشینه مفیدی باشد: ۱. به دلیل روش تحلیل که تحلیل محتوا است و با روش تحلیل این تحقیق همخوانی دارد ۲. دفاع مقدس و فرهنگ آن زیرمجموعه

فرهنگ ایثار و شهادت است و می‌توان توجه به دفاع مقدس را در توجه به ایثار و شهادت مورد بررسی قرار داد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در اهداف کلی تنها در حوزه اجتماعی یک مورد و در حوزه اهداف سیاسی دو مورد و در اهداف اعتقادی دوره ابتدایی نیز تنها یک مورد به طور مستقیم به این موضوع پرداخته‌اند. نتایج تحلیل محتوا نشان می‌دهد که در کتب درسی دوره ابتدایی، بیشتر به مبانی ایثار و شهادت پرداخته شده است. همچنین از بین مؤلفه‌های مبانی ایثار و شهادت بیشتر به صفات متعالی، همدلی و حق‌گرایی پرداخته شده است و از بین مؤلفه‌های مفاهیم ایثار و شهادت نیز مقوله معرفی الگوها مورد توجه بیشتری بوده است.

افشار و سبحانی نژاد (۱۳۹۳) در پژوهش خود به «بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتابهای درسی دوره ابتدایی» پرداخته‌اند. این پژوهش، با هدف تعیین میزان توجه به مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی صورت گرفت. این پژوهش از نوع کیفی، و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از تحلیل اسنادی به همراه تحلیل محتوا استفاده شد. جامعه پژوهشی شامل اسناد و مدارک مرتبط و در دسترس نظری و تحقیقاتی در زمینه مفاهیم ایثار و شهادت و کتابهای درسی دوره ابتدایی چاپ سال تحصیلی ۹۱-۹۲ بوده است. در بخش تحلیل اسنادی، نمونه‌گیری نشد، لذا همه اسناد به منظور مشخص کردن مصداق‌های ایثار و شهادت بررسی شد. در بخش تحلیل محتوا ۳۳ جلد کتاب درسی دوره ابتدایی، به شیوه هدفمند، انتخاب و در واحدهای تحلیل محتوایی (۱) کلمه (۲) جملات و مضامین (۳) تکالیف و فعالیتها (۴) سؤال‌ها (۵) اشکال، تصاویر، نقشه‌ها (۶) سایر تحلیل محتوا شده است. ابزار گردآوری داده شامل فرم فیش برداری و سیاهه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بوده است. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش شامل موارد زیر است: ضرورت طراحی و تدوین ساختار عوامل مفهومی ایثار و شهادت برای استفاده در تألیف کتاب‌های درسی دوره ابتدایی مشهود است. میزان توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی فارسی بخوانیم سال دوم ابتدایی، فارسی بنویسیم سالهای دوم، پنجم و ششم، آموزش قرآن سالهای اول، پنجم و چهارم و تعلیمات اجتماعی سال چهارم، کمتر از سایر کتابهای درسی است. از بین ۱۴ عامل مفهومی ایثار و شهادت توجه به عوامل مفهومی (۱) تجلی از شهید و ایثارگر (۲) صفات شهید و ایثارگر (۳) نام‌ها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری (۴) نمادهای شهید و ایثارگر (۵) نام شهید، بیشتر از سایر عوامل مفهومی است. از بین دو نوع اشاره در محتوای کتاب‌های درسی مورد بررسی، توجه به اشاره مستقیم در عوامل مفهومی ایثار و شهادت، بیشتر بوده است.

دژپخش (۱۳۹۴) در پایان نامه خود به «بررسی میزان توجه به دفاع مقدس در کتب درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول ایران» پرداخته است. هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای دفاع مقدس در کتب علوم اجتماعی مقطع متوسطه اول (معادل دوره راهنمایی قدیم) بود. مطالعه فوق، روش از نوع پژوهش توصیفی و تحلیل اسنادی (در بخش دستیابی به مؤلفه‌های دفاع مقدس) و تحلیل محتوی (در بخش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی) انجام گرفت. جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه کتب تدوین شده تعلیمات اجتماعی مقطع سه گانه مقطع متوسطه اول بود. در این پژوهش از چک لیست (سیاهه) مؤلفه‌های تعلیمات اجتماعی استفاده شده است. روایی محتوایی چک لیست توسط تعدادی از صاحب‌نظران و استادان دانشگاه تأیید شد. در تحلیل داده‌ها از فراوانی و نسبت (درصد) استفاده شد. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش به تفکیک اهداف مورد بررسی عبارتند از: در پایه اول مقطع متوسطه اول توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. بیشترین توجه به مؤلفه‌های دفاع مقدس به امنیت بوده با ۵ فراوانی (معادل ۱۶.۴۷ درصد مؤلفه‌های یافت شده) و مؤلفه دفاع مقدس با صفر فراوانی (۰٪) کمترین بود. در کتاب تعلیمات پایه دوم مقطع متوسطه اول، توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. از بین واژه‌های دفاع مقدس، واژه امام حسین با ۱۷ درصد بیشترین فراوانی را داشته و واژه دفاع مقدس با صفر فراوانی (۰٪) کمترین مقدار را داشت. در پایه اول مقطع متوسطه سوم توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. از بین یافته‌ها، واژه انقلاب با ۵ فراوانی معادل با ۳۱.۲۵ درصد بیشترین مؤلفه و واژه دفاع مقدس با ۰ فراوانی (معادل ۰٪) کمترین فراوانی را داشت. در کتاب‌های تعلیمات پایه‌های سه گانه مقطع متوسطه اول ۱۴۶ کلمه در ارتباط با مؤلفه‌های دفاع مقدس بوده که ۰/۱۴ درصد از محتوای کتاب را شامل می‌شد. بنابراین در مقطع متوسطه اول توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. در بین پایه‌های سه گانه، بنابراین در پایه اول مقطع متوسطه اول توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. همچنین مؤلفه دفاع مقدس با صفر فراوانی هیچ توجهی نشده بود.

رضوی (۱۳۹۴) در مقاله خود به «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی «دینی» و «ادبیات فارسی» دوره متوسطه براساس مؤلفه‌های دفاع مقدس» پرداخته است. این مقاله با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دینی و ادبیات فارسی دوره متوسطه بر اساس مؤلفه‌های شش گانه دفاع مقدس تدوین شده و به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا کتاب‌های مزبور توانسته‌اند این مؤلفه‌ها را به خوبی انعکاس دهند؟ روش تحقیق «توصیفی» و از نوع «تحلیل محتوا و واحد تحلیل مضمون» است. پس از تعیین ۳۲ مصداق برای ۶ مؤلفه، ۹ عنوان کتاب ادبیات فارسی و دینی دوره متوسطه

انتخاب شد. وسیله اندازه‌گیری چک لیست بوده که ضریب پایایی کاپای آن ۰/۳۹ و ضریب پایایی مرکب آن ۰/۹۸ و اعتبار مطلوب داشته است. نتایج نشان داد در هر دو گروه کتاب، به صفات متعالی و پیام عاشورا به خوبی توجه شده است. کمترین توجه در هر دو گروه، به «پایداری، ایشار، شهادت و اقتدار سیاسی» بوده است. ده مصداق برتر در دو گروه کتاب، به یک اندازه به کار برده نشده است. همچنین نتایج نشان داد شش مؤلفه موضوع مطالعه در کتاب‌های فارسی سه پایه تحصیلی وضعیت بهتری نسبت به کتاب‌های دینی داشته‌اند.

تعاریف عملیاتی

دفاع مقدس: پایداری و مقاومت هشت ساله مردم ایران (۱۳۶۷-۱۳۵۹) در مقابل رژیم بعثی عراق است. **کتاب‌های درسی انگلیسی و عربی:** شامل انگلیسی پایه دهم، کتاب کار انگلیسی ۱، انگلیسی پایه یازدهم، کتاب کار انگلیسی پایه یازدهم، عربی زبان قرآن ۱ پایه دهم، عربی زبان قرآن ۲ پایه یازدهم، عربی دوره پیش دانشگاهی

کتاب‌های درسی تاریخ: شامل تاریخ ایران و جهان باستان (۱)، تاریخ (۲) از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه، تاریخ شناسی دوره پیش دانشگاهی

کتاب‌های درسی دین و زندگی: شامل دین و زندگی ۱، دین و زندگی ۲، معارف اسلامی (دین و زندگی) دوره پیش دانشگاهی

کتاب‌های درسی تعلیمات ادیان و اخلاق الهی: شامل تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (۱) و ویژه اقلیت‌های دینی، تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (۲) ویژه اقلیت‌های دینی، ضمیمه دین و زندگی (۲) ویژه اهل سنت، بینش دینی دوره پیش دانشگاهی (ویژه اقلیت‌های دینی)

کتاب‌های درسی فارسی و ادبیات فارسی و نگارش: شامل فارسی ۱، علوم و فنون ادبی ۱، نگارش ۱، فارسی ۲، علوم و فنون ادبی ۲، نگارش ۲، ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک شناسی و نقد ادبی) دوره پیش دانشگاهی، زبان و ادبیات فارسی عمومی

کتاب‌های درسی منطق و فلسفه: شامل منطق، فلسفه، فلسفه (آشنایی با فلسفه اسلامی) دوره پیش دانشگاهی

کتاب‌های درسی جامعه شناسی و علوم اجتماعی: شامل جامعه شناسی ۱، جامعه شناسی ۲، علوم اجتماعی دوره پیش دانشگاهی

کتاب‌های درسی جغرافیا: جغرافیای ایران، جغرافیا ۲، جغرافیا دوره پیش دانشگاهی

سایر کتاب‌های درسی: تفکر و سواد رسانه‌ای، ریاضی و آمار ۲، کارگاه کارآفرینی و تولید، هنر، انسان و محیط زیست، روان شناسی، ریاضی و آمار ۲، ریاضی پایه دوره پیش دانشگاهی.

روش تحقیق

با توجه به تحلیل کتاب‌های درسی، روش تحقیق از نوع توصیفی و تحلیل محتوای کمی بوده است. در این تحقیق ابتدا کلیه کتاب‌های رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه (دبیرستان) جمع آوری شد، سپس کتاب‌های هم‌عنوان و هم‌موضوع در پایه‌های مختلف تحصیلی مقطع دوم متوسطه رشته علوم انسانی دسته‌بندی شد، پس از آن هریک از کتاب‌های از لحاظ میزان توجه به موضوع دفاع مقدس و مفاهیم و ارزش‌های آن مورد بررسی قرار گرفت. شیوه کار به این صورت بود که در کلیه کتاب‌های مورد مطالعه، هر درسی که به موضوع دفاع مقدس مرتبط بود، مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گرفت، به این صورت که تعداد صفحات مرتبط با موضوع دفاع مقدس، تعداد متن‌های مرتبط، تعداد عکس‌ها، تعداد نقاشی‌ها و... از کتاب‌ها استخراج شد و اطلاعات آن در جدول‌های مربوطه جای دهی می‌شد و با سایر کتاب‌های هم‌موضوع مقایسه می‌شد.

یافته‌ها

با توجه به هدف تحقیق، هریک از کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه) از نظر میزان توجه به مفاهیم و موضوعات دفاع مقدس مورد بررسی و تحلیل کمی قرار گرفت.

سؤال اول تحقیق

در کتاب‌های درسی انگلیسی و کتاب کار انگلیسی و عربی، زبان قرآن و عربی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول ۱: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتابهای انگلیسی و عربی رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	کتاب کار انگلیسی	-	-	-	-	-
دهم	انگلیسی	Lesson 3	تصویر	۱	۱۰۰	۱
دهم	عربی زبان قرآن	-	-	-	-	-
یازدهم	انگلیسی	-	-	-	-	-
یازدهم	کتاب کار انگلیسی	-	-	-	-	-
یازدهم	عربی زبان قرآن	-	-	-	-	-
پیش دانشگاهی	عربی	-	-	-	-	-
جمع				۱	۱۰۰	۱

برابر داده‌های جدول شماره ۱ و در بررسی سؤال اول تحقیق مشخص شد که در بین کتاب‌های مشخص شده، تنها در صفحه ۷۵ کتاب انگلیسی پایه دهم تصویر شهدای هسته‌ای (شهید علی محمدی، شهید شهریار، شهید احمدی روشن، شهید رضایی نژاد) به عنوان یک مثال درسی آورده شده است. در کتاب‌های عربی زبان قرآن، کتاب کار انگلیسی، انگلیسی پایه یازدهم، کتاب کار انگلیسی پایه یازدهم، عربی زبان قرآن پایه یازدهم و عربی پیش دانشگاهی هیچ گونه مطلبی در خصوص دفاع مقدس نیامده است.

سؤال دوم تحقیق

در کتاب‌های درسی تاریخ و تاریخ‌شناسی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۲: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های تاریخ رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	تاریخ ۱: ایران و جهان باستان	-	-	-	-	-
یازدهم	تاریخ ۲	-	-	-	-	-
پیش دانشگاهی	تاریخ‌شناسی	۱	متن	۱	۱۰۰	۱
جمع				۱	۱۰۰	۱

برابر داده‌های جدول شماره ۲ و در بررسی سؤال دوم تحقیق مشخص شد که در صفحه ۱۳۲ کتاب تاریخ‌شناسی مقطع پیش دانشگاهی مطلبی در خصوص تاریخ جنگ‌ها آمده است، در این قسمت از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به عنوان یک نمونه خوب یاد شده است که در آن بسیاری از قهرمانان ملت ایران شرکت داشتند و زندگی نامه آنان به قلم خودشان یا به قلم دیگران به چاپ رسیده است. در کتاب تاریخ ۱: ایران و جهان باستان و تاریخ ۲ هیچگونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

در مورد کتاب تاریخ ۲ هم باید گفت که با توجه به اینکه این کتاب از بعثت پیامبر (ص) تا پایان دوره صفویه را شامل می‌شود، به همین خاطر در آن اشاره‌ای به مفاهیم و موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال سوم تحقیق

در کتاب‌های درسی دین و زندگی و معارف اسلامی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۳: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های دین و زندگی و معارف اسلامی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد	تعداد صفحات مرتبط
دهم	دین و زندگی ۱	پنجره‌ای به روشنایی	متن	۱	۱۲/۵	۲
		پنجره‌ای به روشنایی	متن	۲	۲۵	۱
		منزلگاه بعد	متن	۱	۱۲/۵	۱
		دوستی با خدا	متن	۱	۱۲/۵	۱
		یاری از نماز و روزه	متن	۱	۱۲/۵	۱
یازدهم	دین و زندگی ۲	—	—	—	—	—
پیش دانشگاهی	معارف اسلامی	برنامه‌ای برای فردا	متن	۱	۱۲/۵	۱
		برنامه‌ای برای فردا	متن	۱	۱۲/۵	۱
جمع						
				۸	۱۰۰	۸

برابر داده‌های جدول شماره ۳ و در بررسی سؤال سوم تحقیق مشخص شد که در ۶ صفحه از کتاب دین و زندگی ۱ به مطالبی در خصوص دفاع مقدس پرداخته شده است. در صفحه ۴۹ و ۵۰ برگزیده‌ای از دست نوشته‌های شهید سید محمود افتخاری آورده شده است. در صفحه ۵۲ کتاب و در قسمت پیشنهادات از دانش آموز خواسته شده است به آثار و زندگی یکی از شهدای دفاع مقدس و یا مدافعان حرم مراجعه کرده و بررسی کند که آنان درباره زندگی و مرگ چگونه می‌اندیشیدند. انگیزه شهادت طلبی آنها چه بوده است؟ در پاورقی همین صفحه مطالعه کتاب‌هایی مانند «مجموعه قصه فرماندهان» از حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی و «خدا بود، دیگر هیچ نبود» اثر دکتر مصطفی چمران پیشنهاد شده است. در صفحه ۶۸ به مطالبی در خصوص شهادت مجاهدان در راه خدا پرداخته شده است. در صفحه ۱۲۵ کتاب در مطلبی با عنوان «عاشقانه‌ای با

خدا» بخش‌هایی از دست‌نوشته‌های شهید ناصرالدین باغانی آورده شده است. در صفحه ۹۷ کتاب معارف اسلامی پیش‌دانشگاهی و در متن پیام امام خمینی (ره) اشاره‌ای به جنگ تحمیلی عراق علیه ایران شده است. در صفحه ۹۹ و ۱۰۰ اشاره‌ای به بخشی از پیام امام خمینی (ره) هنگام پذیرش قطعنامه آتش‌بس شده است. در کتاب دین و زندگی ۲ (پایه یازدهم) هیچگونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال چهارم تحقیق

در کتاب‌های درسی تعلیمات ادیان الهی و اخلاق و ضمیمه دین و زندگی و بینش دینی (ویژه اقلیت‌های دینی) رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۴: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های تعلیمات ادیان الهی و اخلاق رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (ویژه اقلیت‌های دینی)	-	-	-	-	-
یازدهم	تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (پایه یازدهم)	-	-	-	-	-
یازدهم	ضمیمه دین و زندگی	-	-	-	-	-
پیش‌دانشگاهی	بینش دینی	-	-	-	-	-
جمع						

برابر داده‌های جدول شماره ۴ و در بررسی سؤال چهارم مشخص شد که در هیچ یک از کتاب‌های تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (ویژه اقلیت‌های دینی) و بینش دینی (ویژه اقلیت‌های دینی) به مفاهیم و موضوع دفاع مقدس پرداخته نشده است.

سؤال پنجم تحقیق

در کتاب‌های فارسی، ادبیات فارسی و زبان و ادبیات فارسی، علوم و فنون ادبی و نگارش رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول ۵: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های نگارش، فارسی، علوم و فنون ادبی رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	نگارش ۱	-	-	۰	۰	۰
دهم	فارسی ۱	دریادلان صف شکن	متن همراه با تصویر	۲	۹/۵	۴
		خاک آزادگان	متن به صورت شعر مصور	۲	۹/۵	۱
		شیرزنان ایران	متن همراه با تصویر	۲	۹/۵	۷
		دلبران و مردان ایران زمین	متن به صورت شعر همراه با تصویر	۲	۹/۵	۲
دهم	علوم و فنون ادبی ۱	-	-	۰	۰	۰
یازدهم	علوم و فنون ادبی ۲	-	-	۰	۰	۰
یازدهم	فارسی ۲	تا غزل بعد...	متن همراه با تصویر	۲	۹/۵	۵
		رباعی‌های امروز	تصویر	۱	۴/۷۶	۱
یازدهم	نگارش ۲	کارگاه نوشتن	متن	۱	۴/۷۶	۱
		کارگاه نوشتن	متن همراه با تصویر	۴	۱۹	۲
پیش دانشگاهی	ادبیات فارسی (قافیه، عروض...)	درآمدی بر ادبیات معاصر و ادبیات انقلاب اسلامی	متن	۱	۴/۷۶	۱
		حماسه چهارده ساله	متن همراه با شعر و تصویر	۳	۱۴/۲۸	۵
		تاوان این خون تا قیامت ماند بر ما	متن	۱	۴/۷۶	۱
پیش دانشگاهی	زبان و ادبیات فارسی (عمومی)	-	-	۰	-	۰
جمع						
				۲۱	۱۰۰	۳۰

برابر داده‌های جدول شماره ۵ و در بررسی سؤال ۵ تحقیق مشخص شد که در درس دهم کتاب فارسی ۱ با عنوان «دریادلان صف شکن» یکی از برنامه‌های روایت فتح را به صورت متن درآورده است که مربوط به یک از عملیات‌های حاشیه اروند می‌باشد. در درسی یازدهم شعری از خانم سپیده کاشانی با عنوان «خاک آزادگان» آمده است که در آن مفاهیمی چون دفاع از میهن، شهادت، وطن و ... آمده است. در این درس همچنین تصویر تابوت یکی از شهدا بر روی دست مردم دیده می‌شود. در قسمت روان خوانی متنی با عنوان «شیرزنان ایران» آمده است که خلاصه‌ای از کتاب «من زنده‌ام» نوشته خانم معصومه آباد همراه با متن تقریظ مقام رهبری بر این کتاب آمده است. در این درس همچنین تصویر نقاشی شده شخصیت اصلی کتاب من زنده‌ام به صورت نقاشی آمده است. در همین بخش، قسمتی با عنوان درک و دریافت وجود دارد که در آن دو سؤال از دانش آموزان به عنوان تکلیف پرسیده شده است. ۱. به اعتقاد شما چگونه می‌توان از ایشارگری آزادگان و جانبازان تجلیل کرد؟ ۲. ثبت خاطرات دوره جنگ، چه نقشی در حفظ ارزش‌های انقلاب اسلامی داشته است؟ در درس «دلیران و مردان ایران زمین» شعری حماسی از آقای محمود شاهرخی آمده است. موضوع شعر در مورد رزمندگان است و تصویری که در پس زمینه آن وجود دارد مربوط به راهپیمایی تعدادی از رزمندگان در یک منطقه برفی و کوهستانی در زمان دفاع مقدس می‌باشد.

در صفحه ۷۹ کتاب فارسی ۲ داستانی به اسم «تا غزل بعد...» آمده است که مربوط به خاطرات اسیر آزاد شده اصغر رباط جزی (برگرفته از کتاب زندان موصول) می‌باشد. همچنین یک تصویر نقاشی شده از اسرای دفاع مقدس در این بخش آمده است. همچنین در قسمت «درک و دریافت» از دانش آموزان پرسیده شده است که اسرا چه راهکارهایی برای رویارویی با دشواری‌های اسارت به کار برده‌اند. در صفحه ۸۶ کتاب فارسی ۲ تصویر یکی از یادمان‌های دفاع مقدس به عنوان زمینه صفحه آورده شده است.

در صفحه ۴۸ کتاب نگارش ۲ و در قسمت «کارگاه نوشتن» مطلبی ادبی با عنوان «سال نو» آمده است که برگرفته از کتاب شهید باکری نوشته یوسف زاده است. در صفحه ۶۴ کتاب و در قسمت «کارگاه نوشتن» مطلبی در خصوص شهید همت (همراه با تصویر) از کتاب «شهید همت» نوشته عربلو آمده است. همچنین در صفحه ۶۵ مطلبی از کتاب «شهید آوینی» نوشته جعفری مطلق همراه با تصویر شهید آوینی آمده است.

در صفحه ۱۱۹ کتاب ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک شناسی و نقد ادبی) مطلبی در خصوص قالب سروده‌های بعد از انقلاب اسلامی آمده که به شعر دفاع مقدس نیز اشاره شده است. در صفحه ۱۳۳ سروده‌ای با عنوان «حماسه چهارده ساله» از آقای محمدرضا عبدالملکیان است که در خصوص ادبیات دفاع مقدس است، در این درس همچنین تصویر تعدادی از رزمندگان دفاع مقدس در یک منطقه کوهستانی آورده شده است. در صفحه ۱۴۲ نیز ضمن آوردن شعری در خصوص شهدای کربلا، به شهدای هشت سال ایستادگی و مقاومت مردم نیز اشاره شده است. در کتاب‌های نگارش ۱ پایه دهم، علوم و فنون ادبی پایه دهم، علوم و فنون ادبی پایه یازدهم و زبان و ادبیات فارسی عمومی پیش دانشگاهی هیچگونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال ششم تحقیق

در کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول ۶: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	منطق	-	-	-	-	-
یازدهم	فلسفه	-	-	-	-	-
پیش دانشگاهی	فلسفه	-	-	-	-	-
جمع						

برابر داده‌های جدول شماره ۶ و در بررسی سؤال ششم تحقیق مشخص شد که در هیچ یک از کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی (مقطع متوسطه) به مفاهیم و موضوع‌های دفاع مقدس اشاره نشده است.

سؤال هفتم تحقیق

در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول ۷: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	جامعه شناسی ۱	پدیده‌های اجتماعی	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		ارزیابی جهان‌های اجتماعی	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		هویت	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		تمرین	متن	۱	۵/۸۸	۱
		در متن	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		در متن	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
یازدهم	جامعه شناسی ۲	فرهنگ جهانی مطلوب	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		جغرافیای فرهنگی جهان جدید	تصویر و متن	۵	۲۹/۴۱	۲
پیش دانشگاهی	علوم اجتماعی	پیداری اسلامی	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		جغرافیای فرهنگی جهان جدید	متن و تصویر	۴	۲۳/۵۲	۲
		جمع				

برابر داده‌های جدول شماره ۷ و در بررسی سؤال ۷ تحقیق مشخص شد که در صفحه ۱۸ کتاب جامعه‌شناسی ۱ تصویری از مزار شهداء نشان داده شده است که خانواده‌ای در آنجا در حال صرف افطاری هستند. در صفحه ۴۷ کتاب عکس شهید بهروز مرادی از رزمندگان مقاومت ۴۵ روزه خرمشهر به همراه چند رزمنده دیگر در مقابل مسجد جامع خرمشهر آمده است. در صفحه ۵۵ همین کتاب و در ابتدای فصلی جدید از کتاب، عکس شهدای هسته‌ای در کنار چند عکس

دیگر آورده شده است. در صفحه ۵۹ کتاب، زندگی نامه یک صفحه‌ای شهید مرتضی آوینی آورده شده است. در صفحه ۶۲ کتاب تصویر جاوید الاثر حاج احمد متوسلین به همراه دو رزمنده دیگر آورده شده است. در صفحه ۶۳ کتاب تصویر شهید سعید طوقانی (که در عملیات بدر شهید شدند) در کودکی و در حال ورزش آورده شده است.

در صفحه ۱۶ کتاب جامعه شناسی ۲ تصویری از پیاده روی رزمندگان دفاع مقدس آورده شده است. در صفحه ۱۳۴ و ۱۳۵ تعداد چهار تصویر آورده شده است که مربوط به اسرای عراقی در زمان جنگ تحمیلی، کمک تسلیحاتی غربی‌ها به عراق در زمان جنگ تحمیلی و بمباران سردشت مربوط می‌شوند. همچنین توضیحی چند خطی در مورد جنگ تحمیلی هشت ساله در این قسمت آورده شده است.

در صفحه ۱۲۶ کتاب علوم اجتماعی مقطع پیش دانشگاهی، تصویر چند نفر از رزمندگان دفاع مقدس آورده شده است که در حال خندیدن هستند. در صفحه ۱۳۵ به جنگ تحمیلی هشت ساله علیه ایران و تلاش‌ها برای مقابله با انقلاب اسلامی ایران اشاره شده است. در این صفحه همچنین تصویری از بمب‌های ساخت اسپانیا که در جنگ تحمیلی علیه ایران استفاده شده، آورده شده است. در صفحه ۱۳۶ هم مطالبی در خصوص کمک همه کشورهای اروپایی و بلوک شرق و غرب در جنگ تحمیلی علیه ایران آورده شده است.

سؤال هشتم تحقیق

در کتاب‌های درسی جغرافیا رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول ۸: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های جغرافیا رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	جغرافیای ایران	ویژگی‌های جمعیت ایران	تصویر	۱	۱۰۰	۱
یازدهم	جغرافیا ۲	-	-	-	-	-
پیش دانشگاهی	جغرافیا	-	-	-	-	-
جمع						
				۱	۱۰۰	۱

برابر داده‌های جدول شماره ۸ و در بررسی سؤال شماره ۸ مشخص شد که در صفحه ۷۵ کتاب جغرافیای ایران با نشان دادن تصویری از رزمندگان دفاع مقدس، اشاره به آغاز جنگ تحمیلی در سال ۱۳۵۹ شده است.

در کتاب‌های جغرافیا ۲ پایه یازدهم و جغرافیا پیش دانشگاهی نیز هیچگونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال نهم تحقیق

در کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه دهم به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول ۹: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب آمادگی دفاعی پایه دهم

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب			فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
			متن	عکس	سایر			
دهم	آمادگی دفاعی	مقدمه	۱	-	-	۱	۱/۷۹	۱
		اقتدار دفاعی	۱	۳	-	۴	۷/۱۵	۱
		انتخاب بسیجی نمونه	۱	-	-	۱	۱/۷۹	۱
		سازمان بسیج مستضعفین	۱	-	-	۱	۱/۷۹	۱
		علوم و معارف دفاع مقدس	۶	۱۰	۲	۱۸	۳۲/۱۴	۹
		حماسه های ماندگار	۸	۱۳	۲	۲۳	۴۱/۰۷	۱۰
		درس آزاد ۱	۳	-	-	۳	۵/۳۵	۳
		من یک رزم آورم	۱	۲	-	۳	۵/۳۵	۱
		درس آزاد ۲	۱	۱	-	۲	۳/۵۷	۱
		جمع		۲۳	۲۹	۴	۵۶	۱۰۰

برابر داده‌های جدول شماره ۹ و در بررسی سؤال شماره ۹ مشخص شد که در ۹ بخش از این کتاب به طور مستقیم به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است، در درس حماسه‌های ماندگار با ۲۳ مورد (متن، عکس و جدول) بیش از سایر درس‌ها در خصوص موضوع دفاع مقدس مطالب آورده شده است. در مجموع در کتاب آمادگی دفاعی، ۵۶ مورد (متن، عکس، جدول و...) مطلب در خصوص دفاع مقدس آورده شده است.

سؤال دهم تحقیق

برابر داده‌های جدول شماره و در بررسی سؤال شماره ۱۰ مشخص شد که در کلیه ۳۱ کتاب استان شناسی به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته است. در کتاب‌های استان شناسی خوزستان، اردبیل و چهار محال و بختیاری بیش از سایر کتاب‌ها در مورد دفاع مقدس مطلب آورده شده است. در استان‌های اصفهان، فارس، آذربایجان شرقی، خراسان رضوی و کرمانشاه نسبت به سایر استان‌ها به میزان کمتری به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. سرود مقدس جمهوری اسلامی ایران بخاطر اینکه در همه کتاب‌های استان شناسی آورده شده است، در بررسی ما لحاظ نشده است.

در کتاب‌های درسی استان شناسی (کلیه استان‌ها) به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۱۰: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی استان شناسی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب			فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
			متن	عکس	سایر			
دهم	استان شناسی اردبیل	استان اردبیل از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱	-	-	۱	۵/۲	۱
		دفاع مردم استان از ایران اسلامی	۳	۱۰	۵	۱۸	۹۴/۸	۸
	جمع		۴	۱۰	۵	۱۹	۱۰۰	۱۰
دهم	استان شناسی اصفهان	دیدگاه مقام معظم رهبری درباره اصفهان	۱	-	-	۱	۲۵	۱
		نمونه‌ای از شخصیت‌ها و نام آوران استان	۱	۲	-	۳	۷۵	۲
	جمع		۲	۲	-	۴	۱۰۰	۳
دهم	استان شناسی البرز	نقش مردم در دفاع از کيان و مرزهای اسلامی	۲۱	۲۸	-	۴۹	۱۰۰	۶
	جمع		۲۱	۲۸	-	۴۹	۱۰۰	۶
دهم	استان شناسی ایلام	استان ایلام از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱	-	-	۱	۲/۹۴	۱

				۲	۲۵	۲	جایگاه ایلام در دفاع از سرزمین ایران اسلامی		
				۳	۳	۱	ایلام گردی و جاذبه‌های گردشگری استان		
				۲	۲۸	۴	جمع		
دهم	استان شناسی آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی در دوره انقلاب اسلامی	۷	۷	۹	۱۰۰	۴		
				۷	۷	۹	۲	جمع	
دهم	استان شناسی آذربایجان غربی	استان آذربایجان غربی از منظر مقام معظم رهبری	۷	۷	۱	۶۶۶	۱		
		نقش مردم استان در دفاع از کیان و مرزهای اسلامی	۷	۷	۱	۹۳/۳۴	۱۴	۶	
				۷	۷	۱۵	۷	جمع	
دهم	استان شناسی بوشهر	استان بوشهر از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱۰	۱۰	۱	۷/۱۴	۱		
		پیشینه تاریخی استان	۱۰	۱۰	۱۳	۹۲/۸۶	۴		
				۱۰	۱۰	۱۴	۵	جمع	
دهم	استان شناسی تهران	پیشینه استان تهران	۲	۲	۲	۱۸/۱۸	۲		
		دفاع مردم تهران از ایران اسلامی	۷	۷	۹	۸۱/۸۲	۴		
				۹	۹	۱۱	۵	جمع	
دهم	استان شناسی چهار محال و بختیاری	چهار محالی و بختیاری از دیدگاه مقام معظم رهبری	۲۹	۲۹	۱	۲/۷۰	۱		
		جایگاه استان در دفاع از سرزمین ایران	۲۹	۲۹	۳۶	۹۷/۳۰	۹		
				۲۹	۲۹	۳۷	۱۰	جمع	
دهم	استان شناسی خراسان جنوبی	خراسان جنوبی از دیدگاه مقام معظم رهبری	۲	۲	۱	۱۲/۵۰	۱		
		جایگاه استان در دفاع از سرزمین ایران	۲	۲	۷	۸۷/۵۰	۴		
				۲	۲	۸	۵	جمع	
دهم	استان شناسی	نقش خراسان رضوی در دفاع	۱۳	۱۳	۱	۱۰۰	۴		

	خراسان رضوی	از مرزهای ایران اسلامی						
۴	جمع	۴	۱۳	۱	۱۸	۱۰۰	۴	
دهم	استان شناسی خراسان شمالی	دیدگاه مقام معظم رهبری درباره خراسان شمالی	۱	-	-	۱	۴/۷۶	۱
		نقش مردم در دفاع از کین و مرزهای اسلامی	۲	۱۶	۲	۲۰	۹۵/۲۴	۸
۹	جمع	۳	۱۶	۲	۲۱	۱۰۰	۹	
دهم	استان شناسی خوزستان	استان خوزستان از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی	۱	-	-	۱	۲/۹۴	۱
		خوزستان در دفاع مقدس	۴	۲۶	۳	۳۳	۹۷/۰۶	۱۱
۱۲	جمع	۵	۲۶	۳	۳۴	۱۰۰	۱۲	
دهم	استان شناسی زنجان	استان زنجان از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱	-	-	۱	۴/۱۷	۱
		پیشینه تاریخی و مفاخر استان زنجان	-	۳	-	۳	۱۲/۵۰	۲
		نقش مردم استان در دفاع از مرزهای ایران اسلامی	۶	۱۴	-	۲۰	۸۳/۳۳	۶
۹	جمع	۷	۱۷	-	۲۴	۱۰۰	۹	
دهم	استان شناسی سمنان	دیدگاه مقام معظم رهبری درباره استان سمنان	۱	-	-	۱	۳/۴۵	۱
		دفاع از ایران اسلامی	۸	۱۹	۱	۲۸	۹۶/۵۵	۶
۷	جمع	۹	۱۹	۱	۲۹	۱۰۰	۷	
دهم	استان شناسی سیستان و بلوچستان	استان سیستان و بلوچستان از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱	-	-	۱	۷/۱۴	۱
		پیشینه و مفاخر استان	۲	۴	-	۶	۴۲/۸۶	۴
		نقش مردم استان در دفاع از کین و مرزهای ایران اسلامی	۲	۵	-	۷	۵۰	۲
۷	جمع	۵	۹	-	۱۴	۱۰۰	۷	
دهم	استان شناسی فارس	استان فارس از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱	-	-	۱	۱۲/۵۰	۱
		نقش مردم فارس در دفاع از کین و مرزهای ایران اسلامی	۲	۵	-	۷	۸۷/۵۰	۲

۳	۱۰۰	۸	-	۵	۳	جمع		
۱	۱۱/۱۱	۱	-	-	۱	استان قزوین از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی قزوین	دهم
۵	۸۸/۸۹	۸	۱	۲	۵	قزوین و دفاع از مرزهای ایران اسلامی		
۶	۱۰۰	۹	۱	۲	۶	جمع		
۷	۱۰۰	۱۹	۱	۱۱	۷	نقش استان قم در حراست از کیان مرزهای ایران اسلامی	استان شناسی قم	دهم
۷	۱۰۰	۱۹	۱	۱۱	۷	جمع		
۱	۴/۳۵	۱	-	-	۱	استان کردستان از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کردستان	دهم
۶	۹۵/۶۵	۲۲	۱	۱۶	۵	جایگاه کردستان در دفاع از سرزمین ایران		
۷	۱۰۰	۲۳	۱	۱۶	۶	جمع		
۱	۵	۱	-	-	۱	استان کرمان از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کرمان	دهم
۷	۹۵	۱۹	۱	۹	۹	نقش استان در حراست از کیان مرزهای ایران اسلامی		
۸	۱۰۰	۲۰	۱	۹	۱۰	جمع		
۱	۹/۰۹	۱	-	-	۱	کرمانشاه از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کرمانشاه	دهم
۳	۹۰/۹۱	۱۰	-	۷	۳	کرمانشاه پس از انقلاب و هشت سال دفاع مقدس		
۴	۱۰۰	۱۱	-	۷	۴	جمع		
۱	۲/۹۴	۱	-	-	۱	کهگیلویه و بویراحمد از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کهگیلویه و بویراحمد	دهم
۶	۹۷/۰۶	۳۳	-	۲۹	۴	نقش مردم در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی		
۷	۱۰۰	۳۴	-	۲۹	۵	جمع		
۸	۱۰۰	۲۸	۱	۲۲	۵	نقش استان گلستان در حراست از کیان اسلامی	استان شناسی گلستان	دهم
۸	۱۰۰	۲۸	۱	۲۲	۵	جمع		

دهم	استان شناسی گیلان	استان گیلان از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی	۱	-	-	۱	۴	۱
		نقش مردم گیلان در دفاع از مرزهای ایران اسلامی	۱۲	۱۲	-	۲۴	۹۶	۸
جمع								
دهم	استان شناسی لرستان	فرازهایی از فرمایشات مقام معظم رهبری در جمع مردم لرستان	۱	-	-	۱	۳/۲۲	۱
		نقش لرستان در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی	۶	۲۱	۳	۳۰	۹۶/۷۸	۷
جمع								
دهم	استان شناسی مازندران	استان مازندران از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی	۱	-	-	۱	۳/۸۵	۱
		نقش مازندران در حراست از کیان ایران اسلامی	۱۰	۱۴	۱	۲۵	۹۶/۱۵	۸
جمع								
دهم	استان شناسی مرکزی	برخی از شخصیت‌ها و نام آوران استان	۶	۶	-	۱۲	۱۰۰	۵
		جمع						
دهم	استان شناسی هرمزگان	استان هرمزگان از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱	-	-	۱	۶/۲۵	۱
		نقش مردم استان در دفاع از ایران اسلامی	۳	۱۲	-	۱۵	۹۳/۷۵	۴
جمع								
دهم	استان شناسی همدان	نقش استان در حراست از آرامنهای ایران اسلامی	۴	۲۸	-	۳۲	۱۰۰	۶
		جمع						
دهم	استان شناسی یزد	استان یزد از دیدگاه مقام معظم رهبری	۱	-	-	۱	۱۱/۱۱	۱
		نقش مردم یزد در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی	۲	۶	-	۸	۸۸/۸۹	۴
جمع								
جمع								

سؤال یازدهم تحقیق

در سایر کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (تفکر و سواد رسانه‌ای، ریاضی و آمار، کارگاه کارآفرینی و تولید، هنر، انسان و محیط زیست، روانشناسی، ریاضی پایه) به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول ۱۱: میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در سایر کتاب‌های رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	ریاضی و آمار ۱	-	-	-	-	-
دهم	هنر	فعالیت ۷	تصویر و متن	۲	۱۸/۱۸	۱
		عوامل جهت دار	تصویر	۲	۱۸/۱۸	۱
		حرکت حاصل از انتقال نماها	تصویر	۲	۱۸/۱۸	۱
دهم	کارگاه کارآفرینی و تولید	-	-	-	-	-
دهم	تفکر و سواد رسانه‌ای	فعالیت گروهی	تصویر	۱	۹/۰۹	۱
یازدهم	انسان و محیط زیست	-	-	-	-	-
یازدهم	روانشناسی	مراحل حافظه	متن	۱	۹/۰۹	۱
		تفکر ۲: تصمیم‌گیری	تصویر	۱	۹/۰۹	۱
		نگرش و انواع آن	متن	۱	۹/۰۹	۱
		فعالیت کلاسی	متن	۱	۹/۰۹	۱
یازدهم	ریاضی و آمار ۲	-	-	-	-	-
پیش‌دانشگاهی	ریاضی پایه	-	-	-	-	-
جمع						۸
					۱۰۰	۱۱

برابر داده‌های جدول شماره ۱۱ و در بررسی سؤال شماره ۱۱ مشخص شد که در صفحه ۴۷ کتاب هنر، تصویری از پیاده روی رزمندگان هشت سال دفاع مقدس آورده شده است و به عنوان تکلیف از دانش‌آموزان خواسته شده است که با استفاده از قدرت تخیل، فضای دوران دفاع مقدس را تجسم کنند و یک عملیات دفاع مقدس و شخصیت‌های مربوط به آن عملیات را شخصیت پردازی کنند. در صفحه ۶۶ کتاب دو عکس از شهید محمدرضا قربانپور در منطقه هورالعظیم آورده

شده است. در صفحه ۱۲۰ کتاب دو عکس از یک رزمنده دفاع مقدس در حال ادای فریضه نماز از دو نمای مختلف دیده می شود.

در صفحه ۸۱ کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای، تصویری از یک رزمنده دفاع مقدس که در حال خندیدن است آورده شده است.

در صفحه ۹۱ کتاب روانشناسی، مطلبی در خصوص کتاب «پایی که جا ماند» و موضوع آن و خرید کتاب از نمایشگاه آورده شده است. در صفحه ۱۴۰ کتاب، تصویری از شهید صیاد شیرازی و سایر رزمندگان مشاهده می شود. این تصویر برای موضوع تصمیم گیری انتخاب شده است. در صفحه ۱۶۶ کتاب، مطلبی در خصوص دفاع مقدس و پیروزی با اعتقاد به باور بر حق بودن و پیروز بودن آمده است. در صفحه ۱۶۸ کتاب در یک فعالیت کلاسی از دانش آموزان خواسته شده است که در مورد شهدای دفاع مقدس از جمله شهید آشناسان، شهید همت، شهید باکری، شهید صیادشیرازی، شهید نامجو و ... تحقیق و پژوهش کنند.

در کتاب‌های ریاضی و آمار ۱ پایه دهم، کارگاه کارآفرینی و تولید پایه دهم، انسان و محیط زیست پایه یازدهم، ریاضی و آمار ۲ پایه یازدهم و ریاضی پایه پیش دانشگاهی هیچگونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف میزان توجه به مفاهیم و موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه (دبیرستان) انجام شده است. نتایج حاصل از بررسی سؤال‌های پژوهش نشان داد که:

۱. در کتاب‌های انگلیسی، کتاب کار انگلیسی و عربی، زبان قرآن رشته علوم انسانی فقط ۱ مورد به موضوع ارزش‌های دفاع مقدس پرداخته شده است. با توجه به حوزه وسیع مطالب در حوزه دفاع مقدس، می توان مطالب خیلی بیشتر در این خصوص در این کتاب‌ها جای داد.
۲. در مجموع کتاب‌های تاریخ و تاریخ شناسی رشته علوم انسانی، فقط ۱ مورد به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. با توجه به اینکه کتاب تاریخ ۱: ایران و جهان باستان عمومیت بیشتری دارد، می توان بخشی از آن را به اختصاص مطالبی در خصوص دفاع مقدس و تاریخ و چگونگی آن اختصاص داد.

۳. در بررسی کتاب‌های دین و زندگی و معارف اسلامی مشخص شد، که در کتاب دین و زندگی ۱ شش مورد به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن اشاره شده است و در کتاب معارف اسلامی مقطع پیش دانشگاهی نیز دو مطلب در این خصوص آمده است. اختصاص شش مورد در کتاب دین و زندگی ۱ وضعیت مناسبی را نشان می‌دهد که با نتایج پژوهش‌های سبجانی نژاد و هرنندی (۱۳۸۶) و رضوی (۱۳۹۴) همخوانی دارد.

۴. در بررسی کتاب‌های تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (ویژه اقلیت‌های دینی) و بینش پیش دانشگاهی مشخص شد که هیچ‌گونه مطلبی در خصوص موضوع و مفاهیم دفاع مقدس نیامده است. این نتایج با پژوهش افشار و سبجانی نژاد (۱۳۹۳) همخوانی دارد. با توجه به اینکه بخشی از رزمندگان کشورمان در زمان جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران از برادران اهل سنت و اقلیت‌های مذهبی بوده‌اند، لزوم توجه به مفاهیم و ارزش‌ها و به طور کلی موضوع دفاع مقدس در این کتاب‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

۵. در بررسی کتاب‌های فارسی، نگارش و علوم و فنون ادبی در پایه‌های مختلف تحصیلی رشته علوم انسانی مشخص شد که در ۳۰ صفحه از این کتاب‌ها و در ۲۱ مورد بطور مستقیم به موضوع‌های مرتبط با دفاع مقدس اشاره شده است که در بین کلیه کتاب‌های بررسی شده رشته علوم انسانی بیشترین میزان توجه به موضوع و مفاهیم دفاع مقدس را به خود اختصاص داده است. این نتایج با نتایج حاصل از پژوهش سبجانی نژاد و هرنندی (۱۳۸۶) همخوانی دارد.

۶. در بررسی کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی مشخص شد که در هیچ یک از این کتاب‌ها به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن اشاره‌ای نشده است. با توجه به تخصصی بودن موضوع این کتاب‌ها نمی‌توان ایرادی در این خصوص وارد کرد.

۷. در بررسی کتاب‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی در پایه‌های مختلف تحصیلی رشته علوم انسانی مشخص شد که در ۱۲ صفحه از این کتاب‌ها و در ۱۷ مورد به طور مستقیم به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌ها و مفاهیم مرتبط به آن اشاره شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که در بین کتاب‌های رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه پس از کتاب‌های فارسی و ادبیات فارسی، در کتاب‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی بیشتر به موضوع دفاع مقدس و مفاهیم مرتبط با آن اشاره شده است.

۸. در بررسی کتاب‌های جغرافیا در پایه‌های مختلف تحصیلی رشته علوم انسانی مشخص شد که تنها در یک مورد در کتاب جغرافیای پایه دهم مطلبی در خصوص دفاع مقدس آمده است. با توجه

به اینکه در زمان جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران بخش اعظمی از سرزمین جغرافیایی ما (بخصوص مرزهای غربی) درگیر جنگ شد، به نظر می‌رسد می‌توان مطالب مرتبط حوزه دفاع مقدس و جغرافیا را در کتاب‌های درسی دانش آموزان گنجاند.

۹. در بررسی کتاب آمادگی دفاعی پایه دهم مشخص شد که در ۲۸ صفحه (حدود ۲۰ درصد) از کل کتاب آمادگی دفاعی (۱۳۶ صفحه) به موضوع دفاع مقدس پرداخته شده است که در مجموع مناسب به نظر می‌رسد، زیرا این کتاب از لحاظ موضوعی مرتبط‌ترین کتاب در میان همه کتاب‌های بررسی شده به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن می‌باشد و از لحاظ کمی نیز فقط شامل یک کتاب در پایه دهم می‌باشد. با این وجود می‌توان از تجربیات و آموزه‌های دفاع مقدس نیز در این کتاب بهره گرفت.

۱۰. در بررسی کتاب‌های استان شناسی همه استان‌ها (۳۱ استان) مشخص شد که در همه آنها به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. در میان همه کتاب‌های بررسی شده رشته علوم انسانی، بیش از همه در کتاب‌های استان شناسی به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است، البته تعداد زیاد کتاب‌ها در این خصوص مزید بر علت بوده است. در همه کتاب‌های استان شناسی یک بخشی با مضمون «دفاع استان از مرزها و کیان ایران اسلامی» آورده شده است و در آن به بررسی وضعیت استان در دفاع مقدس پرداخته است. در بیشتر کتاب‌ها مطالبی در خصوص شهدای شاخص آن استان آمده است. در استان‌های مرزی غرب کشور که به صورت مستقیم در زمان جنگ تحمیلی درگیر بودند، مطالبی در خصوص مناطق عملیاتی و یادمان‌های دفاع مقدس نیز آورده شده است. در کتاب استان شناسی خوزستان، اردبیل و چهار محال و بختیاری نسبت به سایر استان‌ها مطلب بیشتری در خصوص موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن آورده شده است. در استان‌های اصفهان، فارس، آذربایجان شرقی، خراسان رضوی و کرمانشاه نسبت به سایر استان‌ها، به میزان کمتری به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. در ابتدای همه کتاب‌های استان شناسی نیز سرود ملی جمهوری اسلامی ایران آورده شده است که در بررسی صورت گرفته لحاظ نشده است.

۱۱. در بررسی سایر کتاب‌های رشته علوم انسانی در مقاطع مختلف تحصیلی متوسطه دوم مشخص شد که در کتاب هنر پایه دهم ۶ مورد مطلب در ۳ صفحه در خصوص دفاع مقدس مطلب و تصویر آمده است که مناسب به نظر می‌رسد. در کتاب‌های ریاضی و آمار، کارآفرینی و انسان و محیط زیست نیز هیچ‌گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس و مفاهیم مرتبط با آن نشده است.

پیشنهاها

۱. با توجه به اینکه غالب کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی نظری می‌باشند، از مطالب خیلی بیشتری در خصوص موضوع دفاع مقدس و مفاهیم و ارزش‌های آن در این کتاب‌ها استفاده شود.
۲. با توجه به اینکه پایه اول متوسطه عمومی می‌باشد و همه دانش‌آموزان این پایه را می‌گذرانند، ضروری است به این پایه از لحاظ گنجاندن موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی توجه بیشتری شود.
۳. در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی که مرتبط با اقلیت‌های دینی است، می‌توان از دلآوری‌ها و رشادت‌های رزمندگان مربوط به اقلیت‌های مذهبی استفاده کرد.

فهرست منابع

- Afshar, Abdullah & Sobhaninejad, Mehdi. (2015). Study the concepts of sacrifice and martyrdom in elementary textbooks. *Research on Islamic Education Issues, Year 22, new course, No.24*. {Persian}
- Dejpakhsh, Behnam. (2016) Study of the amount of attention to sacred defense in social science textbooks of the first grade iran (Master thesis), Islamic Azad University of Marvdasht Branch. Retrieved from <https://ganj-old.irandoc.ac.ir/articles/897444>. {Persian}
- Khamenei, Ali. (1992) Statement by the officials of the Office for the Arts and Literature of the Resistance, 1991/07/16..Retrieved from farsi.khamenei.ir. {Persian}
- Khamenei, Ali. (1992) Statement on the visit of the members of the Research and Extension of Front Culture, 1992/01/06.Retrieved from farsi.khamenei.ir. {Persian}
- Krippendorff, Klaus. (2005). *content analysis: The Foundation of Methodology*, Translation by Hooshang Naibi. Tehran, Ney Publishing. {Persian}
- Maleki, Hassan. (2001) *Fundamentals of Secondary School Curriculum*. Tehran: samt. {Persian}
- Marofi,yahya & Yousefzadeh Mohammad Reza. (2010) *Content analysis in the humanities: Practical Guide to Textbook Analysis*. Hamedan: sepehr Danesh. {Persian}
- Marzouqi, Rahmatullah & fooladchang, Mahboubeh. (2012) Evaluation of elementary school curriculum from the perspective of the culture of self-sacrifice and martyrdom. *Proceedings of the first scientific meeting to review the*

position of the culture of sacrifice and martyrdom in the education system of the country. Shiraz: Shiraz university. {Persian}

Ranayy, Mohammad. (2009). Reviewing Story Writing in the Holy Defense Literature (Master thesis), Sabzevar Teacher Training University. Retrieved from <https://iranhdm.ir/book/Book-payannname.xlsx> {Persian}

Razavi, Abdulhamid. (2015) Analysis of Content of Religious Textbooks and Persian Literature of Secondary School Based on the Components of the Holy Defense. *Islam va Pazhuheshhaye Tarbiyati*, Vol.7, No.1, Spring & Summer 2015. {Persian}

Sabbaghian, Zahra. (2006) Teacher, Holy Defense and textbooks. *Journal Negah of the Ministry of Education*, No.261 to 266. {Persian}

Sobhaninejad, Mehdi & Jafari Harandi, Reza. (2007) Investigating and analyzing the amount of attention to the concepts of sacred defense in elementary textbooks and Guidance course. *Daneshvar rafter, Scientific-Research Journal of Shahed University*, Fourteen Year, No. 27. {Persian}

Sobhaninejad, Mehdi & Usbashi, Alireza. (2009). Investigating the Attention to the Concepts of the Culture of Self-sacrifice and Mortality in Content of Textbooks of Islamic Culture and Religious Education in the Middle School. *Proceedings of the National Conference on Sacrifice and Martyrdom, Opportunities and Challenges in the Spheres of Culture, Economics and Politics*. Mazandaran: Mazandaran University.{Persian}

**شیوه‌های برنامه‌ریزی برای جانمایی علوم و معارف دفاع مقدس
در شاخه فنی حرفه‌ای و کار و دانش آموزش و پرورش
دکتر محمدهادی حاذقی**

چکیده

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ (زمر ۹)
يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ (مجادله ۱۱)

این مقاله بر مبنای نیاز انتقال و جانمایی ارزش‌ها و معیارهای دفاع مقدس در شاخه فنی حرفه‌ای و کار و دانش آموزش و پرورش نگارش شده است. از آن لحاظ که نقش جنبه‌های معنوی و معناگرا در علوم تجربی پیوسته مورد سؤال و استفهام بوده، در این نگارش سعی شده که با تحلیل نقش عرصه‌های معنوی و فرهنگی در علوم تجربی که منشا فعالیت‌های فنی حرفه‌ای و کار و دانش به‌شمار می‌رود پیشنهادی را در راستای جانمایی علوم و معارف دفاع مقدس در مقوله آموزش و پرورش را ارائه داد. روش تحقیق در این مقاله، به علت رویکرد کاربردی و توسعه‌ای عمدتاً مبتنی بر تجربیات پیشکسوتان و صاحب‌نظران و نخبگان و خبرگان عرصه دفاع مقدس در شاخه‌های فنی حرفه‌ای و کار و دانش است. این پیشنهادها در نهایت در قالب عناوین ضمنی و تلویحی - مصداقی مبنایی و هدفمندی و هدف‌گرایی ارائه شده که برای هر بخش مثال‌هایی نیز آورده شده است.

واژگان اصلی: دفاع مقدس، فنی حرفه‌ای، کار و دانش، آموزش، پرورش.

۱. کلیات

۱.۱. مقدمه

جمعیت عظیمی در بخش‌های صنعتی، کشاورزی، خدماتی و ... برای تأمین نیازمندی‌های کل کشور به کارهای متنوع و مختلفی اشتغال داشته و در راستای انجام وظایف و مسئولیت‌های محوله مشغول کار و فعالیت هستند.

بدیهی است که نمی‌توان ادعا کرد کلیه افراد مذکور ذاتاً دانش و آگاهی، مهارت‌های فنی و نوع رفتار لازم را برای انجام وظایف و مسئولیت‌های شغلی خود دارا هستند، بلکه به جرات می‌توان گفت اغلب این کارکنان، دانش‌آموزان و معلمان برای انجام صحیح وظایف و مسئولیت‌های شغلی خود و با حداقل بالا بردن سطح کیفیت کار خود احتیاج به آموزش دارند.

علاوه بر نیروی کار موجود سالانه تعداد کثیری از نیروی جدید کاری هم به صفوف نیروی کار موجود افزوده می‌گردند که با توجه به اینکه اغلب آنان دوره دبیرستان، دانشگاه و یا دوره‌های تخصصی را گذرانده‌اند، مع الوصف استخدام در یک سازمان قادر نخواهد بود حتی ساده‌ترین وظایف شغلی را بطور موثر و مفید طبق استانداردهای کاری انجام دهند، مگر اینکه آموزش صحیحی را بگذرانند.

از طرف دیگر پیشرفتهای روز افزون در علوم و فنون، تغییر در مسیر تولیدات و خدمات سازمانها، گسترش و یا محدود شدن اهداف کلی سازمان، اهداف خود کفایی و سایر تغییر و تحولات سیاسی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و غیره هم نیاز به آموزشهای جدیدی را پدیدار می‌سازند و لزوم توجه بیشتر و بسیج امکانات نیروهای بیشتری را در امر آموزش نیروی انسانی توجیه می‌نماید. در این جهت فرهنگ، علوم و معارف دفاع مقدس بطور بدیهی در ارزش زائی و ارتقا کیفی و کمی و بهره‌وری هر چه بیشتر از منابع و منافع موثر است و بنابراین مطالعه برنامه ریزی آموزش علوم و فنون در این راستا میتواند آموزشهای این حوزه را پر بار نماید.

۱.۲. بیان مسئله

برخی از مسائل و مشکلات آموزشی که در برنامه ریزی آموزشی در شاخه فنی حرفه‌ای و کار و دانش ملهم گرفته از معیارهای دفاع مقدس مشاهده می‌گردد را می‌توان به شرح ذیل لیست نمود:

➤ ضعف در انگیزه معنوی: برای آموختن، بلکه تنها به منظور دریافت گواهینامه طی دوره، در دوره آموزش شرکت می‌کنند.

➤ ضعف در تناسب بین آموزش و مسائل سازمان : شرکت کنندگان در دوره های آموزشی عملاً در محیط کار نمی توانند از آموخته های خود استفاده کنند .

➤ ضعف در پویائی، خلاقیت، ابتکار و نوآوری در نظام آموزشی و طرح جامع مشاغل

➤ ضعف در برنامه ریزی راهبردی آموزش عمومی فنی حرفه ای و کار و دانش

۱.۳. هدف - طرح نیاز

شیوه های برنامه ریزی دوره های آموزشی شاخه فنی حرفه ای و کار و دانش با استفاده از روشهای تجربه شده در دوران دفاع مقدس در راستای ایفای نقش کارآمدی، ابتکار و خلاقیت در این آموزشها

۱.۴. اهداف فرعی

۱. تدوین اهداف راهبردی آموزشهای شاخه فنی حرفه‌ای و کار و دانش

۲. چگونگی نیاز سنجی این نوع آموزشها

۳. ارائه روشهای ارزشیابی و بازخورد نتایج به برنامه ریزان

۲. ادبیات و مبانی نظری

اهدافی که به‌طور کلی بایستی در آموزش‌های مربوط به شاخه‌های فنی حرفه‌ای و کار و دانش دنبال کرد، عبارت‌اند از:

۱. تسهیل در راه نیل به اهداف سازمانی

۲. بهبود کیفی و کمی محصولات و یا خدمات ارائه شده توسط سازمان

۳. ایجاد هماهنگی در نحوه انجام کارها در سازمان

۴. تقلیل سطح حوادث و سوانح در محیط کار

۵. تقویت روحیه دانش‌آموزان و معلمان و ایجاد ثبات در سازمان

۶. کاهش در نظارت‌های مستقیم و غیرمستقیم

۷. کاهش میزان تمرّد، نزاع، کشمکش و غیبت و سایر رفتارهای ناهنجار گروهی در محیط کار

۸. تقلیل میزان هزینه های عمومی در سازمان از قبیل هزینه تعمیرات، قیمت تمام شده کالا و یا خدمات، هزینه های مربوط به امور خدماتی و یا کارگزینی و غیره .

۹. افزایش میزان سوددهی و اثرات استفاده از سود حاصله جهت رفاه دانش آموزان و معلمان
۱۰. تقویت حس وفاداری و همبستگی دانش آموزان و معلمان نسبت به سازمان
۱۱. جلوگیری از تداخل وظایف و مسئولیتهای دوباره کاریها در سازمان
۱۲. شکوفا نمودن استعداد نهفته دانش آموزان و معلمان
۱۳. ایجاد حس انعطاف پذیری لازم در دانش آموزان و معلمان
۱۴. ایجاد زمینه رشد و موفقیت در امور شغلی
۱۵. ایجاد زمینه موفقیت در امور اجتماعی، انفرادی و خصوصی

۲.۱. چالش مشهور

- در راستای هدف اصلی این نوع برنامه ریزی طرح شده در این نگارش سوالات عمده زیر نیز مطرح می باشد که در راستای پاسخگویی به آنها تلاش می نمائیم
۱. آیا اساسا در علوم تجربی و فنی حرفه ای و کارو دانش جایگاهی برای علوم و معارف (فرهنگ) دفاع مقدس وجود دارد؟
 ۲. آیا در آموزش فنی، حرفه ای و کار و دانش جایگاهی برای علوم و معارف دفاع مقدس وجود دارد؟
 ۳. چگونه می توان علوم و فنون (فرهنگ) دفاع مقدس را در آموزشهای شاخه فنی حرفه ای و کارو دانش جانمایی نمود؟

۲.۲. چالشهای مطرح در مقوله آموزش و پرورش در این شاخه

- در بخش بررسی مبانی سوالاتی که بایستی به تبع و رویکرد چالشهای اساسی فوق دنبال شود عبارتند از :
۱. آموزش دانش آموزان و معلمان به چه معنایی است؟
 ۲. آموزش دانش آموزان و معلمان دارای چه اهمیت، و ضرورتی است؟
 ۳. مسائل و مشکلات آموزش دانش آموزان و معلمان کدامند؟
 ۴. چگونه می توان نیازهای آموزش دانش آموزان و معلمان را برنامه ریزی نمود؟
 ۵. روشهای عمومی آموزش دانش آموزان و معلمان چگونه است؟
 ۶. چگونه می توان آموزش دانش آموزان و معلمان را برنامه ریزی و اجرایی نمود؟

۷. آموزش و پژوهش علمی چیست ؟

۸. چگونه میتوان دوره های آموزشی دانش آموزان و معلمان را مورد ارزشیابی قرار داد ؟

۹. اهداف آموزش دانش آموزان و معلمان چیست ؟

۱۰. چگونه می توان اثر بخشی آموزش دانش آموزان و معلمان را افزایش داد؟

۲.۳. مفهوم شناسی

در اولین گام از پرداخت به مبانی لازم است مفاهیم کلی مبحث شناخته شود

۲.۳.۱. آموزش و یادگیری

- مرتب و منظم کردن دقیق محیط فراگیر به منظور دستیابی به نتایج مورد نظر در وضعیت‌های مشخص.
- روند حل مسئله، که هدف از آن تسهیل یادگیری فراگیر است.
- مجموعه تصمیمات و اقداماتی که یکی پس از دیگری اتخاذ می‌شود یا انجام می‌گیرد و هدف از آن دستیابی هر چه بیشتر فراگیر به هدف‌های آموزشی است.

۲.۳.۲. مفهوم پرورش

پرورش معمولاً بعنوان زمینه تعلیم و تربیت ابعاد معنوی انسان قرار می‌گیرد و عمدتاً از بعد معنوی و اخلاقی مورد تاکید است در بعضی محافل نیز با تکیه بر کلام قرآن مجید به ترکیه قبل از آموزش تعبیر می‌گردد

۲.۳.۳. سایر مفاهیم اساسی

آموزشهای فنی: این اصطلاح در مورد آموزشهای مربوط به فعالیتهای اجرایی و عملیاتی و خدماتی (اجرایی نرم) بکار رفته است.

آموزشهای حرفه ای: آموزشهایی که موجب ایجاد مهارت و یادگیری با تجربه میشود .
کار و دانش: آموزشهای مهارتی منجر به تربیت هنرجویان تکنیکی و تکنسین های مورد نیاز در بازار کار

مهندسی: فعالیتهای طراحی و نظارت در سطوح کارشناسی و بالاتر را اطلاق می‌شود .
صنعت: به نهادها و فعالیتهای مربوط به طراحی صنعتی - ساخت نمونه عملیاتی و ساخت انبوه گفته می‌شود.

۲.۳.۴. فرهنگ (علوم و معارف) دفاع مقدس:

بمنظور ایجاد ارتباط بین جنبه های معنوی بایستی از مفاهیم اساسی مانند فرهنگ و مدیریت فنی صحبت به میان آید و معانی علمی آنها مورد بررسی قرار گیرد:

فرهنگ دارای تعاریف متنوع و متعدد بسیاری است اما نظریات مختلف را می توان عمدتاً حول چند لایه زیر جمع بندی کرد .

لایه روئین : محصولات هنری- رفتارها-خدمات - امور اجرایی جدید و سستی انسانها

لایه تصمیم گیری: علم و عقلانیت- تفکر، نوآوری، خلاقیت و ابتکار- مدیریت

لایه میانی : ارزش ها - اخلاقیات

لایه زیرین : باورها - اعتقادات

۲.۳.۵. چند حوزه ای بودن موضوع

• از طرفی موضوع مقاله به نوعی به زمینه های زیر مرتبط است و لذا دارای ابعاد چند وجهی و میان رشته ای است .

- فرهنگی - دفاع مقدس
- فرهنگی -آموزش و پرورش
- مدیریت و برنامه ریزی
- فنی حرفه ای و کارو دانش و مهندسی و صنعت

۲.۳.۶. ارتباط تحقیقات علوم انسانی و علوم تجربی

آنچه معمولاً موجب افتراق نظر و وجه مورد بحث در تحقیقات علوم انسانی و علوم تجربی است مباحث مربوط به تأثیر متقابل و متعامل جنبه های درون نگر و معنویت گرای در مقوله آموزش و پرورش فنی حرفه ای و کارو دانش است.

۱. بعضی معتقدند که علوم تجربی هیچ ارتباطی با علوم انسانی و معنویت گرا ندارد.
۲. بعضی اذعان می دارند که این دو زمینه بر یکدیگر اثر متقابل و متعامل دارند.
۳. و گروه دیگر ابراز می دارند که منشا و سرآغاز هر نوع از علوم تجربی عوامل مربوط به علوم انسانی است.

هر چند ممکن است در تعریف و مفاهیم و نظریات فوق نیز اختلاف نظری باشد اما در این مقوله به همین اجمال بسنده می‌نمائیم و تنها در راستای ارتباط حیطه و موضوع دفاع مقدس در آموزش و پرورش به مقدار میسور مطالبی را می‌آوریم.

مهمترین موضع تاثیر عرصه های معنوی مراحل مختلف فرایند تصمیم گیری در انسان است چون مناشی همه اعمال و تاثیر گذاری انسان، اراده و نهایتا عمل اوست. لذا بایستی مدل تصمیم گیری در انسان مورد بررسی قرار گیرد تا ارتباط و تاثیر موضوعات معنوی در تصمیم گیری و به تبع در مرحله عمل، کار و حرفه مشخص گردد.

۲.۳.۷. مدل فرایندی - تصمیم گیری

در راستای جانمائی علوم و معارف دفاع مقدس در آموزش و پرورش شاخه فنی حرفه ای و کار و دانش لازم است ابتدا نقش و موضع تاثیرات مسائل و موضوعات فرهنگی و معنوی را در عملکرد با رویکرد فنی حرفه ای و کار و دانش را بررسی نمائیم.

این موضوع تحت یک مدل و الگوی تصمیم گیری و اراده که نهایتا به اجرای اعمال شخص می انجامد مطالعه گردیده است

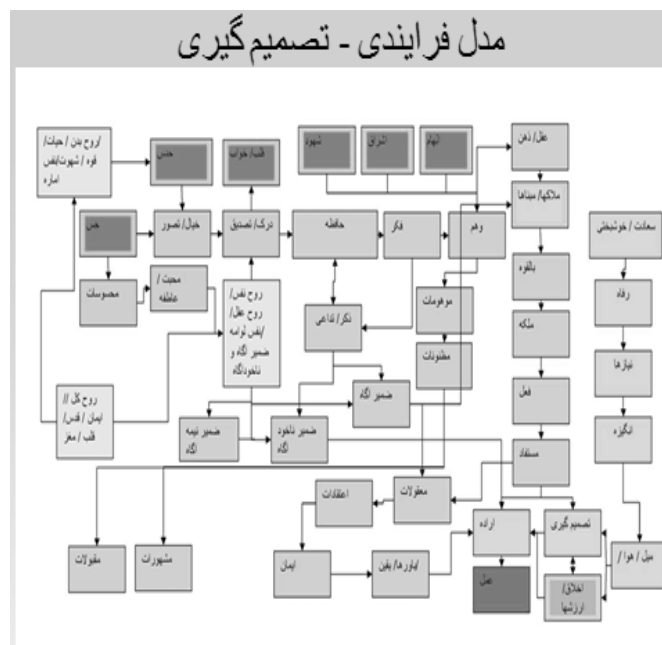
کلیه اعمال انسان از مراحل و وهله های مختلفی سرچشمه می گیرد که بعضی از آنها دارای آثار مادی و برخی موجب تاثیرات معنوی می باشند از جمله این مراحل مرحله ورودی حواس - مرحله تشکیل تصور و تصدیق - تفکر و اندیشه (که به آن حرکت از معلوم به مجهول نیز گفته اند) - توهم - تخیل و به همین مراتب تعقل و... می باشد که بالاخره به مرحله تصمیم گیری و اراده فرد می انجامد بنابراین اعمال افراد بسته به اینکه در هر کدام از این مراحل دارای چه ورودی‌ها و یا پردازش‌ها و نتایجی باشد متفاوت و تاثیرپذیر است.

مثلا کسی که در صحرا و کوه و بستان زندگی می کند مشاهدات و مناظر خاص آن منطقه بر تعلقات و علاقه های او و معیارها و ارزشهای او و نهایتا در انتخاب گزینه های عقلی و عملی او تاثیر می گذارد.

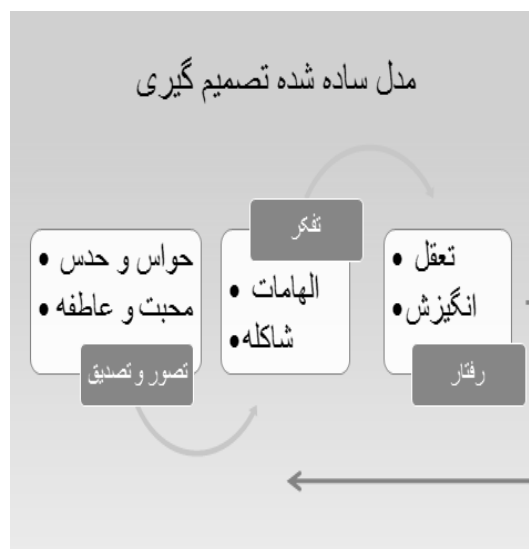
مشاهده می گردید که راننده بلدزر با اعتقاد معنوی در زمان جنگ دارای استقامت و استواری بیشتری است.

راننده کامیون را در زمان جنگ سراغ داشتم که برای انتقال تجهیزات مخابراتی به جبهه آنقدر می ترسید که در راه فرار کرد و یا به محض فهمیدن اینکه بار کامیون او مهمات است کامیون را رها کرد و رفت

لذا مسلماً تصمیم‌گیری و اراده انجام هر گونه عمل اعم از فنی و حرفه‌ای و یا فعالیتهای معنوی از ارزشها و معیارهای علوم و معارف انسان سرچشمه می‌گیرد

۲.۳.۸. مدل ساده شده تصمیم‌گیری

از این مطلب منظور نظر این می باشد که علوم و معارف دفاع مقدس مسلماً بر انجام فعالیت‌های معمولی انسان که در ظاهر فیزیکی و سخت افزاری است نیز موثر و متاثر است. همچنین در راستای تبیین ارتباط بین عوامل و ارکان آموزش و پرورش با جنبه های فنی حرفه ای و کار و دانش جدول زیر ترسیم می گردد.

۲.۳.۹. جدول عوامل آموزشی و ارتباط آن‌ها با مفاهیم عملیاتی شاخه فنی حرفه‌ای و کار و دانش گرفته شده از مستندات برنامه ریزی درسی ملی

مکان	مدیریت	رسانه‌ها	معلمین	فراگیران	آموزه‌ها	محورهای اصلی
تئور علمی	برنامه‌ها	فضای مجازی	مربی	متصلین	متن متون	محورهای فرعی / جزئی
رومبشها	سازماندهی	فناوریهای نوین	آموزگار	مردم	کتاب	
بانع موزه	ارزیابی	همایش	استاد	نوجوانان	مفاهیم / کلید واژه‌ها	
راهیان نور	تحلیل متون	نشریه	دانشیار	دانش آموزان	سبک زندگی	
پایگاههای بسیج	روشها	مقاله	استاد یار	یادگیرنده	الگوها	
کلاس	مدیریت جهادق	گمک آموزشی		هنر جو	جنگ نرم / ارزشها	
کارگاه	هدف گذاری	دایره المعارف		جوانان	دشمن شناسی	
	سیاستگذاری	هنرهای تجسمی			وصیت نامه	
	رصد	هنرهای نمایشی			آثار شهدا	
	اسناد بالادستی	ابزار			علم و عقلانیت	
					تفکر بسیجی	

۲.۳.۱۰. جدول سطوح آموزشی و ارتباط آن‌ها با زمینه‌ها و حوزه‌های شاخه فنی حرفه‌ای و کار و دانش

ردیف	سطح	زیر مجموعه سطوح دانشگاهی	زیر مجموعه سطوح آموزش عمومی	عناوین هر کدام از زیر مجموعه‌ها
۱	دانشگاهی			
۱-۱		گروه		
۲-۱		رشته		
۳-۱		گرایش		
۴-۱		تخصص		
۵-۱		شغل		کار دان / کارشناس / ارشد / دکتری
۲	آموزشی و پرورشی			
۱-۲			حوزه‌های یادگیری	۱۱ گانه (علوم طبیعی / سلامت / ریاضی / علوم تجربی / زبان / خردی / آداب و مهارت زندگی / کسب و فناوری / قرآن و عربی / ادب و حکمت / فرهنگ و هنر / ادبیات فارسی)
۲-۲			دوره	ابتدایی - متوسطه ۱ و ۲ و ...
۳-۲			پایه	۱۲-۱
۴-۲			شاخه	فنی حرفه‌ای / کار و دانش / نظری
۵-۲			زمینه / موضوع	مکانیک / الکترونیک / عمران / فضای مجازی
۶-۲			سطح فرعی	مجموعه ۱/۳/۲
۷-۲			شغل	تخصص - سر تخصص - متمددی - هنر آموز - هنر جو

بنابراین برای پرداختن به تبیین جانمایی علوم و فنون دفاع مقدس در مقوله آموزش و پرورش شاخه فنی حرفه‌ای و کار و دانش بررسی‌های زیر بنائی زیر توصیه می‌شود.

۲.۴. الزامات جانمایی علوم و معارف دفاع مقدس

۲.۴.۱. آموزش دانش آموزان و معلمان به چه معناست ؟

مفهوم آموزش کارکنان و معلمان و دانش آموزان در سه عبارت زیر تعریف می‌گردد:

الف) ایجاد و یا ارتقای سطح دانش و آگاهی دانش آموزان و معلمان .

ب) ایجاد و یا ارتقای سطح مهارت‌های شغلی آنان.

ج) ایجاد رفتار مطلوب و متناسب با ارزش‌های پایدار جامعه که در دانش آموزان و معلمان به کار گرفته می‌شود.

۲.۴.۲. اهمیت و ضرورت آموزش دانش آموزان و معلمان چیست؟

آموزش در حقیقت یکی از راههای اصولی و منطقی هدایت تلاشهای دانش آموزان و معلمان در سازمان است و باعث به کارگیری استعدادهای نهفته، به کار اندازی قدرت تخیل و به وجود آمدن حس انعطاف پذیری فکری لازم در دانش آموزان و معلمان خواهد شد.

۲.۴.۳. ضرورت اتخاذ خط مشی صحیح و تدوین استراتژی در جهت آموزش کدام است؟

لزو ما "سازمان باید همواره توجه خاصی به تامین کادر مدیریت علمی و فنی مورد نیاز خدمات خود معطوف دارد. در این رهگذر باید طرح و برنامه خاصی تنظیم گردد و سیاست و خط مشی صحیح آموزشی لازم برای دانش آموزان و معلمان اتخاذ شود.

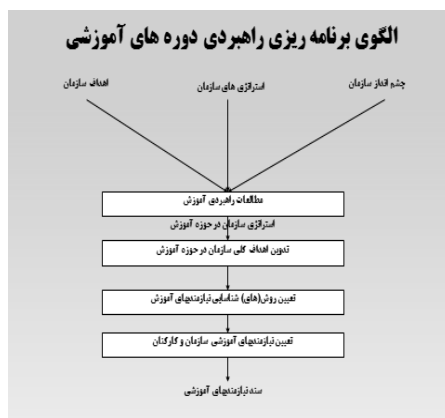
۲.۴.۴. برنامه ریزی راهبردی دوره های آموزشی

هدفهای آموزشی در چارچوب هدفهای کلی آموزش سازمان و با توجه به نیازهای آموزش معین می گردد. هدفهای آموزشی یا بهتر بگوییم هدفهای خاص یک برنامه آموزشی دقیقاً باید به سه سؤال زیر جواب دهد:

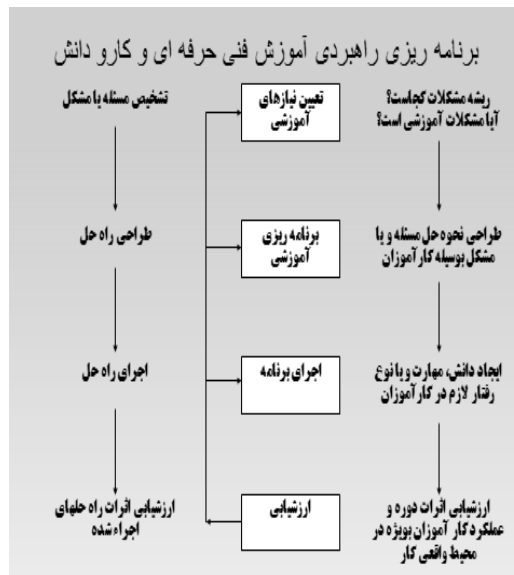
چه می خواهیم یاد بدهیم یا کارآموز چه باید یاد بگیرد؟ یعنی شرکت کننده بعد از آموزش و طی دوره کارآموزی دقیقاً چه کاری را باید بتواند انجام دهد (کار یا عمل)؟
عمل یا کاری که کارآموز یا شرکت کننده بعد از طی دوره باید انجام دهد تحت چه شرایطی باید انجام پذیرد (شرط یا شرایط)؟

معیار و ملاک ما در یاد گرفتن یا یاد نگرفتن کار آموزان یا شرکت کنندگان چیست؟ به عبارت دیگر موفقیت یا عدم موفقیت خود را در یاد دادن با چه ملاک یا مقیاس خواهیم سنجید (معیار)؟

۲.۴.۵. الگوی برنامه ریزی راهبردی دوره های آموزشی

۲.۴.۶. برنامه ریزی راهبردی آموزش فنی حرفه ای و کارو دانش

۲.۴.۷. نیاز سنجی آموزشی

۲.۴.۷.۱. تعریف نیازهای آموزشی دانش آموزان و معلمان

نیاز آموزشی عبارت است از تغییرات مطلوبی که فرد یا افراد یک سازمان از نظر دانش، مهارت، و رفتار باید به وجود آید تا فرد مزبور بتواند وظایف و مسئولیتهای مربوط به شغل خود را در حد مطلوب قابل قبول و منطبق با استانداردهای کاری انجام داده و در صورت امکان زمینه های رشد و تعالی دانش آموزان و معلمان را در ابعاد مختلف به وجود آورد.

۲.۴.۷.۲. انواع نیازهای آموزشی دانش آموزان و معلمان

از دیدگاههای مختلف نیازهای آموزشی را می توان به انواع زیر تقسیم نمود:

۱. نیازهای آموزشی فرد
۲. نیازهای آموزشی گروهی
۳. نیازهای آموزشی که فوراً باید برطرف گردد
۴. نیازهای آموزشی که می توان در آینده برطرف نمود
۵. نیازهای آموزشی که مستلزم فعالیتهای آموزشی که رسمی است

۶. نیازهای آموزشی مستلزم فعالیتهای آموزشی که رسمی نیست
۷. نیازهای آموزشی که باید حین کار رفع گردد
۸. نیازهای آموزشی که باید ضمن خدمت رفع گردد
۹. نیازهای آموزشی که خود سازمان می تواند آن را مرتفع نماید
۱۰. نیازهای آموزشی که برای رفع آنها باید از امکانات خارج از سازمان استفاده شود
۱۱. نیاز آموزشی که « فرد » در همراهی با دیگران آنها را رفع می نماید
۱۲. نیاز آموزشی که « فرد » باید « خودش » در رفع آنها بکوشد.

۳.۴.۷.۲. ارکان تعیین نیازهای آموزشی

مهم‌ترین عوامل و ارکان در نیاز سنجی عبارتند از:

- تعیین نیازهای آموزشی دانش آموزان و معلمان
- مسئول تعیین نیاز آموزشی
- مسئول رفع نیازهای آموزشی
- بدست آوردن نشانه‌هایی برای تعیین نیازهای آموزشی
- ارتباط نیاز آموزشی با سازمان و نحوه انجام کار و فرد

۳. روش تحقیق

در این بخش بطور اجمال روش تحقیق را بیان می‌کنیم:

این مقاله بر مبنای تحقیق در نوع کاربردی و توسعه‌ای و با روش بررسی مستندات، مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه و گفتار پژوهشی با نخبگان، خبرگان و اساتید و مربیان با تجربه و عملیاتی در عرصه دفاع مقدس و نظام طبقه بندی مشاغل تهیه گردیده است. ضمناً نگارنده نیز حدود ۳۰ سال در فعالیتهای آموزش تخصصی فنی و حرفه‌ای مربوط به دفاع مقدس در سطوح مختلف بطور حضوری و عملیاتی شرکت داشته که از این زمینه‌ها نیز بطور علمی استفاده گردیده است.

۳.۱. ابزار تحقیق

ابزار تحقیق نیز عبارت بوده‌اند از:

- مستندات گذشته نگر از وضعیت آموزشهای فنی حرفه‌ای و کار و دانش در دفاع مقدس

- مطالعات وضعیت عوامل آموزشی بخش فنی حرفه ای و کارو دانش با رویکرد دفاع مقدس
- بررسی وضعیت مطلوب برنامه ریزی آموزشی بخش فنی حرفه ای و کارو دانش با رویکرد دفاع مقدس مانند سند جامع تحول بنیادین آموزش و پرورش
- استفاده از نظراساتید، نخبگان، خبرگان و پیشکسوتان این حوزه

۳.۲. قلمرو تحقیق

محدوده و قلمرو این تحقیق ارائه شیوه برنامه ریزی جانمائی مهندسی و صنعت دفاع مقدس در شاخه فنی حرفه ای و کارو دانش در مقوله آموزش و پرورش است.

۴. تجزیه و تحلیل

به منظور انجام نیازسنجی آموزشی روش های تجزیه و تحلیل به شرح زیر مطرح است:

۴.۱. روش های نیاز سنجی - تجزیه و تحلیل فعالیت ها (جریان، شغل و عمل)

سوالاتی که در این روش مطرح است عبارتند از:

آیا این مرحله از کار هنوز لازم است؟

۱. آیا این مرحله از کار می تواند با مرحله دیگری ترکیب شود؟
۲. آیا این مرحله از کار می تواند ساده تر از این باشد؟
۳. آیا برای انجام این مرحله از کار، ماشین آلات با مواد ارزان تر وجود دارد؟
۴. آیا برای انجام این مرحله از کار، متد یا روش ساده تری وجود دارد؟
۵. آیا امکان تغییری در این مرحله از کار در آینده وجود دارد؟
۶. آیا زمینه های محلی انجام آن کار و فن مهیا است؟

۴.۲. تجزیه و تحلیل تسریع و تسهیل بکارگیری تجهیزات

سوالاتی که در این روش مطرح است عبارتند از :

۱. وسایل جدید چه تفاوت یا تفاوت هایی با وسایل فعلی دارند؟
۲. چه نوع مهارت های جدید یا دانش تازه، مورد نیاز خواهد بود؟
۳. کدام فرد یا افرادی نیازمند به کسب دانش یا مهارت هستند؟
۴. رفع نیاز و زمینه دانش یا مهارت چه موقع باید انجام پذیرد؟
۵. رفتار و منش مناسب و مطلوب برای هر کدام از دست اندرکاران چه باید باشد؟

۴.۳. تجزیه و تحلیل مشکلات

سوالاتی که در این روش مطرح است عبارتند از:

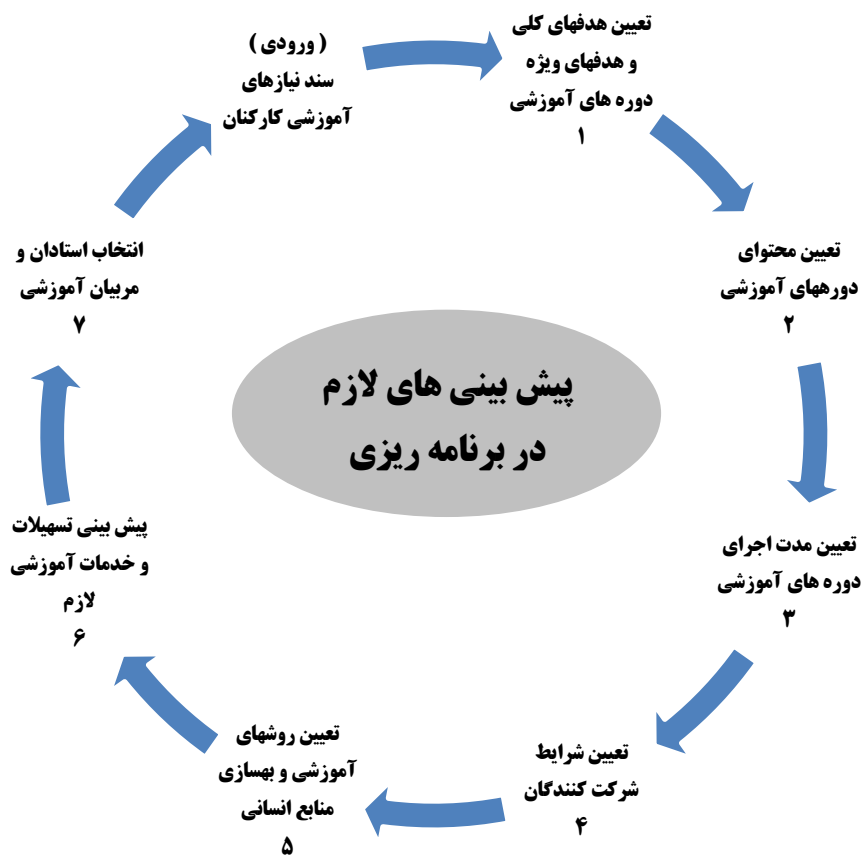
۱. مشکل دقیقاً چیست؟
۲. چرا این مشکل بوجود آمده است؟
۳. کدام فرد یا افراد در بوجود آمدن مسئله یا مشکل دخالت داشته اند؟
۴. چه موقع مسئله ظاهر شده است؟
۵. چه دانش، مهارت یا رفتاری لازم بوده است تا از بروز مشکل جلوگیری نماید؟
۶. در صورت بروز مجدد چنین مشکلی برای رفع کامل آن چه اقدامی باید به عمل آید؟
۷. دانش، مهارت یا رفتار جدید را چه کسی یا کسانی باید فرا گیرند؟
۸. فراگیری چه موقع باید انجام پذیرد؟
۹. آموزش دهنده چه کسی باید باشد؟
۱۰. آموزش کجا باید انجام پذیرد؟
۱۱. آموزش چگونه باید انجام پذیرد و چه سیری را باید طی کند؟

۴.۴. سایر روش‌ها و ابزار نیاز سنجی

- ❖ مصاحبه
- ❖ تست یا آزمون
- ❖ پرسشنامه
- ❖ ارزیابی نحوه کار
- ❖ تجزیه و تحلیل سازمان
- ❖ تجزیه و تحلیل رفتارها

۴.۵. الزامات و پیش‌بینی‌ها

الزامات و مقدماتی که برای اجرای برنامه های آموزشی نیاز است به شرح زیر است:

۴.۶. ارکان ارزشیابی برنامه های آموزشی و بهسازی نیروی انسانی

ارکان اساسی مرحله ارزشیابی نیز به شرح زیر است :

- اصول ارزشیابی و کاربرد برنامه های آموزشی
- الگوی ارزشیابی آموزشی
- چگونگی اجرای ارزشیابی دوره های آموزشی
- اجرای ارزشیابی دوره های آموزشی

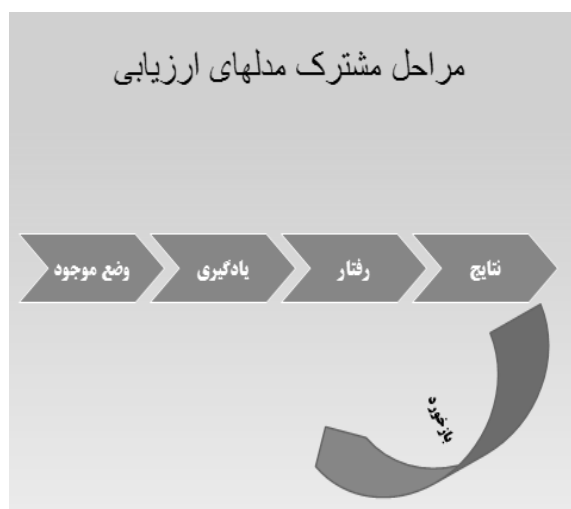
۴.۷. الگوهای ارزشیابی آموزشی

بعضی از مدل‌ها و الگوهای استاندارد ارزشیابی نیز به قرار زیر است:

۱. ارزشیابی هدف‌مدار
۲. ارزشیابی هدف آموزش اداری
۳. ارزشیابی پاسخگو
۴. ارزشیابی تیمی
۵. ارزشیابی براساس نظر متخصصان
۶. ارزشیابی شبه‌قانونی

۴.۷.۱. مراحل مشترک مدل‌های ارزیابی

اما در بین الگوهای مختلف عوامل زیر مشترک است:

۴.۸. نقش معنویات در مراحل مختلف مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی فنی حرفه‌ای و کار و دانش

چنانکه گفته شد معنویات و نقش علوم و معارف به علت تاثیر گذاری در مراحل مختلف تصمیم‌گیری و اراده‌پذیری انسان در وهله‌های مختلف اعمال و رفتار انسان موثر است که از جمله در زمینه‌های زیر که در این مقاله در مد نظر قرار دارد:

۱. نیازسنجی

۲. برنامه ریزی

۳. اجرا ارزیابی

۴. بازخورد نتایج

اندیشیدن، پژوهش و نوآوری، اساسی ترین نیاز برای دست یابی به پیشرفت، توسعه، رفاه عمومی و استقلال واقعی است. تأکید بر پژوهش و تشویق پژوهش گران و دانشمندان به فعالیت های پژوهشی مورد نیاز کشور، یکی از مهم ترین راه های رسیدن به خودکفایی است. بر این اساس، روز ۲۵ آذر سال به «روز پژوهش» نام گذاری شده است و در آن، از پژوهش گران برتر سال که نماد تلاش در راه ایرانی سربلند و استوار هستند، قدردانی می شود.

۴.۹. پژوهش دانش آموزی؛ عامل خلاقیت

پژوهش دانش آموزی، فرآیندی است که از سوی خود دانش آموز انجام می گیرد و به خلاق کردن ذهن کودکان، تقویت حس اعتماد به نفس و خودباوری آنها می انجامد. منظور از پژوهش دانش آموزی، پژوهشی ساده است که دانش آموز به منظور پرورش استعداد خود، به پرسش ها و مسائل ساده ای که دیگران برای او طرح می کنند، پاسخ می دهد. پژوهش دانش آموزی، پژوهشی است که بر اساس شرایط، خواسته ها، امکانات و توان مندی های دانش آموزان صورت می گیرد و روح تحقیق را در او زنده می کند. با کمال تأسف، پژوهش دانش آموزی جایگاه شایسته ای در نظام آموزشی کشور ما ندارد و مهم ترین دلیل آن نیز ساختار نظام آموزشی حاکم بر مدارس؛ یعنی تکیه بر محفوظات دانش آموزان و همچنین ناآگاهی از اهمیت پژوهش است.

۴.۱۰. گسترش روحیه پژوهش و پژوهش گری در میان دانش آموزان

مدرسه، دومین جایگاه تربیتی است و یکی از مهم ترین وظایف آن، طراحی و اجرای برنامه های پژوهشی مدوئی است که متناسب با هر مقطع سنی و هر پایه درسی، دانش آموزان را به دنبال کردن علاقه های خود در کتاب های غیردرسی و تفکر در آنها تشویق کند. نظام آموزش تک محور، نظامی است که بر اساس یک کتاب و یک جزوه درسی شکل می گیرد و معلم و دانش آموز، خود را از هرگونه مراجعه به دیگر منابع اطلاعاتی و همچنین پژوهش بی نیاز می دانند. در نظام آموزشی پژوهش محور، دانش آموزان همراه معلمان در فرآیند پژوهش و یادگیری مهارت های آموزشی، تلاش می کنند. ایجاد شرایطی که رشد و پرورش خلاقیت ها و ارتقای دانایی دانش آموزان را به

تناسب استعدادهای آنان فراهم آورد، یکی از اهداف اساسی آموزش و پرورش است. بنابراین، ایجاد زمینه برای افراد علاقه مند و بااستعدادی که با روحیه پژوهش، در عمق بخشی به آموخته های خود اهتمام می ورزند، ضروری است. از این رو، تأسیس «پژوهش سرای دانش آموزی» با اهداف زیر بایسته به نظر می رسد: گسترش فرهنگ پژوهش فردی و گروهی بین دانش آموزان، رشد توان علمی و پژوهش آنان، تشویق دانش آموزان به همراه ساختن دانش نظری با فعالیت های علمی و کاربردی، هدایت و راهنمایی دانش آموزان در راه علاقه ها و استعدادهایشان، فراهم آوردن امکان دست یابی دانش آموزان به یافته های جدید علمی و پژوهشی داخل و خارج کشور و ایجاد زمینه مشارکت دانش آموزان مستعد در انجام پژوهش های ملی و منطقه‌ای.

۴.۱۱. پژوهش و تولید علم

تولید علم، اساس دانایی و توانایی، اساس توانایی است. در واقع، دانش، اساس توسعه یافتگی کشورهاست و در سرنوشت آدمیان دخالت دارد. ما اکنون در دوره ای به سر می بریم که موتور محرک آن، دانش است که پیشرفته ترین صنایع مبتنی بر بالاترین تخصص ها از آن به دست می آید. تولید علم، موجب افزایش دانایی و سپس زمینه ساز فن آوری و در نتیجه، تولید اشتغال و ثروت و در نهایت، سبب آسایش، توانایی و امنیت اجتماعی می شود.

امروزه مهم ترین شاخص تولید علم در سطح جهان، تعداد مقالات علمی است. این مقالات، بیان گر رشد کمی تولیدات علمی است. در کنار این شاخص های اصلی، معیارهای دیگری چون پژوهش های کاربردی، تعداد کتاب های چاپ شده، ثبت اختراعات، مراکز رشد فن آوری، کنفرانس ها، مجلات علمی - پژوهشی و... نیز در تعیین میزان تولیدات علمی مؤثرند.

۴.۱۲. راه های کاهش رکود پژوهش

به راستی برای بهبود وضعیت نامناسب پژوهش در کشور چه باید کرد؟ راه کارهای مناسب برای خروج از وضعیت رکود پژوهش در کشور چیست؟ بسیاری از صاحب نظران، مشارکت بخش های صنعت و کشاورزی در فعالیت های پژوهشی، توجه به پژوهش های گروهی و برطرف ساختن موانع دست و پاگیر اداری را در بخش های پژوهشی، از راه کارهای مؤثر در تحول این بخش می دانند. در حال حاضر، محدودیت ارتباط بخش های صنعت و مراکز علمی، از مشکلات انجام فعالیت های پژوهشی در کشور است. به اعتقاد کارشناسان، باید ارتباط میان این نهادها تقویت

شود تا در انجام طرح های تحقیقاتی، علمی و پژوهشی، از توانایی ها و امکانات یکدیگر سود جویند. بسیاری بر این باورند که برای خروج فعالیت های پژوهشی کشور از وضعیت موجود، امر تحقیقات باید به بخش های خصوصی واگذار شود تا هزینه های مورد نیاز برای کارهای تحقیقاتی تأمین گردد. هزینه های بالای امور پژوهشی در کشور و دولتی شدن پژوهش، می تواند ضربه بزرگی به فعالیت های علمی و تحقیقی وارد سازد. در حال حاضر، در بسیاری از کشورهای دنیا و در بسیاری از دانشگاه های کشورهای صنعتی، از راه انجام کارهای تحقیقاتی، درآمدهای فراوانی به دست می آید. ایجاد فضای اعتماد و مشارکت میان اقتصاد و دانشگاه، امری مهم در مسیر رونق امور پژوهشی و تحقیقی است؛ چرا که بزرگ ترین عامل ضعف پژوهش در کشور، وصل نبودن آن به بازار کار است

۴.۱۳. مدیریت علمی؛ عامل ارتقای بخش پژوهش

در کشورهای توسعه نیافته، ضعف در مدیریت سازمان ها و نهادهای دولتی و مدیریت مراکز علمی و تحقیقاتی و نیز ناتوانی در جذب افراد متخصص که در خارج از کشور پرورش یافته اند، از مهم ترین عوامل ضعف قوای پژوهشی کشور است. نبود مدیریت قوی و توان مند در نهادهایی که عهده دار پژوهش هستند، مهم ترین مانع پیشرفت و توسعه در کشورهای جهان سوم از نظر علمی و تحقیقاتی به شمار می آید. با دست یابی به مدیریت علمی که بر نظامی منطقی و اصولی استوار است، مشکلات را می توان کاهش داد. مدیریت علمی بدان معنا نیست که ما بهترین دانشمندان را به سطح مدیریت در بخش های اساسی منتقل کنیم. برای مدیریت علمی در یک مرکز پژوهشی، نیازمند فرد یا افرادی هستیم که افزون بر داشتن بینش قوی از وضعیت کشور، درک درستی از پژوهش و تحقیقات در حال اجرا در جهان کنونی داشته باشند.

۴.۱۴. نقش ابعاد معنوی و بنیادی در مقوله آموزش های فنی و حرفه ای از جمله فرهنگ دفاع

مقدس

توجه به نقش ابعاد معنوی در فعالیتهای تجربی کاملاً مشهود و قابل توجه است برای مثال مفاهیمی چون:

- وجدان کاری - شجاعت - کم توقعی - خودباوری - اعتماد به نفس - اعتماد به نفس ملی - مدیریت جهادی - ایثار - شهامت ... که مستقیماً بر کارآمدی فرد تاثیر گذار است، بایستی بر همین

اساس علاوه بر فعالیتهای مربوط به برنامه ریزی و اجرای آموزشی در ابعاد پرورشی نیز به نوبه خود پرداخته شود و همین امر دقیقاً جایگاه ارزشها و معیارهای گرانقدر دفاع مقدس را در مقوله آموزش و پرورش مشخص می نماید

این تاثیر به دو شکل ضمنی (تلویحی) و یا آشکار، در شاخه فنی حرفه‌ای لازم به رعایت است منظور از استفاده ضمنی از مفاهیمی نظیر استفاده از کلید واژه های فوق در انجام فعالیتهای فنی و حرفه ای و یا بکارگیری آثار سمعی بصری غیر مستقیم می باشد. مانند عکسهای موضوعی درس با زمینه دفاع مقدس

روش دیگر در اعمال تاثیرات جنبه های معنوی علوم و معارف دفاع مقدس تبیین مصادیق و مثالهایی از احداثات، محصولات، ابتکارات، خلاقیتها و نوآوریهای دفاع مقدس بجای موارد عمومی و مشترکی که تا به حال مورد استفاده بوده است می باشد برای مثال در آشنائی برخی مشاغل مربوط به دریا از غواصان رزمنده در دوران دفاع مقدس نیز نام برده شود.

بعضی مشاغل با آنکه در زمان عادی مطرح می باشند و در محیط عمومی مورد استفاده هستند اما در زمان جنگ، بحران، ایمنی، امداد و نجات و پدافند غیر عامل نیز بطور اضطرار مورد ضرورت و الزام می باشند ارائه دروس لازم مربوط به مشاغل مشترک عمومی و دفاع مقدس (ایمنی - امداد و نجات - پدافند غ - بحران) نیز در نظام درسی لحاظ گردد تا زمینه ای برای آمادگیهای دفاعی در دفاع مقدس قرار گیرد.

۵. جدول جمع بندی نتایج و پیشنهادات

سطح آموزش ابتدائی	ضمنی / تلویحی	ذکر هدف معنوی علوم تجربی	ذکر مصادیق	ارتباط مشترک حوزه دفاع مقدس
مثلاً در عکسها از عکسهای رزمندگان زمان دفاع مقدس استفاده شود / از واژه های مقدس و محترم و انقلابی مرتبط با موضوع مرتبط با ارزشهای دفاع مقدس استفاده شود / خداوند - پیامبر اکرم (ص) - ائمه اطهار - امام زمان (س) مقام معظم ولایت فقیه و...	مثلاً پس از ذکر آیات و نشانه های بی جان - گیاه و حیوان، آفریننده و قدرت الهی و نقش جانشینی انسان در برابر خداوند برای بهره مندی وی ذکر شود / و از آموزه های ارزشی دفاع مقدس در این ارتباط یاد شود	مثلاً در معرفی شغلهایی که به آب ارتباط دارد از رزمندگان غواص نام برده شود / مثال دیگر بعنوان کاردستی پاکار خانگی از ابتکارات ساده آزادگان در زمان اسارت مثالهایی ذکر شود	مشاغلی که هم در دفاع مقدس لازم بوده و هم در وضعیت عادی ذکر شوند مانند راننده بلدزر - اپراتور تلفن / همزمان با ذکر غار از سنگر هم نام برده شود / همزمان با ذکر نقشه از کالک عملیاتی نیز صحبت شود / در زیست شناسی از مواد و سلاح شیمیائی مسموم کننده در دفاع مقدس ذکر شود	

متوسطه	در فیزیک از اشکال مربوط به تجهیزات و سلاح نیز بعنوان اجسام فیزیکی استفاده شود / در ذکر مباحث مربوط به سنگ از سنگرها و استحکامات مثال آورده شود / از مباحث مربوط به تجربه و تفکر از تصاویر ابتکارات و نوآوریهای دفاع مقدس مثالی آورده شود	ذکر ارتباط فیزیک با ماوراء فیزیک بطور عرضی ذکر شود مثلا حس ششم در کنار ۵ حس مشهور انسان و یا وجود الهامات برای تشخیص حق از باطل / درست از نادرست — در زیست شناسی با ذکر اندام و بافتهای عصبی و گوارشی تأثیرات انفجارات و بمبهای شیمیایی بر رزمندگان مثال آورده شود	مثلا در ذکر یکاها یا ضرایب دهی واحدها ذکر فرکانس رادیویی در بیسیمها در دفاع مقدس مثال خوبی است و یا کمیت فرکانس و طول موج امواج راداری / در مورد سیستم های ترمودینامیک گرمایش و سرمایش مثالهایی از دوران اضطراب یا دفاع مقدس زده شود	مثلا در بحث اتم و انرژی هسته ای مقایسه کاربرد صلح آمیز و کاربرد تسلیحاتی توضیح داده شود / مقایسه سطح دارا بودن کشورهای مدعی با کشور خودمان را به اجمال انجام دهند / وقتی از بافتهای و یا سیستم های عصبی صحبت می شود اثرات انفجار و فشردگی هوا بعنوان مثال می تواند ذکر شود / در مورد آشنائی با مواد و عناصر مثل مس و فولاد از فشنگ ، سلاح و مواد منفجره و مواد محترقه مثال آورده شود
--------	--	--	--	--

۵.۱. نتیجه گیری و پیشنهاد

۵.۱. مهم ترین زیر بنای ارتباط مسائل آموزش و پرورش با شاخه فنی حرفه ای و کارو دانش ارتباط بنیادی و معنوی این عرصه است

۵.۲. یکی از بایسته های انعکاس موضوع علوم و معارف (فرهنگ) دفاع مقدس درمقوله آموزش و پرورش می تواند بطور تلویحی و ضمنی باشد.

مثلا استفاده از عکسها و عبارتهای دفاع مقدس بجای واژه جنگ ۸ ساله در کتابهای آموزشی

۵.۳. دیگر راهکار تبیین صریح و مصداقی ابتکارات، خلاقیتها، ابداعات و نوآوریها در دوران دفاع مقدس است

۵.۴. مثلا ساخت پلهای ابداعی و ابتکارات در تعمیر و نگهداری تجهیزات

۵.۵. روش دیگر توسعه آموزش فنون و حِرَف مورد نیاز دفاع مقدس دربرنامه ریزی های درسی ملی است نظیر مشاغلی که هم جنبه عمومی دارد و هم جنبه تخصص در دوران دفاع مقدس (کاربر بیسیم — رادار — ناخدا کنترل پهپاد — هکر کلاه سفید...)

بنابراین موارد زیر بایستی مورد توجه قرار گیرد:

۱. توجه بیشتر به ارتقاء خلاقیت ، ابتکار و نوآوری در نظام آموزشی با ایجاد زمینه تفکر و انعطاف پذیری فکری در بین دانش آموزان و معلمان

۲. عنایت به مقوله اخلاق حرفه ای در جامعه
۳. اهمیت و ضرورت ساختار و ارکان سازمانی آموزش و پرورش
۴. برنامه ریزی آموزشهای متناسب با نیازها
۵. توجه به ماموریت و شرح وظایف شغل در راستای اهداف سازمان
۶. ترکیب آموزشهای نظری با فعالیتهای عملیاتی و اجرایی

پیشنهادهات

۱. اهمیت دادن به نقش ابعاد معنوی و بنیادی (دفاع مقدس) در مقوله آموزشهای فنی و حرفه ای
۲. توجه به آموزش پژوهش محور
۳. تکیه بر هدف و غایت کلیه امور مربوط به شاخه (فنی و حرفه ای کار و دانش - مهندسی و صنعت) که معنوی و اخلاق محور است
۴. جهت دهی آموزش و پرورش به سوی آموزشهای خود اتکا و زمینه ساز خلاقیت و ابتکار
۵. کوشش در جهت افزایش سهم دانش آموز و کاهش نقش آموزگار
۶. تغییر ساختار کلاس ها به سمت کلاس های فعال، سوال محور و شبهه زدای
۷. افزایش سهم آموزشهای عملی و عملیاتی در کلیه عوامل مقوله آموزش و پرورش
۸. کاهش فشار دانش نظری نسبت به مهارت یابی برای دانش آموزان
۹. ارتقاء خلاقیت ، ابتکار و نوآوری در نظام آموزشی در قالب آموزشهای فنی حرفه ای و کار و دانش در دوران سربازی (طرح سرباز حرفه ای)
۱۰. عنایت به مقوله اخلاق حرفه ای که متناسب با ویژگی های هر حرفه قابل تعریف است
۱۱. اهمیت و ضرورت ساختار و ارکان سازمانی و تناسب آموزشهای متناسب با نیازهای آن
۱۲. ملاحظه کامل ماموریت و شرح وظایف سازمانی و تطبیق به نیازسنجی ها
۱۳. ترکیب آموزشهای نظری و مفهومی با آموزشهای عملیاتی و کاربردی
۱۴. جانمایی ضرورت های دفاع مقدس در آموزشهای فنی حرفه ای و کار و دانش مشترک بین کسب و کار عمومی
۱۵. استفاده از مصادیق ابتکارات و نوآوری های دفاع مقدس در کتب درسی شاخه فنی حرفه ای و کار و دانش

«یادداشت»

This image shows a full page of white paper with horizontal dotted lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a guide for handwriting or typing. There are no margins, text, or other markings on the page.

«یادداشت»

«یادداشت»